
BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
12 G
43

A. Buonafede

Questo esemplare appartenne
al celebre P. Abbate Buonafede.
E fu comperato all'asta
da me Tito Cicconi.

JOANNES CLERICUS,

Natus Genevæ 19. Martii. St. V. 1657.

. . . . Nil ſine magno
Vita labore dedit mortalibus . . . .

JOANNIS CLERICI

ARS CRITICA,

IN QUA AD STUDIA

Linguarum

LATINÆ, GRÆCÆ, ET HEBRAICÆ,

Via munitur; Veterumque emendandorum, Spuriorum

SCRIPTORUM

A Genuinis dignoſcendorum, & judicandi de eorum

LIBRIS

Ratio traditur.

Editio Quinta auctior & emendatior, ad cujus calcem quatuor Indices accesserunt.

VOLUMEN PRIMUM.

AMSTELÆDAMI,

Apud JANSSONIO-WAESBERGIOS.

M. DCC. XXX.

M. ANT. TEUTONI

Suo S.P.D.

JOANNES CLERICUS.

CRITICEN nostram, mi TEUTO, quam nosti dudum incohatam, sed alio studiorum & laborum genere interruptam fuisse, ad umbilicum tandem perductam ad te mitto. Nemo erat, cujus studiis consultum magis optarem, quàm tuis; nec amicorum quisquam, cui crederem utilius esse posse hoc Opus; si modò à scopo, quem mihi proposui, non prorsus aberrasse censeri queam.

A puero tibi dux fui

— — per amœna vireta
Fortunatorum nemorum, sedésque beatas,

in quas se receperunt magnæ illæ animæ, quæ olim Græcis & Romanis præluxerunt. Optimorum quorumque Scriptorum, Græcorum & Latinorum, intelligo libros; in quibus etiamnum videntur spirare, & quos tibi aut integros, aut ex parte olim interpretatus sum. Meâ haud multò minùs quàm tuâ interest, te nunc studiosè cùm vestigia tua relegentem, tum etiam in abditiores partes eorum nemorum penetrantem, à recta semita non aber-

rare, ut quò tendis pervenias. Quo enim uberiores fructus, ex rectè institutis studiis, capies; eo major erit mea voluptas, cùm me frustra non fuisse intelligam. Tum demum mihi videbor optimo viro, Patri tuo, beneficia, quibus me, ex quo in Hollandia pedem fixi, devinxit, posse rependere; cùm sentiet operam meam tibi inutilem non fuisse. Patere ergo me ingenium, quod mihi tenellum commissum à viro amicissimo per aliquot annos non indiligenter excolui, etiamnum subinde monitis & consiliis firmare; ut, quemadmodum facis, ad honestissima quæque pergas contendere.

Eam in rem, hoc Opusculo te donare volui, ut quod voce non possum, dum Oceano divisi sumus, nec etiam Epistolis, propter perpetua negotia, quibus me scis distineri, id libello hoc faciam. In eo multa distinctiùs, & copiosiùs leges exposita, quæ olim me obiter dicentem audivisti. Monita etiam hîc plurima, è media Philosophia petita, videbis, quæ, nisi fallor, humaniores, & sanctiores etiam litteras colentibus non nimiùm inculcari possunt; cùm viri, non è vulgo, quòd hæc satis non adtendissent, passim in Scriptis suis cespitarint.

Hîc Criticum, non pædagogico fastu tumentem, aut farragine quadam jejunæ eru-

di-

ditionis onustum, formare adgressus sum; sed non minùs judicio, atque memoriâ suâ, utentem, & qui probè calleat quàm pauca penitus in Veterum monumentis intelligamus; ideóque modestè de aliis judicet, & ab omnibus discere sit paratus. Volo eum ante omnia niti intelligere quid Veteres velint, & sibi diligenter cavere, ne opinetur se scire quod nescit. Sed dum hisce studiis operam dat, nolo eum Philosophicis & Mathematicis umquam ita valedicere, ut judicii sui oblitus memoriam tantùm excolat. Utraque perpetuò conjungenda sunt, ita ut dum Philologia nobis congerit materiem, è Græcis, Latinisque Scriptoribus, quâ, ubi necesse erit, utamur; Philosophia omnem illam materiem ordine certo digerat, & singula suis locis collocet. Nisi hoc fiat, moles quædam indigestæ eruditionis comparatur, aptior obruendis audientium animis, quàm iis collustrandis.

Itaque utilissimum tibi erit Disciplinarum Mathematicarum studium, cui nunc incumbis, si Geometricum illum laudatissimum ordinem ad alia transferas, quoad per naturam rerum licebit; atque animum ordini adsuetum instruas, lectione Veterum, iis cognitionibus, eáque facultate dicendi, quæ sunt litterarum studioso, quodcumque vitæ

iter ingrediatur, *necessariæ*. Quamobrem, *ut* Ciceronis *verba usurpem nonnihil immutata*, disces quidem, *mi MARCE, à* principibus hujus ætatis Geometrarum, & disces quamdiu voles; tamdiu autem velle debebis, quoad te quantum proficias non pœnitebit. Sed tamen nostra leges, *ut subactum, ope Geometriæ, judicium instruere possis pulcherrimarum rerum, quæ in Veterum libris leguntur, cognitione. Quæ omnia studia tibi in dies faciliora & utiliora fieri, corpusculúmque tuum & valetudinem confirmari, Deum Opt. Max. ex animo oro. Vale.*

Dabam Amstelodami Calend.
Decembribus.

cIↄ Iↄc xcvi.

PRÆ-

PRÆFATIO
ANNI MDCXCIX.

ALTERAM hîc habes, LECTOR, Editionem Criticæ noſtræ, quam non modò diligenter emendavi, à capite ad calcem, ſed & inſignibus & magni momenti teſtimoniis Veterum paſſim auxi. Si prior Editio aut Amſtelodamenſis, aut Londinenſis tibi non diſplicuit; hæc ſine dubio propterea magis placebit, cùm multò adcuratior & auctior ſit. Scio eſſe, qui querantur mutari vel augeri poſteriores Editiones; quòd prioribus, quas ſibi compararant, nullum poſtea ſit pretium. Sed an ideò vetitum erit ſcribentibus emendare aut exornare Scripta ſua, ut emtorum crumenæ parcatur? Non puto, cùm tantillæ pecuniæ jactura non ſit æquiparanda cum fructu, qui ex meliore Editione colligi poteſt. Reputent ſecum ſe non aliter inſumſiſſe pecuniam emendæ priori Editioni, quàm eam quam inſumunt in cœnulam familiari præ-

bendam; quam non putant tamen prorsus sibi periisse. Pecuniam numeratam Bibliopolæ, prioris Editionis causâ, existiment satis pensatam fuisse fructu aut voluptate lectionis. Alteram verò iterum emant, ut Bibliothecam eâ exornent, cùm postea non sit mutanda, aut augenda. Mihi quidem certum est, si quid addendum aliquando judicaro, in separatis Voluminibus additamenta publici juris facere. Tertium addere jam cœpi huic Operi Tomum, in quo non Ars quidem ipsa traditur, sed ejus usus, in gravissimis quæstionibus, ostenditur. Mistus est, fateor, Artis usus cum mei defensione contra nonnullos, qui in me calamum strinxere; at dedi operam ut pleraque omnia omitterem, quæ eos & me privatim spectant, argumentáque omnibus utilia excuterem.

Amstelodami Calendis Decembribus anni

cIↃ IↃC XCIX.

PRÆ-

PRÆFATIO

ANNI MDCC XII.

CUM primùm animum, ad hanc *Artem Criticam* ſcribendam, adpuli; non cogitaveram me tantum opus umquam ad umbilicum perducturum. Ideóque primum Volumen, aut potiùs partem ejus, in gratiam eorum, qui Humanioribus Litteris operam nonnullam dare cupiunt, conſcripſeram, ſtudioſisque Adoleſcentibus exſcribendam dederam; ut veluti manuductionem ad majora ſtudia haberent, quibus ipſi poſtea ſibi *Criticæ* ampliorem peritiam compararent. Sed poſtquàm hoc opus aliquamdiu in ſchedis meis rude & inchoatum dumtaxat jacuiſſet; rogatus à Typographis, id perficere adgreſſus ſum, & emiſi quale primæ Editionis duobus voluminibus continebatur. Non ſperabam equidem me Artis tam latè patentis, & cujus infinita propemodùm ſunt præcepta, plenam ac perfectam delineationem dediſſe, quod nec hodie exiſtimo; ſed tamen putabam me ſumma rerum faſtigia ſequutum oſtendiſſe quâ viâ, & quo ordine hæc Ars tradi poſſet; ſi quis vellet Juventuti eam operam navare, quam ipſe, aliis ſtudiis diſtentus, ſuſcipere in me non poteram. Probè

bè noram nullum umquam, ex iis, qui primi Disciplinam quampiam in Artis formam redigere conati sunt, rem ita, primo conatu, expolire potuisse; quin posteris multa emendanda atque expolienda relinqueret. Sed propterea rem minimè à me tentandam fuisse judicare non poteram; nam si quæ laus, aut si quæ utilitas hinc speranda est, aliquam certè ejus partem ad primum inventorem spectare necesse est; vel hoc solo nomine, quòd aliis meliora atque adcuratiora præstandi viam & occasionem præbuit, suóque exemplo aliis ut rem utilem ac laudandam adgrederentur auctor fuit.

Re ipsâ multorum Eruditorum Virorum faventia expertus sum judicia, nec pauci gratum sibi hoc opus esse ostenderunt. Vix editum primùm erat, cùm in Anglia recusum est, nec multò pòst à me emendatum & auctum in lucem iterum hîc emissum est. Cùm verò Bibliopolæ, à quibus vendebatur, Apothecam Librariam clauserint paucis pòst annis, exemplariáque *Artis Criticæ* quotidie, in aliorum Officinis, quærerentur, nec inveniri possent; ii, apud quos nunc prostat, de quarta hac Editione emittenda consilium ceperunt; quod ego cùm probarem, diligenter antecedentis exemplar legi, emendavi & auxi, quò

quò magis Lectoribus prodessem. Aliud nihil spectavi, nec ulla ad me utilitas hinc rediit, nisi quòd mihi præstiti Reipublicæ Litterariæ officii, quà potui, conscius sum.

Ut verò, Lector, scias quæ emendata, quæ addita sint, ante omnia menda typographica, quæ plura irrepserant, sublata sunt. Si alia sint hîc admissa, ut fit, pauciora multò futura spero & confido. Deinde stylum meum passim emendavi, ubi opus esse videbatur; quamvis enim hîc res, potiùs quàm verba, quæri debeant, attamen in ejusmodi Opere sordes vitari oportere judicavi, nec adolescentes legendo & ipsi stylo nimiùm fortasse, nonnullis in locis, philosophico inficerentur. Accesserunt additiunculæ hîc illic, ad perspicuitatem styli, aut etiam ad rem ipsam pertinentes permultæ; quas enumerare minimè possim. Pauca tamen indicabo.

In Parte prima, ubi de ratione & ordine studiorum egimus, multa addidimus ad Editiones Veterum Scriptorum pertinentia, quæ in superioribus Editionibus non legebantur; seu quia in lucem postea prodierunt, quæ memoravimus, seu quia Studiosorum causâ, nonnulla addenda censuimus. Potuissemus quidem, si ita visum fuisset, multò copiosiores ea in re esse, nec paucos etiam libros, Editionésque non

ita

ſta vulgares adnotare. Sed duo obſtiterunt ne faceremus, quorum alterum eſt pleraque alicujus momenti facilè Studioſis innoteſcere, ex quo ſemel optimos quosque Scriptores diligenter lectitare cœpiſſent. Quare neceſſarium non erat ambitioſum omnium catalogum texere, cùm præſertim initio paucos eósque præſtantiſſimos in ſuccum convertere præſtet, quàm per nimiam Scriptorum copiam temerè, ut ſic loquar, volitare; quâ ratione pauciora multò memoriæ inhærent & turbatur etiam judicium; ne jam dicam paucos eſſe, quibus per omnia vagari liceat. Alterum eſt, quòd vulgatiſſimi quique ſint optimi & utiliſſimi, in rarioribus verò pauca inveniantur, quæ tempus in iis legendis collocandum penſare poſſint. Rariſſimi quique libri ſunt minimè omnium, ſi rem probè penſites, utiles; quod vel ex ipſa eorum raritate intelligere eſt, neque enim aut numquam, aut tam raró eſſent recuſi, ſi quis fructus ſingularis ex iis capi poſſet. Satius eſt multò *Homerum* & *Xenophontem* in Græcis, *Ciceronem* & *Virgilium*, in Latinis, ut iis exemplis utar, ſæpiùs legiſſe, etiam in vulgaribus Editionibus; quàm iis leviter delibatis, ut fit, per ſtudiorum, ut ſic dicam, diverticula temerè errare; quamvis ex iis nonnulla for-

*f*ortè minùs nota aliis colligantur, quia maximè neceſſaria cognitu interea non ſatis excoluntur. Putidum eſt in recentioribus, & inquinatioribus diu hærere, dum antiquiſſimi & elegantiſſimi celere curſu veluti prætervolantur; cùm nec Linguæ, nec res ipſæ ex aliis æquè certò, & æquè commodè hauriantur. Ad deteriores demum deveniendum, poſtquàm meliores diuturnâ & adtentâ lectione ſunt penitus excuſſi & perluſtrati. Quod eo tempore fit, quo homines litterati aliorum monitionibus, de ratione ſtudiorum, non ampliùs indigent; cùm ipſi ſibi, pro ingenio, & eruditione, viam per Antiquitatis virgulta ſatis aperiant.

Sed & pluribus locis, exemplis novis, ea quæ dixeramus firmavimus; prout nobis aliud agentibus occurrerunt. Quòd ſi plura, datâ operâ, quærere voluiſſemus, & copiam hac in re, ut nonnulli faciunt, oſtentare; res minimè difficilis nobis fuiſſet. Sed ſatis ſemper nobis eſſe viſum eſt, ſi adpoſitis exemplis, & quibus res extra dubitandi aleam collocaretur, quamvis paucis, uteremur. Interdum tamen, ſed rariùs & ubi res, ob novitatem, confirmatione copioſiore indigere videbatur, paullò plura congeſſimus; ut P. I. C. II. §. I. qui de *irretortis oculis*, apud *Horatium*,

egimus. Sed & hîc plura, si ita videatur, addere liceat, ex iis quæ adnotavit *Joan. Pricæus* in Apuleianæ Metamorphoseos Lib. II. p. 24. ad hæc verba *retrorsa respiciens*, ubi tamen nullum est exemplum ex iis, quæ protulimus. Sic & loquutionem *scribere in animo*, pro eo quod est memoriæ inserere, pluribus, quàm antea, ab aliis & à nobis factum fuerat, exemplis illustravimus, P. 2. S. 2. C. IV, 10. quia res agebatur, quæ nonnullis obscurior videri poterat.

In eadem Parte II. multa passim refinximus & addidimus, quæ memorare longum esset & inutile. Legatur vel Sectionis I. Caput IV, 15. *& seqq.* ubi de *Emphasi* egi; & monita nonnulla, pluribus exposita, occurrent, quæ maximi, Veteres intelligere cupientibus, momenti esse videbuntur; certè ejusmodi mihi scribenti visa sunt, & certò scio multa eam in rem quotidie peccari. Integrum etiam, hac in Parte, Caput XIV. adjecimus, in quo rationibus ac exemplis confirmavimus regulam hanc *Criticam*, *oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam esse rem de qua Scriptor agit.* Eam quoque non exigui esse momenti cùm omnes per se intelligant, tum præsertim animadvertent qui in manus sument Interpretem, qui, eâ re ignotâ, Scriptorem paul-

paullò graviorem illuſtrare adgreſſus ſit; quales ſunt nonnulli, qui in Novum Teſtamentum, non ſatis à Theologiæ Chriſtianæ cognitione parati, ſcribere auſi, aut Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ Scriptores interpretari conati ſunt. Quantacumque enim alioquin eorum eruditio ſit, in Græcis, humanioribusque litteris; niſi Theologiæ & primævæ & ſequentium aliquot ſæculorum ſeriam & longam operam dederint, fruſtra paſſim errunt, nec intelligent quod ſibi optimè intelligere videbuntur; quod exemplis magnorum virorum *Lucæ Holſtenii* & *Henrici Valeſii*, quibus ceteroqui ſummas laudes libentiſſimè tribuimus, ſatis, niſi fallimur, demonſtravimus, & facilè pluribus oſtendere poſſemus, niſi tacere, acutioribúsque quod ſupereſt inveſtigandum relinquere præſtaret.

Potuiſſemus & Partem III. multùm augere, ſi voluiſſemus vel ſolas emendandi leges novis exemplis illuſtratum ire; magnum enim emendationum, ad regulas exactarum, numerum edidimus & in ſcriniis etiamnum habemus; multas etiam παραδιορθώσεις adjicere potuiſſemus, quarum magna ſeges è recentiorum quorumdam Criticorum ſcriptis colligi nullo negotio queat. Sed ſatis exemplorum, ut quod demonſtratum cupiebamus oſtenderetur, adlatum erat; & major copia oſtentationi

ſimilis viſa eſſet, aut etiam à carpendi libidine profecta, ſi deliĉtorum numerum ampliorem addidiſſem.

Itaque, iis omiſſis, in Sectione I. Partis III. plura paſſim addidi loca *Galeni*, ex iis Libris, quibus *Hippocratis* opera illuſtravit, deſumta. Ex iis liquet quâ ratione corrupti jam olim fuerint antiquiſſimi Libri, idque eò clariùs quòd non ratiocinationibus noſtris, ſed *Galeni*, viri non tantùm Medicinæ, ſed etiam elegantiorum Litterarum peritiſſimi, nitamur. Ea à Lectoribus, harum rerum amantibus, libenter lectum iri ſperamus. Nonnulla quidem, ante nos, protulerat *Joannes à Wower*, in erudito Opere de *Polymathia Veterum*; ſed longè plura è *Galeno* depromſimus, nec quidquam fide alienâ laudavimus.

Sed & in eadem Sectione Caput XI. integrum concinnavimus, quod in prioribus Editionibus non erat. Inſcribitur. *De ſignis Parentheſeos, Interrogationis, Admirationis, Exclamationis, Deſiderii & Ironiæ, obſcuritatéque & mendis inde ortis, déque Accentibus, Spiritibúſque, diſtinctionis causâ, additis.* De quibus non fruſtra, in *Arte Critica*, agi agnoſcent quicumque dicta paullò adtentiùs legent & cum ſimilibus, à ſe obſervatis, comparabunt. Capite ſequente §. 10. ſunt nonnulla de mendis in numerorum notas admiſſis, atque ex *Ga-*

leno

leno probatis non indigna cognitu; & quæ oſtendunt quàm facilè in annorum, Olympiadúmque numeros, apud Græcos, menda irrepſerint.

Legibus VII. de ratione emendationis, octavam addidimus, ad coërcendam Criticorum audaciam ac licentiam. Modeſtis ac ſeveris ingeniis probatum eam iri non dubitamus; ſed non placebit ſui nimio amore occæcatis *conjecturas omnes modeſtè proponi, ſin minùs, doctis ludibrium debere*; quamvis ea ſit æquiſſima mulcta, & quam ſibi imponi nullo jure queri poſſunt. Sed quid agas? Nonnulli ſunt qui φιλαυτίᾳ usque adeò laborant, ut ſibi dum omnia licere volunt, ne ridendi quidem aliis poteſtatem relinquant; quæ tamen eſt ineptias ulciſcendi leniſſima ratio. Sed eam, frendentibus licet ferocioribus Criticis, elegantiores omnes & doctiores ſemper uſurpabunt, neque enim eſt quod ſibi à violentis ingeniis timeant; quorum potentia eò arctioribus limitibus eſt coërcita, eritque ſemper, quò impotentiùs in probos indignabuntur.

In ultima Sectione, nonnulla quoque ſparſim ſunt addita, aut emendata quæ pluribus non diducam. Satis habebo ſi æquis Lectoribus minimè diſpliceat, quod omnino futurum ſpero; ceteros nec moror, nec metuo. Si huic laboris noſtri porti,

isque gratias non habeant Antiquitatis nimii admiratores; at habebunt acutiores omnes & candidiores, qui intelligunt non exigui laboris nec levis meditationis fuisse, hanc Artem certâ ratione & viâ tradere, totiúsque negotii delineationem quamdam animo priùs sibi fingere; tum etiam rationibus & exemplis omnia confirmare. Erunt & quibus ἀκρίβειαν philosophicam, in multis antea ignotam, quòd Philosophiæ plerumque imperiti sint Critici, facilè probabimus. Nec deerunt, qui multa ex Scriptoribus, Disciplinisque gravioribus ad examen Criticum revocata gaudeant benéque nobis propterea velint, &, quod caput est rei, de *Arte* ipsa *Critica* honestiùs sentiant, quam Pædagogicam nescio quam Disciplinam falsò crediderant; dum de re pulcherrima ex ingenio scriptisque nonnullorum Criticorum perperam judicarent. Quæ eò confidentiùs dicimus, quòd è doctorum hominum judiciis, quæ nobis innotuerunt, de aliis etiam non absurdè conjecturam facere posse nobis videamur.

Dabam Amstelodami, Calendis Martiis anni MDCCXII.

IN-

INDEX
CAPITUM
TOMI PRIMI.

CAP. II.

CAP. II.

ARS CRITICA,

SEU DE INTERPRETATIONE VETERUM SCRIPTORUM.

PRÆFATIO

Definitio, Divisio, & Usus *CRITICES.*

SECTIO I.

I. CRITICEN, ut à definitione ordiamur, vocamus *Artem intelligendorum Veterum Scriptorum, sive numeris adstrictâ, sive solutâ oratione utentium, & dignoscendi quænam eorum genuina scripta sint, quæ spuria; tum etiam quæ sint ad regulas Artis exacta, quæ verò secùs.* Dicitur ΚΡΙΤΙΚΗ, quòd ejus ope de sensu & elegantia dictorum, déque ætate scribentium *judicemus*. Hac in adpellatione, aliquantùm discrepamus ab iis, à quibus mutuam sumsimus,

mus, Græcis veteribus; *Criticos* enim dicebant, docente *Eustathio* in *Homerum*, ad Il. B. (a) τοὺς κατὰ τὴν γραμματικὴν παράδοσιν εἰδότας κρίνειν τὰ ποιήματα, *eos qui, ex doctrina Grammaticorum, judicare de Poëmatibus norunt.* (b) Alibi eosdem vocat ἀκριβεστέρους Γραμματικοὺς, *accuratiores Grammaticos.* Sed utrobique agit de Interpretibus *Homeri*, aut de iis qui ejus opera recensuerant; qualis fuit *Aristarchus*, qui spurios versus Homeri notaverat. (c) At nos Criticen non minùs ad eos, qui prosâ oratione scripserunt, interpretandos adhibemus; quàm ad intelligendos Poëtas. Non inquiremus hîc, an hæc Ars pars sit *Grammaticæ* propriè dictæ, an verò secùs; quia pendet ex cujusque arbitrio, arctiorem aut ampliorem vocabulō cuivis tribuere significationem, in suo ipsius sermone; modò audientes, aut legentes moneat. Itaque qui *Grammaticen* vocabit quidquid ad Linguarum Antiquitatisque cognitionem pertinet, eo nomine *Criticen* etiam complectetur; qui verò Grammaticen dici tantùm debere censebit *Artem rectè loquendi*, is Criticen, quamvis Grammaticæ adfinem, ad aliam disciplinam referet. Laxiore significatu Grammatices nomen intellexit *Quintilianus* Lib. I. c. 4. ubi hisce verbis ita eam descripsit, ut Criticen ejus ambitu comprehenderit: *Hæc professio*, in-

(a) Pag. CCLXXXV. l. 9.

(b) Pag DCCLXXV. l. 30. Ed. Rom.

(c) Sic & Scholiastes Ms. *Dionysii* Thracis, cujus verba adfert *Ger. Langbanius* ad Longini Cap. VI. solis Poëtis mancipat *Criticum*.

inquit, *cùm brevissimè in duas partes dividatur, rectè loquendi scientiam & Poëtarum enarrationem; plus habet in recessu, quàm in fronte promittit. Nam & scribendi ratio conjuncta cum loquendo est, & enarrationem præcedit emendata lectio; & mistum his omnibus judicium* (κρίσις unde κριτικὴ) *est, quo quidem ita severè sunt usi veteres Grammatici, ut non versus modò censoriâ quadam virgulâ notare, & libros qui falsò viderentur inscripti, tamquam subdititios, submovere permiserint sibi; sed auctores alios in ordinem redegerint, alios omnino exemerint numero.* Plura hac de re Veterum loca collegit olim *Joann. Wowerius*, in tractatione de Polymathia Veterum. Cap. VIII. 1, 2. & Cap. XII. 2, 3, 4. quibus quæ diximus confirmari queant. Satis hîc nobis est protulisse locum unum insignem, quem tamen *Wowerio* non debemus; neque enim erat illius Scriptoris Opus ad manum, cùm hæc primùm, ac secundùm ederemus.

2. Critica, quam sumus tradituri, non adtingit Grammaticas Regulas, quæ sunt sermonis elementa; sed eas jam dudum notas esse legentibus statuit. Neque etiam rerum ipsarum cognitionem suppeditat, sed viam tantùm aperit, ad intelligendum eorum sermonem, qui de rebus egerunt. Haud magis quæritur hîc quid verum sit, quid falsum, seu an id quod legimus veritati consentaneum sit, nécne; sed dumtaxat quî possimus intelligere quid sibi velint ii, quorum Scripta versamus. Uno verbo, quæritur vera dictorum sententia, non veritas eorum quæ dicuntur,

licèt huic illa facem ſæpe præferat; cùm, nempe, Scriptor, quem intelligimus, Veritatem adſequutus eſt

3. Itaque, quod ſollemne eſt Criticorum vitium, eſt cavendum ne, dum verborum ſignificationes diſcimus, aut Scriptorum veterum ſententias cognoſcimus, putemus nos ſemper Veritati ipſi, rerúmque cognitioni operam dare; néve, poſtquàm multa talia memoriter tenemus, res ipſas ideò cognitas habere nos exiſtimemus Viam aperit ac munit Critice ad veram eruditionem, hoc eſt, rerum certam notitiam; cujus tamen ipſa pars non eſt. Qua de cauſa, Thebanus *Cebes*, in eximia illa Tabula, quâ vitam humanam deſcripſit, in ſepto, cujus oſtio ψευδοπαιδεία adſtabat, collocat *Criticos*; qui ſanè, niſi ulteriùs contendant, in ſeptum *Veræ Eruditionis* numquam perveniunt.

SECTIO II.

1. CRITICA, prout hanc vocem definiimus, ambitu ſuo tres partes complectitur; primo monita ac conſilia adtinentia ad ordinem, quo legendi Veteres, ut Linguæ potiſſimùm Latina, Græca & Hebraïca addiſci commodè queant, réſque Latinorum, Græcorum & Hebræorum cognoſci; ſecundò, canonas de interpretatione verborum & loquutionum; tertiò, præcepta de judicio, quod de antiquorum Scriptorum libris & locis tam genuinis, quàm ſpuriis, tam ſinceris, quam corruptis ferre nos oportet.

2. Mul-

2. Multùm intereſt quo ordine incipiamus lectioni Veterum operam dare, quia multi libri numquam poſſunt probè intelligi, niſi alii antea lecti ſint; & quia à facillimis incipiendum, ut ad difficiliores paullatim accedamus. *Alioquin*, ut uſurpemus verba *Juſtiniani* Inſt. Lib. I. Tit. I. *ſi ſtatim ab initio rudem adhuc & infirmum animum ſtudioſi, multitudine ac varietate rerum, oneraverimus; duorum alterum aut deſertorem ſtudiorum efficiemus: aut cum magno labore, ſæpe etiam cum diffidentia, quæ plerumque Juvenes avertit, ſeriùs ad id perducemus; ad quod leviore viâ ductus, ſine magno labore & ſine ulla diffidentia, maturiùs perduci potuiſſet.* Exempli causâ, ſi quis adgrediatur legere Scriptorem addictum cuipiam ſectæ Philoſophicæ, de cujus tamen ſectæ placitis non agat, ut ea interpretetur, ſed ſubinde tantùm ad ea reſpiciat; eum non intelliget, niſi priùs ſectæ illius dogmata aliunde cognoverit. Voces præſertim τεχνικαὶ, ſive ſingulis uſitatæ ſectis peculiari notione, & à vulgari ſæpe remotiſſimæ, ſine ſingulari dogmatum ejus ſectæ cognitione, intelligi nequeunt. *Origenes*, & plerique alii Græci Patres, Platonicis maximè dogmatibus addicti fuerunt; ideóque ſi quis eos legere adgrediatur, ante *Platonis* aut Platonici Philoſophi lectionem, fruſtra ſanè tempus terat. Similiter ſi quis Tragicum Græcum legeret, nondum aliorum Poëtarum lectione firmatus; primò multùm ſudaret, deinde cùm ſe eum intelligere putaret, toto cœlo ſubinde aberraret. Hæc exempla hanc in rem adducimus, quæ ſunt manifeſta, ut

quid velimus clariùs pateat; ſed ſunt & alia, in quibus innumeri peccant, quæ poſtea proferemus.

3. Quamvis non deſint Interpretes & Lexicographi, quorum labore non parum adjuvamur, in cognoſcendis vocum & loquutionum ſignificationibus; attamen, ne dicam multa ab iis eſſe omiſſa, difficillimum interdum eſt ea quæ habent aptare locis Veterum, quibus intelligendis inſudamus. Præter ambigua multa vocabula, voces plurimæ & phraſes adfines quidem ſunt ſignificatu, ſed varia tamen notant; quæ ſi confundantur, magnos poſſunt in hoc negotio errores parere. Sunt præterea loquendi genera & voces haud paucæ, quæ cùm aut nullam aut obſcuram habeant ſignificationem ſubjectam, attamen quaſi clara perperam habentur. Horum omnium exempla, ubi ad rem deventum erit, ſat magno numero proferentur.

4. Exercitatione & dexteritate haud exigua opus eſt, primùm ad cognoſcendam dictionem cujuſvis Scriptoris, ut eum à quovis alio ſecernere poſſimus; ſecundùm, ad videndum ſi quid vitioſi, negligentiâ Librariorum aut temeritate Criticorum, irrepſerit, & veram lectionem à falſis dignoſcendam; tertiò, ad deprehendendas Veterum Librariorum fraudes, qui inſignia nomina addiderunt fronti Librorum interdum non malorum, ſed Scriptorum minùs celebrium, ut meliùs venderentur. Itaque hic eſt ſummus Artis Criticæ apex, ad quem non niſi longo labore pervenire licet.

SEC-

SECTIO III.

1. USus quàm plurimos habet Critice, & alios quidem cum aliis Diſciplinis communes, alios verò ſibi proprios; quorum præcipuos breviter adtingemus. Utilitas omnis, quæ hauritur ex Hiſtoriæ cognitione, adeóque ex univerſo Humaniorum Litterarum ſtudio, quantùm patet, huic imputari debet; quoniam, hujus unius ope, Hiſtoriæ & elegantiorum Litterarum peritia comparatur. Eadem unicum eſt veræ Rhetorices, non fucatæ illius, quæ Mendacio æquè ac Veritati patrocinatur, fundamentum. Hujus beneficio, verborum ambiguorum, ſeu de induſtria, ſeu incautè adhibita fuerint, latentes fallacias deprehendimus; idque quod intelligi poteſt ab eo, quod ſenſu caret, ſecernimus. Nulla alia Ars, præter Criticam, quâ ratione ſuppoſititia monumenta dignoſcantur, & loca veterum inſtrumentorum, fraude, vel inſcitiâ, corrupta reſtituantur, docet. Atque hi duo poſteriores uſus Criticæ proprii ſunt, priores habet communes cum aliis Diſciplinis. Quod paullò copioſiùs oſtendere, quoad inſtituti noſtri patitur brevitas, operæ pretium erit; hinc enim manifeſtiùs, quanti momenti ſit hæc diſciplina, liquebit.

2. Hiſtoriæ ope cognoſcimus initia humani generis, quæ nos deducunt ad cognitionem ipſius rerum omnium Opificis; opiniones & conſuetudines populorum addiſcimus, quæ proſunt multum, ſi ea cognitione dex-

trè utamur, ad bene ac beatè vivendum; eventusque & mutationes intelligimus, quæ in rebus humanis necessariò eveniunt, & quibus cautiores ac mitiores evadimus. Hæc autem omnia cognosci nequeunt, sine Critices subsidio. Nam licèt pauci hujus Artis canonas satis adtenderint, & certâ viâ hoc in negotio progressi fuerint; attamen si quid in Historia intelligunt, totum ferè id Criticæ debent, ut ex ipsa re postea liquidò constabit. At sunt innumeri, qui, miro errore, putant se intelligere quod non intelligunt; quia ignorant quanta cautio adhibenda sit, ad sermonem veteris Scriptoris probè adsequendum. Quot & quanti viri crediderunt se Historiam Ecclesiarum Christianarum, & opiniones eorum, qui vulgò *SS Patres* vocantur, in numerato habere, qui * reverâ hospites ea in re fuerunt? Nempe, vocabula nuda didicerant, aut voces, quibus ex hodiernis placitis significationes tribuebant, memoriæ mandarant; quod indubitatis exemplis alibi ostendemus.

3. Ope Humaniorum Litterarum, expolitur ac emollitur animus, naturâ suâ rudis & tenax earum rerum, quibus primùm imbuitur aut percellitur; quod in rusticis deprehendimus, qui non modò rudes sunt & ignari eorum, quæ in villa sua non viderunt; sed etiam pertinacissimè plerumque consuetudinibus & opinionibus, ab infantia acceptis, adhærent. At qui cum plurimis versantur, experientiâ non tantùm ruditatem exuunt, sed etiam sese adsuefaciunt audiendis contra suam sen-

* *Vide P.* 2. *Sect.* I. *c. XIV*, 7. *& seqq.*

fententiam rationibus; atque eâ adfuetudine, cedere aliorum argumentis, fi recta videantur, difcunt. Ita quoque qui plurimos Scriptores legerunt, & cum illis, ut ita dicam, familiariùs verfati funt, imperitiam & pertinaciam, cognitâ illâ varietate infinitâ opinionum, deponunt. Fateor tamen vaftæ lectionis viros, utroque vitio, præ ceteris, laboraffe; verùm hoc factum non eft vitio Artis, fed quòd ipfi pravæ effent indolis, & multa quidem legiffent, fed pauca reverâ intellexiffent. Accidit fanè fæpiffimè ut, qui diuturnam cuipiam Arti operam dederant, finem Artis illius nequaquam adfequerentur; quod non eft ipfi Arti vitio vertendum, fed iis qui ea abutuntur, imbecillitate judicii, aut pravo adfectu præpediti. Verùm ubi Ars cum indole aut præftanti, aut non prorfus inepta conjungitur; indoles præftantior multò evadit, vel mediocriter certè expolitur.

4. Critica quidem canonas non tam difertè loquendi, quam intelligendorum Scriptorum veterum tradit; feu eloquentes fuerint, feu minùs facundi. Attamen, dum docet quâ ratione animum Scriptoris, fub verbis quibusvis latentem, perfpicere queamus; eâdem operâ oftendit quis fit, & quis debeat effe fermonis ufus, ut qui noftra legunt, vel audiunt, mentem noftram probè capere poffint. Itaque hac ratione, Critica fundamentum eft Rhetoricæ; quæ eò ante omnia tendit, ut perfpicuè quæ volumus efferre nos doceat.

5. Hoc manifeftius erit, fi reputemus, in-

ter præcipuos Criticæ fines, hunc eſſe; ut probè, nimirum, intelligamus quid unaquæque vox ſignificet, & quænam ſit cùm ſingulorum commatum & periodorum, tum totorum librorum ſententia; hoc eſt, efficere ut cùm legimus Scriptorem quempiam, id ipſum cogitemus, quod dùm ſcriberet ille cogitabat, quantum quidem id ex verbis ejus conjici poteſt. Ideóque ſi cujus cogitationes obſcuræ fuerunt, dum ſcriberet, ejus dictis non adfingemus claras notiones; quaſi quæreremus quid cogitare debuerit, & quænam dogmatum ejus ſint conſectaria, non verò quid re ipsâ cogitarit. Loquimur autem hîc de homine, non qui quod perſpicuè intelligit, imperitiâ ſcribendi, obſcurè effert; ſed qui obſcuram notionem, animo obverſantem, iis quibus poteſt verbis exprimit, quod nimis frequens eſt. Contrà ſi quis dilucidas notiones verbis extulerit perſpicuis; oportebit nos itidem clarè intelligere quid velit, numquam aliàs. Pariter ſi quis incautè, aut præ adfectu, utatur verbis ambiguis, eadem Ars nos docet quâ ratione varios vocum ſenſus excutere poſſimus; ne præter Scriptoris mentem aliquid in ejus ſermone urgeamus, quod urgendum non fuerat. Contrà vulgò fit, nam qui obſcuriſſimum Scriptorem, hoc eſt, cujus obſcura non verba modò, ſed & animi ſenſa fuerunt, quàm maximè potuit, perſpicuè interpretatus eſt, egregii interpretis officio defunctum ſe putat; cùm ut plurimùm indicaverit, quid cogitare debuerit Scriptor quem explicat, ut ejus verbis reſpon-

ſponderent animi ſenſa, non quid re ipsâ cogitarit. Idem factitant etiam qui res, quatenus ſibi notæ ſunt, magis adtendentes quàm verba Scriptoris, quem interpretantur, dicta ejus notionibus ſuis aptant; cùm ex verbis potiùs ſenſa Auctoris expiſcari debuiſſent. Multa quoque, quaſi clara, transmittuntur, quæ haud levi ambiguitate laborant; eáque multò plura ſunt, quàm vulgò cenſentur. Alia intelliguntur, non pro uſu Scriptorum, qui ea adhibuerunt, ſed noſtri ſæculi, quo non vocibus modò Linguarum ſuperſtitum pro arbitrio utimur, ſed dictionibus etiam Latinis novas adfingimus ſignificationes, aut à proximè præteritis ſæculis adtributas retinemus. Videntur & quædam emphatica auribus noſtris, iis non ſatis adſuetis, quibus ita non adficiebantur Veteres; nec etiamnum adficiuntur doctiores, ſermoni eorum longâ & diligenti lectione adſueti.

Imò, quod paradoxum videatur, haud pauca ſunt vocabula, apud Veteres, uti & apud Recentiores, quæ, non dicam obſcuram, ſed nullam planè poteſtatem ſubjectam habent; non ſecus quàm Ariſtophanicum φλαττοθραττο φλαττεθρατ. Deprehendimus homines ſæpe hoc unum in ſermone ſpectare, non ut notiones quæ mentibus ſuis obverſantur, dum loquuntur, exprimant; ſed ut certas voces in certis circumſtantiis, inſtar Pſittacorum, aut Gracculorum, pronuncient. Hoc obſervare eſt potiſſimùm in vocabulis quibusdam, * quæ grandia occultare di-

* *Vide P. 2 S. I. C. IX.*

dicuntur myſteria; qualia ſunt vocabula *Transſubſtantiationis*, *Præſentiæ corporis, non naturalis, ſed ſacramentalis*, *Ubiquitatis humanæ naturæ Chriſti*, &c. Quæ adferimus, non quaſi ſola, ſed ut eximia quædam exempla vocabulorum nihil ſignificantium. Sunt præterea innumera, quæ ſi non ſint eodem loco habenda, † notiones adeò generales & incertas habent, apud pleroſque Scriptores, adnexas, ut vix ac ne vix quidem liquidò indicari poſſint Attamen qui iis utuntur ſperant ſe luce meridianâ clarius loquutos, cùm multa ejuſmodi protulerunt vocabula. Hinc etiam fit ut qui eos Scriptores legunt videantur interdum ſibi mira legere, ubi nihil intelligunt; iiſque adſentiantur, vel potiùs in vocibus quibuſdam adquieſcant, ſummâ propenſione animi, & putent ſe veritatem didiciſſe, cùm meros ſine mente ſonos didicerint.

* *Omnia enim ſtolidi magis admirantur, amántque*
Inverſis quæ ſub verbis latitantia cernunt;
Veràque conſtituunt, quæ bellè tangere poſſunt
Aures, & lepido quæ ſunt fucata ſonore.

6. Critica nos docet quî poſſimus ſuppoſititia Scripta à veris ſecernere, quod maximi eſt momenti. Primùm enim, niſi hujus regulas adtendamus, hiſtorias confictas pro veris ſuſcipimus, & ſic fabulis honorem ſoli Veritati debitum tribuimus Ita cùm quidam *Joannes Annius Viterbienſis*, Ordinis Prædica-

† *Vide P. C. VIII. & P. 2. S. II.*
* *Lucret. Lib. I.*

torum, qui floruit ſub finem ſæculi XV, edidiſſet, quaſi à ſe in ſchedis vetuſtis repertos, *Fabium Pictorem* de Aureo ſæculo, *Myrſilum Lesbium* de Tyrrhenis, *Catonis* Origines, *Sempronium* de Italia, *Archilochum* de temporibus, *Metaſthenem* (quem debuit vocare Megaſthenem) *Philonem*, *Beroſum*, & *Manethonem*; multis imperitis impoſuit, & plures fefelliſſet, niſi hoc facinus luce litterarum, quæ poſtea excoli cœpere, retectum fuiſſet. Veteres Chriſtiani, cùm hanc artem non ſatis callerent, fabulas ſub Apoſtolorum, aut virorum Apoſtolicorum nomine, ſibi obtrudi paſſi ſunt. Talia fuere *Itinera Pauli*, *Prædicatio Petri*, aliáque de quibus olim egerat *Amphilochius* Iconienſis, in opere quod περὶ τῶν ψευδεπιγράφων τῶν παρὰ τοῖς Αἱρετικοῖς, ac XVII. ſæculo *Joannes Dallæus* in *Pſeudepigraphis Apoſtolicis*; & quæ ab iis proferri ſolent tam ſecurè, quàm ſi certò conſtitiſſet eſſe eorum, quorum nomina præferebant; cùm manifeſtiſſimum ſit fuiſſe Scripta ſuppoſititia. Multa quoque celeberrimis Scriptoribus Eccleſiaſticis tributa ſunt, quæ iis ignota fuere; ut paſſim obſervarunt qui de hiſce Scriptoribus egerunt, & inter alios *Robertus Cocus* in libro inſcripto: *Cenſura quorumdam Scriptorum qui, ſub nominibus Sanctorum & Veterum Auctorum, citari ſolent*; *Joan Dallæus* Cap. III. Lib. I. *de Uſu Patrum* ac *Andreas Rivetus*, in *Critico Sacro*, aliique. Sed digna ſunt, quæ hac de re habet *Edm. Richerius* in Hiſt. Conciliorum generalium Lib 1. c. II, 6 p 36. nec ſuſpecta iis qui Veteres præter modum mirantur. Hinc

factum

factum ut * eruditus ac celebris Episcopus *Oxoniensis*, Antiquitatis alioquin propugnator acerrimus, in hæc verba eruperit: *Tanta fuit primis sæculis fingendi licentia, tam prona in credendo facilitas, ut rerum gestarum fides graviter exinde laboraverit; nec orbis terrarum tantùm, sed & Dei Ecclesia de temporibus suis Mythicis queratur. Arreptâ occasione, quòd Confessores* θεοφόροι *&* χριστοφόροι *passim dicebantur, malè feriati homines Briareum Christianum Martyrologiis inseruere. Paribus auspiciis lancea, quæ Domini latus transfixit, in sanctum Longinum transibat, & vestis, quâ Protomartyr Anglorum Albanus se induit, in sanctum Amphibalum mutabatur.* Atque hæc & similia plura crederemus etiamnum hodie portenta, nisi Critices lux nostri Occidentis tenebris illata, Mendaciis discussis, Veritatem patefecisset.

7. Verùm non in Historicis dumtaxat fictis secernendis prodest Critica, sed in veris Historicorum Scriptis additas lacinias, aut resectas particulas, quæ aut sensum turbant, aut novum etiam pariunt, eúmque Historicorum opinionibus contrarium retegit. Ita viri docti † existimarunt *Josepho* adsuta fuisse verba Christi, à Christiano malè feriato, ut *Josephus* Christo testimonium, quo non indiget, exhibuisse videretur. Detracta quoque interdum sunt veteribus Historicis, quæ non satis consentire videbantur, aut cum fide Historiæ, aut cum receptis sententiis; qua in re,

* *Jo. Fellus* in Monit. præmissa *Confessioni* suppostitiæ Cypriani.
† *Tan. Faber* in Epist. 44. Lib. I. & infra P. 3. S. I. c. XIV, 11.

re, nequidem ſacris Apoſtolorum † Scriptis pepercere audaces, imò perfidi Librarii. Quod cùm ita ſit, quid mirum, ſi manus non abſtinuere ab aliis Hiſtoricis? Sic apud *Euſebium*, in Chronico tranſlato & aucto ab *Hieronymo*, legitur ad An. MM. CCC. XCII. *Baſilius Cæſarienſis Epiſcopus Cappadociæ clarus habetur*; reſectis hiſce quæ in quibusdam Manuſcriptis, temerariam correctionem non paſſis, comparent: ‡ *Qui multa continentiæ & ingenii bona, uno ſuperbiæ malo, perdidit.* Quod quàm verum fuerit, ex Carminibus & Epiſtolis *Gregorii* Nazianzeni, ſummi ejus amici, ſatis liquet.

8 Cavendum tamen docet Critica, ne quia interpolata ſunt multa Veterum Opera, multa item ὑποβολιμαῖα, ideò omnia ſuſpicemur corrupta, aut ſuppoſita; & præcepta tradit, quæ ſi ſequamur, nec omnia ſine examine admittemus; nec omnia, quod eſt alterum extremum, rejiciemus, ideò quia ſunt quædam falſa; uti faciunt, qui Criticæ numquam litarunt.

9. Sed, quas modò memoravimus, fraudes non ſolùm in his quæ ad eventus pertinent, commiſſæ ſunt; verùm etiam in libris dogmaticis, quod majoris eſt periculi. Etenim ut novitia dogmata auctoritate Veterum fulcirentur; aut ne Veterum dictis oppugnarentur, eorum Scripta, vel aucta, vel imminuta ſunt. Libri integri iis adtributi, quo-

† Vide *Criticæ Part. III. S. I. c.* 14.

‡ Vide *Iſ. Voſſium* in Reſp. ad 3. Objection. *Ric. Simonii* p. 119.

quorum non erant, verisque alienâ manu fœtibus insertæ integræ periodi, cujus utriusque fraudis vel unus exemplum est *Ignatius* Antiochenus Episcopus; cui non modo adfictæ sunt, quas numquam scripserat, Epistolæ; sed additæ, in genuinis, plurimæ laciniæ, ut ex earum *Usseriana* & *Coteleriana* Editionibus videre est. Detracti sunt ex Veterum Scriptis libri integri, quòd non placerent Editoribus, sicuti fecisse se turpiter jactat * *Latinus Latinius* in Ed. Operum Cypriani Manutiana, ubi non comparet insignis illa Epistola *Firmiliani*, Cæsareæ Cappadociæ Episcopi, in qua *Stephani* Romani Episcopi vitia vivis coloribus pingit. Qui Editionem Venetam Operum Augustini, Ann. 1570. procurarunt, fatentur, in ipsa operis fronte, quasi egregium facinus, *se curavisse removeri ea omnia quæ fidelium mentes hæreticâ pravitate possent inficere, aut à Catholica & orthodoxa fide deviare.* Neque hoc putandum heri aut nudiustertius primùm cœpisse fieri; pestis hæc multò periculosiùs grassata est antiquioribus sæculis, cùm libri manu describerentur, rarioresque adeò essent; ut exemplis adlatis, & multis aliis, quæ posthac adferentur, liquet.

10. Ope Criticæ, hasce omnes fraudes deprehendimus; quod nisi fiat, errores novos, quasi prisca dogmata, admitti à nobis oportebit. Apostolis, exempli causâ, tribuenda erunt

* Biblioth. Sacr. p. 177. *Ego*, inquit de hâc Epistola verba faciens, *Latinus Latinius omisi, non Manutius, cùm Majorum exempla sequutus, tum petulantiam hominis detestatus.*

erunt figmenta quæ in eorum ψευδεπιγράφοις reperiuntur, ut fecerunt Veteres, & inter alios *Clemens Alexandrinus*. Iidem etiam, quòd avidiùs adriperent quidquid videbatur favere Christianæ Religioni, sine ullo examine Critico, Ethnicis sæpe ludibrium debuerunt; ut cum Sibyllarum versus, à Christiano fictos, contra Ethnicorum Religionem adhibuerunt, quasi à mulieribus fatidicis ante plurima sæcula effusos; unde factum ut ab iis * *Sibyllistæ* vocarentur, & † fraudis accusarentur. Denique eâ ratione fiebat ut multorum animi à Christianismo alieniores fierent, útque fides Christianorum non paucorùm cæca potiùs esset credulitas, quæ falsis æquè ac veris movebatur, quàm sapientium virorum persuasio; quod postremis temporibus multis, qui nasutiores quidem sunt, ut possint fraudem subolfacere, sed non sat docti ut Veritatem inveniant, omnem pectore excussit fidem.

11. Præter memoratas fraudes, quæ luce Critices reteguntur, & caventur, multa irrepsere in Veterum Scripta menda, ignorantiâ Librariorum, eorumdémque oscitantiâ; imò & Criticorum, qui Critices non satis periti audaciùs libros Veterum emendarunt, temeritate. Ejusmodi mendis vix ulli carent Scriptores, quoniam Librarii aut Critici paucissimi satis diligentes, aut cauti, ut decuit, fuere; nulli prorsus spiritu ἀναμαρτησίας acti. Hinc nati hujus XVII. & prioris sæculi viris doctis labores, circa hoc solum innumeri,

* *Origen. contra Celsum Ed.* Cant. p. 272.
† P. 369.

ut emendatè Veterum Scripta ederentur; hinc tot de Codicibus depravatis querelæ, quibus vel folis volumina conflarentur. Atque hæc labes non modò minoris momenti Scripta, ſed Sacros etiam Codices invaſit, ut viri ſummi manifeſtò oſtenderunt. Licèt hujuſmodi menda iis, quæ ad ſalutem neceſſaria ſunt, non officiant; attamen niſi Critices periti ſint, qui legendis Sacris Libris operam dant, neceſſe eſt aut non intelligant multa quæ legunt, aut mira fingant, ut ſenſum ex depravatis locis eruant. Sic cùm *Auguſtinus* haberet mendoſum Codicem, in quo locus Pſ. XLIII. qui profertur Rom. VIII, 36. ſic legebatur: *Propter te, adficimur totâ die*, omisſâ voce *morte*, hinc conſectaria inania duxit deceptus *mendoſitate codicis*, ut ipſe loquitur, quorum eum poſtea puduit. Vide Retract. Lib. I. Cap. VII. n. 2. & *ſeqq.*

12. At ope Critices via aperitur tuta ad menda ejuſmodi deprehendenda, &, ſi fieri posſit, emendanda. Fateor Criticos innumeros hic peccaſſe, & quotidie παραδιορθῶσαι Veterum Scripta inquinare. Verùm hi Arte non uti, ſed abuti cenſendi ſunt, nec propterea Ars ipſa vituperanda. Multi quidem ſanè pravè ratiocinando in errores delapſi ſunt, ſed quemadmodum propterea Rationem non abjiciemus, ut nos & negotia noſtra, brutorum inſtar, impetu, non judicio, regamus: ita nec, propter Criticorum peccata, Artem ipſam Criticen repudiabimus; ſi quis ea dextrè utatur, ſummæ utilitatis ſemper futuram. Non deſunt quidem qui in Sacris Codicibus

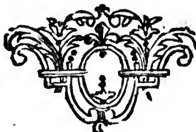
ne minima etiam menda agnoſcant; ſed certè quod optant, & quod etiam omnes cuperent, credunt. Verùm hac eorum opinione aut pertinaciâ, quod falſum eſt non evadit verum; adeóque dum manifeſta negant, Religionem Atheorum ludibrio exponunt, oſtendúntque ſe non amore Veritatis, ſed ſtudio partium agi. Sapientiores enim cùm nihil tutius Veritate eſſe putent, tum verum vero contrarium eſſe non exiſtimant, quò fit ut nihil Religioni Chriſtianæ timeant, modò Veritatem ſemper propugnare liceat; quod, Deo favente, ſaltem in aliquo terrarum angulo, ſemper licebit.

13. Poſtremò, Critica nos docet an quod adgreſſus eſt Scriptor quivis (exceptis tamen iis qui de abſtruſioribus diſciplinis, quas non adtingunt Critici, ſcripſere) ad regulas Artis præſtiterit; an Poëta, an Hiſtoricus, an Orator, Poëtices, Hiſtorices, ac Rhetorices Leges obſervarint. Quæ pars hujus Artis non eſt miſcenda, cum ea quam modò memorabamus; neque cenſenda ſunt ſuppoſititia omnia, quæ in Leges Artis peccant, quarum optimi quique Scriptores interdum immemores fuere. * Quod tamen aliquando factum à ſummo Critico *Ariſtarcho* Alexandrino, *qui Homeri verſum eſſe negabat, quem non probabat*, ut loquitur *Cicero*, Epiſt. Famil. Lib. III. Ep. II.

14. Atque hæc de Definitione, Diviſione, & Uſu Critices dicenda habebamus; quæ ad hanc Diſciplinam in ipſa fronte hujus Opuſ-

* *Inſigne exemplum vide infrà* P. 3. *Sect.* I. c. 13. §. 2.

culi delineandam, necessaria duximus. Ex re ipsa certiùs judicabit Lector, an ei quidquam immeritò tribuerimus; nos quidem scientiam hanc multò φιλοσοφικωτέραν esse, quàm multi crediderunt, ex iis, quæ dicemus, manifestum futurum speramus.

A R-

ARTIS CRITICÆ

PARS I.

De Ordine in Lectione Veterum Scriptorum observando.

CAPUT I.

De iis quæ Lectioni Veterum præmitti debent.

1. EUM, cui hæc præcepta tradimus, jam imbutum esse oportet Grammaticæ elementis, & eâ cognitione Latinæ Linguæ instructum; ut faciliores Scriptores, sine Dictionarii subsidio, intelligere, & Commentariorum, qui ad difficiliorum locorum interpretationem scripti sunt, sensum adsequi possit. Quod in Præfatione jam innuimus.

2. Cùm in omni Disciplina is ordo, quoad ejus fieri potest, servandus sit, ut illa ante omnia addiscantur, quæ simplicissima sunt, & sine aliarum rerum cognitione intelligi possunt; ac demum ad alia, magis impedita & quæ priorum illorum luce indigent, deveniatur, ejus rei nos hîc oportet esse memores; ne à difficilioribus initio facto, aut animus à

ſtudiis alienior ipſo labore fiat, aut labor ſine fructu Studioſorum augeatur, aut etiam perturbationem in ſtudiis & in animo pariat ordo præpoſterus; quæ omnia, quaſi ſcopuli ſtudiorum, ſunt ab omnibus diligentiſſimè vitanda.

3. Tria ſunt quæ, poſitâ eâ Latini ſermonis cognitione, quam initio indicavimus, poſſunt intelligi; adhibito eo ſtudio, quod in omnibus ſcientiis, quæ primùm adtinguntur, neceſſarium eſt. Prima eſt *Geographia*, altera *Chronologia*, tertia *Conſuetudinum* & *Opinionum notitia*. In tribus hiſce poſſunt cum fructu verſari, qui humanioribus litteris operam dare incipiunt; neque enim ad ea intelligenda magnâ Latinæ Linguæ cognitione opus eſt, & poſſunt ex Recentiorum Scriptis hauriri.

---

§. I.

De Geographia.

1. GEOGRAPHIAM, cùm diſcendam præcipimus, non intelligimus Artem ipſam Tabularum Geographicarum conficiendarum, principiorúmque ejus Artis Mathematicorum notitiam; hæc enim ad Mathematicas diſciplinas, quas hîc non adtingimus, pertinent. Neceſſaria dumtaxat eſt cognitio Geographiæ, qualis traditur in Compendiis Geographicis, quæ omnium manibus teruntur; ubi diſcere eſt quinam in Sphæra intelligan-

gantur circuli, quas in partes Orbis Terrarum dividatur, quis ſit ſitus Imperiorum, Regionum, Provinciarum, Urbium, locorumque omnium celebriorum.

2. Ea notitia, ſaltem mediocris, planè neceſſaria eſt, priuſquàm ad ſeriam lectionem Scriptoris ullius deveniatur; cum paſſim occurrant nomina Gentium, Populorum, Regionum ac Urbium. Niſi enim ſciamus, quem locum terrarum habuerint; primùm non intelligemus ſæpiſſimè quod de iis dicitur, nec quid Genti cum Gente, Civitati cum Civitate, negotii eſſe potuerit adſequemur. Erroribus etiam Veterum Geographicis, qui neque rari, neque exigui ſunt, ſi ſimus prorſus ἀγεωγράφητοι, paſſim deludemur. Sic qui Alexandri res geſtas ſcripſere *Caucaſum*, qui eſt inter maria *Caſpium* & *Euxinum*, apud Indos quæſivere. Vide *Curtium* Lib. VII. c. 4, 5. Unde factum ut *Curtius* Caſpium & Euxinum maria miſcuerit, & *Tanaïn*, ubi eſt *Oxus*, ad ortum *Caſpii* maris poſuerit, aliáque peccaverit, de quibus in Parte III. agemus. Sic *Lucanus* Lib. III. verſ. 248. malè inducit Arabas

Umbras mirantes nemorum non ire ſiniſtras,

cùm ſint ἀμφίσκιοι. Digna tamen lectu ſunt quæ, ut *Manilium* excuſaret, ſcripſit doctiſſimus Vir *Pet. Dan. Huëtius* ad Lib. I, v. 440. Quod peccavit etiam de *Taprobana*, *Plinius* Lib. VI. c. 22. Alia quoque notat in iis meritò *Joſephus Scaliger*, in Prolegomenis ad *Manilium*. Sed, quod mireris, Romani Scriptores doctiſſimi *Virgilius*, *Manilius*, *Lucanus*, *Florus*, immani errore,

 miſcue-

miſcuerunt Philippos Phthiotidis in Theſſalia urbem, haud procul à *Pharſalo* ſitam, ubi C. Julius Cæſar Cn. Pompeium vicit, cum *Philippis* Macedoniæ urbe, ad *Strymonem* fluvium, ubi M Brutus & C. Caſſius a M. Antonio & C. Cæſare Octaviano victi ſunt; ut poſt alios animadvertit *Lucas Holſtenius* in *Stephanum Byzantinum*, ad vocem Θ Η Β Η. Deinde ſine voluptate Hiſtorias, aut alia, in quibus multa mentio eſt populorum & locorum, legimus; at quæ ita legimus brevi faſtidimus, unde naſcitur ſtudiorum primò langor, poſtea neglectus, ac tandem barbaries ignorantiæ fida ac perpetua comes. Neque dicas, qui Scriptores antiquos legunt, etſi ſunt Geographiæ prorſus imperiti, eos poſſe juvari Dictionariis Geographicis aut Eruditorum Notis; etenim ubi ad illa ſubſidia paſſim eſt confugiendum, tum verò ſine maxima moleſtia fieri nequit. ſunt autem litterarum ſtudia facillima, ſi fieri poteſt, efficienda; & ſatis habent in ſe ſalebrarum inevitabilium, ut neceſſe non ſit alias negligentiâ noſtrâ aliunde accedere. Præterea ſi quis hanc moleſtiam concoquere ſit paratus, tamen diutiſſimè leget, priusquàm ex ſola lectione Hiſtoricorum, Philoſophorum, Oratorum aut Poëtarum vel mediocrem Geographiæ cognitionem ſibi comparare queat; quod tamen haud ægrè poteſt fieri, ſi brevis terrarum deſcriptio Geographica priùs diligenter legatur.

3. Dubitari nequit, quin *Deſiderius Erasmus*, vir ſummus, inter eos cenſeri debeat, qui πολυίστορες vocari poſſunt, & quin innumera

mera legisset. Attamen intelligere est ex pluribus locis ejus Operum, cum ne elementa quidem Geographiæ initio tenuisse. Memini probè me, * dum legerem ejus notas in *Hieronymi* Epistolas, observare eum *Mitylenen* Lesbi insulæ urbem confudisse cum *Melita* Insula, ad quempiam *Hieronymi* locum, ubi mentio fit naufragii Pauli; quem locum memoria nunc non suppeditat. Sed nec opus est, quoniam hunc ipsum errorem repetiit in Notis ad Acta, Cap. XXVIII, 1. tertiæ editionis, anni M. D. XXII. & novos alios addidit: *Hugo*, inquit, *Carrensis liberum nobis facit, utrum malimus Militenem legere, an Miletum, etiamsi sunt qui corruptiùs legant Mitylene. Græci legunt Melite. Ea est insula inter Epirum & Italiam, spectans Siciliam ad Septemtrionem.* 1. Ille *Hugo Carrensis*, qui scripsit Commentarios in V. & N. Testamentum, obiit anno CIƆ CCLX, barbaro sæculo; nec proinde dignus erat, cujus auctoritati in hujusmodi re crederet vir tantus, quantus erat *Erasmus.* 2. *Miletus* urbs fuit *Ioniæ*, in *Asia* Minore, aut *Calabriæ*, in Regno *Neapolitano*, de quibus hîc sine dubio non agitur. *Militene* ne nomen quidem est ullius loci, sed mera depravatio pro *Mitylene.* 3. *Melita* ‡ est quidem nomen insulæ inter Illyricum & Italiam, sed absurdum est dicere eam spectare Siciliam ad Septentrionem; nam spectat Illyricum, quod ad Septemtrionem Italiæ est.

 In-

* *Vide Indicem Auctorum ad vocem* Erasmus, *in calce Tomi III.*

‡ Aut *Milita*, nunc *Melida* ab Italis, *Mlit* à Sclavis dicitur.

Inter hanc insulam & Siciliam interjacet Italia, cui est Sicilia ad Meridiem. At *Erasmus* hanc Adriatici maris insulam confudit cum insula ejusdem nominis, quæ est ad Meridiem Siciliæ in Africo mari; immani sanè errore, & ita expressio ut adpareat ei situm Epiri, Italiæ & Siciliæ inter se notum satis non fuisse; unde necesse est colligere tantum virum initio hospitem fuisse in hac disciplina, adeóque innumera in Veterum Scriptis non satis intellexisse. Neque reponas *Erasmum* oscitantiâ tantùm peccasse, nam & alibi in eadem re peccat; ut ad vers. 13. ejusdem Capitis, ubi dicit *Rhegium esse civitatem Siciliæ maritimam*, cùm tirones norint esse Italiæ. Vicinia fortè in errorem illum conjecit, at hoc causari nequit ineptus Grammaticus, qui *Servii* in *Virgilium* Commentariis subinde nugas immiscuit, & cujus hæc sunt verba in Æn. IV, 367. *Hyrcanæque admorunt ubera Tigres. HYRCANÆ: Arabicæ*, inquit, *nam Hyrcania silva est Arabiæ*.

4. Hinc liquet *Erasmum* vix umquam in Tabulas Geographicas, quæ sanè ejus ævo rariores erant, quàm hoc nostro, oculos conjecisse. Non dissimulabo tamen, in posterioribus Editionibus, emendata ab eo quæ peccaverat de situ Melitæ, & Rhegii; quod postea animadverti. At debuisset delevisse, eadem operâ, quæ ex *Hug. Carrense* habet, & ultima hæc verba: *Quamquam est Mitylene Cappadociæ civitas, verùm hic insulam vocat.* Si commemoranda fuisset aliqua *Mitylene*, debuit esse urbs insulæ Lesbi; sed tota hæc du-

dubitatio oriri non potuit, nisi in animo Geographiæ non satis perito. Quæ non dicuntur à me in tanti viri contumeliam, quem maximi facio; sed ut tirones ejus exemplo admoneantur. Nec nos primi *Erasmo* imperitiam Geographiæ tribuimus. Eum hac de re monuerat *Joan Genesius Sepulvedas*, Epistola, quæ est CCCLXXV in Appendice *Epistolarum Erasmi.* Haud à multis annis etiam * vir non indoctus, qui *Historiam Patriarcharum* scripsit, ubi de Uxoris Loti μεταμορφώσει agit, dixit *Uticam* non esse *Sidone* remotam; unde conjiciebat eam mulierem in salem fossilem conversam, qualis circa Uticam fuisse dicitur; ac proinde, ut ille putabat, non procul Sidone, adeóque Palæstina. Itaque ignoratio Geographiæ in errorem viros, ceteroquin eruditos, facilè conjicere potest; nec proinde negligenda est ea disciplina, ut sæpe fit.

5. Ut autem probè discatur, quatenus viam Critices studio sternit, utendum est *Sphæra Armillari*; ad cognoscendos circulos, de quorum variis generibus initio Artis agunt Geographi. Dein comparandæ sunt Tabulæ præcipuarum Regionum, ubi nomina antiqua adscripta sint; præsertim Imperii Romani, Italiæ ac Græciæ. Hanc postremam Regionem optimè omnium descripsit *Nicolaus Sophianus*, antecedentem *Philippus Cluverius*, licèt eorum Tabulæ mendis non careant. At sunt meliores multò reliquis antiquis, quæ plerumque pessimæ sunt; ut summopere optandum esset viros eruditos hoc negotium in se susci-

* *Joan. Henr. Heideggerus.*

suscipere, ut novas Antiqui Orbis Tabulas conficerent. Attamen, quoniam præstat aliquas adhibere; quam nullas; tot sunt comparandæ, quot possunt inveniri. Utile etiam est *Ptolemæum* habere Edit. Hondianæ anni 1605. si ejus comparandi occasio occurrat; est enim sæpe adcuratior Recentioribus.

6. Addendum est huic Compendium Geographicum *Phil. Cluverii*, aut quod nuper editum est, ubi sola continetur Geographia antiqua, à *Christophoro Cellario*, aut aliud quidpiam simile opusculum, prout erit ad manum. Idem *Cellarius*, postquàm hæc semel iterúmque edita essent, in lucem publicam emisit *Notitiam Orbis Antiqui* ad Constantini tempora, anno MDCCIII. duobus voluminibus, sed majoribus, quàm ut ab iis initium fieri possit. Epitome Geographica est semel atque iterum legenda, cum Tabulis, ubi quærenda omnia loca quorum meminit, aut quæ erunt in Tabulis quibus utemur; donec eam cognitionem sitûs Provinciarum, & Urbium præcipuarum adquisiverimus, ut veluti pictæ in memoria sint Tabulæ, &, statim ac objiciuntur oculis, possimus invenire loca de quibus sermo est. Ita fiet ut cùm legemus itinera, expeditiones, bella, fœdera inter Populos & Urbes, statim animadversuri simus, quàm longa essent itinera, quàm facilia aut difficilia bella, quàm necessaria fœdera, aliáque similia. Vitabimus etiam in sermone errores, in quibus deprehendimus interdum viros alioquin eruditos, sed Geographiæ imperitos. Hîc non recensebimus reliqua Disciplinæ illius commoda; quia non sunt hujus loci, & à Geographis ipsis peti debent.

§. II.

§. II.

De Chronologia.

1. CHRONOLOGIÆ, seu Scientiæ Temporum partes sunt duæ; quarum una ἱστορικὴ potest dici, altera τεχνική. Prior docet quo tempore viri celebres vixerint, & præcipui eventus contigerint. Altera verò ostendit quibus fundamentis nitatur tota illa computatio Chronologica. Utraque, antequàm animum ad lectionem Veterum adpellamus, prælibanda est, sed potissimùm prior; posterior enim, utpote difficilior, in aliud tempus differri potest.

2. Planè necessarium est Historiam summatim nosse, ut sciamus tempora eorum, quæ notatu dignissima humano generi evenerunt; primùm quia meliùs intelligimus Scriptorem, cum scimus quo tempore vixerit, quàm cùm ignoramus. Unumquodque sæculum suos habuit eventus, sua ingenia, sæpe & suos loquendi modos ac suas opiniones; ad quæ aut clarè, aut obscuriùs adluditur passim ab omnibus Scriptoribus, ut suo loco copiosiùs ostendemus. Secundò, vix possumus loqui de Veteribus, nisi sciamus quo tempore vixerint; alioqui timendum ne in crassos errores delabamur incauti, quod evenit etiam viris non indoctis, qui Chronologiæ rudes erant. Ejusmodi ingentem errorem erravit *Justinus* Martyr in * 2 *Apologia pro Christianis*, ubi fa-

* Pag. 72. *Ed. Colon. Ann.* 1686.

fabellam de LXX. Intt. seriò narrans ait *Ptolemæum Ægyptiorum Regem, cùm Bibliothecam institueret, atque omnium hominum scripta colligere niteretur, & de Prophetiis Hebræorum aliquid inaudivisset, misisse ad Herodem Judæis tunc imperitantem*, τῷ τῶν Ἰουδαίων τότε βασιλεύοντι Ἡρώδῃ, *qui peterent ad se mitti libros Prophetarum; quos Rex Herodes misit.* Non est tantùm hîc delictum memoriæ, sed imperitiæ; neque enim qui Chronologiæ elementa norit, in tam celebribus Regibus, tantum peccatum umquam admiserit. Scio esse qui pro Ἡρώδῃ, legi velint ἱερεῖ, *Sacerdotem*, sed MSS. omnes adversantur. Cùm primis Christianæ Religionis sæculis, Platonici Christianis plures sententias Evangeliorum à *Platone* petitas esse absurde objicerent, alii quidem alia calumniæ reposuerunt; sed *Ambrosius* Mediolanensis *Platonem*, in peregrinatione Ægyptiacâ, ab Jeremia Propheta Judaicâ doctrinâ imbutum fuisse responderat, ac proinde à Judæis sumsisse quæ haberet. Is liber *Ambrosii de Sacramentis*, vel *de Prophetia* inscriptus, periit. Sed tam immanis erroris memoriam servavit *Augustinus*, qui eum pariter erravit *de Doctrina Christiana* Lib. II. c. 28. & Epistola XXIV. ad *Paulinum*, ac postea retractavit Retract. Lib. II. c. 4. Tertiò tota perit lectionis voluptas, adeóque studiorum & litterarum amor, si prorsus ignoremus, quo tempore evenerint ea quæ legimus; quod experimur etiam, cùm nobis quidpiam narratur. Solemus enim illico quærere, quando contigerit; quod nisi sciamus, illibenter narrantem audimus.

3. Ne-

3. Neque etiam hic putandum est satis esse, si penès nos habeamus Tabulas Chronologicas, aut Chronologiam quampiam quam consulamus, ubi necesse est; etenim incommodum est frequenter nimiùm lectionem seriam abrumpere, ut ad ejusmodi subsidia confugiamus. Saltem tenenda sunt tempora potissimorum eventuum, & virorum celeberrimorum; aut pauca tantùm minoris momenti quærenda supersint. Alioquin ex quærendi labore nascitur fastidium & negligentia, quæ sunt in litterarum studiis veluti lethales morbi.

4. Igitur antequàm nos adcingamus ad lectionem Veterum, prælibanda est Chronologia, & quidem brevis Universalis Historia eligenda, quæ studiosè aliquoties perlegi possit. Multa ejusmodi nunc exstant Compendia, quorum unum ad manum habendum erit, quale est *Petaviani Rationarii* Pars prior, aut nuper edita *Christophori Cellarii*, viri eruditi, Historia Antiqua. Et hunc quidem prætulerim *Petavio*, quòd *Petavius* non semper annos eventuum quos narrat addat; præterquàm quòd in *Cellario* sint subjecti Scriptores, unde hausit quod habet. Sed & nos edidimus, post primam Criticæ hujusce Editionem, ejusmodi Epitomen, *ab initio Mundi ad tempora Caroli Magni.* Verumtamen hîc non est quærenda summa ἀκρίβεια, quæ in Epitomis esse nequit; satis est si modò præcipua quæque notata sint, & eorum tempus circiter memoriâ teneatur. Hoc autem facilè fiet, si adtentè aliquoties eamdem Epitomen legamus; & quo-

quotiescumque memoria tempus alicujus rei, quæ inter legendos Veteres occurret, non suppeditabit, non pigeat ad Compendium confugere. Addi etiam possunt Tabulæ Chronologicæ, quales sunt *Petavianæ*, aut aliæ, quas utile erit parietibus Musei appensas habere, ut sæpe aliud agendo perlustrentur, & tempora animo altiùs infigantur.

5. Quicumque hoc experientur, videbunt magnum inde nasci emolumentum, & summam in legendo voluptatem. At præterea habere oportet Dictionaria Historica, uti & Geographica, quæ aut junctim aut divisim traduntur. Conjunctim illa inveniuntur in *Caroli Stephani* Lexico, à *Nicol. Loydio*, nuper in Anglia aucto, vel in *J. Jac. Hofmanni* Dictionario. Separatim Geographiam tradidere *Abr. Ortelius* olim, postea *Phil. Ferrarius*, cujus opus multùm auxit *Mich. Antonius Baudrandus*. Hæc aut similia, prout commodum erit, sunt comparanda Lexica; iis enim prorsus carere non potest, quicumque cum fructu legere cupit; uti nec Artem ἐκ τῶν βαναύσων sine artis instrumentis, quisquam potest addiscere.

6. Non addam hîc plura consilia de Geographorum, aut Chronologorum Veterum vel Recentiorum lectione; quia qui hæc circa initia studiorum probè observarint, & ulteriùs fuerint progressi, ipsi sibi satis consulent. Monendum tantùm superest aliquid de ea parte Chronologiæ, quæ τεχνικὴ dicitur. Ea docet rationem annorum plerarumque Gentium nobiliorum, & methodum quâ utun-

tuntur Chronologi, ad tempora antiquarum Historiarum constituenda; prout possumus cognoscere ex secundo libro *Rationarii Petaviani*, ubi illa Ars traditur. Non memoro *Doctrinam Temporum* ejusdem Auctoris, quòd nimis amplum sit id opus, & doctius, quàm ut à tironibus legatur. Hæc quidem est Chronologiæ omnis fundamentum, sed quia est difficilior, & utilis dumtaxat, ad calculos Chronologorum expendendos; ideò ejus lectio differri potest. Sumimus enim hîc quasi certum, Chronologos, quos sequimur, rectè rationes iniisse, quod quin in præcipuis saltem verum sit, dubitari nequit; licèt sint, in aliis minoris momenti, nodi multi ἄλυτοι. At hîc satis est, si modò de summa rerum constet, etenim error pauculorum annorum rariùs intelligentiæ Scriptorum antiquorum officere potest.

---

§. III.

Cognitio Consuetudinum & Opinionum.

1. IN omnibus Scriptoribus, innumeræ sunt adlusiones ad Consuetudines ac Opiniones eorum temporum, quibus scripsere; quas nisi in numerato habeamus, non intelligimus multesimam partem eorum quæ legimus, si aliunde Interpretem, quem consulamus, nancisci nequeamus. Hoc adeò manifestum est, ut probatione non egeat; quicumque enim

vel unum Scriptorem antiquum legere adgressus est, rem expertus est illico, aliquot pagellarum lectione. Sed sunt non modò manifestæ adlusiones, verùm etiam obscuriores multæ, quæ ab omnibus non animadvertuntur; adeò ut non pauci ea se intelligere putent, quæ non intelligunt.

2. Consuetudines autem omnes possunt ad duas classes referri. Aliæ respiciunt res privatas, aliæ publicas; & hæ quidem notiores plerumque sunt, ceteræ ignotiores. Attamen ad res privatas non minus passim adluditur, quàm ad publicas. Innumeræ loquutiones inde desumtæ sunt, quarum vim ideò non adsequimur, quia illas Consuetudines sæpe ignoramus. Exemplum unum, aut alterum adferre non pigebit.

Theologi multùm desudarunt ad inveniendam rationem, ob quam Christus Matth. VIII. 12. pœnas malorum σκότος ἐξώτερον *tenebras externas* vocat. Opiniones non referam, ne brevitate institutâ excedam, sed uno verbo indicabo quid sit. Nempe, sermo est de cœna, quæ cùm noctu sumeretur, ut nunc; nemo poterat cœna excludi, quin esset in *tenebris externis*. Vide quæ ad eum locum (*a*) scripsimus. Scio cœnam, apud Græcos & Romanos, ante solis occasum inchoatam, sed & sæpe in multam noctem protrahebatur, præsertim si plures ad eam essent vocati; sive esset nuptiale, aut aliud quodvis convivium. Apud Hebræos, non tantùm Paschalis cœna de nocte celebrabatur, sed etiam quævis nuptia-

(*a*) *In add. ad H. Hammondi Adnotationes in* N. T.

ptialis, ut liquet ex Parabola Nuptiarum, quæ exſtat Matth. XXV. De Græcis & Romanis Conſuetudinibus, hoc in negotio, egerunt *Fulvius Urſinus* in Adpendice ad librum *Pet. Ciacconii* de Triclinio, *Dionyſ. Lambinus* ad *Horatii* Lib. III. Od VIII, 14. & Sat. VI, 65. Lib. II. *Guil. Stuckius* Ant. Convival. Lib. I. c. 11. *Juſtus Lipſius* in XIV. Annalem *Taciti* & *Claud. Salmaſius* ad *Florianum Fl. Vopiſci*. Quod adnoto, præter morem, quia neſcio quis, his dudum editis, rei alioquin omnibus notæ exempla à me petiit, quaſi temerè dixiſſem de nocte cœnaſſe Veteres.

Aliquando, ut vel hinc adparet, ad notas Conſuetudines non adtenti, à ſenſu aberramus. Ita etiam, in celebri illa Dominicæ Orationis petitione: *panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*, adludit Chriſtus ad morem eorum qui pauperes alunt, præbitis quotidie in unum diem alimentis; quorum exemplum exſtat apud Tobiam, Cap. I. 3, 19. ſecundùm Latinam Verſionem. Similiter *Vopiſcus* (*a*) in *Aureliano: Siligineum ſuum* (ſcilicet, panem) *quotidie ævo ſuo unusquisque recipiebat*. Eos panes vocabant διαιωνίζοντας, (*b*) quos pauperes ab Impp. unoquoque die accipiebant, per totam vitam; quod exprimit vox ἐπιούσιος, *craſtinus*. Sic & Manna, quâ in Arabicis ſolitudinibus Hebræos Deus aluit, fuit panis ἐπιούσιος, quem Deus quotidie, quamdiu neceſſe fuit, præbuit. Hoc ergo Chriſtus vult: Da nobis in poſterum, per reliquam

(*a*) *Edit. Salmaſiana Pariſin. p.* 220.
(*b*) *Claud. Salmaſius in not.* p. 375.

vitam, quotidie unde vivamus: ut fit pauperibus, quibus quotidie victus ſuppeditatur. De ſignificatione ſingularum vocum, conſulendus *H. Grotius*.

Adludit Chriſtus ad publicam Conſuetudinem Matth. V, 22. ubi mentionem facit *Judicii* & *Synedrii*, quæ nomina erant Tribunalium; ad quæ leviores & graviores cauſæ apud Judæos diſceptabantur. Vide quæ ad eum locum diximus.

3. Ad Opiniones quoque paſſim reſpicitur, quæ in duo ſumma genera poſſunt diſtribui. Aliæ pertinent ad cultum Dei, & mores; aliæ ad res naturales. Ita cùm Judæorum præcipua in divino cultu cærimonia in ſacrificio eſſet ſita; ideò in N. Teſtamento omnia ferè pietatis officia, ſacrificii nomine, interdum indigitantur. Mors Chriſti ſacrificium quoque vocatur, quòd fuerit præcipua ejus ergà Patrem pietatis pars, & quædam habeat ſacrificiis ſimilia. Summa eſt interdum difficultas ſciendi an vox, quæ metaphoricè & adluſione quadam cuipiam rei deſignandæ adhibetur, urgenda ſit, pro tota primigeniæ ſuæ ſignificationis amplitudine; hoc eſt, an in rebus, quibus metaphoricè aptatur, omnia quærenda ſint ſimilia iis quæ ſunt in aliis, quas ea vox propriè deſignat. Qui Opiniones, ad quas reſpicitur, ignorant, ne de adluſione quidem cogitant; nedum ut nodos ejuſmodi in interpretandis Veterum Scriptis longè maximos ſolvere queant. Verba LXX. Intt. in verſione Pſalm. XCI. 6. δαιμόνιον μεσημβρινὸν *Dæmonium meridianum*, multùm torſere Patres

tres Græcos & Latinos. Non quæram an Hebraïci Codicis verba rectè versa sint, hisce vocibus. Hoc tantùm dicam, ad Ethnicorum opinionem respici, qui credebant Dæmonas meridiè potissimùm esse timendos. Ita *Callimachus Cyrenæus*, in Hymno in *Lavacra Palladis*, vers. 71. Deam describit cum Chariclone nympha lavantem, hisce verbis:

Ἵππῳ ἐπὶ κράνᾳ Ἑλικωνίδι καλὰ ῥεοίσᾳ
  Λῶντο, μεσαμβρινὰ δ' εἶχ' ὄρος ἀσυχία.
Ἀμφότεραι λώοντο, μεσαμβριναὶ δ' ἔσαν ὧραι,
  Πολλὰ δ' ἀσυχία τῆνο κατεῖχεν ὄρος.

In Hippocrene Heliconide pulchrè fluenti lavabant, cum meridiana obtineret montem quies; ambæ lavabant & meridianum erat tempus, multáque tranquillitas illum obtinebat montem. Quo factum est ut Tiresias, qui per Heliconem nunc oberrabat, Deâ conspectâ; oculorum usum amiserit. Similiter, apud *Theocritum*, Idyll. I. Pastores non audent τὸ μεσαμβρινὸν συρίσδεν, *meridie fistulâ canere*, quòd timerent Panem, τὸν Πᾶνα δεδοίκαμες, *timemus*, inquiunt, *Panem. Lucanus* Lib. III. de Luco ad Massiliam sito, quem sanctissimum Galli habebant:

Non illum cultu populi propiore frequentant,
Sed cessere Deis, MEDIO cùm Phœbus in
  axe est,
Aut cœlum nox atra tenet; pavet ipse sacerdos
Accessus, dominúmque timet deprendere luci.

 Hinc

Hinc videmus quare, inter diei pericula, Septuaginta Intt. *dæmonium meridianum* recensuerint; nempe, quòd Dæmonas tunc temporis errare crederent, ut Græci, imò & Ægyptii, aliíque Orientales.

4. Præcipua diligentia doctissimorum Interpretum in eo sita est, ut adlusiones ejusmodi enucleent; sed quoniam non semper omnia adtingunt, & molestum ac tædiosum est vix aliquot paginas legere, sine necessitate ad Interpretem confugiendi; antequàm incipiamus Scriptorem ullum legere, necesse est aliquam operam, cognoscendis Gentis ejus potissimis Consuetudinibus & Opinionibus, dedisse.

5. Optandum sanè esset libros nos habere de Consuetudinibus & Opinionibus Veterum, etiam vulgaribus, tum scriptos, cùm eæ vigebant; multa enim, etiam notissima, tempore intercidunt, quæ ne summâ quidem diligentiâ ex Veterum ruderibus postea erui possunt. Sed dum Consuetudines & Opiniones latè receptæ vigent adhuc, vix ab ullo describuntur; quòd æquales perpauci libros, de rebus notissimis & vulgaribus scriptos, legere sustinerent. Itaque dum Historici præsentium animos sibi conciliare student, & fama sua frui, id memorant quod sui ævi hominibus non satis notum esse poterat, sed quæ omnibus nota erant ferè omittunt; unde factum ut posteritatem fugerint, quia paullatim in desuetudinem abeuntium memoria à nemine servata est. Sic propter Consuetudines, servulis olim notissimas, nunc eruditissimi quique viri non parum sudant, quòd eas ignorent. Ad Historiam

riam

riam & mores Romanorum quod adtinet, id evenit quòd plurima ad posteritatem traduxit, quæ alioqui periissent. Scilicet, Græci, inter Romanos versati, Historiam horum & mores describere adgressi sunt, non in Romanorum, sed in Græcorum gratiam; & coacti fuere multa tradere ac explicare distinctiùs, quàm opus erat Romanis hominibus; quòd Græci, in rebus Romanis hospites, eorum Historias alioqui non erant intellecturi. *Polybius* de Romanorum militia multa dixit, quæ in nullo Scriptore Romano inveniri potuissent. *Dionysius Halicarnasseus* multò adcuratius, eadem de causa, Historiam Romanam, quàm ullus Historicus Latinus, scripsit. Sanè præterquàm quòd Romani mores Græcis erant exponendi, homo Græcus aptior erat ad eos observandos, quàm qui ab infantia iis adsueverant. Quæ enim insolita nobis sunt faciliùs animadvertimus, quàm ea quibus sumus adsueti. *Plutarcho* quoque permulta, ad Romanorum mores & opiniones pertinentia, debemus.

6. Attamen nullus antiquus Scriptor unus omnia, aut pleraque hujusmodi uno opere complexus est; & coacti sunt Recentiores ex omnibus plenam, quantùm potuit, Romanarum Consuetudinum & Opinionum descriptionem colligere. Utilem operam huic rei navavit *Joannes Rosinus*, quem suis παραλειπομένοις illustravit *Thomas Dempsterus*, unde conflatum est Antiquitatum Romanarum Corpus. Multi multas earumdem Antiquitatum partes illustravere, ut *Justus Lipsius*, cùm plurima

alia, tum *Militiam* pedestrem; navalem verò *Joan. Schefferus* & *M. Meibomius*; *Octavius Ferrarius* rem vestiariam; *Franciscus Balduinus* indumenta pedum; alii alia, quæ Studiosis per se satis innotescent. Potissima & lectu dignissima hujus generis in unum Corpus colligere adgressus est *Joan Georg. Grævius*, cujus *Antiquitatum Romanarum Thesauri* duodecim prodierunt volumina. At in iis multa abundant ac multa desunt, & studiorum initio, utendum brevi Compendio, qualis est *Respublica Romana Pet. Josephi Cantelii*, nuper Ultrajecti edita, post Parisinam Editionem; aut *Thomæ Godwini Romanæ Historiæ Anthologia*, * Anglicè & Belgicè edita. Hos libros, quasi in suo genere perfectos, non indicamus; possunt enim, ut omnes norunt, multa iis addi, nec pauca in iis emendari; sed ad præcipua capita quod adtinet, quod unum hîc quæritur, satis esse possunt.

7. Quæ hactenus diximus, consilia quædam sunt, ad viam sibi muniendam ad cujusvis Scriptoris lectionem spectantia; sed quoniam à Latinorum lectione incipimus, debent præsertim Latinis aptari; quò etiam pertinent, quæ habentur *Numm.* 5, & 6. Nunc consilia quædam danda sunt de ordine, in legendis ipsis Scriptoribus Latinis, observando.

* Londini in 4. 1648.

CA-

CAPUT II.

De Ordine in Lectione Latinorum Scriptorum observando.

§. I.

Prosæ Scriptores.

1. POSTQUAM imbuti sumus aliquâ Geographiæ, Historiæ Chronologicæ, & Consuetudinum ac Opinionum, ex Recentiorum Scriptis, cognitione; animus adpellendus est ad ipsorum Romanorum Scriptorum lectionem. Atque hîc etiam, quoad ejus fieri potest, à libris incipiendum, qui, ut intelligantur, quàm paucissimorum subsidio indigent, & qui simul Latinitate præstant.

2. In Latino sermone distingui possunt ἀρχὴ, ἀκμὴ & παρακμὴ, hoc est, initia, perfectio, & corruptio. Ad initia * referuntur Saliaria carmina *Numæ Pompilii*, aliique veteres hymni, quæ *Ciceronis* sæculo vix ab eruditis intelligebantur. Illa proximo intervallo sequuntur priscæ leges Regiæ ac Decemvirales, & antiquorum temporum monumenta. Nolim ad initia referre *Andronicum*, *Nævium*, *Ennium*, *Pacuvium*, aliosque Poëtas eorumdem temporum; sed neque ad perfectionem pervenerunt, cui proximi fuere *Plautus* ac

* Vid. *Ger. Vossium* in Præf. Operis *de Vitiis Sermonis* & *Car. Fresnai du Cange*, Præf. Glossarii *Mediæ Latinitatis*.

Terentius, & hic præsertim. Perfecta erat Lingua Latina, quando scripsere *Cicero*, *Cæsar*, *Sallustius*, *Cornelius Nepos*, *Livius*, *Velleius*, aliique æquales prosæ Scriptores; Poëtæ verò *Lucretius*, *Catullus*, *Virgilius*, *Horatius*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidius*, aliique qui ad Tiberii usque Principatum vixerunt. *Cicero* in *Bruto*, Cap. 43. postquàm dixit *L. Crassum* sibi quatuor & triginta annis præstitisse, ac triennio minorem fuisse, quàm *M. Antonium*, qui eloquentissimi homines ætatis suæ fuerant; addit *se hoc idcirco posuisse, ut dicendi Latinè prima maturitas, in qua ætate exstitisset, posset notari.* Tempore Tiberii, Latina Lingua, propter concursum hominum ex Provinciis & Urbibus remotis civitate donatorum, corrumpi cœpit. Attamen, ut subitò ad perfectionis summum apicem non pervenerat: ita nec prorsus corrupta est, nisi paullatim. Cùm enim rectæ Latinitatis exemplar à sæculo *Ciceronis* petatur, ipse *Cicero*, ob causam adlatam, jam tum Latinum sermonem inter multos vitiari cœpisse auctor est, in eodem libro, Cap. 74. *Omnes ferè qui nec extra hanc urbem vixerant*, inquit, *nec eos aliqua barbaries domestica infuscaverat*, *rectè loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem fecit vetustas*, *& Romæ & in Græcia. Confluxerùnt & Athenas & in hanc urbem multi inquinatè loquentes*, *ex diversis locis.* Verùm hæc Latini sermonis pestis grassari potissimùm cœpit, ut diximus, sub Tiberii principatu. Hinc meliori Latinitati adfiniores censentur M. & L. *Senecæ*, *Pom-*

Pomponius Mela, *Cornelius Celsus*, *L. Columella*, *Q. Curtius*, *Plinius* uterque, *Quintilianus*, *Suetonius*, *Tacitus*, qui prosa usi sunt; inter Poëtas, *Lucanus*, *Persius*, *Silius*, *Juvenalis*, *Martialis*, *Papinius* & *Valerius Flaccus*. Post horum ætatem, corrupta haberi potest Lingua Latina, ab Hadriani, nempe, temporibus; non quòd nemo postea eleganter scripserit, sed quòd sermo vulgaris immutatus fuerit, & bene scribendi exemplaria in antecedentibus sæculis quærerentur.

3 Incipiendum est ab iis Scriptoribus, qui ἐν ἀκμῇ Linguæ vixerunt, aut ei proximi fuere, & præterea facili stylo scripserunt. Facilitas autem ex duobus oritur, ex argumento, nimirum, ipso, & eloquutione. Faciles intellectu sunt res ad communem vitam pertinentes, quæ haud multò minùs sæculo nostro fiunt, quàm olim; ut eventus frequentes, aut qui nihil habent nimis inusitatum, vel descriptiones adfectuum, qui omnibus sæculis vigent, aliaque similia. Si hæc præterea efferantur sermone quotidiano, non quæsitis figuris, aut accersitis procul ornamentis, facilè intelliguntur. Contrà obscuritas nascitur, cùm ex rebus inusitatis, & de quibus pauci cogitarunt, aut quæ naturâ suâ obscuriores sunt; tum ex sermone ἐσχηματισμένῳ, à propria significatione verborum remoto, aut structurâ duro & ambiguitatibus laborante.

4. Hinc colligimus non posse initio Scriptorem ullum utilius legi, *Plauto*, *Terentio* & *Phæ-*

Phædro, qui ſenariis verſibus, Auguſti ſæculo, Æſopicas fabulas expreſſit. Hi enim res vulgares ſimplici dictione, & elegantiâ quadam nativâ gratâ tradiderunt.

5. In *Plautum* utilem Commentarium, licèt fortè ampliorem interdum, quàm neceſſe fuit, edidit *Fridericus Taubmannus*. Iterum excuſus eſt anno 1621. auctusque adcuratâ collatione MSS. Palatinorum à *Jano Grutero*. Si commodùm non occurrat, ſubſtitui poteſt Editio Plauti *Gronoviana*. In *Terentium* multi ſcripſere, quorum excerptæ notæ, unà cum *Donati* Veteris Grammatici fragmentis, editæ ſunt à *Corn. Schrevelio*, nullius ferè judicii conſarcinatore. Exſtat quidem Editio Francofurtenſis anni M DC XXIII. *Frider. Lindenbrogii*, cum *Donati* & *Eugraphii* Commentariis ac *Lindenbrogii* ipſius obſervationibus. Sed tironibus ſatis adcommoda non eſt, nec obſtat quominùs doctiores meliorem *Terentii* Editionem etiamnum deſiderent. Qui notulis minoribus Terentium explicuerunt, *Thom. Farnabius & Joan. Minellius*, in Anglia & Belgio, ii cùm plurima omiſerint neceſſaria, tum etiam in multis errarunt. Omnium optimè verſione Gallicâ, & notis *Terentii* mentem expreſſit erudita Matrona *Anna Tanaquilli Fabri* filia, *Andreæ Dacerii* uxor, cujus Pater etiam doctiſſimis notulis *Phædrum* illuſtravit.

6. Hi autem Scriptores non ſunt defunctoriè legendi, ſed ſummâ adhibitâ curâ, ut quantùm in nobis eſt, planè intelligantur; nec ſuperſit nodus ullus, niſi in locis qui

ſruſtra ab Interpretibus tentati ſunt. Igitur legendi non ſemel modò, ſed iterum, atque iterum; ut eorum ſtylus nobis veluti familiaris evadat, & omnes Anomalias eorum pernoſcamus. Huic jacto fundamento, cetera firmiùs inædificabuntur; quàm ſi, vix intellecto libro, alterius lectio ſuperinjiceretur; nutante enim cognitione nonniſi dubia nititur interpretatio. Malè itaque ii faciunt, qui incipientem tironem multitudine librorum obruunt, & eum plura legiſſe obſcurè intellecta, quàm pauciora clarè percepta malunt.

7. *Plautus* quidem permultos habet Archaïſmos, & ſerviles jocos, aliquando frigidos; attamen aptis adeò ut plurimùm utitur verbis, & ſtructurâ tam facili, ut, ſi ea quæ diximus omittas, exemplar Latinæ elegantiæ eſſe poſſit. *Terentius* terſior eſt, ut adpareat hominem eo ſermone ſcripſiſſe, quo utebantur Scipio, Lælius, aliique ex Romana Nobilitate, quibuſcum ille victitabat. Ut is ſermo à ſordibus plebeculæ multùm abeſt: ita etiam ab omni tumore eſt alieniſſimus; quibus in rebus, certat cum eo, quem conjungendum diximus, *Phædrus.* Non videntur quidem nobis initio Poëtæ ſublimioris carminis legendi; ſed hi, licèt metris adſtricti, à quotidiano ſermone non recedunt.

8. Hoſce poſtquàm probè intellexerimus ac concoxerimus, adiri poterunt Hiſtorici, quorum ſtylus, licèt à verſibus abhorreat, comtior eſt Comico, & ſublimior, adeóque difficilior; quæ difficultas interdum augetur rebus

bus ipsis, qualia sunt prælia, machinæ, aliaque similia; quibus minus sunt adsueti adolescentes, quàm iis, quæ apud Comicos narrantur. Faciliores Historici sunt *Cæsar*, *Cornelius Nepos*, & *Justinus*, quorum stylus simplex est & perspicuus, præsertim duorum priorum; nam postremus non rarò tumida utitur dictione, potissimùm in orationibus, nec Latini sermonis puritatem æquat. Imò & multa habet ἄκυρα, & duris metaphoris interdum distinctus est, nec semper melioris ævi Scriptores imitatur. Edidit *Cæsarem* egregiè *Joan. Davisius* Cantabrigiæ, *Cornelium* verò *Dionys. Lambinus*, & *Justinum Joan. Georgius Grævius*. Comtiores sunt *Livius*, *Sallustius*, *Curtius*; & *Sallustius* quidem dictionis brevitate durior, *Curtius* tumidior. Horum omnium sunt eligendæ, quantùm potest, emendatissimæ editiones. *Livium* quidem eximiè emendavit illustravitque *Joann. Fridericus Gronovius*, *Sallustium* verò nuper *Josephus Wassæus* Cantabrigiæ.

9 Possem plures indicare legendos Scriptores, sed initio ne sex quidem, quos nominibus adpellavi, ita legendi sunt, ut, statim ac unus primùm lectus est, ad alium convolemus. Qui primus sumitur in manus, *Cæsar*, *Cornelius Nepos*, aut *Justinus*, non debet modò, ut ita dicam, celeri lectione vorari, sed aliquâ morâ concoqui; adeò ut quàm paucissima in eo remaneant nobis obscura, nisi sint loca, quæ ipsis Interpretibus negotium facesserint. Difficile est primâ lectione omnes nodos, non dicam solvere, sed ani-

animadvertere; ſæpe enim difficilia, quaſi facilia, prætermittuntur. Itaque ad iteratam lectionem poſſunt differri loca difficilia, ne primùm legentes nimius offendat labor. Qui hoc tentabunt, ſecundâ lectione mirabuntur ſe antea difficilia judicaſſe quædam loca, in quibus omnia erant plana; & viciſſim ea facilia, quæ magnis difficultatibus laborabant. Utile eſt tamen, in prima lectione, libellum habere in quo adnotentur loca, quæ intelligi non potuerunt, & in quorum ſenſum inquirere nondum licuit. Is libellus inſcribetur *Quærenda*, in quo poſtea, ſi tanti videatur, & inveniri potuerit locorum illorum interpretatio, ſcribi poterit paucis, aut indicari Scriptor qui eam tradiderit; additâ paginâ, Libro & Capite, prout commodiſſimum erit. Nihil intereſt illa *Quærenda* poſtea nobis nihili videri, poſt majores progreſſus; imò jucundum erit ex illis, quanti profectus ſint, videre.

10. Hiſce Hiſtoricis conjungi poterunt Epiſtolæ *Ciceronis ad Familiares*, cum notis *P. Manutii*, & eæ quidem, ſi poſſit fieri, ordine temporum diſpoſitæ. *Manutius* in argumentis tempora notavit, quantùm ea conjicere potuit, & in quibusdam * Editionibus additi ſunt Indices, in quibus eo ordine diſponuntur. Hoc maximè propter Hiſtoriæ ſeriem delectat, ad legendum adlicit, & ad intelligendum juvat. Poſtea ad Orationes Ciceronis deveniendum erit, & faciliores ante alias

* In nupera Amſtelodamenſi in 12. cum notis *Grævii*, ut & in majore Editione, in 8.

alias legendæ, quales sunt *pro lege Manilia*, *pro Archia Poëta*, *Catilinariæ*, &c. quæ, ut reliqua omnia, repetitâ lectione erunt concoquendæ. Hos autem Scriptores non ita suademus legendos, quasi aut omnes necessariò initio essent evolvendi, aut nulli similes adjici possent; sed ut quis delectus initio legendorum fieri possit ostendamus, & quare ita progrediendum sit pateat.

11. Qui huc usque progressi fuerint, de Poëtis legendis, Elegiarum Scriptoribus, Epicis, Lyricis, tum demum cogitare debebunt, non prius. Cujus rei ratio hæc est, quòd ut Linguam probè discamus, priùs propria significatio verborum, quàm metaphorica, & oratio simplex, quàm figuris ornata intelligenda sit. Hic enim est ordo naturæ, quem à pueris, in discenda Lingua vernacula, observari etiam videmus. Contrà si, priusquam simplicem orationem probè intelligamus, ad figuratam nos conferamus, omnia miscentur; nec proprias verborum & loquutionum significationes nisi post longiorem multò & majorem laborem, tenemus. Hinc etiam fiet ut, cùm scribere tentabimus, proprietate vocum & phrasium neglectâ, duram & adfectatam dictionem, ac proinde obscuram & odiosam habituri simus; in versibus prosæ loquutiones, in prosa oratione poëticas simus imprudentes adhibituri, quòd eos characteres non satis distinguamus; ut constat exemplis multorum virorum alioqui doctorum, qui studiorum initia perturbatiora habuerant. Sed majus incommodum inde fluit, & quod vix emendari potest; nempe,

pe, sæpissimè videntur sibi intelligere quæ non intelligunt, quia propriam uniuscujusque vocis significationem non satis tenent, nec quibus gradibus ex propria in metaphoricas plures transierit norunt. Interdum enim ex propria significatione magis aut minùs receditur, & plures etiam in una voce latent adlusiones. Exempli causa, celebris est *Horatii* locus, Od. II. Lib. II. ubi dicit virtutem deferre regnum uni,

Quisquis ingentes, oculo irretorto,
Spectat acervos.

Multùm se torsere Interpretes, ad inveniendam significationem vocis *irretortus*, licèt viderint hîc significari oculos abstinentes. Sed non intellexerunt quare oculi abstinentes dicantur *irretorti*, quòd propriam vocis significationem non satis adtenderint. *Torquere* ergo significat *inflectere*, *convertere*; unde *oculos torquere* dicuntur qui caput vertunt, ut aliquid videant. *Virgilius* Æneid. IV, 220.

—— *Oculósque ad mœnia torsit,*

id est, convertit. *Retorquere oculos* est caput in humeros convertere, ut quod à tergo reliquimus videamus. Ita *Cicero*, in II. *Catilin.* c. 1. de Catilina ingratiis ex Urbe egresso: *Retorquet oculos profectò sæpe ad hanc Urbem, quam ex suis faucibus ereptam esse luget.* Dicere possemus contrà de eo, qui patriâ excederet, sine desiderio: *spectavit mœnia patriæ exiens* ocu-

oculis irretortis, si in prosa liceret ejusmodi tropo uti; aut potiùs, quod licet per Rhetoras: *egressus mœnibus non retorsit oculos.* Itaque *Horatius* describens opum contemtorem, quasi transeuntem prope acervos auri, nec eos dignantem spectare, nisi dum ante se sunt positi, *non retorsit*, inquit, *oculos* cùm transiit; quod à cupidis solet fieri. Græci, multò faciliores Latinis, hoc unicâ voce ἀμεταστρεπτὶ, *non conversâ facie*, exprimunt. Ita *Plato* de Rep. X. hoc præceptum eximium tradit, ubi commodùm ea vox occurrit: τὰς τῶν κακῶν συνουσίας φεῦγε ἀμεταστρεπτὶ, *malorum consortia fuge irretortis oculis. Eusebius* in Præp. Evangel. sub finem Lib. I. ait nobis ab Evangelio præceptum, Theologiam, qualis erat Phœnicia, quam ibi exposuit, ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν; qua in re, diligens *Platonis* lector videtur eum imitatus: sicut ipse *Horatius* Græcos, uti alibi passim, hac in re sequutus fuit. *Homerus* Iliad. Z. vers. 496. ita describit Andromachen ægrè à viro divulsam, & invitam videntem eum urbe exire:

—— Ἄλοχος δὲ φίλη οἶκόνδε βεβήκει
Ἐντροπαλιζομένη.

Uxor cara domum ibat, subinde se convertens desiderio, nempe, viri, quem invita dimiserat. Apud *Lucianum* in Tyranno, p. 433. T. I. de iis, qui inviti moriuntur, ita loquitur Micyllus: ἐπιστρέφονται εἰς τοὐπίσω, ὥσπερ οἱ δυσέρωτες, καὶ πόῤῥωθεν ἀποβλέπουσιν τὰ ἐν τῷ φωτὶ

βλέπονται! *convertuntur in ea quæ sunt à tergo, at infelices amantes, & è longinquo volunt videre quæ fiunt in luce.* At de se, cùm libens mortuus esset: οὐδὲν δέ μοι τῶν κατόπιν ἐπιστρέφει καὶ μετακαλεῖ: *nihil eorum; quæ à tergo reliqueram, me convertebat ac revocabat.* Alioqui Latini optimè dixerint *fugere sine respectu*, cùm de timente, qui non respicit præ metu, tùm de contemnente, cui nullum inest relictæ rei desiderium. *Livius*, de Philippo ad Aoi amnis angustias à T. Quinctio Flaminino victo, Lib. XXXII. c. 12. *Rex primò effusè ac sine respectu fugit.* Annibal verò cum Italiam relinqueret, *non sine respectu* vela in Africam dedit. *Rarò quemquam alium patriam, exsilii causâ, relinquentem magis mœstum abiisse ferunt, quàm Annibalem hostium terrâ excedentem, respexisse sæpe Italiæ littora*, &c. Quæ verba sunt ejusdem Scriptoris, Lib. XXX. c. 20. Græci etiam eum, qui non invitus aliquò it, nec loca ubi fuit desiderat, ire aiunt μηδὲν ἐπιστρεφόμενον *non conversum.* Vide *Epicteti* Enchir. C. XII. Idem Philosophus, C. LXXIV. ubi vetat aliorum curari sermones, ὅ, τι, inquit, ἂν ἐρῇ περὶ σοῦ, μὴ ἐπιστρέφου, hoc est, *ne curato.* Egregium exemplum hominis, auri acervos *irretortis oculis* spectantis, habemus in sene illo Thebano, de quo multi Veterum. Unius *Phavorini* verba proferam, ex Libris de Senectute, apud *Stobæum* Serm. CXII. Ὁ Βοιώτιος ἐντυχὼν θησαυρῷ, μετὰ ἑβδομήκοντα ἔτη,

ἐπάρας τὸ σκέλος ἀπεματαΐσε, καὶ παρῆλθεν ὡς οὐκέτι οὐδὲν ὄντα πρὸς αὐτόν: *Bœotus, cùm incidisset in thesaurum natus plus quàm septuaginta annos, sublato crure, frustra inventum significavit, & transiit, quippe qui nihil ampliùs ad se pertineret.* Apollonius quoque Tyaneus, ut auctor est *Philostratus* in ejus vita Lib. I. c. 20. διϊὼν εἰς τὰ βασίλεια οὐδὲ διέβλεψεν εἰς οὐδὲν τῶν θαυμαζομένων, ἀλλ' ὥσπερ ὁδοιπορῶν διῄει αὐτά: *per Regiam* (apud Parthorum Regem) *transiens eorum quæ admirationi sunt nihil spectavit, sed quasi iter faciens eam peragrabat.* Sed disertiùs rem expressit *Athanasius* Vitæ *Antonii* §. 12. ubi de conspecto ab *Antonio* auro: ὁ δὲ Ἀντώνιος τὸ μὲν πλῆθος ἐθαύμασεν, ὡς δὲ πῦρ ὑπερβὰς οὕτως αὐτὸν παρῆλθεν; ὡς μηδὲ στραφῆναι: *Antonius multitudinem quidem miratus est, & ut ignem prætergrediens sic id transivit, ut ne converteretur quidem*; hoc est, *oculo irretorto acervos auri spectavit.*

Præterea *Horatius* adludit hîc ad oculos, ut ita dicam, Stoïcos; in antecedentibus enim versiculis, manifestò ex Stoïcorum sententia loquitur; ut rectè Interpretes observavere. Leve vulgus cupiditatibus suis, quasi ventis, huc illuc actum habet oculos, ut loquitur *Cicero, lubricos & mobiles.* Non potest defixum in unam rem objectam hærere, sed quavis de causa huc illuc circumfert adspectum. Contrà Philosophicæ gravitatis fuit fixos habere oculos, quales sunt cùm de re quapiam

piam adtentè cogitamus. Ita narratur *Socrates* * *stare solitus pertinaci statu, perdius atque pernox, à summo lucis ortu ad solem alterum orientem*, inconnivens, *immobilis, iisdem in vestigiis, & ore atque* oculis, *eumdem in locum directis, cogitabundus, tamquam in quodam secessu mentis atque animi facto à corpore.* Talia innumera occurrunt, quæ à multis non intelliguntur, quòd non recto ordine, in discendis vocum significationibus, progressi fuerint.

* *Apud A. Gellium* Lib. II. c. 1. Qua de re vide & Symposium *Platonis.*

---

§. II.

Poëtæ.

1. DUM ageremus de Prosæ Scriptoribus, meminimus *Plauti* & *Terentii*, qui Poëtæ fuere; quia eorum dictio, ut diximus, licet metris adstricta, sermoni propior est, quàm ipsorum Historicorum libri; quòd Poëtæ Comici inducant loquentes servos, aliósque, qui familiari tantùm & quotidiano utuntur sermone. Eadem de causa, ne *Horatius* quidem, suarum Satirarum & Epistolarum causâ, se Poëtam dici sustinuit, sed hujus nominis honorem ‡ ori magna sonaturo deberi dixit. Nunc verò agemus de lectione eorum, qui non modò versus, sed carmina poëticâ edictione ediderunt.

 2. Cùm

‡ 1. *Sat. IV*, 44.

2. Cùm Poëtæ passim adludant ad antiquissimam Græciæ Historiam, quam Μῦθον *verbum*, seu *fabulam* dixerunt, quòd ore tradita ab antiquissimis temporibus, nec nisi serò litteris consignata complectatur; necesse est, priusquàm ad eos accedamus, aliquam saltem Mythicæ Historiæ cognitionem nobis comparemus. Alioqui legi non poterunt, sine molestissimo confugiendi subinde ad Dictionarium Poëticum labore; nisi multa non intellecta prætermittantur, quod, quantùm fieri potest, cavendum. Ideò multi ex Veteribus Mythicorum temporum olim historias confecerant; ex quibus supersunt nobis *Diodori Siculi* quinque priores libri, & *Apollodori Atheniensis Bibliotheca* Græcè, Latinè verò *C. Julii Hygini Fabulæ*. Sunt & alii, sed non tanti, & hi tres potissima quæque satis docebunt. Sunt itaque, ut memoriæ infigantur fabulæ, semel atque iterum legendi, aut minimùm unus ex tribus; cùm nec id longum postulet tempus. Statuimus hîc eos, qui Latinos Poëtas studiosè legere adgredientur, satis in Græcis exercitatos esse, ut, adhibitâ diligentiâ, *Apollodorum* possint intelligere. Ac sanè, à primis studiorum initiis, sunt conjungenda Græca cum Latinis, ut in sequentibus dicemus.

3. Perlecto *Apollodoro* aut *Hygino*, aut quopiam ex Recentioribus, qui idem argumentum litteris mandarunt, prout ad manum erit; nullus Poëta prior legendus *Ovidio*. Atque ex hujus quidem operibus *Metamorphosis* & *Fastorum libri* perlegendi, cùm quòd stylus co-

eorum facilior sit, tum quòd lectio duorum horumce librorum, ad infigendam memoriæ Mythicam Historiam multum conducat; in his enim libris totus est *Ovidius*, in fabulis narrandis. Subjungi hisce poterunt *Heroidum* Epistolæ; nam alia ejusdem Poëtæ opera in aliud tempus erunt differenda, nisi fortè libros *Tristium* & *ex Ponto* Elegias scriptas antecedentibus adjeceris. Edidimus & nos *Pedonis Albinovani* & *P. Cornelii Severi* quæ reperiri potuerunt, quæ legisse neminem pœnitebit.

4. Hoc jacto fundamento, veniendum erit ad *Virgilii Æneidem*, *Eclogas* & *Georgica*, quæ omnia sunt adcuratè legenda. Editiones omnium optimæ sunt *Taubmanniana*, in qua sunt *Ciris* & *Culex* cum amplissimis *Taubmanni* Commentariis; vel *Emmenessii*, cum Variorum notis, cui adjectus est Index *Erythræanus* omnium vocum *Virgilii*. Huic Poëtæ succenturiandæ erunt Odæ æqualis & amici vatis *Horatii*, qui unus Poëtarum Lyricorum Latinorum superest, & ferè unus digna legi, judice *Quintiliano*, scripserat. Addi poterit *Gratii Cynegeticon*, cum *Eclogis Olympii*, & *Nemesiani*; qui licèt serioribus temporibus vixerint, elegantiam tamen ævi Gratiani imitati sunt. *Horatii* Editionem nondum habemus memoratis *Virgilii* Editionibus æquiparandam. Interea *Torrentiana* videtur præstare; sed omnium optima esset, si notæ Latinè exstarent firmarenturque Veterum testimoniis plurima, quæ sine argumentis proferuntur, & inutilia circumciderentur, Latino-Gallica *Andreæ Dacerii*, eruditissimi viri. No-

lim tamen hæc ita capi, quasi *Dionys. Lambini* & *Jac. Cruquii* editiones ſpernerem; nam Lambinianam magni facio, nec alteram aſpernor, ſed incipientibus ea, quam dixi, commodior eſt, & optima quæque è Lambiniana habet. *Gratium* edidit, cum *Olympio & Nemeſiano*, *Janus Vlitius* vir doctiſſimus, ac pererudito commentario, poſt *Caſp. Barthium*, illuſtravit.

5. Hos ſequentur *Lucanus* & *Statius*, &, ſi cui animus ſit Poëtas omnes evolvere, amatorii vates *Catullus*, *Tibullus*, *Propertius*, *Ovidii* amatoria; Satirici *Juvenalis* & *Perſius*, Epigrammatographus *Martialis*; Philoſophici *Lucretius* & *Manilius*. Horum omnium editiones non adnotamus, cùm brevitatis cauſâ, tum quòd ſtudentibus ſatis innoteſcent. Neque ordinem in hiſce certum conſtituimus, quia modò ii, quos initio adpellavimus, *Ovidius*, *Virgilius*, *Horatius*, *Lucanus* & *Statius* lecti ſint, animus ſatis erit ad reliquos paratus.

6. Non addimus etiam plura, hac de re, conſilia; quia qui eo uſque profecerint ſatis ſibi ipſi conſulent. Hoc dumtaxat adcuratè obſervandum, quod jam monuimus, ut qui primi leguntur Scriptores quàm optimè intelligantur; alioqui ſi, partim intellecto Scriptore, ad alium continuò tranſeamus, in quo etiam plurima non intellecta prætermittamus; aut numquam, aut ſerò ad perſpicuam & certam rerum notitiam perveniemus, neque nutantibus fundamentis firmum ædificium imponemus. Non eſſet nobis difficile invenire exem-

exempla virorum celeberrimorum, qui ob neglecta studiorum initia, indecorè in rebus ad ea pertinentibus cespitarunt. Exempla nonnulla ejus rei insignia, in additamentis nostris ad *Henr. Hammondi* Adnotationes in N. T. observavimus.

CAPUT III.

De Ordine in legendis Græcis Scriptoribus observando.

§. I.

Prosæ Scriptores.

1. QUÆ antea diximus, de ordine in Lectione quorumlibet Scriptorum observando, non repetemus. Observabimus duntaxat tantam fuisse adfinitatem & similitudinem Opinionum & Consuetudinum, inter Græcos & Romanos, qui omnes suas leges, suamque eruditionem, quanta fuit, Græcis debebant; ut Latinè doctus nemo haberi queat, qui in Græcis litteris hospes sit. Latini Scriptores scatent vocabulis & loquutionibus Græcis, quæ nisi intelligantur, ne Latina quidem satis intelligi possunt. Pleraque artium vocabula Græca sunt, quòd à Græcis artes acceperint Romani; & Poëtæ præsertim Hellenismis usque adeò sunt referti, ut eorum Interpretes eruditiores passim ad

Græcam Linguam confugere necesse habeant.

2. Itaque, quod solet à peritioribus Magistris fieri, Juventutem statim ac Latinæ Linguæ elementa hausit, operam dedisse Græcæ volumus; ut cùm accedit ad Poëtarum lectionem, possit subsidio Dictionarii Græcum Scriptorem ex facilioribus intelligere. Hoc posito fundamento, quo initia Linguæ continentur, quomodo sint ulteriora studia instituenda docebimus; si hoc priùs monuerimus, cavendum esse ne putemus, priusquàm lectionem Scriptorum Græcorum adgrediamur, Grammatica omnia præcepta memoriæ mandanda. Plerique ad hunc scopulum impingentes, Græcæ Linguæ studium, hac sola de causa, ab ipso limine abjiciunt; quod illis, aliâ insistentibus viâ, alioqui feliciter fortasse cessisset. Nempe, semel nominum declinationibus & verborum inflexionibus adcuratè memoriæ mandatis; Anomaliæ, aliáque difficiliora paullatim, crebrâ & adtentâ lectione, in qua subinde occurrent, edifcentur. Uti hanc in rem licet *Angeli Caninii Hellenismo*, & *Thesauro Grammatico Petr. Antesignani*, ab *Alex. Scoto* aucto, in quo Anomaliæ omnes expediuntur, possúntque in copiosissimo indice quæri. Sunt & alii hujuscemodi libri, quibus, prout ad manum erunt, uti poterunt adolescentes.

3. Neque hoc prætermittendum, non esse initio conandum quidquam, sine versionis Latinæ subsidio, legere; sunt enim in primis conatibus omnia, quantùm fieri potest, quàm fa-

facillima efficienda. Prudens est monitum * *Quintiliani, in primis cavere oportere, ne studia qui amare nondum potest oderit; & amaritudinem semel præceptam, etiam ultra rudes annos reformidet.* Scio me loqui contra sententiam virorum doctissimorum, qui interdum graviter conquesti sunt, quòd versiones Latinæ è regione Græcorum adderentur; quibus aiebant impediri Studiosos, ne Græca legerentur. Sed, pace tantorum virorum, multo minùs legerentur Græca, sine translationibus, quàm iis additis leguntur; cùm certum sit plerosque iis indigere, ut Græca legere possint, & præsertim quidem Poëtas, & inter Poëtas, Tragicos. Non sunt fingendi homines quales non sunt, non erunt; sed eorum utendum ingeniis, prout sunt. Nescio etiam annon & odiosus quidam fastus, ac invidia erga alios parum laudabilis, eas querelas illis suggesserint. Dum enim se versionibus nequaquam egere aiunt, & à lectione Veterum eos remotos volunt, qui iis indigent; se aliis multùm antistare gloriantur, & sibi solis eruditionis suæ fontes patere cupiunt. At per eos sæpe factum est, ut spretæ sint Litteræ, cùm tantis difficultatibus septæ viderentur, ut fructus non essent cùm iis æquiparandi. Atque hæc obiter. Verùm eò usque versione abuti non licet, ut nihil quæratur in Dictionario, aut credatur versioni de conjugationis inflexione. Nulla prætermittenda vox est, quæ an radix sit, nécne, nesciatur; nullum verbum, cujus modus, tempus aut thema ignoretur.

* *Inst. Or. Lib.* 1. *c.* 1.

retur. Versio hunc usum solum præbere debet, ut ejus ope voces jam quæsitas, sed ex memoria elapsas, in eam denuò faciliùs revocemus; útque adjumento sit ad constructionem, & verborum themata invenienda. Hac ratione fiet ut haud difficulter, cùm vocum significationes, tum etiam inflexiones memoriæ infigamus; útque tandem versione facilè cærituri simus.

4. Præterito sæculo XVI. viri eruditissimi *Melchior Wolmarus*, *Gulielmus Budæus*, & *Joachimus Camerarius* cœperant Græcæ Linguæ studia ab *Homeri* lectione; sed postea eos præposteri sui ordinis pœnituit, cùm prosæ Scriptorem legere adgressi videbant se, post exantlatum laborem immensum, faciliores Scriptores non intelligere. *Josephus* quidem * *Scaliger* ait se, vix lectâ Grammaticâ Græcâ, intra viginti tres dies totum perlegisse *Homerum*; sed hoc, si verum est, non est cujusvis tentare, nec Judicium ejus ubique sequendum. Licèt enim in rebus, ex memoria & lectione pendentibus, excelluerit; nec Judicio, nec arte ratiocinandi tantopere vir alioqui summus valuit.

5. Igitur propter rationes adlatas, à prosæ Scriptoribus & quidem facilibus initium faciendum. Legi itaque possunt *Polyæni Stratagemata*, qui Scriptor sub *Marco Aurelio* vixit, facilique & perspicuo stylo artes varias, à præstantibus Imperatoribus in bello adhibitas, prodidit. Brevitas Capitum quiescendi etiam gratas moras incipientibus præbet. Eadem

* *In Ep. 1. ad Jan. Douzam.*

dem de ratione, conjungi ei poteſt *Ælianus*, qui *Varias Hiſtorias* & *Hiſtoriam Animalium* eleganter ſcripſit, præſertim poſterius opus; nam prius videtur imperfectum reliquiſſe. Sequi poteſt hoſce *Lucianus*, qui præter Dialogos, multos alios libellos utiles ſcripſit. Atticæ ſanè dictionis puritate, & ipſâ etiam argumentorum facilitate præſtat; ſed optandum eſſet hominem Epicureum verecundiorem fuiſſe, in verbis ſaltem, nec obſcœnos amores paſſim miſcuiſſe. At ſeligi poterunt initio *Dialogi mortuorum*, & *Deorum*, in quibus pauciora ſunt talia, tum Liber *de ſcribenda Hiſtoria*, aliique ſimiles. Huic ſubnectendum cenſerem *Ariſtophanem*, qui Attico lepôre, ſimplicique & eleganti ſtylo adeò excellit; ut primus omnium legi deberet, niſi obſcœnitatibus nimiùm abundaret. Sed hoc fuit vitium ſæculorum illorum, iis omnibus familiare, qui caſtigatis moribus non fuerunt. Attamen legi poſſent, exceptis verſibus haud ita multis, tres priores Comœdiæ *Plutus*, *Nubes*, & *Ranæ*. Sed nec malè huic ſubſtituantur Excerpta ex veteribus Comicis, quæ ab *Hug. Grotio* verſa ſunt, * & Græcè ac Latinè edita Lutetiæ; vel ſi is liber, qui rarior eſt factus, comparari nequeat, *Menandri* & *Philemonis* fragmenta, quæ inde excerpſimus, vertimus, notulisque illuſtravimus. Nihil elegantius, ad Ethicam quod adtinet, legi queat; nec ſi vitioſa ad nos pervenerunt, nec omnia adcuratè emendari potuerunt, ideò minoris facienda ſunt, dum melius

* In 4. an. 1626.

lius nihil nobis suppetit. Violentis & audacibus conjecturis graviora fiunt vulnera Antiquitati, iis quæ longinquitati temporum, aut inscitiæ librariorum debentur. Sed nec omittenda *Cebetis Thebani* pulcherrima eruditæ Tabulæ explicatio, quæ tandem è M S. integra Græcè edita est, cùm latinè tantùm, à *Lud. Odaxio* olim versa, exstaret. Hæc potest, imò debet, sæpiùs relegi, quòd argumentum utilissimum simplici, & nitidâ simul dictione persequatur. Huic subjungentur *Theophrasti* Characteres Ethici, cum *Is. Casauboni* notis; unde Græcorum vitia & virtutes multæque Consuetudines, Opinionesque optimè cognoscentur. Dignus est etiam is liber, ut & *Casauboni* Commentarius, qui semel, iterùmque legatur. Addent ii, quibus ejusmodi lectio placebit, Dialogos *Æschinis*, à nobis editos, quibus vix quidquam elegantius, apud Veteres Platonicos, fuit.

6. Hinc hauriri poterit, ut hoc obiter dicam, cognitio particularum indeclinabilium ἀλλά, μὲν, δὲ, ἂν, δὴ, γὰρ, & similium, quæ Attici sermonis elegantiam condiunt; & quarum nisi vis intelligatur, non modò gratia orationis perit, sed sensus etiam sæpe ei adfingitur alienus. Sæpissimè illæ particulæ, apud Atticos, παρέλκουσι; hoc est, ad sensum nihil pertinent, licèt numerosiorem orationem quodam modo efficiant, & nescio quid elegantiæ addant; nec possunt in aliam linguam verti particulis, quarum significationi passim respondent. Exempli causâ, καὶ

quod

quod significat plerumque *olim*, *aliquando*, apud Atticos, interdum planè abundat, præsertim cùm additur voci τίς interroganti; nec Latinè potest verti, nisi expletivâ etiam particulâ *tandem*, τίς ποτε, *quis tandem*? *Aristophanes* in Pluto, non procul ab initio:

Πρὶν ἄν μοι φράσῃς μοι τίς ποτ' ἐστὶν οὑτοσὶ,

antequàm 'mihi' dixeris quis tandem hic sit. Subinde talia occurrunt, & plura collegerunt *Henr. Stephanus* & *Rob. Constantinus*, in Lexicis. Existimo autem peccatum esse in hac particula, initio *Cebetis*, ubi legimus οὐκ ἐδυνάμεθα συμβαλεῖν τίνες καὶ πόθεν ἦσαν, *non poteramus conjicere quænam & unde essent*, fabulæ; nempe, in Tabula pictæ. MSS. omnes, ut testatur nuperus ejus editor, habent ΠΟΤΕ, nam πόθεν est ex conjectura *Hieron. Wolfii*, quæ è contextu meritò in ultima editione ejecta est. Attamen superest, nisi fallor, mendum, quod inde ortum est quòd Librarii nescirent quid sibi vellent τίνες ποτὲ, qua de causa καὶ interposuerunt; cùm hoc unum vellet *Cebes*, *quæ tandem essent hæ fabulæ*? Sic postea, ubi τοῦ καὶ nullus esse locus poterat, quo factum ut intemerata *Cebetis* verba ad nos pervenerint, bis legimus τί ποτε; *quidnam tandem*? Ita & ἀλλὰ non potest semper reddi *sed*, ut *adversativam*, sicut Grammatici loquuntur, vim habeat; neque γὰρ *enim* aut

nam

tam, quod adtentè legenti memoratos jam Scriptores passim liquebit. Hoc cùm alii etiam, licèt minùs frequenter, factitarint, multùm ad omnis generis Scriptores Græcos intelligendos conducet. Ipsum Novum Testamentum, præsertim Pauli Epistolas, nemo satis intellexerit, nisi hoc norit. Series enim orationis iis particulis continetur, quas proinde nisi adsequaris, oratio ipsa laborat. Ita Rom. X, 8. si voculam Ἀλλὰ vertas *sed*, nullus erit sensus; neque enim quod in illo commate dicitur opponitur antecedentibus. vertendum Latinè: Ἀλλὰ τί λέγει; *quid præterea dicit*? Ejusdem Cap. Vers. 17. Ἄρα vertendum est *sanè*, *certè*, non *ergo*; alioqui sensus est intricatissimus.

7. Hisce Scriptoribus lectis, pergendum erit ad *Xenophontis* libros Historicos, quorum dictio, suavissimâ simplicitate condita, admirationi præstantissimis totius Antiquitatis viris fuit; à quibus dictus est * *Musa Attica.* Cicero quoque, † *Xenophontis voce Musas quasi loquutas*, ait. Subjungendi erunt libri Philosophici, quos argumentum non adsuetis paullò obscuriores reddit. Inde legendi erunt *Herodoti*, qui pater Historiæ dicitur, libri; in quibus mira quoque simplicitas, & elegantia Jonicæ Dialecti haud minùs enitet, quàm Atticismus in *Xenophontis* operibus. De hisce duobus Scriptoribus, idem, ad Græcam Linguam quod adtinet, possumus dicere, quod

* *Diogen. Laërt.* in ejus vita, seu L. II. §. 57.

† *In Oratore*, Cap. 19.

quod *Quintilianus* de *Cicerone*, ad Latinam respiciens, dixit; nempe, quò magis *Herodotus* & *Xenophon* Studiosis placuerint, eò magis eos in Græca Lingua profecisse. Qui nondum illâ elegantiâ capiuntur, nondum Linguam satis adsequuntur. Est & alius Scriptor Atticus, masculâ eloquentiâ celeberrimus, *Thucydides*, sed cujus eloquutio durior & obscurior multò est, attamen lectu dignissimus.

8. Qui eò usque processerint consiliis nostris non indigebunt, de delectu Scriptorum faciendo; nec multùm laborabunt in lectione Oratorum Atticorum *Isocratis*, *Demosthenis* aliorúmque, nisi ubi nova quædam vocabula forensia occurrent; quæ laborem etiam eruditis facessunt. At non debebunt prætermittere lectionem *Platonis*, cujus Philosophia, pulcherrimâ dictione expressa, tanto in pretio apud Veteres fuit, ut innumeros admiratores, non inter Ethnicos modò, sed etiam Judæos & Christianos invenerit; quo factum ut ejus dogmata latissimè olim sparsa fuerint, inter trium Religionum cultores, nec pauca etiamnum hodie apud nos eorum maneant vestigia; quod proclive esset ostendere, si res esset hujus loci.

9. Monebimus potiùs, quod memoria pæne elapsum initio dictum oportuit, ante lectionem Græcorum Scriptorum esse inquirendum in Græciæ Consuetudines, quantùm id fieri poterit. Respublicas Græciæ, & præcipuos mores tradidit *Ubbo Emmius* in sua Græcia, quem juvabit legisse. Est etiam *Archæo-*

logia Attica Anglicè ſcripta, neſcio an & in alias Linguas verſa, * à *Franciſco Roo*. Hæc quamvis in multis jejuna, nec ſatis adcurata, poterunt tamen tironibus uſui eſſe. Poſtea in lucem publicam prodiit Archæologia Græca adcuratior & copioſior V. C. *Joannis Potteri*, in Antiq. Græc. Vol. XII. Sed in hiſce antiquitatibus eruendis, præ ceteris, deſudavit *Joannes Meurſius*, cujus Scripta optandum eſſet in unum Corpus colligi, & quæ ad Græciæ Antiquitates pertinent, in Juventutis gratiam à viro docto in Epitomen redigi; ſunt enim vaſtiora, quàm in initio legi queant. Itaque *Ubbone Emmio*, aut alio qui primus occurret, utendum erit, donec utiliorem aliam operam præſtet vir quiſpiam eruditus. Poſt primam hujuſce Operis editionem, edi Lugduni Batavorum cœpit *Theſaurus Antiquitatum Græcarum*; cujus poſteriores Tomi, facto initio à quarto, doctiſſimorum virorum hiſce de rebus Commentarios complectuntur. In qua collectione, Antiquitatum Græcarum ſtudioſi invenient quæ difficillimè antea ſibi comparare potuiſſent; quamvis multa illic quoque abundent & deſint, nec ſatis diligenter ſint edita.

* Londini in 4. 1637.

§. II.

§. II.

Poëtæ.

1. POSTQUAM satis versati erimus in prosæ orationis Scriptorum lectione, ut nobis voluptatem, non molestiam dumtaxat, facilitate suâ pariat; deveniendum tandem erit ad Poëtas. Inter eos non numeramus, propter adlatas rationes, ubi de Latinorum Poëtis loquuti sumus, Comicos, qui prosæ propiores versus ediderunt. *Homerus* itaque & *Hesiodus* primi omnium erunt legendi, quòd facillimi sint Poëtarum Græcorum; argumentum enim (si excipias librum qui *Opera & Dies* ab *Hesiodo* inscriptus est) elegerunt nequaquam naturâ suâ obscurum, & facili usi dictione molestiam, structuræ obscuritate, non creant. Hæc una est difficultas, Dialectorum varietas, & inflexiones, ac mutationes Poëticæ verborum; sed hæc facilè superabitur, ope Lexicorum, in quibus omnia ejusmodi vocabula adcuratè explicata sunt, ut omnibus notum est. Præterea sunt multæ & frequentes repetitiones, quibus fit ut, si quis sex, septémve *Homeri* libros studiosè legerit, jam in iis intelligendis non multùm indigeat Lexico, útque facilè sequentes sit intellecturus; quod plus semel experientiâ deprehendimus. Utile erit, cùm initium fiet Homerici studii, evolvere * libellum inscriptum, ab ejus Scriptore *Everardo Feithio*, *Antiqui-*

* *Ed. Lugd. Bat.* 1677. in 12.

tiquitates Homericæ; ubi deſcribuntur Heroïcorum temporum Conſuetudines, ex *Homero* potiſſimùm hauſtæ. Quod quidem argumentum potuit ſanè adcuratiùs & clariùs exponi, ſed quoniam nemo alius id præſtitit, eo Catone contentos nos eſſe par eſt.

2. Præter adlatas rationes, ob quas ab horum Poëtarum lectione initium faciendum eſſe duximus, hæc eſt non contemnenda; quòd omnium qui ſuperſunt antiquiſſimi ſint, & ex eorum * fontibus ſequentium ætatum Poëtæ certatim plurima hauſerint. Multò autem meliùs intelligimus quæ ſunt aliunde deſumta, cùm ſcimus unde ſint mutua accepta, quàm cùm id nobis latet. Sæpe enim adluſio quædam obſcurior eſt, ad ea quæ dicuntur à Scriptore, qui primus iis uſus eſt; in qua adluſione totus eſt orationis lepos, qui niſi ſentiatur, ipſa res non ſatis intelligitur. Atqui animadverti non poteſt ab iis, qui rem in ipſo Poëta non legerunt; ut ii norunt quibus ejuſmodi adluſiones, inter legendum, occurrerunt. Huc etiam accedit, quòd & proſæ Scriptores paſſim ad *Homerum* & *Heſiodum* reſpiciant, & vix poſſint intelligi, innumeris in locis, niſi in Poëtis legerimus quæ ab iis proferuntur. Eſt aliud quoque, quod obſervatu indignum non eſt; nempe, neminem ſatis intelligere quare *Homerus* tantæ fuerit admirationi Veteribus, niſi, magna ſaltem ex parte, ab eo perlectus fuerit. Commiſit nonnulla peccata contra Poëmatis Epici leges, & ve-

* Vid. *Æliani Var. Hiſt.* Lib. XIII. c. 22. & *ad eum Int.*

verisimilitudinem, quæ videntur iis qui Poëtam non legerunt, cùm narrantur, adeò absurda, ut contemni debuisse censeatur, útque judicium totius Antiquitatis in dubium vocetur. Exempli causâ, Iliadis Lib. VI. in medio prælio, dum acerrimè Trojani à Diomede urgentur, auctor est Helenus Hectori, ut in urbem eat, matri dicturus vovendum esse peplum Palladi, si fortè Trojanis placetur. Obsequitur Hector, & multum temporis absumit in colloquendo cum matre, cum Helena, cum Paride, cum Andromacha, qui ne momento quidem temporis ab exercitu abesse debuit. Hoc certè peccatum est in Poëta, qui artis tamen militaris peritus fuisse censetur, ingens; at si quis eos sermones legat, in quibus tempus terit Hector, præsertim cum Uxore, peccati Poëtæ illico obliviscetur; tanta enim est eorum dulcedo, & elegantia, támque vividæ imagines, ut regularum Artis oblitus, & Homericis versibus, quasi carmine magico, delinitus, lætaturus sit ita peccasse *Homerum*, & exclamaturus potiùs; felix peccatum, quod elegantes adeò versus nobis peperit! *Homerum* nuper Cantabrigiæ edidit *Josua Barnesius*, vir doctissimus, itáque Poëtam & priscum ejus Scholiasten emendavit, nulla ut emendatior sit editio. Nos verò *Hesiodum* in lucem quoque emisimus, in quo præter *Lectiones Grævianas*, multa ad fabularem historiam pertinentia, in notis ad Theogoniam, exposuimus.

3. Post *Homeri* & *Hesiodi* lectionem, poterunt adiri reliqui Heroïci carminis Scripto-

 res,

res, & in primis *Apollonius*; qui, in *Argonauticis*, antiquissimam Historiam persequutus est. Optandum esset doctum quempiam virum eum Poëtam denuo vertere, & notis eo dignis illustrare; *Jeremiæ* enim *Hoelzlini* versio inficeta & barbara est, nec notæ meliores. At Scholiastes Græcus egregius & lectu, si quis alius, dignus. Nec prætermittendus *Callimachus*, quem doctissimo commentario illustravit vir summus *Ezechiel Spanhemius*. Debent etiam studiosè legi *Bucolici* Poëtæ *Moschus*, *Bion* & *Theocritus*, ad quorum Doricam Dialectum intelligendam non parum proderit *Æmilii Porti* Lexicon Doricum. Initio enim ejusmodi subsidiis utendum est, modò semper omnes voces derivatas ad Radicem referamus; neque enim hoc parum, cùm ad memoriam, tum ad vim vocum adsequendam, prodest. Utile tamen etiam erit ex Grammatico petere præcipuas Dialecti Doricæ regulas, ne vel minimæ voculæ negotium facessant. Horum poëtarum editiones variæ sunt, sed omnium optima est *Heinsiana*, cum Scholiis Græcis; & observationibus *Jos. Scaligeri*, *Is. Casauboni*, ac *Dan. Heinsii*; quorum tamen hic, dum acumen perpetuò sectatur, sæpe inanem quamdam ἀκρίβειαν ostentat.

4. Post Bucolicorum Poëtarum perlecta volumina, adeundi erunt Tragici, inter quos primas tenet, cùm ceteris dotibus, tum facilitate eloquutionis, *Euripides*; cujus etiam quot sunt versus, tot esse sententias, seu γνώμας, *Cicero* meritò dixit. Hunc sequetur *Sophocles*, *Sophoclem Æschylus*, qui durior & auda-

audacior eſt, & minorem multò adhibet artem. *Euripidem* eruditis notis illuſtravit *Barneſius*, antea laudatus, Æſchylum *Thom. Stanleius*; *Sophocles* ſimilem curam etiamnum exſpectat. Poſtremus omnium legendus erit *Pindarus*, qui ipſum *Æſchylum* dithyrambis ſuperat, & duritiem ſtyli præ ſe fert, nulli, niſi Linguæ peritiſſimis, concoquendam. *Pindarum* illuſtratum olim dederunt *Joan. Benedictus* & *Eraſm. Smidius*, quorum tamen induſtriæ multum addiderunt viri docti, qui eum Poëtam Oxonii non ita pridem pulcherrimè ediderunt.

5. Plura non addam, quia quicumque huc uſque progreſſus erit, duce viæ nequaquam opus habebit. Potuiſſem multò plura Poëtarum recenſere nomina, ſed ambitioſo indice abſtinendum duxi; quia quæ tacui ſatis nota erunt iis, qui nominibus adpellatos evolverint. Præſtat monere, cum lectione Poëtarum, conjungendum eſſe Artis Poëticæ ſtudium; niſi enim leges Artis aliquo modo norimus, non ſatis intelligimus finem Poëmatum, peccata, aut eruditionem Poëtarum; quo fiet ut certa hiſce de rebus ferre nequeamus judicia, aut cum tædio legamus, quæ legum Artis peritis ſummam admirationem ac voluptatem creant, vel admiremur quæ vituperanda ſunt. Cùm multi hac de re ſcripſerint, duos potiſſimùm ceteris prætulerimus; quorum alter eſt *G. J. Voſſius*, qui *Inſtitutiones Poëticas* Latinè ſcripſit: alter verò Gallus, nomine *Renatus le Boſſu*, * qui *de Carmine Epico* elegans vo-

* *Traité du Poëme Epique* à Paris 1675. in 12.

lumen Gallicum publici juris fecit. Accedere tamen ad hos poterit Poëtica *Aristotelis* in Gallicam Linguam translata, & à viro eruditissimo *And. Ducerio* Commentario illustrata.

6. Posset hîc aliquid subjungi de Fabulis, quæ Poëtarum argumentum sunt; sed res ampliorem disputationem, quàm institutum nostrum patitur, postulat. Monebimus tantùm eos errare, qui credunt eas omnes esse à Poëtis inventas; cùm plerumque nihil sint, præter antiquam Historiam Græciæ, exornatam quidem illam, vel potiùs depravatam figmentis, sed non prorsus confictam. Antiquissimæ Historiæ narrabantur versibus, & cùm eorum dictio scateret tropis & figuris, hinc factum ut propriè intellecta, aut alieno sensu explicata pepererit figmenta plurima, quibus postea datâ operâ à Poëtis alia adjecta sunt. Præterea cùm Pelasgi, aliique Græciæ antiquissimi incolæ Linguâ Barbarâ, hoc est, ad Hebraïcam accedente, uterentur, quæ postea Lingua intercidit; vetustissimæ eorum narrationes, perperam intellectæ, in absurda mendacia passim mutatæ sunt. At Veritas non est ubique adeò in illis occulta, quin magna ex parte figmentorum involucris liberari possit, si rem quis seriò adgrediatur; * quod experti dicimus, & facilè possemus pluribus ostendere. Hoc observari debuit, ne deliros censeamus Poëtas, quòd fabulas tanto studio narrant; & Oratores infirmitatis judicii insimulemus, si quando ad eas adludant.

CA-

* *Vide explicationem Fabulæ de Harpyiis in Diss. De Statua Salina, & notas ad Theogoniam Hesiodi.*

CAPUT IV.

De Methodo in Hebraicæ Linguæ studio observanda.

§. I.

Lectio Vocum.

1. PRIUSQUAM de Methodo Hebraïcorum studiorum agamus, observandum est esse prorsus necessarium iis, qui Novi Testamenti libros penitùs intelligere optant, cujus rei hæ sunt rationes. Religio Christiana non est ita cœlo integra delapsa, ut nullam rationem habeat Religionum, quæ antea erant, sed omnia nova hominibus adferat. Contrà est veluti Religionis Judaïcæ surculus, at ipso trunco longè major ac viridior. Addit quidem Judaïcæ multa, & iis interdicit Christianis, quæ in Judæis à Deo, propter ejus populi σκληροκαρδίαν, tolerata fuerant; attamen nonnullis Judaicæ Religionis dogmatibus inædificat, & ab hominibus, in Judaïca Religione educatis, & ad Judæos à Deo missis, primùm constituta est; unde fit ut in eorum libris, perpetuæ sint ad Judaicas leges, ejusdémque Gentis prisca Scripta adlusiones. Præterea qui Novum Testamentum scripsere, Græcis quidem usi sunt vocibus, sed eloquutione Chaldaïca; quòd hæc Lingua tunc temporis in Judæa, inter Hebræos, in usu

majore esset, quàm Græca; ita ut plebs, aliique Judææ incolæ eâ Linguâ Hellenismum, qui Seleucidis & Lagidis eò fuerat illatus, inficerent. Itaque ad intelligendum Novum Testamentum, aliquâ cognitione Chaldaïsmi, aut Hebraïsmi, qui ejusdem Linguæ duæ fuere Dialecti, opus est.

2. Huc accedit quòd omnes rationes, quæ suadent Historicorum Græcorum & Latinorum lectionem utilem esse, imò validiores, pro Hebraïcorum Scriptorum lectione militent. Quod quia per se manifestum est, à nobis pluribus non probabitur.

3. Quoniam autem solent juvenes, ætate demum grandiores, animum adpellere ad Linguæ Hebraicæ studium; hîc, ut in Græca & Latina Lingua fecimus, non statuemus elementa jam esse nota, sed ab iis incipiemus. Primùm litteras Hebraïcas adspicientes terrent ductus absimiles planè litteris, quas novimus; licèt certum sit Græcas, ex quibus Latinæ, à charactere Phœnicio ortas esse; characterem autem Phœnicium, qui vulgò Samaritanus dicitur, initio eumdem cum Assyrio, quo nunc utuntur Hebræi, fuisse. Ita, labente tempore, & divisione populorum, mutatur figura litterarum. At facile est Consonantium primùm figuram discere, si Alphabethum Hebraïcum aliquoties exscribatur. Vocalium cognitio, utpote pauciorum, multò facilior est, & statim ac adtentè expensa est, & sonum Consonantium, descriptione Alphabethi, didicimus, brevi exercitatione lectio proclivis evadit.

4. Vo-

4. Vocales antiquis Hebræis in pronunciatione quidem uſitatæ erant, cùm ſine iis nulla vox efferri poſſit; ſed inter ſcribendum nullas earum figuras adponebant, ut copioſè contra *Joan. Buxtorfium* probavit *Lud. Capellus*, in *Arcano Punctationis*, ejusque *Vindiciis*. Sed cùm Lingua Hebraïca jam dudum intercidiſſet, nec legerentur Hebraïci Codices, niſi ab iis, qui eam lectionem difficulter πατροπαραδότῳ traditione didicerant; docti quidam viri, fortè *Tiberienſes Maſſorethæ*, quadringentis minimùm poſt Chriſtum annis, figuras vocalium invenerunt; ne ob nimias Judæorum migrationes, traditio illa, quæ jam multas mutationes paſſa erat, tandem prorſus intercideret. Sed quoniam inventio illa non ſimul ac ſemel, neque tota ab iisdem hominibus videtur perfecta; & præterea ſemper moroſi & reconditioris neſcio cujus doctrinæ jactatores fuere Rabbini; leges lectionis impeditiores ſunt, & ſcatent exceptionibus, præter multitudinem inutilem vocalium; cùm ſatis fuisſent quinque breves & quinque longæ, eæque diſtinctis figuris notatæ. Eodem modo hac in re ſe geſſere Rabbini, ac Rhetores Græci in tradendis artis ſuæ præceptis; * *ne parum multa ſciſſe viderentur, ea conquiſiverunt quæ nihil adtinebant, ut ars difficilior cognitu putaretur*, útque proinde majore in pretio haberetur.

5. Verùm illis incipientes terreri non debent; primùm enim non diſcitur Lingua Hebraïca, ut inter loquendum, aut in ſcribendo uſui

* *Script. ad Herennium* Lib. I. c. I.

usui sit, sed tantùm ut intelligatur; quam in rem non multùm confert morosa pronuntiatio, adeò ut non necesse sit hac de re nos nimis anxios esse. Secundò, si vel adcuratissimè, ex hodiernis regulis, quis voces efferat, non est putandum eum ex veterum Hebræorum more pronunciaturum; ut adparet vel ex nominibus propriis, quæ aliter à Massorethis, quàm à Septuaginta Interpretibus, Novi Testamenti Scriptoribus, aliisque etiam Recentioribus, lecta sunt.

6 Itaque primùm missâ illâ multiplici regularum, tot exceptionibus laborantium, cognitione, quæ paullatim poterit adquiri, initio hoc tantùm observandum; Consonantem, sub qua est figura Vocalis longæ, constituere semper cum sua Vocali syllabam, ut פָּקְדוּ *pha-kedou*; contrà verò brevem Vocalem Consonantem, sub qua est, conjungere cum sequente, ut syllaba constet duabus Consonantibus, ut פָּקֵד *phakked*. Hoc tamen in brevi Vocali non ita perpetuum est, quin interdum cum Consonante cui subjacet syllabam constituat; sed quando hoc usu venit, non potest aliter pronunciari vox à legentibus, ut nullus sit peccato locus. Rectiùs nihilominùs fecissent Massorethæ, si constantiores fuissent. Malè etiam fecerunt, quòd *Camets magnum* à *parvo*, si aliter efferri debuit, diversitate figuræ constanter non distinxerint. Sed hoc tenendum est semper esse magnum, cùm potest cum unica Consonante, cui subjacet, syllabam efficere; cùm verò aliter pronunciari nequit syllaba, nisi duæ Consonantes jungan-

gantur, esse parvum; ita in פָּקְדוּ magnum est, in צֹוֺרָם *tsourom* est parvum, quia *Mem finale* necessariò conjungitur cum ר *Resch*. Sunt qui velint excipi terminationem in ה, ut רָמָה *Ramah*, sed seu excipiatur, seu non excipiatur, perinde est. Imò ad omnes illas inanes difficultates resecandas, præstaret fortè figuram ָ, aut semper ָ O sonum obtinere, aut pronunciari semper A; quandoquidem nominum propriorum quædam, sub quibus est, ad eam syllabam quod adtinet, modò per O efferuntur apud Veteres Interpretes, modò per A; quod quomodo in aliis vocibus usurpatum fuerit cùm ignoremus, nec hoc faciat ad intelligentiam Linguæ, negligi prorsus id discriminis possit.

7. Ad vitandam molestiam distinctionis Vocalium in breves, & brevissimas, duo tantùm observanda: 1. *Scheva simplex* numquam esse pronunciandum, nisi cùm aliter vox ore efferri nequit; quod evenit ubi Consonante, cui subjectum est, inchoatur syllaba, ut in voce פְּקָדוּ *phákedou*. Vel si id discrimen non adrideat, & confundi placeat sonum *Camets magni* cum *parvi* sono, legenda erunt vocabula, quasi nihil esset sub Consonantibus, sub quibus est *Scheva*, ut fit apud Syros. 2. *Scheva compositum* non esse sono distinguendum à brevibus Vocalibus, quibus constat. Accentuum nulla planè habenda est ratio, quippe qui sint sine causa inventi ab hominibus, quibus Linguæ legitima *accentuatio*, si ita loqui licet, æquè erat ignota, ac nobis; imò qui ne accen-

centuum quidem naturam norant, quippe qui ope unius, ejusdemque accentûs Vocalem longam in brevem, & brevem in longam, mutant.

8. Objicient qui Rabbinos nimis mirantur, ita futurum ut non pronunciemus, ut illi solent; quod verum est. At non minùs verum, legitimam & antiquam pronuntiationem illis non magis notam fuisse, quàm nobis. Et cùm illa nihil ad Linguæ intelligentiam faciat, nihil interest utro modo pronunciemus; nisi quòd facilior sequendus est, ne inutili difficultate nos impediamus.

9. Itaque missis Rabbinis, statuendum etiam est, nullam rationem esse habendam τȣ̃ *Dagesch*, nisi cùm litteram duplicem facit; quod numquam fit, nisi antecedente Vocali brevi. Grammaticorum distinctio est profecta ex Rabbinorum vano ingenio, qui illa distinctione imperitis persuadere voluerunt, se tenere pronuntiationem Linguæ Hebraïcæ, non minùs quàm cùm vigebat, quod falsum & absurdum est; ut constat, cùm ex nominibus propriis, tum ex re ipsâ; soni enim non possunt, sine mutatione, per plura sæcula servari.

10. Ceterùm si quid hisce Regulis contrarium occurrit, quòd rariùs fit, id quasi punctationis mendum habendum est, non quasi exceptio. Postquàm enim Regulæ inventæ sunt, quæ naturâ ipsius pronuntiationis nituntur, quales sunt antecedentes; non est putandum Librariorum errores, aut Rabbinorum inconstantiam, debere exceptiones in iis pare-

parere; quod sanè faciunt qui Anomalias omnes, quæ occurrunt in Codice Hebraïco, totidem esse exceptiones volunt. Idem est, ac si unicus superesset Latinus Codex, atque ex eo Codice Regulas colligeremus Linguæ; ita ut licèt passim observassemus vocem *Homo* habere in plurali *homines*,, alicubi tamen occurreret, culpâ Librarii, *humanes*, & hoc adnotaremus, quasi exceptionem Regulæ.

---

§. II.

Monita de ceteris Grammaticis Regulis.

1. POSTQUAM in Lectione satis exercitati erunt Hebraïcæ Linguæ studiosi, ad sequentes Grammaticorum Regulas accedant oportet, adhibitis hisce cautionibus. Prima est ut sciant potissimas tantùm esse tenendas, quales sunt primùm Regulæ de terminationibus pluralium & quæ ad *statum constructum*, & *absolutum*, ad nomina quod adtinet, distinguendum, necessariæ sunt. Farraginem illam mutationis punctorum, quæ superstitiosè tradi solet, omittant oportet. Si enim necessaria esset, usui tantùm scribentibus foret, & sunt plurima fortè in eo Librariorum menda, aut Massoretharum oscitanter punctantium errores, quæ à credulis Grammaticis veluti consecrata sunt.

2. Ad Verba quoque quod spectat, sunt regularia, & generalia tantùm de *quiescentibus*

bus & *defectivis* tenenda; cùm enim quæ ab iis discedunt, an veræ Anomaliæ sint, an menda scire nequeamus, non opus est ut in iis discendis nos excruciemus. Præterea tot sunt, ut nonnisi usu disci queant; quam in rem utile est habere ejusmodi Lexica, quæ illa vocabula ordine Alphabethico habent, ut quando occurrunt quæ ad Regulas commodè referri nequeunt, quid de iis censeant Grammatici sine labore discamus. Ita enim fiet, ut aliquoties quæsitam unam eamdémque vocem memoriæ haud difficulter mandemus; modò nullam prætermittamus, sine investigatione Thematis, & Radicis; hoc enim, ut de Lingua Græca diximus, non parum memoriam juvat.

3. Donec autem hisce tricis nos expedierimus; constanter labori incumbendum est, ut quotidie saltem aliquot Scripturæ commata legamus. Etenim continente illâ exercitatione, fit ut memoriæ meliùs infigantur voces, útque labor in dies minuatur. Incipiendum autem est à libris facilioribus, quales sunt Historici, ut libris Mosis, Samuëlis, Regum & Chronicorum; unde postea ad Psalmos & difficiliores libros Propheticos progrediendum erit. Primâ hac lectione, solæ spectandæ sunt difficultates Grammaticæ; omissis omnibus aliis, quæ ad res pertinent. Primus enim ille labor eò tantùm pertinet, ut significationes verborum, quales tradi solent, cognoscamus, & Grammaticas Regulas discamus.

§. III.

§. III.

De Litterarum Hebraïcarum ulteriore studio.

1. CUM memoriæ Grammaticas Regulas mandaverimus, & quâ ratione Interpretes & Lexicographi voces Hebraïcas interpretentur cognoverimus; ulteriùs progrediendum erit, ut Linguæ illius indoles, quantùm fieri poteſt, perſpiciatur, & Hebraïcæ antiquitates cognoſcantur. Hanc in rem, cùm Libri Veteris Teſtamenti denuo legentur, utile erit Librum ſecundum *Joan Buxtorfii Theſauri*, ubi copiosè de Syntaxi agit, & Libros III, IV, & V. *Philologiæ Sacræ Salomonis Glaſſii* evolvere. Conducet etiam, prout comparari poterunt, legere libros varios ad Antiquitates Hebraïcas pertinentes, quales ſunt *Cornel. Bertrami Politia Judaïca, Caroli Sigonii* & *Petri Cunæi Reſp. Hebræorum*, *Thomæ Godwini Moſes & Aaron*, Anglicè ab eo editus, & in Germania ab aliquot annis Latinè verſus, *Joannis Seldeni* libri *de Synedriis Judæorum*, *de Jure Naturæ & Gentium*, *Uxor Hebraïca*, *de Diis Syris*, *de Decimis*, *Samuelis Bocharti Phaleg* & *Hierozoïcon*, *Joannis Spenceri* opus *de Legibus Ritualibus* Hebræorum, *Lud. Cappelli Critica Sacra* & *Arcanum Punctationis* cum *Vindiciis*, *Joannis Buxtorfii* variæ Diſſertationes, *Joannis Druſii* Opuſcula omnia, *Salomonis Glaſſii Philologiæ Sacræ* reliqui libri, aliáque ſimilia; ubi res non Theologicè; ſed Grammaticè, diſcutiuntur;

hoc est, ubi quæruntur Antiquitates Hebraïcæ, omissis ut plurimùm controversiis hodiernis, & consectariis, quæ inde ad conficienda Systemata Theologica deduci solent. Hæc enim studia sunt alîus planè generis.

2 Jam non erit in Lexico Buxtorfiano, & recentioribus versionibus dumtaxat, ut primâ lectione fit, hærendum; sed Textui Hebraïco conjungenda erit versio LXX. Intt. & Vetus Latina, adjectis fragmentis aliorum Veterum Interpretum, quæ à *Joanne Drusio* collecta, & notis illustrata sunt. Hinc enim hodiernarum versionum, quæ ferè ex recentiorum Judæorum interpretamentis, & Theologicis præjudiciis haustæ sunt, cognoscuntur plurima peccata. Utiles etiam sunt *Conradi Kircheri* Concordantiæ Versionis τ͂ LXX. in quibus uno intuitu cernere est quot variis rationibus οἱ LXX. unamquamque vocem verterint. Editæ sunt deinde *Abrahami Trommii* concordiæ, inverso ordine, ita ut Græca antecedant, additis etiam fragmentis copiosioribus Veterum Interpretum, cum Lexico ex iis confecto à *Bern. Montefalconio*. Amstelædami 1718.

3. Qui in hisce eo, quo par est, studio versabuntur, animadvertent facilè multa esse, adeóque longè plura, quàm vulgò censentur, quæ cum in Lingua Hebraïca summatim considerata, tum in Libris Veteris Testamenti intelligi nequeunt. Cujus rei hæ sunt rationes, 1. quia superest tantùm nobis unicum volumen Hebraïcum, idque non magnæ molis, quo totius Hebraïcæ Linguæ indoles & dictiones contineri nequeunt; 2. quia in hoc volumine fuerunt

runt longi temporis labes & errata Librariorum, quæ sensum turbarunt, jam antequàm Versiones ullæ scriberentur, negligentiâ aut difficultate exscribendi, in Textum illapsa; 3. quia sunt voces, quæ aut semel, aut pauculis vicibus occurrunt, & quidem iis in locis, in quibus nec natura rei, nec orationis series nos docent quo sensu sint accipiendæ; 4. quia constructio passim ambiguitates parit, & tempora confunduntur, nam & pauca habent Hebræi inflexione distincta, eáque subinde inter se miscentur; unde fit, ut nisi res ipsa moneat, nesciamus utrum res præterita, an futura agatur; 5. quia exceptis Ritibus Mosaïcis, & Consuetudinibus divinâ auctoritate institutis ignoramus prorsus, aut dubiis conjecturis ex pauculis locis alias opiniones Hebræorum colligimus; 6. quia habemus eorum Historiæ brevissimam epitomen; quibus rebus fit, ut passim hæreamus, nec nos expedire possimus.

4. Ad hæc accedit, quòd certiora quæ nobis suppetunt, ad eas difficultates superandas, subsidia, sint eorum sæculorum in quibus Lingua Hebraïca dudum in desuetudinem abierat, nec aliter nisi traditione inter pauculos eruditos Judæos, nota erat. Antiquissima enim Versio omnium est ea, quæ LXXViralis dicitur, confecta regnante *Ptolemæo Philadelpho*, ducentis quinquaginta minimùm annis, post reditum è Captivitate Babylonica, in qua Linguæ Hebraïcæ usus corruptus fuerat. Hinc factum, ut necessariò plurium vocabulorum & loquendi generum significatio intercideret, unà cum Linguæ quotidiano usu; etenim eo tempore

non erant eædem ſtudendi artes, quæ nunc ſunt. Nulla tunc habebant Lexica, nullas Grammaticas, ut ſatis adparet ex multis locis Septuaginta interpretum, ubi unam eamdemque vocem variè admodum vertunt, & interdum ita ut nulla ſignificationum quas adhibent ulli locorum, in quibus vox occurrit, ſatis conveniat: & ubi certiſſimas Grammaticæ Regulas negligunt. Præterea in locis difficilibus adeò hæſitarunt, ut aut prorſus à verbis receſſerint, aut ſenſum ex conjectura, prout potuerunt, effecerint; quorum omnium exempla ſuppeditabunt *Notæ Criticæ Lud. Cappelli*, & Commentarii noſtri in *Pentateuchum*, & alios V. T. libros.

5 Sequentium temporum Verſiones antiquæ iisdem vitiis laborarunt; donec tandem Judæi, meliore initâ methodo, poſt annum Chriſti milleſimum, Grammaticas & Commentarios in Scripturam adcuratiùs ſcribere cœperunt: quod poſtea ſequuti ſunt Chriſtiani. Sed cùm quidquid Judæi recentiores dixerunt, hanc in rem, nitatur vel auctoritate Maſſoretharum, vel veteribus verſionibus, vel eorum conjecturis; neceſſe eſt eos non minùs, ac ceteros Interpretes, fluctuare. Maſſorethæ enim puncta vocalia addiderunt contextui, eo tempore quo legitima linguæ Hebraïcæ pronuntiatio ignota erat, & menda codicis ſui conſecrarunt; ut adparet in Pentateucho, vel ex Codice Samaritano, à quo, mendoſo licèt, multa minuta menda, quæ in Hebraïco paſſim occurrunt, abſunt Veterum verſionum non adeò certa eſt auctoritas,

ut

ut vidimus. Conjecturæ etiam Rabbinorum, quæ hac aut similibus opinionibus nituntur, Codicem hodiernum carere mendis, Linguam Hebraïcam perfectissimam esse, non possunt sine examine admitti; nec pluris debent fieri, quam Christianorum in obscuris explanandis conatus. Imò verò ejusmodi sunt opiniones, ut stare nullo modo possint, cum iis quæ à perito interprete fieri oportet; úsque qui in ejusmodi rebus manifestis peccat, nullius peccati possit esse immunis, & contemtu prorsus dignus sit.

6. Nostra Lexica hodierna, cùm sint omnia inde hausta, in multis peccent necesse est; nostræque Grammaticæ, cùm sint unico ex Codice Massorethico formatæ, ut monuimus, oportet etiam ut multis vitiis laborent. Unde colligere est plurimorum Interpretum hodiernorum laborem, qui nullo alio nititur fundamento, sæpe parum utilem esse; quandoquidem ei fidere non licet. Itaque fatendum est eum conari *σχεδίῃ περάαν μέγα κῦμα θαλάσσης*, qui sperat se, subsidiis memoratis adjutum, mediocrem adepturum cognitionem Hebraïcæ Linguæ; hoc est, se eam ita intellecturum, ut omnibus in locis, aut saltem plurimis, Veteris Testamenti, possit certò sibi persuadere se æquè intelligere quid Scriptores Sacri velint; ac olim, dum vivebant, ab Hebræorum vulgo intelligebatur.

7. Si quis, superioribus lectis, hîc subsisteret, facilè crederet ea fortè hoc animo à nobis esse scripta, ut à Linguæ Hebraïcæ stu-

dio Juventutem deterreremus; cùm re ipsâ animos ei addere ad hunc laborem alacriter suscipiendum instituerimus, eúmque minuere conemur. Sed priusquàm quidpiam adgrediamur, quæ in eo occurrant difficultates probè tenendum est; cùm ut ad eas superandas necessaria comparemus, tum ut ne, iis prætermissis, satis eruditos nos esse putemus. Videmus enim ad hæc studia plurimos accedere, & in iis etiam consenescere, qui difficultates hasce ignorant, & se hac in re eruditos putant, cum ne viam quidem ad eruditionem tendentem norint. Non parum etiam ad certam rerum cognitionem adquirendam conducit, scire quò usque pervenire liceat; ne frustrà laboremus, aut nos id scire credamus, quod revera nescimus.

8. Cùm, ut Poëta ait, *sit aliquà prodire tenus, si non datur ultrà*, quamvis multùm absit ut eam cognitionem Hebraïcæ Linguæ adipisci queamus, quam Linguarum Latinæ & Græcæ multi viri docti, postremis hisce sæculis, sibi compararunt; attamen, propter rationes antea adlatas, nitendum est, ut, quoad ejus fieri poterit, eam cognoscamus. Hæc autem subsidia adhiberi possunt, præter ea quæ, ex Interpretibus veteribus & recentioribus hausta, memoravimus.

9. Cùm constet Arabicam, Chaldaïcam & Hebraïcam Linguam Dialectos esse, potiùs quàm Linguas diversas; quemadmodum Ionicam, Doricam, & Atticam Dialectos; interdum, ad Hebraïcarum vocum significationem adsequendam, confugere ad vicinos Populos

pulos, prodeſt. Quod fecerunt non raro & feliciter viri doctiſſimi, & præ aliis quidem *Sam. Bochartus*, *Lud Cappellus*, & *Lud. de Dieu*, quorum poſtremus & primus enumeratis Linguis Æthiopicam etiam priſcam, quæ Hebraïcæ adfinis fuit, conjunxerunt. Exempla paſſim in eorum libris occurrent, ut & in *Hiſtoria Æthiopica*, adjectoque ei Commentario viri Celeberrimi *Jobi Ludolfi*, qui omnibus in ſtudio Æthiopicæ Linguæ præivit, & præſtitit. Nos quoque hoc ipſum non raro, in Commentariis in *Pentateuchum*, ceterosque Veteris Teſtamenti libros oſtendimus. Itaque ſi cui animus eo propendeat, memoria firma ſit & vaſta, ac vitæ genus patiatur, non inutiliter hiſce ſtudiis operam dederit; & ad conferendas quidem invicem haſce Linguas, multum proderunt Lexica in quibus conjunctæ ſunt, qualia *Lexicon Pentaglotton Val. Schindleri*, *Heptaglotton Edm. Caſtelli*, & Harmonicum *Joan. Henr. Hottingeri*. Hæc Lexica poſſunt eſſe uſui etiam Linguarum illarum haud valde peritis, ſi modo earum lectio nota ſit, cum adfines Radices ſæpe juxta ſe invicem collocentur. Sed tenenda quoque eſt, quam ipſa Grammatices elementa ſtatim docent, permutatio litterarum adfinium.

10. Verum hic cavendum, ne putemus haſce Linguas ita ἐκ παραλλήλου ſibi invicem reſpondiſſe, ut eædem radices eamdem in omnibus, aut ſimilem ſemper ſignificationem habuerint. Sæpe evenit ut una eademque vox in Linguis adfinibus varia ſignificet, ut ex Linguis hodiernis ſatis conſtat. Exempli cauſa,

Linguæ Anglica & Belgica multa habent vocabula communia, quæ idem significant; sed non pauca quæ planè diversa, quorum unicum exemplum adferam, unde de ceteris judicium ferri poterit. Apud Anglos, *understand* significat *intelligere*; apud Belgas, *onderstaan* est *moliri*, *niti*, item *subsistere*. Eâdem voce prognata *understanding* Anglis *intellectum* sonat; Belgis *onderstandt*, est *auxilium*, *adminiculum*. Anglis *understanding* est *sollers* etiam & *peritus*, Belgis *onderstandig* est *auxiliarius*. Si interiisset Lingua Anglica, sique unicus superesset liber Anglicus, & paullò plures Belgici; hi quidem sæpe essent usui intelligendo Anglico, sed possent etiam in errorem interdum incautos conjicere; ut si vox adlata locis tantùm aliquot exstaret, quorum series tam ferret significationem *auxilii* ex Belgica Lingua, quàm *intellectûs*, facilè eò delaberentur qui Belgicè scirent, ut *auxilium* interpretarentur. Ita Psalm. CXIX, 34. leguntur hæc verba in translatione Anglica; *Give me understanding, and i shal keep thy law*, cum hæc verba significent *da mihi intellectum, & ego observabo legem tuam*; verti ex Belgica Lingua posset, *geef my hulp*, *da mihi auxilium*. Itaque si quid simile in interpretandis Hebraïcis tentetur, magna adtentione utendum; nec ad alias Linguas umquam confugiendum, nisi cùm nihil sani Lingua Hebraïca suppeditat; nec adfirmandum quidquam quasi exploratum, quod non res ipsa & series orationis manifestissimum * faciat, quod & alibi osten-

* Vide *Diss. nostram de Opt. Gen. Int. Script. §. X.*

oſtendimus. Etiam in una eademque Lingua, lapſu temporis, mutatur ſignificatio vocum; quas proinde ex recentiore uſu non licet ſemper in antiquioribus Scriptoribus interpretari, unde colligere eſt majorem cautionem in diverſis Linguis adhibendam. Exemplum inſigne ejus rei proferemus ex *A. Gellio* Noct. Attic. Lib. XIII. c. 29. *Animadvertere eſt*, inquit, *pleraque verborum Latinorum ex ea ſignificatione, in qua nata ſunt, deceſſiſſe vel in aliam longè, vel in proximam; eámque deceſſionem factam eſſe conſuetudine & inſcitiâ temere dicentium, quæ cuimodi ſint, non didicerint. Sicuti quidam* faciem *hominis eſſe putant os tantùm & oculos & genas, quod Græci* πρόσωπον *dicunt*; *quando* facies *ſit forma omnis & modus & factura quædam corporis totius*, *à* faciendo *dicta: ut ab adſpectu* ſpecies, *& à fingendo* figura. *Itaque Pacuvius in Tragœdia, quæ Niptra inſcribitur*, faciem *dixit* hominis, *pro corporis longitudine.*

> Ætate, *inquit*, integrâ, feroci ingenio, facie procerâ virum.

Non ſolùm autem in hominum corporibus, ſed etiam in rerum cujusque modi aliarum facies *dicitur.* De ceteris ipſum fontem adeas.

11. Aliud eſt ſubſidium, quo uſi ſunt Interpretes omnes; nempe, conjectura, quæ rebus ipſis & ſerie ſermonis nititur. Sæpe enim vocibus poteſtatem adſignarunt, quia eam neceſſariò poſtulari loci circumſtantiis putarunt. Qua in re, facillimum eſt falli;

cùm plures sensus uni, eidemque loco convenire queant, nec nobis interdum Scriptoris scopus satis pateat. Solent autem potissimùm duobus modis labi Interpretes, in ejuscemodi loquendi generibus, aut vocabulis; quòd adtendant præconceptas notiones, quas ipsi habent earum rerum, de quibus sermo est; cùm sæpe Scriptor, quem interpretantur, easdem non habuerit; & quòd eam sententiam statuant sine dubio esse optimam, quâ positâ, elegantior aut validior est Scriptoris ratiocinatio; cùm sæpe neque elegantiam ullam captaverit, neque demonstrationes adferre voluerit. Verùm de hisce copiosiùs, in secunda hujus Operis Parte, agemus. Ita feliciter οἱ LXX Esaiæ LII, 15. ex conjectura verterunt יזה jazzeh, *admirabuntur*, quâ significatione נזה *nazah* alibi nusquam occurrit, neque in vicinis Linguis reperitur. Hoc enim in versu est ἀνταπόδοσις eorum, quæ habentur in antecedente. Sensus est: *Quemadmodum multi piorum Israëlitarum clades admirati sunt: ita multi eorum reditum admirabuntur*. Agit enim Propheta, sensu Grammatico, eo in loco, de piis Israëlitis, quamvis res multò sublimior sub illo cortice Grammatico lateat. Quam se variè hic torserint Interpretes, qui scire volet *Lud. Cappelli* notas adeat. Sed & nonnulla sunt felicium ejusmodi conjecturarum exempla, in Speciminibus *M. Meibomii*; nec in iis desunt lapsus, dum loca Scripturæ conjiciendo ad rem suam trahere conatur.

12. Præ-

12. Præter eam cognitionem Conſuetudinum & morum Hebræorum, quam, ex Sacris Libris potiſſimùm hauſtam, ſuppeditare poterunt Scripta virorum eruditorum, quos laudavimus; multa huc pertinentia invenientur apud Scriptores, qui de populis vicinis Hebræorum, aut victoribus verba fecerunt. Multas enim vicinæ Gentes ſimiles Conſuetudines habere ſolent. *Herodotus* Halicarnaſſeus & *Diodorus* Siculus, aliique Ægyptiorum & Chaldæorum res ſcripſere; unde non dubia lux multis Hebræorum moribus, ut oſtendit *Joannes Spencerus*, in Opere cujus inſcriptionem antea adtulimus. Idem & nos demonſtravimus, in Commentario in *Pentateuchum*, multis in locis; ita ut res ampliùs in dubium revocari ab adtento & veri amante lectore nequeat. Præterea eò paſſim adludunt Hebræi Scriptores; nec quid velint intelligere licet, niſi res Ægyptiorum & Chaldæorum norimus. Sic Eſaiæ Cap. XVIII, 2. Ægyptii deſcribuntur hiſce verbis, גוי קו קו *goi kaukau*, ubi quis conjecerit legendum קי קי *ki ki*, aut potiùs varietatem eſſe Dialecti, quâ quod per ו ſcribebant Hebræi id per י efferebant Ægyptii; quod ſæpe fit in Linguis, vel Dialectis Orientalium. Sermo enim eſt de paluſtribus Ægyptiis, ut adparet ex eo quòd *fluvii* dicantur *diripere eorum terram*. De his autem ita *Herodotus*, Lib. II. c. 94. Ἀλείφατι δὲ χρέωνται Αἰγυπτίων οἱ περὶ τὰ ἕλεα οἰκέοντες, ἀπὸ τοῦ σιλλικυπρίων τοῦ καρποῦ τὸ καλεῦσι μὲν Αἰγύπτιοι KIKI : *unguento autem utuntur Ægyptii*

ptii qui circa paludes habitant, ex fructu ſillicypriorum, quod adpellant Ægyptii Kiki.

13 Exſpectaverit fortè quiſpiam, ut agamus hîc de ſtudiis Rabbinicis; verum aut hæc ad noſtrum inſtitutum non pertinent, aut quæ diximus poſſunt etiam in eam rem partim dicta exiſtimari. Sunt duplicia potiſſimùm eorum ſcripta. Alia ſunt Commentarii in Vetus Teſtamentum, qui non ſunt difficiles admodum intellectu, iis qui contextum ipſum intelligunt, & mediocrem operam iis navarunt, *Rabbinico* Lexico *Joan. Buxtorfii* adjuti. Sed cùm ſint recentiorum Rabbinorum, neque ullâ ratione conferri queant Chriſtianorum laudatis Interpretibus, qui plura multò ſubſidia adhibent, quam Rabbinorum gens, & judicio multùm iis præſtant; nullam cauſam video quare tanti fiant, quanti à nonnullis fieri ſolent; niſi quòd vulgò non leguntur, & pulchrum eſt videri ea intelligere, quæ aliis ignota ſunt. Sed res ipſa ſi introſpiciatur, cum Grammaticis ac Criticis nobilioribus Chriſtianorum, nullo modo ſunt æquiparandi. Sunt verò alia Scripta, aut allegorica, aut ad doctrinam Talmudicam pertinentia, quæ nos docent quid ſenſerint Judæi, aliquot ſæculis poſt Chriſtum; ſed parum ad illuſtrationem Veteris Teſtamenti faciunt. Allegorici Doctores quidquid volunt fingunt, Thalmudici ſubtiliſſimè ritus omnes perſequuntur, atque ex cerebro ſuo ſupplent, ſi quid deeſſe videatur Legi ſcriptæ, nulla pænè Grammaticæ aut Hiſtoriæ ratione habitâ; quod

quod ſtudioſi facilè intelligent, vel ex variis Thalmudicis Codicibus Latinè editis, & adnotationibus à viris doctis auctis. Itaque hæc ad inſtitutum noſtrum nihil faciunt, nec neceſſe eſt rem copioſiùs demonſtrare.

CAPUT V.

Conſilia varia ad Studiorum rationem pertinentia.

1. QUÆ diximus hactenus, de ratione ſtudiorum in Latinis, Græcis & Hebraïcis litteris, ad Linguarum cognitionem comparandam, potiùs quàm ad certæ cujuspiam diſciplinæ inquirenda dogmata pertinent. At ſi quis ſibi Linguæ cognitione comparatâ, & rerum etiam, quæ apud Veteres habentur, neque enim prius ſine altero fit, velit penitiùs ſe cuipiam Diſciplinæ addicere; alius erit ordo obſervandus, vel dudum evoluti Scriptores denuò, immutato ordine antea indicato, perlegendi. Hac ratione fiet cum ut res, tum etiam ut voces & loquutiones rei propriæ meliùs intelligantur, quod poſterius hîc potiſſimùm reſpicimus.

2. Qui Poëtas quidem ætate maturiore adgrediuntur legere, eos oportet ab antiquiſſimis initium facere; quia ſequentes ad eos paſſim adludunt, atque ex iis plurima deſumunt. Ex *Homero Heſiodus* forte, ex utroque ſine dubio ſequentium ætatum Poëtæ plurima hauſere. In Hiſtoricis verò non eſt ratio habenda

da

da ætatis Scriptorum, ſed rerum quas ſcribere inſtituerunt; recentiorum enim cognitio nititur anterioribus. *Joſephus*, qui multò poſt *Herodotum* vixit, prior eſt legendus, in iis quæ habet Herodoteis antiquiora. Quis ſit inter Hiſtoricos ordo, non neceſſe eſt hîc dicamus, quia vel ex Librorum inſpectione innoteſcere poteſt. Si Hiſtoriam Eccleſiaſticam, aut Veteres Chriſtianos Scriptores legere quis ſeriò velit, ut ſingulorum ſæculorum dogmata & Conſuetudines cognoſcat, eum etiam ab antiquioribus quibusque incipere oportet.

3. Cùm cuipiam rei cognoſcendæ operam damus, ei, quantùm poteſt, ſine interjectis moris, inſtandum eſt; donec eam animo notitiam, quam quærimus, conceperimus. Si enim ſæpiùs omiſſum argumentum in manus identidem reſumamus, turbabuntur multùm Memoria & rerum ordo. Nam licèt interdum ea legamus, quæ non ſunt ita inter ſe connexa, ut unum neceſſariò ab altero pendeat; attamen eſt ut plurimùm neſcio quis connexus, qui ad intelligendum non parum juvat. Præterea illa nimiùm interrupta lectio faſtidium parit, quo fit ut tandem præ tædio eos Scriptores deponamus; quos ſi continenter, & ſine interpellatione legiſſemus, avidè evolviſſemus. Huc etiam accedit, quòd cùm quisque Scriptor ſuum habeat characterem, ſuamque eloquutionem, opus ſit tempore, & perpetua lectione, ut ei adſuefiamus. Hoc enim fieri nequit, ſubinde depoſito & in manus denuo ſumto Scriptore; quod experientia

nos

nos docuit, & omnes, quicumque idem tentabunt, docebit.

4. Itaque licèt fieri nequeat, ut quotidie totidem horas litterarum studiis tribuamus; non est tamen committendum, quantùm in nobis est, præsertim illâ ætate, quâ studiis solis operam dare licet, ut ullum umquam diem præterlabi sine lectione sinamus. Hîc Pictorum illud celebre monitum, non minùs quàm in Pictura addiscenda, necessarium, animo infigendum. *Nulla dies abeat, quin linea ducta supersit* Habitus, seu facilitas aliquid faciendi, ut loquuntur Ethici, non contrahitur, nisi repetitis *actibus*; nec aliter, nisi intermissis, deletur.

5. Cavendum quoque est ne in aliud peccatum incidamus, quod frequenter admittitur à viris etiam Litterarum studio addictissimis, ut uno eodemque die lectionibus planè diversis operam demus; quâ ratione studendi, non parum turbatur Memoria, & quod rerum à Memoria congestarum structor dici potest, Judicium; præsertim ubi ea quæ legimus adtentionem animi majorem postulant; nam à gravi studio ad levius, sine periculo & incommodo, digredi possumus, aut etiam relictâ lectione rei facilis, ad aliam æquè facilem transire. At ubi conatu quodam ingenii quidpiam intelligere nitimur; non potest subitò ea animi adfectio mutari, quin cerebro nostro veluti vis inferatur, quâ perturbantur Memoria & Judicium; ac sanè tunc temporis minùs facilè quæ legimus adsequimur & concoquimus. Hinc fit ut qui ita studen multùm

tùm laborent, ſed parum proficiant, aut neſcio quam eruditionem confuſam & indigeſtam adipiſcantur, quam redolent eorum Scripta; ubi neque perſpicuitas, neque ordo ullus animadvertitur. Adparet ex Scriptis viri longè doctiſſimi *Joannis Seldeni*, eum ita ſtudia ſua perturbaſſe, ut eodem tempore de rebus toto genere diverſis cogitaret; digreſſiones enim captat adeò remotas & interdum tam longas, ut niſi ita ſtudia inſtituiſſet, non potuiſſet tantam ordinis & rerum perturbationem ferre. Ac ſanè dum ordinem & perſpicuitatem negligit, non parum tædii Lectoribus creat; quæ vera ac utilia habet, longè plurima, minùs facilè intelliguntur; & ſicubi in errorem delabitur, vix origo erroris deprehendi poteſt. Multi viri docti, qui lecto ejus de *Synedriis* Opere, cum eo Synedrium Septuaginta-Virale fuiſſe perpetuum, à Moſe ad extrema Judaïcæ Reip. tempora, crediderunt, facilè deprehendiſſent eſſe hoc merum Judaïcum figmentum; ſi argumenta *Seldeni* perſpicuè & ordine expreſſa vidiſſent. Sed confuſio, digreſſiones, teſtimonia aliena, & immenſa illa eruditionis unum in Opus congeſta farrago facilè fucum faciunt, & perſpicaces etiam occæcant.

6. Quoniam autem, pro celebri Aphoriſmo *Hippocratis*, *ars longa*, *vita brevis eſt*, neque ingenia noſtra omnibus ſtudiorum generibus æquè apta ſunt, neque per vitæ inſtitutum, aut facultates, licet per omnia exſpatiari; optime ſibi conſulere videntur qui, his expenſis, uni potiſſimùm Diſciplinæ operam dant;

dant; neque alias delibant, nisi quantùm, ad ruditatem pudendam deponendam, satis est. Itaque postquàm studiorum jacta sunt fundamenta, & jam cœperunt Studiosi iis cum voluptate incumbere, oportet eos in se descendere, & dispicere quam in rem potissimùm naturâ ferantur; tum si cetera, quæ ad vitam pertinent, patiantur, eam sibi deligere excolendam. Exempli causâ, quandoquidem de Critica hîc agimus; si quis sentiat se potissimùm Poëtarum lectione adfici, atque in eam toto animi impetu ferri; rectè faciet, si modò vitæ institutum ferat, si hoc studium, præ ceteris omnibus, colat. Si quis etiam Scriptorem quempiam singulari adfectu amet, operâ non abutetur, si nitatur eum ad unguem intelligere, longiusque tempus in eo, quàm in aliis, collocet. Multò enim magis proficimus, ubi propensione naturæ adjuvamur; quàm cùm, aut eâ invitâ, aut solâ vi rationis adducti quidpiam adgredimur; & aliquid eximiè tenere, cetera verò mediocriter, quàm omnia delibasse, nihil penitùs nosse, multò præstat. Nemo est, qui velit de se dici quod *Homerus* de Margite habebat, *multa scire eum, sed omnia malè*: πολλ' ἠπίστατο ἔργα, κακῶς δ' ἠπίστατο πάντα. Ubi præstare dicimus, hoc volumus, utilius id esse, cùm ei qui id tenet, tum aliis etiam, quibus prodesse potest.

7. Huc possumus referre monita *Senecæ*, de vitanda nimia lectione, Epist. II. *Certis*, inquit, *ingeniis immorari & innutriri oportet, si velis aliquid trahere, quod in animo fideli-*

ter sedeat. Nusquam est qui ubique est. Similia habet, Epist. XLV. ubi de libris: *Non refert quàm multos, sed quàm bonos habeas; lectio certa prodest, varia delectat.* Homini verò acre judicium, quod ante omnia excolendum, in lectione vetusti cujusvis Scriptoris, adhibenti, is Scriptor bonus fit; quia ejus vitia & virtutes pervidet, has imitatur, illa fugit. Quò magis eum versat, eò minùs ejus vitiis fallitur, eò magis virtutes complectitur, atque ad eas sese componit. Sed adeundus *Seneca*. Digna etiam sunt, quæ altè in animum demittantur, verba hæc *Quintiliani:* * *Persequi quidem quod quisque umquam vel contemtissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis jactantiæ est; & detinet atque obruit ingenia, meliùs aliis vacatura. Nam qui omnes etiam indignas lectione schedas excutit, anilibus quoque fabulis accommodare operam potest.* Possemus, si vellemus, ejus delicti reos agere duos doctissimos viros, *Theod. Marcilium* & *Casp. Barthium*; qui pluris essent faciendi, si pauciora, eáque meliora legissent & magis concoxissent.

8. Monendi autem hîc sunt litterarum studiosi, cùm jubentur legere Veteres, cum Virorum Doctorum Commentariis, ne putent sibi perlegendas prolixas quasvis notas, quæ textui subjectæ sunt, aut ad calcem rejectæ. Tum sunt perlegendæ, cùm sine iis textus intelligi nequit; alioqui magna fieret ab iis temporis jactura & dum viderentur sibi le-

* *Lib. I. c. 8.*

legere Veteres, Recentioribus potiùs operam darent. Legendus studiosè Scriptor ipse Antiquus, in quem scripserunt, Interpretes verò obiter; & satiùs multò est plura legere, sine notis, Antiquitatis monumenta, quàm Recentiorum in unum aut alterum Scriptorem operosa Collectanea, farragine & intempestiva eruditionis ostentatione plena. Alioquin ἔργον hîc fieret πάρεργον, & contrà πάρεργον esset loco τοῦ ἔργου. Excipienda tamen præstantissimorum Criticorum Opera, ut *Jos. Scaligeri*, *Is. Casauboni*, *Just. Lipsii*, *Claud. Salmasii* & aliorum, quorum Scripta aut brevia sunt, aut etiam digniora lectu ipsis Scriptoribus, quos interpretati sunt. *Scaliger* & *Lipsius* breviores sunt; *Casaubonus* interdum paullò longior, ut in Commentario in *Persium*, sed bonâ fruge plenus; *Salmasius*, in *Solinum* & *Augustæ Historiæ Scriptores*, ea collegit quæ iis ipsis Scriptoribus utiliora sunt. Ceteroqui præstaret multò *Plautum* & *Terentium* ter, quatérve legere, quàm semel cum amplissimis, qui in eos scripti sunt, Commentariis; iteratis enim Veterum lectionibus doctiores simus, quam si tot quisquiliis memoriam oneremus & pauca Veterum Scripta legamus. Sic ad summam eruditionem ii, quos laudavimus, aliique viri magni pervenerunt.

9. In omnibus Disciplinis & præsertim in Linguarum studiis, Memoria est simul Penus & Promus-Condus, Judicium verò, ut diximus, Structor; qui quæ Memoria deprompsit ordine collocat. At ne Memoria re-

rum copiâ obruatur, est ordine adjuvanda; atque excerpenda, quæ usui postea esse queant, adeò ut inveniri facilè possint. Inutilis enim esset lectio, nisi quæ legimus usibus nostris possemus adcommodare: ut inutilis esset magna supellectilium copia, si quando usus urgeret, ubi id esset quo indigeremus nescciremus. * *Vetus est proverbium, paupertatem certissimam esse cùm alicujus indigeas, uti eo non posse; quia ignoretur ubi abditum delitescat, quod desideratur.* Multi multa hanc in rem scripserunt, & nos etiam experti sumus; sed nulla occurrit methodus commodior & facilior eâ, quam ab amico acceptam Gallicè † dudum edidimus. Non modò enim Latinæ, sed etiam Græcæ Linguæ aptatam, ab aliquot annis, utilissimam esse comperimus; neque umquam in manus Collectanea nostra Latina aut Græca sumimus, quin optimo & doctissimo viro, qui eam methodum nos docuit, gratias habeamus.

10. Initio quidem studiorum, ubi Judicium nondum satis firmatum est, neque cognitio sat magna, ut quæ sint excerpenda probè norint Studiosi; vix alia excerpuntur, quàm quæ in breve tempus utilia futura sint; quia, maturescente judicio, contemnuntur quæ antea in pretio erant. Attamen utile est excerpta ejusmodi habere, cùm ut artem ea disponendi discant Studiosi, tum ut memoriæ meliùs mandent quæ legunt. Ceterùm duo hac in re diligenter observanda, primum est, ut ea

* *Columella* ex *Cicerone* Lib. XII. c. 11.
† *In Biblioth. Univers.* T. 2. pag. 355.

ea tantùm exscribamus, quæ eximia sunt, vel propter rem ipsam, vel propter elegantiam eloquutionis, non quæcumque occurrunt; quo labore nimiùm sufflaminaretur lectionis impetus. Non est putandum ea omnia esse exscribenda, quæ γνωμαὶ, aut *sententiæ* vocantur. Ea dumtaxat sunt seligenda, quorum nobis in mentem non veniret, aut quæ æquè benè exprimere ipsi non possemus. Ita, licèt memorabilis sit fabula eo in loco *Virgilii*, ubi hæc verba habentur, nolim ea describi:

Discite justitiam moniti, & non temnere Divos,

Nihil enim est in re, aut in eloquutione, quod sit supra captum cujusvis.

11. Alterum, quod hîc observari velim, est, ne nimis multa exscribantur verba, sed tantùm observatu dignissima, adnotato Scriptoris loco. Nimium enim tempus, nec sine magna molestia, alioquin in exscribendo absumeretur. Non est etiam excerpendum quidquam, dum lectione distinemur; ita ut propterea abrumpatur lectio, ut calamus in manum sumatur; hoc enim tædiosam lectionem efficit. Notanda sunt tantùm loca postea exscribenda, in schedula, ut absolutâ lectione id fiat; neque etiam initio, post primam libri lectionem, id tentandum, sed post secundam dumtaxat. Interdum quoque sunt Collectanea legenda, ut sciamus quas habeamus congestas divitias, iisque tempore & loco uti possimus.

12. Hæc quidem minuta videbuntur, at ſine hiſce magna non conſtant, & neglecta maximam perturbationem Memoriæ & Judicii, temporiſque, quod rerum omnium pretioſiſſimum eſt, jacturam creant. Summa alioquin ingenia, hiſce prætermiſſis, ingentia peccata admiſerunt; quæ ſi vitaſſent, erudito orbi, adeóque humano generi multò utiliora fuiſſent. Ac ſanè qui talia contemnunt, non tam magnitudine ingenii ſpernunt, quàm inopiâ Judicii; quâ fit ut quanti uſûs ſit ordine & viâ progredi non ſatis intelligant.

13. Coronidis loco, addemus ſingularem methodum ſtudiorum, quâ ii demum uti poterunt, qui eò usque pervenerint, ubi conſiliis noſtris non ampliùs opus habituros diximus. Ea uſum eſſe *Claud. Salmaſium*, ἀμεθοδίας alioqui ſingulare in ſcribendo exemplar, docet nos V. A. * *Joannes Baptiſta Lantinus.* „ Quidquid ſupereſt de Veterum
„ libris ceteriſque monumentis, inquit, diviſio
„ in certa ſpatia omni ævo, ætatum & tem-
„ porum ordine pervolvebat; initio ab anti-
„ quisſimis ducto, ita ut omnes unius æta-
„ tis Scriptores perlegeret, conferrétque; do-
„ nec illius ſæculi Linguam, mores, ritus,
„ artes & quidquid ex iis quæ reſtant monu-
„ menta colligi poteſt, in numerato, & ſub
„ uno adſpectu poſita haberet. Inde ad con-
„ ſequentia tempora, ad usque ultima, ſi-
„ mili ratione, progredi ſolitus, & obſerva-
„ re quodcumque novi in Linguis, artibus,
„ ce-

* *In Proleg. ad libros de Homon. Hyles Iatricæ.*

„ ceterísque prædictis succedens ætas inve-
„ xerat, quidquid à prioribus posteriores Scri-
„ ptores accepissent, id adsequutus est, ni-
„ hil ut illum fugeret, quod ad Historiam
„ omnis generis spectare posset.

14. Hoc si posset fieri, sine perturbatione studiorum in legendis tot variorum planè argumentorum libris, utilissimum sine dubio esset. Sed nec adcuratè factum à *Salmasio* crediderim; nam multùm aberat ut omnes disciplinas, de quibus libros Veterum fortè legerat, calleret. Jurisconsulti certè & Medici, in iis, quæ ad Jurisprudentiam & Medicinam pertinentia scripsit, nonnulla, non sine ratione carpserunt. Attamen in uno genere Scriptorum, & per aliquot sæcula, observari hoc institutum, non sine maximo fructu, posset. Exempli causâ, in Scriptorum Ecclesiasticorum lectione, vix ullus alius ordo commodior est, ut antea observavimus. Ceterùm quæcumque de eruditionis monstris nonnullis jactentur, quasi omnia pænè ingenio complexa sint Disciplinarum genera; & illi (quidni enim verum profitear?) & alii, quotquot Litterarum studiis operam dederunt, experti sunt verissimum esse illud Poëtæ:

—— *Non omnia possumus omnes.*

15. Posset fortè & consilium quodpiam à nobis postulari de Recentiorum Scriptorum, qui de rebus ad Criticam pertinentibus egerunt, quales ii sunt, qui in *Thesauro Critico*

Jan. Gruteri exſtant, aliique multi, cùm antiquiores, tum recentiores. Sed cum ab ejusmodi Scriptoribus nemo initium faciat ſtudiorum, provectioribus ſatis innoteſcunt optimi quique; nec quidquam vetat quominùs unusquisque, hac in re, judicio ſuo indulgeat, aut prout commodum erit, ejusmodi Scripta legat.

Partis Primæ Artis Criticæ Finis.

A R-

ARTIS CRITICÆ

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO I.

Regulæ Generales de Vocum & Loquutionum Significatione.

CAPUT I.

De Divisione Vocum.

I. CUM verba sint duntaxat signa notionum, eáque ab hominibus pro arbitrio instituta, ut docent Philosophi; sequitur ut ad totidem classes vocabula, quot sunt notionum genera, possint referri. *Notiones* autem, ne ulla sit ambiguitas in hac voce, quâ sæpe nobis utendum erit, vocamus *quæcumque animo nostro obversantur, cùm de re quapiam cogitamus.* Itaque *Notio* hîc nobis non est ipsa intellectio, seu id quod agit aut patitur animus noster, cùm intelligit; sed

id quod ei intelligenti obversatur. Notiones igitur nostræ, diu & adtentè eas animo lustranti, visæ sunt ad septem classes posse referri; ita tamen ut in singulis classibus plures sint eæque sibi invicem contrariæ; alioqui classium major esset numerus constituendus.

2. I. Sunt notiones *simplices* & *compositæ*. Simplices sunt eæ, in quibus ne mente quidem plura distinguere possumus; compositæ, quæ pluribus simplicibus constant. Simplices sunt notiones sensuum, doloris, voluptatis, motûs, aliæque in quibus partes nullas possumus secernere. Itaque *amaror*, exempli causâ, *albor*, *sonitus*, aliáque id genus sunt nomina notionum simplicium. Compositæ sunt notiones corporum omnium, in quibus varias partes animo intelligimus, & sensibus etiam ut plurimùm deprehendimus; notiones item Virtutum & Vitiorum, in quibus singulis varia possunt intelligi, & seorsim expendi. Igitur *aurum*, *justitia*, *ebrietas* sunt nomina notionum compositarum.

3. II. Sunt notiones *Substantiarum* & *Modorum*. Substantias vocamus ea, quæcumque tandem sint, in quibus sunt qualitates rerum quas novimus; modos verò qualitates, quæ substantiis insunt, nec sine iis esse possunt. Substantiæ sunt Corpora & Mentes, quibus insunt innumeri modi; quales figuræ, & cogitationes variæ. Hæc autem sua nomina habent, quorum significationem quærunt Critici, & in quibus facilè errant, nisi diligenter animum adtendant.

4. III. Sunt

4. III. Sunt notiones *Relationum*, quæ relationes ſunt inter omnia pænè, quæ animo contemplamur. Sic cùm *Patrem* Philippum adpello, cogito de *Filio* ejus Alexandro, & viciſſim. Itaque *amor filii*, aut *reverentia patris* ſunt nomina relationum, ſeu virtutum quæ ad alia referuntur. Innumera ſunt ejuſmodi, de quibus Sectione II. ſubtiliùs agemus, & quæ diligenter expendiſſe maximi eſt, in hac noſtra Arte Critica, momenti.

5. IV. Sunt notiones rerum, quæ reverâ ſunt, aut ſaltem eſſe creduntur, quas *concretas* vocant Philoſophi; & rerum quæ nuſquam ſunt, niſi in intellectu noſtro, quas illi *abſtractas* adpellant. Ὑφιστάμενος ἄνθρωπος, *homo qui reverâ eſt*, nomen eſt concretæ notionis; ἀνθρωπότης verò *humanitas*, &, ſi lubeat, ὑπίστασις ſunt abſtractarum notionum vocabula. Non leves ſunt de hiſce Philoſophorum, aliorumque hallucinationes, ut ſuo loco oſtendemus.

6. V. Notiones, quæ pluribus communes ſunt, vocantur à Philoſophis *univerſales*, aut *particulares*; quæ verò uni rei conveniunt *ſingulares*. *Humanitas* nomen eſt notionis univerſalis, *civitas* nomen particularis, *Cicero* ſingularis. Hæc autem nomina aliquando non ſatis intelliguntur, atque inter ſe miſcentur; unde multi nati errores, quos ope Criticæ deprehendere licet.

7. VI. Nulla notio eſt, quæ non poſſit *clara*, aut *obſcura* dici. Obſcuræ, exempli cauſâ,

ſa, ſunt notiones omnium ſubſtantiarum; claræ ſimplices omnes. Licèt autem perſpicuitas & obſcuritas, haud aliter ac dies & nox diverſæ ſint, mirum eſt quàm frequenter clara obſcura ab hominibus cenſeantur, & vice verſâ obſcura clara; quod diligenter demonſtrabimus.

8. VII. Sunt denique notiones, quæ integram rei, quam contemplamur, naturam animo noſtro ſiſtunt; quas *adæquatas*, uno verbo, vocant Philoſophi. Aliæ verò partem dumtaxat rei, quam animo verſamus, nobis objiciunt, dicunturque *inadæquatæ*. Maximi cùm ſit momenti imperfectam cognitionem à plena diſtinguere, non malè mereantur de Litterarum Studioſis, qui doceant quæ nomina ſint notionum adæquatarum, quæ inadæquatarum; quod nos facere conabimur.

9. Hæc ſunt genera notionum, ad quæ cuncta referri poſſunt, & ex quorum numero voces omnes à nobis dividentur. Atque hoc, ad inſtitutum noſtrum quod adtinet, ſatis ſupérque eſt. Cum oratio ſit collectio ſignorum, eodem ordine collocatorum, quo notiones, quarum ſunt ſigna, menti obverſantur; nec poſſint aliud ſignificare, quàm quod cogitat is qui loquitur, ſi modò uſum ſequitur loquendi magiſtrum; neceſſè fuit paucula de notionibus dicere, priusquàm ad earum ſigna deveniremus. Qua in re, ſi utamur vocibus ignotis, ſenſu quem iis tribuimus, auribus Latinis, nobis id condonabunt facilè, ut ſpero, Lectores; qui meminerint hu-

hujusmodi notiones, quemadmodum à nobis considerantur, numquam fortasse animo ullius Scriptoris Romani obversatas, ac proinde novis rebus nova imponenda fuisse vocabula. Sic certè fecerunt olim Latini, cùm primùm Linguâ suâ philosophari cœperunt; quod cur nobis hodie non liceat, nova proferentibus, nulla ratio adferri potest.

10. Verùm antequàm veniamus ad singulas notionum classes, aut potiùs antequàm earum nomina singillatim expendamus; nonnulla monenda nobis sunt, quæ ad omnia ferè ex æquo pertinent, aut ad plura simul; quibus adlatis, singulas classes excutiemus. Interea ne quis sibi fingat inanem esse hanc Philosophicam vocum distinctionem, sciat ejus longè maximum usum Partis hujus Sectione II. ostensum iri.

CAPUT II.

Regulæ Generales de Interpretatione.

REGULA I.

Linguas sibi invicem non satis respondere.

1. IS censetur Scriptorem intelligere posse, qui callet Linguam, quâ Scriptor usus est. Eum autem adcuratè loquentes *callere Linguam* dicimus, qui dum legit, aut audit alium loquentem, habet animo obversantes easdem notiones, quæ à loquente, aut scriben-

bente vocibus quibus utitur subjectæ sunt. Alioqui si quod sit discrimen inter notiones loquentis & audientis; adeò ut ex alterutra parte sint clariores aut obscuriores, ampliores aut arctiores, aut ulla denique alia in re dissideant; qui audit non potest censeri perfectè intelligere sermonem loquentis. Quod re ipsâ rarò contingit, cùm perpaucis conveniat in omnibus notionibus compositis; dum aliis alii pauciores aut plures notiones simplices unâ voce designant; aut dum clariores, vel obscuriores, aliqua ex parte, uni obversantur, quàm alteri. Cùm verò sæpè vix ac ne vix quidem rescire possimus, an aliis eædem planè objiciantur notiones ac nobis, nisi plurimis interrogationibus, & in multis ne hac quidem ratione; ut ostendemus, ubi agemus de notionibus simplicibus; sequitur nos sæpissimè scire non posse, an nos invicem intelligamus.

2. Sed cùm ad summam ἀκρίβειαν pervenire nequeamus, oportet nos modicâ intelligentiâ contentos esse. Itaque eum *callere Linguam* dicemus, qui eatenus eam intelligit, ut habeat similes notiones loquentium notionibus; adeò ut si is verbis suis incipiat loquentium sententiam exprimere, ipsi sint sensum suum in ejus verbis agnituri, postquàm suis explicuerint. Qui sermones aliorum probè intelligere cupiunt, debent se veluti eorum loco constituere, & verba interpretari, quemadmodum ipsi ea interpretarentur; sine additione, detractione, aut denique mutatione ulla.

3. Ut

3. Ut hoc fieri queat, usu discenda est Lingua, quam intelligere volumus. Versantibus, scilicet, cum iis qui eâ utuntur, observandum diligenter quas potestates subjiciant omnibus vocabulis, & loquutionibus quibus utuntur. At ubi Linguæ sunt obsoletæ, ut sunt eæ de quibus in hoc Opusculo agimus, usûs loquentium vicem præstant Libri & Lexica; in quibus demortuarum Linguarum voces, aliis vocibus Linguæ nobis notæ exprimuntur. Post diuturnam & multiplicem lectionem, non multùm quidem Dictionariis indigemus; at initio aliter Linguas addiscere non possumus.

4. Verùm ex sequentibus Regulis, liquebit in Lexicis, partim eorum qui ea scripsere culpâ, partim Linguarum penuriâ & dissimilitudine, multa desiderari. Hanc in rem, ante omnia observandum *LINGUAS sibi invicem satis non respondere*; hoc est, plurima esse in Lingua quavis vocabula, quæ alterius nullius totidem verbis exprimi possunt, sed tantùm periphrasi; quo fit ut in Dictionariis similibus tantùm, aut aliqua ex parte dumtaxat respondentibus vertantur. Neque hoc tantùm contingit singulis vocabulis, sed etiam multis loquutionibus. Atque hac in re sita sunt Linguarum *Idiomata*, quibus ab aliis differunt, & quorum exempla aliquot ex Græca & Latina Lingua proferemus.

5. In Græca Lingua, præsertim in Atticorum sermone, aliquot sunt particulæ, quæ à Grammaticis παραπληρωματικαὶ, *expletivæ* dicuntur; quas interdum nihil significare certum

tum quidem eſt, ſed quas ut plurimùm gratiam & vim orationi, quâ careret ſi abeſſent, addere omnibus conſtat, qui Attico ſermoni aures adſuetas habent. Tales ſunt particulæ ἀλλὰ, γὰρ, δὴ, οὖν, ἂν, αὖ, μὲν, δὲ, &c. quæ paſſim in Scriptorum Græcorum Latinis verſionibus reſecantur, quòd nullæ ſint in Latina Lingua ſimiles. At ſi in ipſis Græcis circumciderentur, conſtaret quidem fortè conſtructio & ſententia; ſed elegantia & perſpicuitas, & vis orationis perirent, quod illico experietur quicumque ſimile quid tentabit. Libet hîc initium Apologiæ *Socratis*, à *Platone* conſcriptæ, exſcribere, particulis illis inter uncinos clauſis, & in Latina verſione, ubi verbum verbo transtulimus, omiſſis.

I. Ὅ, τι [μὲν] ὑμεῖς, [ὦ] ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πεπόνθατε ὑπὸ [τῶν] ἐμῶν κατηγόρων οὐκ οἶδα. ἔγω [γ' οὖν καὶ] αὐτὸς ὑπ' αὐτῶν, ὀλίγου δεῖν, ἐμαυτοῦ ἐπελαθόμην, οὕτω πιθανῶς ἔλεγον. καί τοι ἀληθές [γε], ὡς ἔπος εἰπεῖν, οὐδὲν εἰρήκασι.	Quid vos, viri Athenienſes, paſſi fueritis à meis accuſatoribus, non novi; ego ipſe ab iis parum abeſt ut mei ipſius oblitus ſim; adeò aptè ad perſuadendum dicebant, & tamen verum nihil ferè dixerunt.
II. Μάλιστα [δὲ] αὐτῶν ἓν ἐθαύμασα τῶν	Præcipuè eorum unum miratus ſum, ex iis

πολλῶν ὧν ἐψεύσαντο, τοῦτο, ἐν ᾧ ἔλεγον ὡς χρῆν ὑμᾶς εὐλαβεῖσθαι, μὴ ὑπ' ἐμοῦ ἐξαπατηθῆτε ὡς δεινοῦ ὄντος λέγειν.

iis quæ multa mentiti ſunt, hoc in quo dixerunt oportere vos vereri, ne à me falleremini, quippe dicendi perito.

III. Τὸ γὰρ μὴ αἰσχυνθῆναι ὅτι αὐτίκα ὑπ' ἐμοῦ ἐξελεγχθήσονται ἔργῳ, ἐπειδὰν μηδ' [ὁπωστιοῦν] φαίνωμαι δεινὸς λέγειν, τοῦτό μοι ἔδοξεν αὐτῶν ἀναισχυντότατον εἶναι. εἰ μὴ [ἄρα] δεινὸν καλοῦσιν αὐτοὶ λέγειν, [τὸν] τ' ἀληθῆ λέγοντα. εἰ [μὲν] γὰρ τοῦτο λέγουσιν, ὁμολογοίην [ἂν] ἐγώ γε, οὐ κατὰ τούτους, εἶναι ῥήτωρ.

Nam non erubeſcere quòd ſtatim à me redarguendi eſſent opere, quandoquidem non adpaream peritus dicendi; hoc mihi viſum eſt illorum impudentiſſimum eſſe. Niſi peritum vocent dicendi vera dicentem. Nam ſi hoc dicunt, fatebor ego, non ſecundùm hoſce, me eſſe Rhetorem.

Adparet quidem ex Latina verſione, quid velit Socrates; attamen gratia orationis perit, nec parum imminuitur vis, quæ Græcis ineſt. Non ſentient fortè hoc quidem, qui non ſunt in Græcis ſatis exercitati: ut neque lautitias ciborum dignoſcunt, qui lautè num-

quam vixerunt; opus, nimirum, est hìc consuetudine. Verùm sequentia satis animadvertent, si adtendant. I. In prima periodo, occurrit 1. vox πεπόνθατε, quæ Latinè satis exprimi nequit, ut *Marsil. Ficinus* paraphrasi uti coactus fuerit: *Qua vos ratione adfecerunt accusatores mei nescio*, &c. Majorem etiam adhibuit *Joan. Serranus*, quem non moror, quia passim à verbis nimiùm abit. 2. *Ficinus* addidit *me certè* sic adfecerunt *ut mei ipsius penè oblitus fuerim*, nec aliter potuit intelligi; quò autem res paucioribus verbis, iisque perspicuis, dici potest, eò vividiùs exprimitur, & contrà. 3. Ὡς ἔπος εἰπεῖν est ad verbum, *ut dicere*, hoc est, *ut dicam verbum*, quod vertit *Ficinus*, *ut ita loquar*, Serranus: *ut uno verbo complectar*; Formula est quâ aut durius quid emolliebant; nec aliud vult Socrates, nisi apertè se dicere, nihil veri ab adversariis esse objectum. Aliquoties, in hac ipsa Apologia, hæc formula eodem sensu occurrit. Sic loquens de Poëtis: ὡς ἔπος γὰρ εἰπεῖν, ὀλίγου αὐτῶν ἅπαντες οἱ παρόντες ἂν βέλτιον ἔλεγον περὶ ὧν αὐτοὶ ἐπεποιήκεσαν: *ut dicam quod res est, ferè omnes præsentes meliùs, quàm ipsi, loquerentur de iis de quibus poëmata fecerunt.* Itaque, loquutione Græca, τὸ παράδοξον adfirmationis emollitur. Sic intelligenda, Heb. VII, 9. ubi præstaret vertere, *ut dicam quod sentio*, quàm *ut ita dicam*. Galli similiter dicunt: *pour dire le mot*, quâ loquutione utuntur, si quid audacius dicunt. Quod multis aliis *Platonis* locis ostendere facilè possem. II. In sequentibus verti δεινὸς

λέ-

λέγειν, *peritum dicendi*, sed major est Græcarum vocum ἔμφασις. Significant enim *eloquentissimum*. Mirari subiit *Henricum Stephanum*, qui in *Thesauro suo*, δεινὸς φαγεῖν vertit *peritum edendi*, quasi sit aliqua in ea re peritia. Non meliùs *Justus Vulteius*, qui *Æliani* varias Historias transtulit, cap. I. Lib. I. vertit: δεινοὶ κατὰ κοιλίαν, *firmo & robusto ventre sunt Polypodes*; nam ne dicam voce κοιλία *stomachum* significari, non *ventrem*, hæc phrasis, hoc in loco, designat ventriculi in adpetendis cibis vehementiam, & in iisdem concoquendis firmitatem. Apud *Xenophontem*, Inst. Cyri, Lib. * V. occurrit δεινόν τι κάλλος καὶ μέγεθος; quod Latinè exprimi nequit, nam *Joann. Leunclavii* versio, quæ habet *admirandâ formâ & proceritate*, adfinem quidem significationem adhibet, & quæ eodem recidit; sed non satis exprimit vim vocis δεινὸς, quæ numquam *admirandum* significavit. Est & alius locus, apud eumdem *Xenophontem*, ‡ ubi hæc vox occurrit juncta verbo ποιεῖν, nec parvum negotium Interpretibus facessit. Ait de Paphlagonibus, Græcos armatos saltantes spectantibus: ὁρῶντες δὲ οἱ Παφλαγόνες δεινὰ ἐποιοῦντο πάσας τὰς ὀρχήσεις ἐν ὅπλοις εἶναι. Vertit *Joan. Leunclavius*: *quæ omnia cùm Paphlagones adspicerent, mirificum quiddam esse ducebant saltationes hasce universas in armis fieri.* *Romulus* verò *Amaseus*:

* P. 123. *Ed. Vechel.*
‡ *De Exped. Cyri Lib. VI. p.* 371.

ſæus: Hîc Paphlagones commoti ſunt, quòd neminem videbant niſi armatum ſaltare. Neuter vim vocis adſequutus videtur; quæ, ſi poſſet Latinè exprimi, meliùs verteretur *ab uſu communi abhorrens cenſebant.* Alioqui δεινὸν ποιεῖν ſignificat *indignè ferre*, *queri*, ut docet *Henr. Stephanus*; ſed ea ſignificatio hîc locum habere nequit; ut ex ſequentibus liquet.

6. I. Οὗτοι [μὲν] οὖν, ὥσπερ ἐγὼ λέγω, οὐδὲν ἀληθὲς εἰρήκασιν. ὑμεῖς δέ μου ἀκούσεσθε πᾶσαν [τὴν] ἀλήθειαν. οὐ μέν τοι, μὰ Δία, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, καλλιεπημένους [γε] λόγους (ὥσπερ οἱ τούτων) ῥήμασί τε καὶ ὀνόμασιν, οὐδὲ κεκοσμημένους, ἀλλ' ἀκούσεσθε εἰκῆ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι. πιστεύω γὰρ δίκαια εἶναι ἃ λέγω, καὶ μηδεὶς ὑμῶν προσδοκησάτω ἄλλως. οὐδὲ γὰρ [ἂν] δήπου πρέποι, ὦ ἄνδρες, τῇ-

Hi ergo, quemadmodum ego dico, nihil verum dixerunt, vos verò à me audituri eſtis omnem veritatem. Neque verò per Jovem, ô viri Athenienſes, elegantes ſermones (quemadmodum ſunt illi horum) verbis & nominibus, neque ornatos; ſed audietis temerè dicta, nominibus quæ occurrerint. Nam credo juſta eſſe quæ dico, nec quiſquam veſtrûm exſpectaverit aliter. Neque enim profectò decuerit, ô viri, hancce ætatem, quemadmodum adoleſcentulum fingentem

δὲ [τῇ] ἡλικίᾳ, ὥσπερ μειρακίῳ πλάττοντι λόγους, εἰς ὑμᾶς εἰσιέναι.

tem sermones, ad vos ingredi.

II. Καὶ μέντοι [καὶ] πάνυ, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοῦτο ὑμῶν δέομαι καὶ παρίεμαι. ἐὰν διὰ τῶν αὐτῶν λόγων ἀκούητέ μου ἀπολογουμένου δι᾽ ὧνπερ εἴωθα λέγειν, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐπὶ τῶν τραπεζῶν (ἵνα ὑμῶν οἱ πολλοὶ ἀκηκόασι, καὶ ἄλλοθι) μήτε θαυμάζειν μήτε θορυβεῖν τούτου ἕνεκα. ἔχει γὰρ οὑτωσί.

Quinimò vehementer, ô viri Athenienses, hoc vos oro & obsecro, si iisdem sermonibus audiatis me defendentem, quibus solitus sum dicere & in foro, & ad mensas (ubi plurimi vestrûm audiverunt, & alibi) neque miremini, neque obstrepatis propterea. Sic enim *se res* habet.

III. Νῦν ἐγὼ πρῶτον ἐπὶ δικαστήριον ἀναβέβηκα, ἔτη γεγονὼς πλείω ἑβδομήκοντα. ἀτεχνῶς οὖν ξένως ἔχω τῆς ἐνθάδε λέξεως. ὥσπερ οὖν [ἂν] εἰ τῷ ὄντι ξένος ἐτύγχανον ὤν, ξυνε-

Nunc ergo primùm in locum, in quo jus dicitur, adscendi, annos natus plures *quàm* septuaginta; planè ergo peregrina mihi est dicendi ratio *quæ* hîc *obtinet*. Itaque quemadmodum, si reverâ peregrinus essem, ignosceretis utique mihi,

γινώσκετε δήπου [ἂν] μοι, εἰ ἐν ἐκείνῃ τῇ φωνῇ τε καὶ τῷ τρόπῳ ἔλεγον ἐν ᾧπερ ἐτεθράμμην. [καὶ] δὴ καὶ νυν τοῦτο ὑμῶν δέομαι (δίκαιον, ὥς γε μοι δοκῶ) τὸν μὲν τρόπον τῆς λέξεως ἐᾷν. (ἴσως μὲν γάρ τι χείρων, ἴσως δὲ βελτίων ἂν εἴη) αὐτὸ δὲ τοῦτο σκοπεῖν, καὶ τούτῳ τὸν νοῦν προσέχειν εἰ δίκαια λέγω, ἢ μή, δικαστοῦ μὲν γὰρ αὕτη ἀρετή. ῥήτορος δὲ τ᾽ἀληθῆ λέγειν.

illâ voce & modo, quibus innutritus fuissem, dicenti: certè & nunc vos precor (justum, ut mihi quidem videtur) loquendi quidem rationem prætermittere (fortè quidem aliqua in re deterior, fortè verò melior sit) hoc verò considerare, & ad hoc animum adtendere, an justa dicam, necne. Hæc enim quidem est virtus Judicis, Oratoris verò dicere vera.

7. I. Quamvis ἂν vertamus *igitur*, quia nulla aptior particula occurrit, non significat, sequentibus verbis, collectionem ex superioribus contineri; est dumtaxat transitionis quædam particula. Scio eam sæpe abundare, sed si superiora & sequentia adtentè legamus, nequaquam vacare hoc in loco videbimus. Scio μὲν ἂν simul sumta verti *atqui*, *certè*, & *Ficinum* hîc habere, *quippe cùm*; nam conjungit hoc cum superioribus, & à sequentibus divellit. Sed redit Socrates ad id quod primâ

primâ periodo dixerat, & incipit confutare quod adversarii de ipsius eloquentia jactaverant.

8. Πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. *Ficinus* vertit *vera omnia*, hoc est, nihil nisi verum. Hoc verò vult Socrates, se nihil velle celare judices; sed rem totam, absque dissimulatione, expositurum. Itaque hæc loquutio nonnisi periphrasi Latine exprimi potest, cùm hîc, tum infrà, ubi iterùm occurrit. Gallicè dixeris: *je vous dirai toute la verité*, expressâ ipsâ loquutione ad verbum; nec prætermisso articulo, qui planè necessarius hîc est. Nam πᾶσα ἀλήθεια est quidquid verum, ad quodcumque negotium pertineat; sed articulus additus ostendit agi tantùm de eo, quod in hac causa quærebatur, utrum Socrates impius esset in Deos, & corruptæ juventutis reus. Sic loquutus est *Josephus* de Bello Judaïco Lib. VIII. c. 7. de Terentiano Rufo, qui à Simone Gioræ filio quæsiverat quis esset, & unde veniret; πυθόμενος παρ' αὐτοῦ πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν τὸν μὲν ἐφύλαττε δεδεμένον, Καίσαρι δὲ ὅπως εἴη συνειλημμένος ἐδήλου: *omni ab eo veritate intellectâ, vinctum quidem illum custodiebat, Cæsari verò, quomodo esset captus significabat.* Sic Joan. XVI, 13. Christus de Spiritu Sancto ad Apostolos mittendo, ὁδηγήσει ὑμᾶς, inquit, εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν, hoc est, *in omnem illam veritatem*, quæ ad me & doctrinam meam spectat. Malè verterunt qui habent Gallicè, *en toute verité*, nam oportebat ver-

ti, *à toute la verité*, & subintelligi, *concernant moi & ma doctrine*; eo enim tempore dimidiam tantùm partem veri noverant Apostoli, quod de Christo nosse eorum intererat. Alii deteriùs: *il vous sera entrer dans toutes les veritez*.

9. Quoniam de articulo loquuti sumus, insigne exemplum varietatis Linguarum, hac ipsa in re, adferemus. Observamus ergo Linguam Latinam, quòd articulo careat, maximâ interdum ambiguitate laborare; minùs Græcam, quæ præpositivum articulum habet unum; minimè omnium Gallicam, quæ est duobus instructa, ut & aliæ hodiernæ. Si Latinè, exempli causâ, dixeris *Deus*, tribus modis potest Gallicè verti; 1. *Dieu* sine articulo, quâ voce significatur unus verus Deus, qui omnia creavit: 2. *un Dieu*, hoc est, quidam Deus, ut si Ethnici Scriptoris vertamus verba *Dei monitu*, dicemus, *par l'avertissement d'un Dieu*, hoc est, cujusdam Dei: 3. *le Dieu*, quâ loquutione significamus certum Deum, de quo sermo est: ut si loquamur de homine, qui oraculum consuluerit & ab eo responsum acceperit, dicimus: *le Dieu lui répondit*, &c. hoc est, Deus ille quem interrogat; Apollo, puta. Græci etiam dicunt ὁ Θεὸς, sed nec caret ea loquutio ambiguitate, nec semper addunt articulum, ubi intelligi debet, ut ex hac ipsa Apologia liquet.

10. Ambiguitas illa linguæ Latinæ effecit ut *Tertullianus*, aliique nonnulli Patres eum se-

sequuti, argumentum futile ex loquutionibus quibusdam Ethnicorum duxerint, quo tamen eos *naturaliter Christianos* esse se probare posse sperabant. *Vultis*, inquit Apologetici Cap. XVII. *ex animæ ipsius testimonio comprobemus? quæ licèt carcere corporis pressa, licet institutionibus pravis circumscripta, licèt libidinibus evigorata, licèt falsis Diis exancellata, cùm tamen resipiscit, ut ex crapula, ut ex somno, ut ex aliqua valetudine, & sanitatem suam patitur*, Deum *nominat*; *hoc solo, quia propriè verus hic unus Deus, bonus & magnus.* Et quod Deus dederit *omnium vox est. Judicem quoque contestatur illum*, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. *O testimonium animæ naturaliter Christianæ!* &c. Christiani quidem, voce *Deus*, nullum alium intelligebant, nisi unum; quemadmodum hodiéque, quando dicimus *Dieu*, sine articulo. At Ethnici Latinè loquentes, in formulis adlatis, intelligebant *Deum*, *quisquis esset*, qui iis, de quibus loquebantur, præesse existimabatur. Nomen verò nullum addebant proprium, quia sæpe nesciebant quodnam Numen esset invocandum. Nos cùm iis formulis utimur, nihil subaudimus, quia nobis est unus Deus; at Ethnici dicentes *quod Deus dederit*, hoc volebant, quod Deus ille, qui me tuetur, aut qui præest rebus quas ago, mihi dederit. Nomen non addebant, pravâ religione impediti, ne fortè Numini cuipiam beneficium imputarent, quod alii deberent, hujusque adeò iram moverent.

11. Græci, ut dixi, articulo suo aliquando ambiguitatem tollunt, quam Interpretes Latini vitare nequeunt. Ita Socrates, in hac Apologia: τοῦτο μὲν ἴτω ὅπῃ τῷ θεῷ φίλον, *hoc eat quomodo Deo placebit*. Intelliget Gallus, Linguæ Græcæ non satis peritus: *que cela aille* (hac in loquutione idiomata Græcæ & Gallicæ Linguæ ad amussim sibi respondent) *comme il plaira à Dieu*. At ὁ θεὸς hîc est ὁ Σωκράτους δαίμων, *genius Socratis*. Itaque si potestas vocum ὁ θεὸς esset Latinè exprimenda, pluribus verbis utendum foret, qualia essent hæc, *Deus ille, qui me tutatur*; *Deus ille, qui mihi custos additus*, &c. Notum est quid Socrates diceret de suo Dæmone. Iisdem verbis eum describentem, sæpius in sequentibus, inducit *Plato*, ut in hisce: ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπάζομαι μὲν καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ τῷ θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν: *vos, ô viri Athenienses, complector quidem & amo, parebo tamen Deo potiùs, quàm vobis*. Si id voluisset, quod dicimus, *Dieu*, sine adjectione; dixisset τὸ θεῖον, hoc est, *numen*; si verò quod solemus dicere *un Dieu*, θεός τις, *Deus aliquis*.

12. Verum ad adlata Socratis verba redeamus. Paullò post sequitur καλλιεπημένους λόγους, quod Latinè non satis expresseris, nisi dicas *orationes delectu elegantium dictionum constantes*, hoc est, nisi quatuor voces pro una adhibueris; quod seriem orationis sæpe corrumpit, aut enervat. Καλλιεπεῖν autem esse

esse delectu verborum uti, cùm vocis Etymologia, tum sequentium oppositio ostendit; nam Socrates opponit κεκαλλιεπημένοις λόγοις εἰκῇ λεγόμενα τοῖς ἐπιτυχοῦσιν ὀνόμασι, *sine studio*, & quasi *temerè dicta*, *nominibus quæ* prima *se* animo *objiciunt*.

13. Οἱ τούτων, Gallicè optimè vertas *ceux de ces gens-ci*, Latinè non dixeris *illi horum*, nisi barbarè. Repetendum *sermones*, aut *orationes*, quod gratiam orationi molestâ ejusdem vocis, aut similis repetitione, detrahit.

14. Πιστεύω γάρ, vertit *Ficinus*, *confido enim*, quod frigidum. Vertendum *credo*, ut velit Socrates, se uti oratione sine ornatu ullo; quod ea non esset dicturus, quæ non crederet esse justa, ut illius accusatores; qui ideò pigmentis eloquentiæ utebantur, quia contra animi sententiam loquebantur, & contra id quod æquum esse norant, ut fallerent judices. Sed hoc ad comparationem Linguarum nihil adtinet.

15. Πλάττειν λόγους est aut *formare orationem magno studio*, aut eam *pigmentis oblinere*. Gallicè dicimus *des discours plâtrez*, hoc est, fucatos.

16. III. Ξένως ἔχειν est *esse in aliqua re instar peregrini*, qui primùm aliquò advenit, & loci mores ignorat, nec potest proinde ad eos sese componere. Inversâ phrasi, non malè dixit *Ficinus*: *reverâ peregrinus sum in eo genere dicendi*; ἀτεχνῶς debuisset vertere *prorsus*, non *reverâ*, quod in sequentibus verbis repeti necesse est, ut vertatur τῷ ὄντι.

17. Ὡς γε μοι δοκῶ. Latini dicunt *ut mihi quidem videtur*, aut mutatâ loquutione: *justa petere à vobis mihi videor* Verùm ita loquuntur Græci, ut docebit *H. Stephanus* in *Thesauro*.

18. Τρόπον λέξεως ἐᾷν est *missam facere dicendi rationem*, ut solas res, quæ dicuntur, adtendamus. Τὸ ἐᾷν significat contemtum quemdam testari, quod non satis exprimi Latinè queat; cùm, nimirum, quidpiam patimur, non quòd id probemus, sed quia non tanti esse putamus, ut impediamus.

19 Ex hisce satis adparet utriusque Linguæ discrimen, prout ex lectione, examinéque non multorum versuum animadverti potuit; nec opus est, ut integras ῥήσεις præterea addamus. Loquutiones dumtaxat aliquot, ex eadem Apologia, colligemus, & cum Latinis potissimùm conferemus.

20. De veteribus calumniatoribus suis ita loquitur Socrates: οὓς ἐγὼ μᾶλλον φοβοῦμαι, ἢ τοὺς ἀμφὶ Ἄνυτον, καίπερ ὄντας καὶ τούτους δεινούς. Quæ verba sic vertit *Ficinus: quos magis formido, quàm Anyti adstipulatores, quamquam & hi sunt in persuadendo potentes.* At primùm ambigua est loquutio, οἱ ἀμφὶ Ἄνυτον, potestque æquè significare ipsum Anytum simpliciter, quàm qui unà cum illo consentiebant in accusando Socrate; ut norunt omnes, útque Lexica quævis docebunt. Præterea loquutio Græca sine dubio Anytum complectitur, quamvis & ejus amicos significare statuatur; cùm Latina, si propriè intelliga-

telligatur, non Anytum ipſum, ſed eos qui ei adſentiebantur deſignet. Denique vocem δεινὸς ita intellexit Interpres, quaſi ſubaudiendum eſſet λέγειν. Sed quidni *formidoloſum* vertamus, cùm hoc ſit una ſignificationum vocis Græcæ, eaque optime hanc in rem quadret? Vide & ſequentia.

21. Eosdem paullò poſt deſcribit Socrates ἐρήμην κατηγορȣ̃ντας. ἀπολογȣμένȣ ȣ̓δενὸς, ad verbum *deſertam accuſantes* (nempe δίκην *cauſam*) *nemine defendente*; hoc eſt, hominem accuſantes, quem nemo defendebat: ut ſit quando reus malè ſibi conſcius fugit, atque abſens, inſtante accuſatore, damnatur. Elegans eſt Hellenismus *accuſare deſertum*, qui, licèt cum Analogia non conſentiat, perſpicuus eſt, & multa paucis exprimit. Neſcio an ex ulla alia Lingua ſimile idioma proferri queat.

22. Ab hiſce accuſatoribus transverſos actos ait poſtea ἀπορωτάτȣς εἶναι, quod verti non debuit * *infinitos eſſe*, ut fecit *Ficinus*. Α᾽πορώτατοι ſunt hîc quos invenire, & cum quibus jure diſceptare nullo modo poterat Socrates; non propter multitudinem, ſed quia eos non norat, nec ob ſermones privatim habitos in jus vocare poterat: Οὐδὲ γὰρ, inquit, ἀναβιβάσαϑαι οἷόν τε ἐστιν αὐτῶν ἐνταυϑοῖ, ȣ̓δὲ ἐλέγξαι ȣ̓δένα, ἀλλ᾽ ἀναγκὴ ἀτεχνῶς ὥσπερ σκιαμαχεῖν ἀπολογȣ́μενόν τε καὶ ἐλέγχειν μηδενὸς ἀποκρινομένȣ:

ne-

* Neſcio an legerit ἀπείρȣς quod ἀπόρȣς non intelligeret Vide *H. Stephanum* & *R. Conſtantinum* in Lexicis.

neque enim fieri poteſt ut huc trahantur, neque ut ullus coarguatur; ſed neceſſe planè eſt veluti contra umbram dimicare, dum me defendo, & alios coarguo nemine reſpondente. Vertit *Serranus* non uſquequaque rectè, *qui non comparent.* Poſtremis in verbis obſervatu digna eſt vox σκιαμαχεῖν, quam non ſatis rectè vertit *Ficinus*, *in tenebris pugnare*; pejus Serranus: *in umbra decertare*; quamvis qui, nocte ſublustri, contra umbram ſuam pugnat, in tenebris pugnet. Σκιαμαχεῖν is propriè diceretur, qui umbram ſuam hoſtem eſſe ratus, eam confodere niteretur; quia verò qui certat cum umbra nullum adverſarium habet, ideò qui adgredietur alium, quem nec nominat, nec ſatis clarè deſignat, hîc σκιαμαχεῖν dicitur. Vix puto, in alia Lingua, ſimilem exſtare vocem.

23. In ſequentibus, Socrates capita accuſationis ſuæ recitaturus, τὴν ἀντωμοσίαν, inquit, δεῖ ἀναγνῶναι αὐτῶν: *recitetur accuſatio in qua de calumnia jurarunt.* Qui accuſabant, nimirum, jurabant ſe non calumniari, ut reus ſe non innocentem eſſe jurabat; unde factum ut ea capita accuſationis, aut defenſionis, quæ jurati probare conabantur, dicerentur ἀντωμοσίαι. Scio *Pollucem* propriè ἀντωμοσίαν velle eſſe rei, προωμοσίαν verò accuſatoris. Sed erroris eum arguit hic *Platonis* locus, rectiúsque *Harpocration*: Ἀντωμοσία, γράμματά τινα γράψαντες ἀποφέρουσι πρὸς τὴν ἀρχὴν, οἵ

τι

τε κατηγοροῦντες καὶ οἱ κατηγορούμενοι, περὶ ὧν ἂν ἡ δίκη. καλεῖται δὲ οὕτως ἐπειδὴ ἀντώμνυον οἱ διώκοντες καὶ οἱ φεύγοντες. οἱ μὲν ἀληθῆ κατηγορήσειν, οἱ δὲ ἀληθῆ ἀπολογήσεσθαι: *Scripta quædam complexi ad Magiſtratum deferunt, accuſatores & accuſati, de quibus lis intenditur. Sic autem vocantur, quia juramenta contraria dederunt perſequentes & fugientes, illi ſe vera accuſaturos, hi ſe vera defenſuros.*

24. Negat Socrates ſibi illo jure tribui poſſe, quæ *Ariſtophanes* in Comœdia objecerat, & ſic defenſionem ſuam contra eas calumnias orditur: ὧν ἐγὼ οὐδὲν οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν πέρι ἐπαΐω; *quorum ego nihil, neque magnum, neque parvum ſcio.* Si voluiſſet Latinè dicere, debuiſſet vertere: *quæ ego prorſus ignoro.* Eſt enim idioma ſermonis Attici, *neque magnum, neque parvum*, pro eo quod eſt nihil. Sic paullò poſt loquitur Socrates: φράζετε ἀλλήλοις εἰ πώποτε ἢ σμικρὸν ἢ μέγα ἤκουσέ τις ὑμῶν ἐμοῦ περὶ τῶν τοιούτων διαλεγομένου; *dicite invicem an unquam parvum aut magnum audiverit quiſpiam veſtrûm me de talibus differentem*; hoc eſt, quidquam omnino ſimile dicentem. Hebræi parem habent loquutionem, & eodem planè ſenſu, ut liquet ex 1. Sam. XX. 2. ubi ita loquitur Jonathan: *non facit pater meus* דבר גדול או דבר קטון, *rem magnam aut rem parvam, quam non aperiat mibi*; hoc eſt, nihil prorſus molitur, quod mecum

mecum non communicet. In ſequentibus, ſemel atque iterùm occurrit hæc eadem loquutio, & alibi apud *Platonem*.

25. In hac Apologia legitur alia loquutio, quâ idem quoque ſignificatur, & quam Attici communem habent cum Hebræis. Socrates loquitur de Politico, hoc eſt, de homine, qui verba ad populum de Republica facere ſolebat; aitque ſe, illo interrogato, intellexiſſe, videri quidem illum ſibi aliisque ſapientem, ſed non eſſe. Tum ſubdit πρὸς ἐμαυτὸν δ᾽ ἒν ἀπιὼν ἐλογιζόμην, ὅτι τούτου μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἐγὼ σοφώτερός εἰμι: *abiens ergo mecum reputabam, me illo homine ſapientiorem eſſe.* Κινδυνεύει μὲν γὰρ ἡμῶν οὐδέτερος οὐδὲν κακὸν, οὐδ᾽ ἀγαθὸν εἰδέναι: *uterque enim verſatur in periculo nihil ſciendi, neque bonum, neque malum.* Ἀλλ᾽ οὗτος μὲν οἴεταί τι εἰδέναι οὐκ εἰδώς· ἐγὼ δ᾽ ὥσπερ οὖν οὐκ οἶδα, οὐδὲ οἴομαι: *ſed hic quidem putat ſe aliquid ſcire, cùm neſciat, ego verò ut neſcio: ita nec puto me ſcire.* Pro καλὸν *bonum*, ſcripſimus κακὸν *malum*, ut opponatur τῷ ἀγαθῷ *bono*; nam quamvis Græci paſſim dicant καλὸν καὶ ἀγαθὸν & καλοκἀγαθὸν, attamen ita non diſtinguunt καλὸν, & ἀγαθὸν ut ea, particulâ *neque* interpoſitâ, ſibi invicem opponant. Sed cùm Librarii non intelligerent vim phraſeos, *neque malum, neque bonum novit*, mutarunt κακὸν in καλὸν; idque eò faciliùs factum eſt, quòd

quòd majusculæ Κ & Λ non multum differant, si dextrum cornu τȣ̃ Κ deletum casu aliquó fuerit. In margine editionis Stephanicæ emendatur καλὸν κἀγαθὸν, sed perperam. *Bonum & malum nescire* loquutio est παροιμιώδης, qua significatur summa ignorantia, qualis infantium & puerorum. Sic, apud *Homerum*, Odyss. Υ. 310. Telemachus significans se ampliùs non esse puerili imperitiâ præpeditum, ita loquitur:

—— οἶδα ἕκαςα
Ἐσθλά τε καὶ τὰ χέρεια, πάρος δέ τε
νήπιος ἦα.

Scio singula, bona & mala, antehac fui puer. Ita loquebantur Hebræi, qua de re vide quæ notavimus ad Gen. III, 5.

26. Verùm ut ordine in expendenda Socratica Apologia pergamus, cùm negasset se cujusquam sceleris reum esse, ait fortè aliquem rogaturum, ἀλλ', ὦ Σώκρατες, τὸ σὸν τί ἐςι πρᾶγμα, πόθεν αἱ διαβολαί σοι αὗται γεγόνασιν; quæ vertit *Ficinus*; *quodnam, ô Socrates, tuum est opus? & unde adversus te exortæ sunt hæ calumniæ?* Vertere potiùs debuit: *quomodo se habet res tua?* quamquam ne hoc quidem satis exprimit vim Græcæ vocis. At optimè Gallicè dixeris: *quelle est vôtre affaire?* Hoc est, qua de causa in jus vocaris? Expone mihi totum tuum hoc negotium. Πρᾶγμα & *affaire* planè sunt, hoc in

 loco,

loco, ubi ſenſu forenſi intelliguntur, ſynonyma. Sequentia Socratis verba legantur.

27. Non procul ab iis verbis, quæ modò expendimus, Socrates, cùm dixiſſet ſe ob *ſapientiæ humanæ* famam invidioſum factum fuiſſe; ait: τῷ ὄντι γὰρ κινδυνεύω ταύτην εἶναι σοφός: quæ loquutio frequens eſt apud *Platonem*, cùm in hac Apologia, tum alibi paſſim. Exemplum alterum jam adtulimus §. 26. Hæc autem loquutio nullo modo Latinè exprimi poteſt. Habet *Ficinus: Nam hac reverâ ſapiens eſſe videor*, qui ſenſus non eſt quidem alienus ab hoc loco, ſed nullo modo vim verbi κινδυνεύω exprimit. Norunt omnes eam vocem deduci ἀπὸ τοῦ κινδύνου, *à periculo*, & ſignificare plerumque *periclitari*; verum Latinâ voce hîc uti non licet, quia *periclitari* Latinè loquentes non dicunt, niſi de re quæ infeliciter cadere poteſt, & cujus eventus non ſine metu exſpectatur; vox verò Græca adhibetur etiam, ubi nulla metuendi ratio eſt, ut in hoc loco, & alibi ſæpe, apud *Platonem*. Proximè acceſſeris ad vim hujus vocis, ſi verba adlata Gallicè interpreteris: *car je cours risque d'être ſage de cette maniere*. Nam *courir risque*, eſt quidem *periclitari*, ſed dicitur etiam de rebus, quarum eventus timeri non poteſt. At infrà κινδυνεύω de lite dicitur, quam judicio dirimi vereri poterant contendentes. Exemplum antea protulimus, cui alterum dumtaxat addemus, ex ultimis Socratis verbis in *Phædone*, non procul à fine, ubi poſtquàm dixiſſet ſe non poſ-

ſe

se adfirmare quasi compertum, fore ejusmodi felicitatem post mortem, qualem descripserat, ita porro infit: Ὅτι μέντοι ἢ ταῦτ' ἐστὶν, ἢ τοιαῦτ' ἄττα, περὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν, καὶ τὰς οἰκήσεις, ἐπείπερ ἀθάνατόν γε ἡ ψυχὴ φαίνεται οὖσα, τοῦτο καὶ πρέπειν ἐμοὶ δοκεῖ, ἄξιον κινδυνεῦσαι, οἰομένῳ οὕτως ἔχειν. καλὸς γὰρ ὁ κίνδυνος: *esse tamen vel hæc, vel talia quædam circa animos nostros, eorumque habitationes, quandoquidem animum immortalem esse liquet, id verò & decere mihi videtur, & dignum quod ita esse existimanti periculum subeatur, honestum est enim periculum.* Gallicè eleganter dixeris: *il faut hazarder cette créance, c'est courir une risque, qui n'a rien que d'honête.*

28. Socrates cum dixisset Chærephonti Oraculum respondisse *Socrate neminem hominem esse sapientiorem*, narrat se quæsivisse *sapientiam*, σοφίαν, inter politicos & Poëtas, nec eam invenisse. Satis liquet, ex omnibus sermonibus Socratis, σοφίαν in ejus verbis plerumque significare cognitionem officiorum, quæ ad mores pertinent, quam solam magni faciebat. Attamen paullò pòst, ubi narrat se ad præstantissimos artifices ivisse, ut etiam inter eos *sapientiam* quæreret, σοφίαν alio planè sensu intelligit; eâque voce *peritiam* artium significat, quam magnifico illo *sapientiæ* nomine numquam vocarint Latini. *Scientiant*, inquit, *quæ ipse nesciebam*, καί με ταύτῃ σοφώτεροι ἦσαν, *& in hac parte me sapientiores*

 erant

erant. Sed, ô viri Athenienses! eodem mihi visi sunt vitio laborare periti artifices, quo & Poëtæ. Quia pulcrè artem suam exercebant, quisque putabat, & in aliis maximis se sapientissimum esse, ἕκαςος ἠξίε ϗ τ' ἄλλα τὰ μέγιςα σοφωτατος εἶναι. Atque *hoc eorum vitium illam sapientiam occultabat*, ϗ αὐτῶν αὕτη ἡ πλημμέλεια ἐκείνην τὴν σοφίαν ἀπέκρυπτεν. Oportuit ab interprete Latino servari vocem *sapientia* utrobique, quia ambiguitate vocis σοφία nititur tota hæc Socratis ratiocinatio; at cùm *sapientia* adprimè conveniret superioribus verbis, ubi de Politicis & Poëtis, vix potuit Latinè de artificibus dici. Si Gallicè voces hosce homines *sages*, & eorum peritiam *sagesse*, quæ voces solent adhiberi à nobis, cum *sapientes* aut *sapientiam* vernaculo sermone dicere volumus, ludibrium audientibus debebis. At Hebræi, quorum lingua alioqui dives non est, possent voce suâ חכמה *hhochmah* rem feliciter exprimere. Vide quæ notavimus ad Exod. XXVIII, 2. Similiter cùm, in *Phædro*, *Plato Anacreontem* σοφὸν vocat, non est putandum eum judicasse Poëtæ Teïo sanctum illud *sapientis* cognomen, quo sensu *Socrati* tribuebatur, deberi. Intellexit tantùm elegantem Poëtam, & in eo poëseos genere, quod excoluit, eximium. Is sanè nobis illudat, qui Gallicè dicat, *le sage Anacreon*; & qui ex *Platone* probari posse putet in sapientium numero habitum illum Poëtam; quod nescio an voluerit vir eruditus, qui editioni suæ *Anacreontis*

Pla-

Platonis verba præfixit. Certè vir elegantissimi ingenii, qui Lutetiæ *Dialogos Mortuorum* Gallicè edidit, *Lucianeis* anteferendos, videtur eâ voce deceptus fuisse Quod carpendi studio non dico, qui hominis facundiam & acumen mirari soleo. Si quis dubitare etiamnum posset de significatu vocis σοφὸς aut σοφία, eum amandaremus ad Diss. *Thom. Gatakeri* de Stylo N. T. Cap. XV. ubi ingens aliorum exemplorum copia à viro diligente congesta est, quæ nolumus exscribere, & res est ex *Platone* manifesta.

29. Ex hoc *Platonis* libello, plura non addemus, quibus, si omnia singillatim & subtiliter ad examen revocarentur, exemplisque illustrarentur, justum volumen conflari posset. Paucula dumtaxat alia, quæ fortè occurrerunt, subjiciemus; ex quibus omnibus id esse Linguarum discrimen liquebit, ut qui Translationibus & Lexicis nimiùm confidunt, ac putant, sine diuturna lectione, posse se mentem Scriptorum quos legunt adsequi, in manifesto errore versari intelligantur.

30. Nulla Lingua exprimat vim ὑποκοριστικῶν, quibus blandè sese invicem compellabant Græci, ὦ δαιμόνιε, ὦ θαυμάσιε, quæ in Atticorum Scriptorum Dialogis passim occurrunt. Quin & compellatio δαιμόνιε interdum iram significat, ut adparet ex Iliad. N. 819. ubi Ajax iratus Hectorem ita compellat. *Eustathius* quidem ad Iliad. B. vers. 190. ita habet: * Τὸ δαιμόνιε μέση λέξις. διὸ

* Edit. Rom. pag. 200.

καὶ τὸν βασιλέα δαιμόνιον καλῶ, καὶ τὸν δημότην ὁμοίως δαιμόνιον. ἐκεῖνον μὲν ὡς εὐδαίμονα, τοῦτον δὲ ὡς δυσδαίμονα. τῶν μέσων γάρ ἐστι καὶ ὁ δαίμων καὶ ἡ τύχη: *Dæmonie, media vox. Ideò & Regem voco dæmonium, & plebeium similiter dæmonium; illum quidem ut felicem, hunc ut infelicem. Sunt enim media Dæmon & Fortuna.* Verum est hasce voces ἐπαμφοτερίζειν, ut postea loquitur, hoc est, nunc in bonam, nunc in sequiorem partem sumi: sed falsum est significari hisce vocibus aut *felicem*, aut *infelicem*, ut adparet vel ex locis *Homeri*, in quibus occurrit. Est tantùm vox blandientis, aut irascentis, quæ, instar interjectionum, adfectum loquentis significat, potiùs quàm quidquam certum & clarum.

31. Cicero de Oratore Lib. II. n. 17. negat vocem *ineptus* Græcè unâ voce exprimi posse. *Qui aut tempus quid postulet non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est, vel dignitatis, vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is ineptus esse dicitur. Hoc vitio cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt; ut enim quæras omnia, quomodo Græci ineptum adpellent non reperies.* Idem etiam negat Græcos dicere posse, quod aliquando Latini voce *vultûs* intelligunt, de Legg. Lib. I. c. 9. *Oculi nimis arguti, quemadmodum animo adfecti simus, loquuntur; & is qui adpellatur* vultus, *qui nul-*

lo

lo in animante esse, præter hominem, potest; cujus vim Græci norunt, nomen omnino non habent. Intelligit, nempe, non πρόσωπον seu *faciem*, sed id quod Gallicè dicimus *l'air* & *la physionomie.* Sed si liberet colligere nomina virtutum & vitiorum, * quæ Latinè efferri nequeunt, longus eorum texeretur Catalogus.

32. Interdum Interpretes vocem cujuspiam Linguæ aut phrasin exprimunt aliâ, quæ non idem quidem sonat, sed solet usurpari eadem occasione, quod probè observandum. Ita quod Græci χαίρειν, & χαῖρε dicunt, Latini *salutem* & *salve*, vertunt, non quòd ea sit propriè Græcarum vocum ἔμφασις; sed quia ut Græci, initio litterarum, adscribunt χαίρειν: Latini adponunt, *salutem*, & quando Græci χαῖρε, aiunt *salve*; quod in Linguis hodiernis *bona dies* dicitur. Atque hoc cùm factitent necessariò Interpretes omnes, ut possint intelligi; non adtendentibus passim fucum facit, nec potest caveri, nisi ab iis, qui sine interprete Linguam intelligunt.

33. Nescio an in Lingua ulla hodierna, unicâ voce, verti queant adjectiva Latina, *gratus* & *jucundus.* Posterius significat quod gaudium, aut voluptatem creat; prius quod præstat habere, quàm eo carere, licèt interdum tristissimum sit. Ita *Cicero* dicit de tristi nuncio † quem ab *Attico* acceperat: *ista veritas, etiamsi jucunda non est, mihi tamen grata*

* *Vide A. C. P. 2. Sect. II. C. III.* 21. *& seqq.*
† *Lib. III. Ep.* 24.

est. Idem post mortem *Tulliæ ad Lucceium* * scribens: *amor tuus*, inquit, *gratus & optatus*; *dicerem jucundum*, *nisi hoc verbum ad tempus perdidissem*.

34. An in alia Lingua totidem verbis quis possit exprimere hanc exclamationem, *Proh Deûm*, *atque hominum fidem*! Imò ægrè ullus dixerit quid sibi velit *fides*, hoc in loco, licèt pluribus utatur verbis. Sunt & aliæ loquutiones, in quibus vox *fides* occurrit, quarum sensum, ad rem ipsam quod adtinet, intelligimus & aliis Linguis exprimimus; sed in quibus tamen difficulter dicas, aut quid propriè significet ea vox, aut quâ viâ, è primigenio significatu, in eam notionem migrarit. Exempli gratiâ, *capere in fidem devictas nationes*, *commendare fidei alicujus*, *conferre se in fidem alicujus*, *vir plenus fide* &c. quæ magno numero suppeditabit *Rob. Stephanus*, aut alius quivis Lexicographus, similiter in aliis Linguis exprimi nequeant.

35. Talia passim observabunt Linguarum peritiores, semel moniti. Quæ cùm occurrunt in locis Veterum, de quibus Eruditis nulla controversia est, facilè agnoscuntur; sed ubi lis de loco orta est, tum verò unusquisque, omnibus Criticis Regulis abjectis, adfectibus litare incipit.

36. Usque adeò nota est dissimilitudo Linguarum etiam adfinium, ut in dubium revocari nequeat; nec exemplis opus fuisset, nisi consultum judicassemus rem oculis, etiam rudiorum Lectorum subjicere. Sed observationem

* *Ad Fam. Lib. V. Ep.* 15.

nem addemus maximi hoc in negotio momenti, & quæ à paucis fortè ad animum, ut debuit, revocata est. Cum Linguam Latinam discere soleamus, ope Lexicorum & Magistrorum, qui ejus voces vernaculæ Linguæ vocibus exprimunt; cúmque Latinè scribendi consuetudinem primùm contrahamus, vertendo vernacula in Linguam Latinam; plerique non aliter intelligunt Linguam Latinam, nisi prout eam comparare queunt cum Linguarum vernacularum vocibus, quas perpetuò cum Latinis animo conjungunt. Hinc fit, ut quando Latinè conantur loqui, aut scribere, non modò prius cogitent quid sint dicturi; sed tacito etiam sermone vernaculo, apud animum suum exprimant. Exempli causâ, finge hominem Gallum, præsertim non satis exercitatum, Latinè scribere adgredientem. Quidquid volet scribere id primùm tacitè, apud se, Gallicè exprimet, deinde quæret quibus vocibus Latinis Gallica possit transferre; quo fiet, ut, propter dissimilitudinem Linguarum, & Gallicismos pro Latinismis adhibeat, & vocibus barbaris Romanarum loco utatur. Non potest enim fieri, ut animo simul duarum Linguarum idiomata, sine confusione, obversentur: animúsque multiplicibus loquutionibus perturbatus in stylum variarum Linguarum, si non vocabula, at loquutiones imprudens transfundit. Sunt quidem, qui ea in re minus peccent quàm alii, sed perpauci Recentiorum ejusmodi peccatorum prorsus immunes fuerunt.

37. At ut purè Latinè, vel alia quavis Lin-

guâ, aut peregrinâ, aut exsoletâ, scribere possimus, oportet ut statim ac rerum notiones animo nostro obversantur, ejus Linguæ, quâ volumus scribere, & voces & loquendi genera nobis occurrant. Latinè scribentes oportet nos, ut ita loquar, Latinè cogitare, ut sine ullius alîus Linguæ idiomatibus solius Latinæ Linguæ vim atque ingenium scribendo exprimamus. Hoc autem fieri nequit, nisi ab iis qui longâ ac studiosâ lectione, & scribendi exercitatione sunt planè Linguæ Latinæ adsueti; ita ut, cùm scribunt, de nulla alia Lingua cogitent quàm de Latina, perinde ac si solam eam Linguam à natalibus didicissent. Hoc cùm fieri potest, stylus merè Latinus est, nec ullâ fæce vernacularum Linguarum corruptus.

38. Similia possumus Græcæ Linguæ, quam, non nisi ope Latinæ addiscimus, aptare. Sed quia non tam de scribendo, quàm de intelligendo hîc laboramus; omissa scriptione, ad intellectionem solam nos convertemus. Existimamus igitur eum demum penitùs Latinè scire, qui Scriptorem Latinum legens, non opus habet singulas voces & phrases in notiorem Linguam transferre, & animi sui notiones Latinis vocabulis & loquutionibus proximè, sine alîus ullius Linguæ interventu, subjicit. Idem adfirmandum de eo, qui Græca aut Hebraïca legit, quæ probè intelligere censeri non potest, nisi earum Linguarum voces in ejus animum revocent, non verba aliarum Linguarum primùm; sed notiones ipsas Græcæ atque Hebraïcæ Linguæ vocibus subjectas; quem-

quemadmodum in Græcorum ac Hebræorum, nulliùs alîus Linguæ peritorum, animos revocabant.

39. Nisi hoc fieri queat, non est satis sincera eorum quæ leguntur intelligentia; cùm nullæ planè Linguæ ita sibi invicem respondeant, ut iis semper suppetant vocabula quæ easdem prorsus potestates subjectas habeant; ita ut nihil mutetur, nihil addatur, nihil detrahatur; sicut exemplis antea adlatis satis adparet, útque omnes qui rem expendent intelligent. Itaque si velimus Veteres probè intelligere; oportet, ut aut longâ, & sedulâ lectione, ita eorum Linguis adsuefiamus, ut ipsi ab infantia iis erant adsuefacti. Dum multùm indigemus Dictionariis, aut Translationibus, certissimum est indicium, ex quo constare nobis potest, non modò nondum Linguas illas nobis plenè esse notas; sed etiam nos de earum idiomatibus non temerè, præsertim in rebus obscurioribus, judicare oportere. Quæ enim nonnisi Dictionarii ope adsequimur, quamvis adcuratum esse statuatur, quod raro contingit, eorum non exigua pars interdum nos fugit. Rerum quidem faciem videmus, at nequaquam in clara luce, verum peregrinæ Linguæ, si ita loqui fas est, umbrâ obscuratam. Corpus spectamus, interdum quidem formosum, sed carbaso tectum; quæ tenuis licèt, multa tamen tegit & conspectui nostro intercipit. Imò verò sæpe contingit interpretationem non esse instar umbræ, aut tenuis carbasi; sed instar densissimi veli aut larvæ, quæ figuram tantùm, eámque pa-

parum ſimilem rei nos videre patitur. Igitur quisquis volet non temerè de Veterum ſenſis judicare, oportebit ut eò uſque progrediatur, ut ea, ſine peregrinarum Linguarum involucris, poſſit ipſe per ſe nuda introſpicere.

40 Viri non indocti, ſed qui nondum eò peritiæ pervenerunt, ut ne Linguas inter ſe taciti dum legunt comparent, facilè in errorem delabuntur; à quo vix etiam poſſunt revocari, ſi ita fortè interpretentur Veteres, ut ſenſum non ineptum eis tribuant; quamvis non eſſe veram eorum ſententiam certis argumentis, ex ingenio ipſius Linguæ petitis, alii demonſtrare queant; quod frequentiſſimè in Interpretibus deprehendent, quicumque non defunctoriè hæc ſtudia colent. Exemplum potuere eſſe *Marſilius Ficinus*, & *Joan. Serranus*, in verſione *Platonis*, ut antea oſtendimus. Sed ut rem imperitis Græcæ Linguæ etiam probemus, proferemus & expendemus ex *Adelphis Terentii* Actûs V. Scenam IV. cum duplici verſione Gallica, altera viri, altera matronæ, utraque elegante, & quæ Gallis lectoribus meritò placeat; ſed ex quibus Terentianas veneres nemo ſatis, ſi nullo alio utatur adminiculo, adſequetur.

41. Ita ergo *Terentianus Demea*, ſuum & fratris Micionis vivendi inſtitutum deſcribit:

Numquam ita quiſquam bene ſubductâ ratione ad vitam fuit,
Quin res, ætas, uſus, ſemper aliquid adportet novi,

Ali-

Aliquid moneat; ut illa quæ te scire credas, nescias,
Et quæ tibi putaris prima, in experiundo repudies.

Ita quidem vertit *Sanctalbinus: Jamais personne n'a si bien disposé toutes choses, pour le réglement de sa vie, que les rencontres differentes, l'âge & l'experience ne lui apprennent quelque chose de nouveau, & ne lui donnent quelque vuë nouvelle, qui lui fait reconnoître qu'il ne savoit pas en effet ce qu'il pensoit le mieux savoir, & le porte à rejetter dans la pratique, ce qu'il s'imaginoit lui devoir être le plus avantageux.* Ita verò *Anna Fabra: Jamais personne n'a si bien réglé & supputé tout ce qui regarde la conduite de sa vie, que les affaires, l'âge, l'experience ne lui aient encore appris quelque chose de nouveau, & ne lui aient fait connoître, qu'il ne savoit rien de ce qu'il croioit le mieux savoir; de maniére que, dans la pratique, on se voit souvent obligé de rejetter le parti, qu'on avoit regardé d'abord, comme le plus avantageux.*

42. Nihil dicam de multitudine verborum, quæ à Gallicè scribentibus, & omnia exprimere studentibus vitari non potuit; quâ tamen tota oratio languidior fit. Vitium hoc est Linguæ, non Interpretûm. I. Observabo tantùm utrumque sensisse quidem quid sit *subducere rationem ad vitam*, unde factum ut vocibus *réglé* & *réglement* usi sint, quia Galli dicunt *régler un compte*; sed metaphoræ rationem neuter exprimere satis potuit, quia Gallicè

licè ſcribentibus vix poterat ſervari. Hîc qui certum vitæ iter ingrediuntur, quod conſtanter teneant, tacitè conferuntur * cum homine qui opus, quale eſſet ædificium, adgredi cupit, & priùs ſumtuum *rationem ſubducit*, ut an iis ferendis par ſit, norit. Quemadmodum enim ejusmodi hominem plerumque res ipſa monet majores ſumtus faciendos eſſe, quàm exiſtimaverat; ita etiam certum vitæ inſtitutum amplexo ſæpe multa improviſa accidunt, quæ id moleſtiis, de quibus non cogitaverat, quibusque adeò ferendis paratus non erat, obnoxium eſſe oſtendunt.

43. II. Verba, *quæ tibi putaris prima*, ad ſenſum quod adtinet, Interpres uterque non malè expreſſit; ſed neuter animadvertiſſe videtur, quantùm quidem ex ejus verſione licet conjicere, verbum *putare* hîc eſſe ab eadem translatione petitum, nempe, à numerando. Nimirum, ‡ *putare*, quemadmodum Græcum λογίζειν, ſignificat & *exiſtimare*, & *numerare*. Itaque Gallicè vertendum fuerat, *le porte à rejetter dans la pratique ce ſur quoi il avoit d'abord fait ſon compte*. Sic apud *Plautum* in Aulularia, Act. III. S. 5. verſ. 53. *putatur ratio cum argentario*, hoc eſt, initur. Vide etiam Moſtellariæ Act. I. S. 3. verſ. 141. & *Nonium Marcellum*. Hinc *computare*, *diſputare*, & *ſupputare*, numerandi ſenſu.

44. Poſtea dicit Demea ſe reipſâ reperiſſe.

Fa-

* *Vide hinc petitam Parabolam Lucæ* C. XIV. 28.

‡ *Vide G. J. Voſſium in Etymol. in voce* putus.

Facilitate nihil esse homini melius, neque clementiâ.

Vertit *Sanctalbinus : qu'il n'y a rien de plus utile à l'homme, que l'accommodement & la douceur.* Meliùs *Fabra : que d'avoir de la complaisance & de la douceur*; nam nescio an umquam Gallicum fuerit *accommodement*, eo sensu. Attamen non est vox Gallica *complaisance*, hoc est, *obsequium*, sat commoda ad exprimendam *facilitatem* morum, quæ est potiùs Gallicè *une humeur commode & civile.* Sat exemplorum suppeditabit *Rob. Stephanus*, in Thesauro, si quis iis indigeat.

45. III. Paullò post Demea, de fratre Micione: *omnes bene dicunt, amant*, quod transtulit *Sanctalbinus*: *tout le monde le benit.* Meliùs *Fabra: chacun en dit du bien, chacun l'aime*; nam *bene dicere*, apud Scriptores Ethnicos, non est quod Gallicè dicimus *benir*, hoc est, fausta adprecari, sed laudare, *dire du bien.* Quod non opus est probemus. Scio in Ecclesiastico stylo id significare quod *Sanctalbinus* voluit, sed *Terentius* non est Scriptor Ecclesiasticus. Præterea usus Gallorum, Latinè non satis purè loquentium, eum fefellit.

46. IV. In sequentibus duobus versibus, bis peccatum, eadem de causa; quòd Gallica vèrba, quæ ex Latinis orta sunt, & vulgò iis respondere putantur, animo sese illico ingesserint Latina legentibus.

Ego ille agrestis, sævus, tristis, parcus, truculentus, tenax,
Duxi uxorem. Quam ibi miseriam vidi?

Vertit *Sanctalbinus*: *J'ai vécu comme un homme sauvage.* Rectè. *Fabra* minus commodè, *bon compagnard*, quòd Latinè dicas *rusticanum*, non *agrestem*, hoc est, ἄγριον. At pergit infeliciter *Sanctalbinus*, *criant & tempêtant toûjours*, quibus vertit vocem *sævus*; feliciùs Fabra *rude*, hoc est, χαλεπὸς, ut optimè Latina vox in *Veteribus Glossis* vertitur. At uterque *tristis* malè vertunt *triste*, cùm debuissent *chagrin*; nam *tristis* hîc in malam partem sumitur, estque homo inquinatus vitio, quod *tristitia* dicitur; hoc est, *humeur chagrine*, non *tristesse*; quod ex *Cicerone*, & *Tacito* facilè probare possemus, si necesse esset. *Truculentum Sanctalbinus* malè expressit voce *colere*, hoc est, iracundus; cùm significet vultum asperum, *rebarbatif*, ut non malè *Fabra*. Ambo *miseriam* putarunt esse *misere*, cùm significet laborem & molestiam, ut ex sequentibus liquet, ubi Demea:

—— *miseriam ego omnem capio, ille potitur gaudia.*

Hoc est, ut rectè *Fabra: toute la peine est pour moi, tout le plaisir est pour lui*; nisi quòd *miseria* non laborem tantùm sonat, sed molestum

lestum laborem. *Sanctalbinus*, nec satis Gallicè, nec ad *Terentii* mentem: *Toute la misere est pour moi.*

47. Hinc satis liquet nos facillimè falli, dum Veteres ita legimus, ut eos non ex usu ipso Linguæ, quâ usi sunt, sed ex collatione nostrarum, usuque scribendi, & interpretandi hodierno intelligamus. Ille demum, ut diximus, plenam ac perfectam cognitionem Linguæ adsequutus est, qui cùm Libros eâ scriptos legit, non magis cogitat de verbis quibus eos interpretari nunc solemus, quàm si nondum hæ nostræ Linguæ essent natæ. Sic si dubia sit significatio vocis Gallicæ, exempli gratiâ, Gallus de ea interrogatus non quærit quî Latinè exprimi possit; sed memoriam dumtaxat suam, & Linguæ hodiernum usum consulit. Atque hæc de dissimilitudine Linguarum satis, supérque.

CAPUT III.

REGULA II.

Voces variarum Linguarum, quæ planè ἰσοδύναμοι videntur, non prorsus sibi invicem respondere.

1. VOCES sunt multæ, quæ quia constanter solent adhiberi, ad aliarum quarumdam potestatem exprimendam, & reverâ

 ali-

aliqua ex parte iis respondent, putantur temerè esse prorsus ἰσοδύναμοι, cùm magnum sit discrimen inter notiones, quæ iis significantur. Hoc autem minùs animadvertitur, cùm propter usum constantem, tum quia in Lingua, quâ utimur, nulla vox suppetit, quâ solâ adcuratè vim alterius exprimamus.

2. In hodiernis Linguis, ut insigni exemplo rem demonstremus, priscas voces אלהים *Elohim*, Θεὸς, *Deus* unica voce non possumus exprimere, licèt vulgò, apud Europæos, adhibeantur voces *God*, aut *Godt*, *Dieu*, *Dio*, *Dios*. Voces enim hodiernæ significant, apud Gentes, quæ iis utuntur, Naturam illam æternam à qua omnia creata sunt; quo fit ut *unicum esse Deum* dicamus, nec possimus eos ferre qui plures esse aiunt. Hinc quoque miramur Ethnicos tot vitia Diis suis tribuisse, & innumera de iis, planè ἀσύστατα cum notione nostra illius Naturæ, dictitasse.

3. At Veteres suis vocabulis easdem notiones non subjecerant, quas nos nostris conjunximus. Græci & Romani Numen sine initio nullum noverant, neque de perfectissima ejus natura cogitabant; & ne Hebræi quidem, voce *Elohim*, Deum, quatenus est ejusmodi natura, designabant; licèt θεοπρεπεστέρως philosopharentur, ut exemplis ostendemus.

4. Philosophi quidem apud Ethnicos, præsertim Platonici, aliam Dei notionem fovebant, quàm vulgus, nec de summo Deo interdum multò aliter quàm Christiani loque-

ban-

bantur; ſed uſus Linguæ à Philoſophis non pendebat. Poëtæ, qui antiquiſſimas Græcorum opiniones complectuntur, aiunt omnes ſuos Deos, quos αἰὲν ἐόντας *ſemper futuros* vocant, cœlo & terrâ eſſe prognatos; cœlum verò ac terram poſteriora Chao faciunt, eorumque initia narrant, ut videre eſt ex initio *Theogoniæ Heſiodeæ*, *Metamorphoſeos Ovidianæ* & *Apollodori* Lib. I. Apud Romanos, poſtquàm Epicurea Philoſophia Proceribus placuerat, interdum negabant Deos homines fuiſſe; ſed tunc non loquebantur, ex opinione vulgi & Religione Majorum, ſed ex Philoſophicis dogmatibus. Ita Epicureus *Velleius*, apud * *Ciceronem*, *an Amphiaraus*, inquit, *& Trophonius Deus erit? Noſtri quidem publicani, cùm eſſent agri in Bœotia Deorum immortalium excepti, lege Cenſoriâ, negabant immortales eſſe ullos, qui aliquando homines fuiſſent.* Ipſe *Cicero*, frequente ‡ Senatu, acerrimè invectus eſt in honores divinos, quos Antonius detulerat Julio Cæſari: *An me cenſetis*, ait, *quod vos inviti ſequuti eſtis, decreturum fuiſſe, ut parentalia cum ſupplicationibus miſcerentur, &c. ut decernerentur ſupplicationes mortuo? &c.* Attamen Romulus homo fuerat, imò & reliqui omnes Dii, ut fatebantur ipſi Initiorum Epoptæ.

5. Græci Θεῖον, ſeu Θεὸν vocabant præſtantiorem Naturam humanâ, in qua præſtantiore Natura varios gradus eſſe putabant excellentiæ; neque enim Δαίμονας, ſeu Semideos

 deos

* *De Nat. Deor.* Lib. III. c. 19.
‡ *Philip.* I. c. 6.

deos æquabant Cœlestibus Numinibus, * ut notum est. Hinc *divinum* antiquissimi Poëtæ vocant quidquid est eximium, in suo genere. Ita *Eustathius* † observat πᾶν τεράστιον καὶ ὑπερφυὲς θεῖον λέγεσθαι παρὰ τοῖς ποιηταῖς, *quidquid mirabile est & eximium divinum dici, apud Poëtas*; quod passim, apud *Homerum*, observare est. Vide etiam *Æschinis* Dialogum I, 13. in editione nostra. Non necesse est Romanis immorari, quia Religionem suam Græcis debebant. Hi, ut obiter dicam, non modò *divinos* vocant eximios viros, sed etiam *Deos*. Cicero Lib. II. de Oratore, c. 42. *Qui ordo tibi placet*, inquit Catulus, *& quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper DEUS videri soles? Vide quàm sim in isto genere*, inquit, *Catule, DEUS, &c.*

6. Hinc obiter colligere est multos ex Veteribus Christianis, qui contra Ethnicos scripsere, non satis prudenter egisse; cùm definitâ voce *Deus*, haud multò aliter quàm nos eam definimus, collegerunt Ethnicorum Numina *Deos*, è sententia ipsorum Ethnicorum, esse non potuisse; nam ex usu Græcæ & Latinæ Linguæ poterant dici *Dii*, licèt alio sensu, quàm ea vox apud Christianos sumitur. Quidam præstantes viri potuerant post mortem, uti putabant Ethnici, inter Naturas humanâ præstantiores versari, & iis similes fieri; quod non multùm abest à Christianorum placitis, de statu piorum animorum post mortem.

* *Vide* Apuleium *de Dæmonio Socratis.*
† *In Iliad. p.* 655. l. 14.

tem. Hinc *Sextus Empiricus*, contra Mathematicos *pag.* 60. Ed. Gen. Grammaticis & Idiotis (inter quos *Laërtius*,) non immeritò prorsus indignatur, qui existimarunt Empedoclem κατ' ἀλαζονείαν, καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὑπεροψίαν, *præ jactantia & reliquorum hominum contemtu*, dixisse de se:

> Χαίρετ'. ἐγὼ δ' ὑμῖν Θεὸς ἄμβροτος,
> οὐκ ἔτι θνητὸς
> Πωλεῦμαι &c.

Valete, ego vobis Deus immortalis, non ampliùs mortalis, versor; quasi negasset esse se ejusdem naturæ, ac ceteri homines sunt, quod vix in tantum Philosophum cadit; cùm propter similitudinem, quæ ei erat cum Diis, præ ceteris, Deum se vocaret, ἐπεὶ μόνος καθαρὸν ἀπὸ κακίας τηρήσας τὸν νοῦν καὶ ἀνεπιθόλωτον, *quòd solus mentem à vitio puram & imperturbatam conservasset.* Pythagorici versus, qui aurei dicuntur, clauduntur simili loquutione: *ubi deposito corpore, in æthera liberum veneris*,

> Ἔσσεαι ἀθάνατος Θεὸς ἄμβροτος, οὐκ
> ἔτι θνητὸς,

> *Eris immortalis Deus, non ampliùs mortalis*;

Hoc est, ideò Creatori, ut interpretatur *Hiero-*

rocles, ſimilis fies. *Epictetus* Enchiridii Cap. XXI. eum, qui nihil adpetat, ait futurum ἄξιον τῶν Θεῶν συμπότην, *dignum Deorum convivam*; ſed eum, qui externa omnia deſpiciat, ὀ μόνον συμπότην τῶν Θεῶν, ἀλλὰ καὶ συνάρχοντα, *futurum imperii eorum participem*. Subdit: οὕτω γὰρ ποιῶν Διογένης καὶ Ἡράκλειτος καὶ οἱ ὅμοιοι ἀξίως θεῖοί τε ἦσαν καὶ ἐλέγοντο: *Sic faciens Diogenes & Heraclitus, & ſimiles merito divini erant & dicebantur*. Legendum, ut quidem videtur, Θεοὶ *dii*, nam ſupra eos, qui adcumbunt Deorum conviviis, non ſunt θεῖοι *divini homines*, ſed Dii ſoli. Vide *Hieroclem*, ad duos primos aureos verſus. Sic & Arceſilas Polemonem & Cratetem dicebat eſſe Θεούς τινας, ἢ λείψανα τοῦ χρυσοῦ γένους, *Deos quosdam, aut aurei ſæculi reliquias*, ut auctor eſt *Laërtius*, Lib. IV. §. 12. Indidem intelligendus Petrus 2 Ep. I, 4. ubi virtute nos dicit κοινωνοὺς γενέσθαι θείας φύσεως, *divinæ naturæ participes fieri*.

7. Apud Phœnicas, quorum initio propria fuit Lingua Hebraïca, אלהים *Elohim* ſignificaſſe videtur quidquid aliquo honore, quicumque ſit, colitur. Apud Arabas, adhuc in uſu Radix eſt, unde ea vox orta videtur, אלה *alaha*, id eſt, *coluit*, *adoravit*. Iſraëlitæ, qui eadem Lingua uſi ſunt, vocabant ideò nomine *Elohim* primò quidem Deum illum ſummum & unicum, deinde Angelos, poſtremò Principes; quorum exempla in Lexi-

cis

cis inveniuntur. Utebantur etiam voce *Dei*, ad cujusvis rei ὑπεροχὴν significandam, ut ostendimus ad Genes. XXIII, 6. Itaque licèt summum Numen אלהים vocetur ab Hebræis, attamen ea vox vi suâ denotat Deum, prout est co endus σεβάσμιος, non Naturam perfectissimam. Hinc fit ut eodem vocabulo alia designent, in quibus ejusmodi natura à nemine esse credita est

8. Cùm Judæi Græcè loqui cœperunt, voce Θεὸς eadem significatione usi sunt, & quamvis acerrimè unitatem Dei contra Ethnicos defenderent, non dubitabant dicere plures esse Deos. Ita Paulus 1. Cor. VIII, 5, 6. *Nullus est Deus alius, nisi unus; etenim etiamsi sunt in cœlo & in terra qui dicuntur Dii* (*ut* reverâ *sunt*, Θεοὶ πολλοὶ *Dii multi, & Domini multi*) *nobis tamen unus est Deus, Pater ille ex quo omnia, & in quem sumus, &c.* Supplevimus vocem *reverâ*, quæ sanè hoc in loco debet suppleri; nisi frigidam & inutilem ταυτολογίαν, in re clara, hîc esse velimus Quod cùm non sit verisimile, sensus Pauli erit: non modò esse qui dicantur vulgò ab Ethnicis Dii, sed etiam qui à Judæis & Christianis adpellari jure queant, & sint reverâ Θεοὶ, hoc est, σεβάσμιοι, *cultu digni*, quisque pro dignitate naturæ & muneris; at unicum esse summum, qui ut Creator & ceterorum omnium Dominus & Deus sit colendus.

9 Lux haud dubia adfulgebit verbis Pauli ex loco *Philonis* Judæi * è libro de *Somniis à*

* *Ed. Græco-Lat. Gen. p. 464. Ed. Paris. 599.*

Deo missis, ubi de Genes. XXXI, 13. Ἐγώ εἰμι Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τόπῳ Θεοῦ, secundùm Septuaginta Intt. *Ego sum Deus tibi conspectus in loco Dei.* Habetur meliùs in aliis versionibus, *in Bethel*, quod est nomen loci; sed *Philo*, qui Hebraïcè nesciebat, ita de hisce verbis philosophatur: μὴ παρέλθῃς δὲ τὸ εἰρημένον, ἀλλ᾽ ἀκριβῶς ἐξέτασον εἰ δύο εἰσὶ Θεοί, λέγεται γὰρ ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς ὁ ὀφθείς σοι, οὐκ ἐν τόπῳ τῷ ἐμῷ, ἀλλ᾽ ἐν τόπῳ Θεοῦ, ὡς ἂν ἑτέρου. τί οὖν χρὴ λέγειν; ὁ μὲν ἀληθείᾳ Θεὸς εἷς ἐστιν, οἱ δὲ καταχρήσει γενόμενοι πλείους. διὸ καὶ ὁ ἱερὸς λόγος ἐν τῷ παρόντι τὸν μὲν ἀληθείᾳ διὰ τοῦ ἄρθρου μεμήνυκεν εἰπών, ἐγώ εἰμι Ο ΘΕΟΣ. τὸν δὲ καταχρήσει χωρὶς ἄρθρου, φάσκων, ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῷ τόπῳ οὐ ΤΟΥ ΘΕΟΥ ἀλλ᾽ αὐτὸ μόνον, Θεοῦ. καλεῖ δὲ * Θεὸν τὸν πρεσβύτατον αὐτοῦ νυνὶ Λόγον, οὐ δεισιδαιμονῶν περὶ τὴν θέσιν τῶν ὀνομάτων: *ne cursim prætermittas quod dicitur, sed diligenter expende, an duo sint Dii. Dicitur enim:* Ego sum Deus ille, qui tibi conspectus sum, *non in meo loco, sed* in loco Dei, *quasi alterius. Quid ergo dicendum est? Qui verè est Deus* (hoc est, cui id nominis eximio sensu & κατ᾽ ἐξοχὴν convenit) *unus est, qui verò abusivè sunt Dii, plures sunt. Ideò hoc in loco, sacer sermo eum, qui verè est Deus, articulo O designavit.* Ego sum ille Deus; *eum verò*

* *Vitiosè legitur, & contra sensum Philonis* τὸν Θεὸν, *cum articulo, ut cum ex hisce verbis, tum ex sequentibus adparet.*

verò qui Deus est abusivè, sine articulo, dicens: conspectus tibi, *non in loco Dei illius, sed tantùm hoc*, Dei. *Vocat autem Deum antiquissimam ejus Rationem, nulla superstitione adfectus circa impositionem nominum.* Hinc manifestò videmus Judæos voce Θεὸς intellexisse etiam Angelos, quippe naturas σεβασμίους, licèt non habendas instar summi Dei.

10. Ita etiam loquuti sunt Patres Græci, ut *Clemens Alexandrinus*, qui de Natura divina Christi verba faciens, his verbis utitur: * τούτῳ πᾶσα ὑποτέτακται στρατιὰ Ἀγγέλων τε καὶ Θεῶν: *huic totus submissus est exercitus Angelorum & Deorum.* Hujus discipulus *Origenes* ex *Philone* videtur hausisse ‡ hæc verba, hanc in rem eximia, ubi postquàm dixit Deum Patrem designari articulo, addit: Καὶ τὸ πολλοὺς φιλοθέους εἶναι εὐχομένους ταράσσον, εὐλαβουμένους δύο ἀναγορεῦσαι Θεοὺς, καὶ παρὰ τοῦτο περιπίπτοντας ψευδέσι καὶ ἀσεβέσι δόγμασιν, ἤτοι ἀρνουμένους ἰδιότητα Υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ Πατρὸς, ὁμολογοῦντας Θεὸν εἶναι τὸν μέχρι ὀνόματος παρ᾽ αὐτοῖς Υἱὸν προσαγορευόμενον. ἢ ἀρνουμένους τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, τιθέντας δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ Πατρὸς, ἐντεῦθεν λύεσθαι δύναται: *Et hinc solvi potest quod perturbat multos pietatem profitentes,* dum

K 5

* *Strom. VII. p. 702. Ed. Colon.*
‡ *T. 2. in Joan. Ed. Huët. p. 46.*

dum metuunt duos prædicare Deos; & præterea eos qui incidunt in falsa & impia dogmata, vel negantes proprietatem Filii, (*id est*, exsistentiam propriam) *diversam esse à proprietate Patris, & fatentes Filium à se prædicari Deum nomine tenus* (Notum perstringit qui aiebat *Patrem & Filium* esse nomina unius essentiæ) *vel negantes divinitatem Filii, & ponentes ejus proprietatem, & essentiam diversam esse definitione à Patris proprietate & essentia*; hoc est, aliter definiendam Filii exsistentiam & essentiam, quippe alterius speciei, subdit: Λεκτέον γὰρ αὐτοῖς ὅτι τότε μὲν αὐτόθεος ὁ Θεός ἐστιν, διόπερ καὶ ὁ σωτήρ φησιν ἐν τῇ πρὸς τὸν Πατέρα εὐχῇ, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. πᾶν δὲ τὸ παρὰ τὸ αὐτόθεος μετοχῇ τῆς ἐκείνου θεότητος θεοποιούμενον οὐχ Ο ΘΕΟΣ, ἀλλὰ Θεὸς κυριώτερον ἂν λέγοιτο, ᾧ πάντως ὁ πρωτότοκος πάσης κτίσεως ἅτε πρῶτος τῷ πρὸς τὸν Θεὸν εἶναι, σπάσας τῆς θεότητος εἰς ἑαυτὸν, ἔτι τιμιώτερος τοῖς λοιποῖς παρ' αὐτὸν Θεοῖς ὧν ὁ Θεὸς Θεός ἐστι, κατὰ τὸ λεγόμενον. Θεὸς Θεῶν κύριος ἐλάλησε καὶ ἐκάλεσε τὴν γῆν. διακονήσας τὸ γενέσθαι Θεοῖς, ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀρύσας εἰς τὸ θεοποιηθῆναι αὐτοὺς ἀφθόνως &c. *Dicendum est enim illis tunc illum Deum, cum articulo, esse eum qui est per se Deus. Ideò & Servator dicit in prece ad Patrem*: ut cognoscant te, qui solus es ille verus Deus. *Quidquid verò est præter hunc, qui est per se Deus, partici-*

ticipatione illius divinitatis Deum factum, non illum Deum cum articulo, sed Deum sine articulo magis propriè dicendum esse. Qua in re omnium Primogenitus omnis Creaturæ, honoratior est reliquis Diis, quippe qui primus est in eo quod est apud Deum, & in se divinitatem traxit; honoratior, inquam, *reliquis Diis qui sunt apud illum, quorum Deus ille Deus est, secundùm id quod dictum est:* Dominus Deus Deorum loquutus est, & vocavit terram: *cùm illis dederit esse Deos, & hauserit copiosè ab illo Deo, quo eos Deos faceret.* Scriptor Constitutionum Apostolicarum *Dei* nomen tribuit Episcopo, Lib. II. c. 26. de quo ita loquitur: οὗτος ὑμῖν ἐπίγειος Θεὸς μετὰ Θεὸν, *hic vobis terrestris Deus post Deum.* Tum ei aptat Pf. LXXII, 6. Exod. XXII, 26 & dicit: ὁ γὰρ ἐπίσκοπος προκαθεζέσθω ὑμῶν, ὡς Θεοῦ ἀξίᾳ τετιμημένος: *Episcopus enim præsit vobis, ut Dei dignitate cohonestatus. Gregorius* Nazianzenus Sacerdotem, Orat. I. p. 31. dicit, Θεὸν ἐσόμενον καὶ θεοποιήσοντα, *Deum futurum & Deos facturum.* Oratione XX. p 349. ita *Basilium* Arianismum repudiantem inducit: οὐδὲ κτίσμα τι προσκυνεῖν ἀνέχομαι, Θεοῦ τε κτίσμα τυγχάνων, καὶ Θεὸς εἶναι κεκελευμένος: *neque sustineo adorare creaturam, qui sum Dei creatura, & Deus esse jussus sum.* Idem θέωσιν vocat pii animi inusitatum motum, Or. XI. p. 140 ubi dicit diem festum esse καιρὸν θεώσεως, ἧς οἱ μάρτυρες μεσιτεύουσι, *tempus divinitatis consequendæ, quam in rem martyres mediatorum munere funguntur.* Oratione verò XXIII. p. 410. ait sacra facientem Sacerdotem

tem in facra menfa *μυσταγωγεῖν τὴν θέωσιν esse mystagogum consequendæ divinitatis*. Orationis verò II. initio, folitudinem vocat θεοποιὸν, *Deum facientem*. Vide & *Clementis* Alexandrini Cohort. ad Gentes Tom. I. p. 86. & quæ illic habet *Joan. Potterus*. Ex quibus omnibus, aliisque fimilibus liquet vocem Θεὸς non femper fignificaffe, in Scriptis Veterum, ut in noftris hodiernis, unam illam Naturam à qua omnia creata funt. Quod fi ignoretur, doctiffimi Patrum Græcorum, non ineptiæ tantùm, fed & impietatis notam vix effugere poterunt.

11. Hæc fatis oftendunt voces hodiernas, quibus utimur ad vertendas voces *Elohim*, Θεὸς & *Deus*, iis ad amuffim non refpondere. Unde colligere eft, eò quòd vox Hebraïca, Græca, aut Latina, una voce alîus Linguæ verti foleat; exiftimandum femper non effe voci Linguæ exfoletæ eamdem prorfus fubjectam fuiffe poteftatem, ac ei quâ illa hodie vertitur. Legentibus plura quotidie exempla occurrent, fi modò moniti adtendant.

C A-

CAPUT IV.

REGULA III.

Multa videri in versionibus Emphatica, quæ in ipsis Fontibus nullam Emphasin habent.

1. CUM Linguæ discendæ operam dare incipimus, versione Linguâ notiore scripta indigemus; at si contingat nos numquam posse ejus auxilio carere, multa errorum nobis imminebunt pericula, inter quæ hoc longè maximum est; ne putemus verba fontium eamdem ἔμφασιν habere, ac in versione videntur. Sæpissimè enim contingit, ut translationis vocabula nescio quam vim habere videantur auribus imperitis, quam in ipso *Originali*, ut vocatur, *textu*, apud aures Linguæ adsuetas, non habent.

2. *Emphasin* autem voco significationem ampliorem verbis quibusdam figuratis aut tralatitiis, datâ operâ usurpatis, quæsitam, ut dicatur quod alioquin intelligi non posset. Scio veteres Rhetores aliter hanc figuram definire; ut liquere potest ex *Quintiliano* Inst. Lib. VIII. c. 3. ubi sic describitur: figura *altiorem præbens intellectum, quàm quem verba per se ipsa declarant.* Rem exemplis etiam illustrat, similiáque habet Lib. IX. c. 2. *Hermogenes* quoque de Inventione Lib. IV. c. 13. sic vocat obscuram rationem innuendi quidpiam,

piam, quod apertè dicere nolumus, quia impedimur. Sic & *Tiberius* Rhetor, de Schematibus apud *Demosthenem*, figuram hanc definit. *Eustathio* in Homerum p. DLXXVI. v. 24. est pariter λέξις δι' ὑπονοίας αὔξουσα τὸ ζητούμενον, *loquutio quæ occultâ significatione auget id de quo agitur.* Sed in sermone jam recepto recentiorum Rhetorum, ἔμφασις est quod dixi, & ἐμφατικὰ dicuntur vocabula & loquendi genera, quæ ideò adhibentur, ut plus significent, quàm propria. Hoc cùm certissimum sit, & multa ἐμφατικὰ passim occurrant, apud Oratores & Poëtas; potest tamen facilè fieri, ut, cùm Linguam non satis adsequimur, ἐμφατικώτερα, hoc est, significantiora multa putemus esse, quàm reverâ sunt. Quod ubi contingit, eam potestatem Veterum verbis subjicimus, de qua numquam cogitarunt, atque ex iis consectaria deinde deducimus, quæ illis prorsus ignota fuerunt; & quo major est copia consectariorum, quæ in immensum augeri ratiocinando potest, eo major est numerus errorum; à quibus carere quomodo possimus Criticorum est docere.

3. Hebræi, exempli causâ, passim conjungunt infinitivum verbo suo, quasi nomen. dicunt *Moriendo morieris* מות תמות *moth thamouth*, pro *morieris morte.* Idem aut simile fuit idioma Atticæ Dialecti, quæ conjungebat verbis nomina adfinia, ut ἀγορὰς ἀγορεύειν, *concionem concionari*, *Homeri* Iliad. B. vers. 788. ad quem locum, *Homerum* Atticè loquutum

quutum esse observat ***Eustathius*, hisce verbis: Τὸ δὲ ἀγορὰς ἀγόρευον Ἀττικόν ἐστι, ὡς καὶ τὸ βουλὴν βουλεύει, καὶ λόγον λέγει καὶ ὅλως τὸ παρατιθέναι τοῖς ῥήμασι τὰ ἐξ αὐτῶν ὀνόματα. *Hoc autem* conciones concionabantur *Atticum est*, *ut & consilium consulere*, *& dictum dicere*, *& universè addere verbis nomina ex iis derivata.* Sic & *Corinthus* Grammaticus, in iis quæ de Dialectis excerpserat: Λῆρον ληρεῖς· Ἀττικὴ ἡ φράσις καὶ τὸ σχῆμα· ὡς τὸ μανίαν μαίνῃ· ἔστι γὰρ τῆς Ἀττικῆς ἰδίωμα φράσεως, τὸν εἰπόντα πρᾶγμα ἐπάγειν ῥῆμα τὸ ἀπὸ τοῦ πράγματος παραγόμενον ὡς τὸ, ὕβριν ὑβρίζεις, καὶ φυγὴν φεύγεις: Delirium deliras, *Attica loquutio & figura*, ut furorem furis. *Est enim proprietas dictionis Atticæ*, *eum qui rem dixit addere verbum è re deductum*, *ut* convicium conviciaris & fugam fugis, *&c.*

4. Hæc adjectio ejusdem verbi, aut nominis adfinis, nullam habet in Hebraïca, aut in Attica Lingua Emphasin. De Attica res nota est, nec minùs certa erit de Hebraïca, si quis † expendat loca Scripturæ, in quibus occurrit ea phrasis. Ita Gen. II, 16. *Ex omni arbore*, ait Deus, *hujus horti comedendo comedes*, hoc est simpliciter *comedes*; ut ex sequentibus liquet, ubi de eadem re sermo est. Versu sequente, *morte morieris* est quoque simpliciter *morieris*; ut adparet etiam ex collatione locorum, in quibus occurrit.

5. At-

* *Ed. Rom. p.* CCCXLVIII. *l.* 29.

† *Suppeditabit plura Sal. Glassius in Gramm. Sac. Lib. III. c.* 3. *can.* 37.

5. Attamen Interpretes, qui in Scriptura passim quærunt quæ in ea non sunt, nescio quam miram Emphasin in hac phrasi repererunt; unde factum ut multi aut Linguæ Hebraïcæ ignari, aut non satis adcurati Critici, ambabus ulnis amplexi fuerint *Augustini* interpretationem, qui ita * comminationem mortis interpretatur. *Quacumque die ederitis ex eo*, morte moriemini, *non tantum animæ mortis partem priorem, ubi anima privatur Deo; nec tantùm posteriorem, ubi corpus privatur animâ: nec solùm ipsam totam primam, ubi anima & à Deo & à corpore separata punitur; sed quidquid mortis est, usque ad novissimam, quæ secunda dicitur, & quâ est nulla posterior, comminatio illa amplexa est.* Nescio an eadem causa alios impulerit, ut hæc verba interpretarentur, *mortalis eris*, contra usum constantem Hebraïcæ Linguæ; an verò, ut hanc comminationem opinionibus suis adcommodarent.

6. Constans etiam est Hebræorum consuetudo, ut Eruditi observarunt, omnia ita Deo tribuere; quasi Deus ipse omnia efficeret, ne exceptis quidem malis actionibus. Vide Exod. IV, 21. & 2 Sam. XII, 11. Quæritur an illæ loquutiones habeant ἔμφασιν, qualem videntur habere iis qui versiones tantùm legunt, aut qui, ex consuetudine hodiernarum Linguarum, Hebræorum sermonem intelligunt. Alii negant, quorum in numero sumus; alii adfirmant, iique à temporibus *Augustini* non pauci. Inde etiam collatio-

* *De Civ. Dei Lib. XIV. c. 12.*

colligunt multi Deum, quidquid fit boni, seu virtuti consentanei, ipsum facere, & partem mali seu vitiosi haud minimam.

7. Primùm contendimus ex ipsa phraseos ratione, nisi aliunde nobis de re constet, neminem posse colligere, veteres Hebræos voluisse Deum esse auctorem omnium malè, æquè ac bene factorum. Ratio nostræ negationis hæc est, quòd sint Scriptores in aliis Linguis, qui ita loquuntur, cùm tamen nihil simile crederent. *Homerus* * passim omnia Deo tribuit, non minùs vituperanda, quàm laudabilia. Dicit, exempli causâ, Helenam impulsam fuisse à Deo, ut rem faceret intolerandam, Odyss. Ψ, 232. τὴν δ᾽ ἤτοι ῥέξαι Θεὸς ὤρορεν ἔργον ἀεικές. Si hæc & similia loca *Homeri* essent urgenda, sequeretur eum credidisse hominibus non esse tribuenda mala, quæ iis eveniunt, & ne vitia quidem, sed Diis; quod tamen non credidit, ut intelligere est ex hisce verbis, quibus Jovem graviter querentem inducit, apud Deos, Odyss. Α, 32.

Ὢ πόποι οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ᾽ ἔμμεναι· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῆσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε᾽ ἔχουσιν.

* *Vid. Homerum* Ἑβραΐζοντα p. 25. & 387.

Papæ quantopere mortales Deos accuſant!
Ex nobis enim aiunt eſſe mala, illi verò ipſi
Suis ſtultitiis, præter fatum, dolores habent.

Cui dicto ſimilia collegit *Jac. Duportus*, in Gnomologia Homerica, quam vide. Hebræi etiam ita de ſanctitate & juſtitia Dei paſſim loquuntur, ut nullum ei vitium tribuant.

8. Itaque neque apud Scriptores Sacros, ex nuda phraſium conſideratione, erui poteſt ſententia, quam illis ſolent quidam tribuere. Atque hoc manifeſtius erit, ſi, ut ceteras rationes omittam, alia quæ apud eoſdem Scriptores occurrunt, expendamus. Etenim paſſim inducunt Deum, quaſi invitum plectentem homines, & ægrè ferentem eorum delicta; quod eſſet longè abſurdiſſimum, ſi ipſe eos ineluctabiliter ad ea impuliſſet, aut impuliſſe crederetur. Ita Pſalm. LXXXI, 13. poſtquàm Deus beneficia ſua in Iſraëlitas commemoravit; *utinam*, inquit, *populus meus obtemperaſſet mihi, & Iſraël in viis meis ambulaſſet!* Hinc liquet verba præcedentia: *tradidi eos duritiei cordis eorum & ambulaverunt in conſiliis ſuis*, non eſſe ita urgenda, quaſi intelligeretur *permiſſio efficax*, ut loquuntur quidam Theologi; contraria enim Pſaltes adfirmaret.

9. Putant nonnulli magnam eſſe ἐνέργειαν in hiſce vocibus, apud Jeremiam XXXI, 33. *Ponam legem meam in medio eorum, & in corde eorum ſcribam eam*; quaſi Deus vellet ſignificare ſe effecturum ut neceſſariò obſervaretur Lex ſua. Verùm tota verborum horumce ἔμφασις in eo ſita eſt, ut hic ſit ſenſus; nempe,

pe, Deum effecturum ut Israëlitæ tenerent Legem suam (novam, nimirum, seu Evangelicam) memoriter, nec monitore indigerent; quod liquet ex versu sequenti, ubi antecedentia, mutatis verbis, more Hebræis consueto, in sequentibus repetuntur: *Nec docebit ultrà vir proximum suum, aut vir fratrem suum dicens: cognosce Dominum, omnes enim cognoscent me*, &c. Hinc virtutis cujuspiam memores dicuntur ipsi eam animo suo inscripsisse, ut Proverb. III, 3. *Benignitas & fides ne te deserant; eas vincito gutturi tuo, inscribito tabulæ cordis tui*; hoc est, fac ut earum memor sæpe de iis loquaris.

10. Ita Paulus Rom. II. 15. verba faciens de cognitione Dei & virtutis, quæ potest solâ Ratione, sine revelatione, colligi, ait, ἔργον νόμου γραπτὸν εἶναι ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, *opus legis in illorum cordibus inscriptum esse*; nempe, Ethnicorum. Quæ voces aliud nihil significant, nisi sine doctore hæc disci, & memoriæ facilè mandari; nec quispiam, ut opinor, adeò erit emotæ mentis, ut velit Paulum dixisse ab Ethnicis observatam fuisse Legem. Consuli potest ad eum locum *Hugo Grotius*, qui exempla similium loquutionum suppeditare poterit. Sic loquutus *Clemens* Romanus Ep. 1. c. 2. in fine. Τὰ προστάγματα τοῦ Κυρίου ἐπὶ τὰ πλάτη τῆς καρδίας ὑμῶν ἐγέγραπτο: *præcepta Domini in latitudine cordis vestri scripta erant*. *Æschylus*, in Prometheo vincto, ita Prometheum adloquentem Ionem inducit vers. 762.

—— Πολίδονον πλάνην φράσω,
Ἣν ἐγγράφου σὺ μνήμοσιν δέλτοις φρενῶν:

Vagum errorem dicam, quem tu ſcribe in memoribus tabulis mentis; hoc eſt, cujus tu memento. Idem Eumenidibus verſ. 280. de Plutone facta mortalium obſervante, & memore animo tenente:

Δελτογράφῳ δὲ πάντ' ἐπωπᾷ φρενί.

Omnia inſpicit animo, cui inſcribuntur ut libro. Supplicibus verſ. 183 dicuntur Danaïdes, eodem ſenſu recordari oportere ſenis τὰ ἔπη δελτουμέναι, nimirum, in animo, ut ſequentia oſtendunt. *Pindarus* Olympion. X. ab initio, cùm vellet dicere: revocate mihi in memoriam Ageſidamum Archeſtrati filium, rem ita expreſſit:

Τὸν Ὀλυμπιονίκαν ἀνάγνωτέ μοι
Ἀρχεστράτου παῖδα, πόθι φρενὸς
Ἐμᾶς γέγραπται. ——

Olympicum victorem legite mihi Archeſtrati filium, quâ in parte animi mei ſcriptus ſit. Ad quæ verba, Scholiaſtes profert hunc *Sophoclis* verſum, ex *Triptolemo*:

Σὺ δ' ἐν φρενὸς δέλτοισι τοὺς ἐμοὺς λόγους,

nimirum, ſcribere oportet. Idem Philoctete, verſ. 1318. ubi Neoptolemus Philoctetem adloquitur:

Καὶ ταῦτ' ἐπίστω καὶ γράφου φρενῶν ἔσω,

Et hæc ſcito & animo inſcribito. Vide & locum in-

insignem *Dionis* Prusæensis prolatum à *Grotio* ad 2. Cor. III, 3. *Antisthenes* familiari commentariorum jacturam deflenti: ἔδει γὰρ, ἔφη, ἐν τῇ ψυχῇ αὐτὰ, καὶ μὴ ἐν τοῖς χάρταις γράφειν: *atqui oportebat*, inquit, *ea in animo, non in chartis scribere*. *Plato* Phædro Ed. Stephani p. 276. de docente: ὃς μετ᾽ ἐπιστήμης γράφεται ἐν τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῇ. Vide & p. 278. & Apophthegmata à Plutarcho collecta p. 607. Ed. Stephani in 12. Ita quoque interdum loquebantur Latini. Apud *Terentium* * in Andria, cùm dixisset Mysis: *Unum hoc scio, meritam esse ut memor esses sui*, reponit Pamphilus, quasi indignans sibi in memoriam revocari quod altâ mente repositum gestabat:

Memor essem? ô Mysis, Mysis! etiam nunc mihi
Scripta illa dicta sunt in animo Chrysidis,
De Glycerio.

Cicero Academ. Quæst. Lib. II. c. 1. *Ut litteris consignamus, quæ monumentis mandare volumus: sic ille in* animo suo res insculptas *habebat*. Ita loquitur, memoratâ L. Luculli singulari memoriâ. Idem in Oratore Lib. II. c. 87. de locis quibus firmatur memoria: *illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videntur inscribere.*

Seneca pater, in Præfatione Lib. I. Cont. ubi de *Porcio Latrone*: *In eo non tantùm naturalis memoriæ felicitas erat, sed ars summa*

* *Act. I. S. 6.*

& ad adprehendenda, quæ tenere debebat, & ad custodienda, adeò ut omnes declamationes suas, quascumque dixerat, teneret. Jam itaque supervacuos sibi fecerat Codices. Aiebat se SCRIBERE IN ANIMO. Tot Scriptoribus Ethnicis Judæum unum adjiciemus, de simili re loquentem, de qua Jeremiæ verba protulimus. Is est *Josephus* Lib. II. in Apionem p. 1072. Ed. Genev. ἡμῶν ὁντινοῦν εἴτις ἔροιτο τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντας, ἢ τοὔνομα τὸ ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθήσεως αὐτοὺς ἐκμανθάνοντες ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ΕΓΚΕΧΑΡΑΓΜΕΝΟΥΣ: *Si quem nostrûm interrogaverit quispiam de legibus, faciliùs omnes dixerit, quàm nomen suum; nam ex quo primùm intelligimus, eas discentes habemus in animo scriptas.* Ita idem Scriptor loquitur etiam Antiq. Judaïcar. Lib. IV. c. 8. § 12. Edit. Oxonii inchoatæ; ubi prolatâ lege, de Lege septimo quoque anno in sacra Urbe publicè recitanda, ita pergit: Καλὸν γὰρ ταῖς ψυχαῖς ΕΓΓΡΑΦΕΝΤΑΣ αὐτοὺς καὶ τῇ μνήμῃ φυλαχθῆναι, ὡς μηδέποτε ἐξαλειφθῆναι δυναμένους: *utile enim est animis inscriptas leges & memoriæ servari; ut numquam deleri queant.* Paullò post: οἵτε νόμοι πολλὴν πρὸς ἁμαρτάνοντας ἕξουσι παῤῥησίαν. ὡς προλεγόντων αὐτοῖς ἃ πείσονται, καὶ ταῖς ψυχαῖς ἐγγραψάντων διὰ τῆς ἀκοῆς ἃ κελεύουσιν, ὥστε εἶναι διὰ παντὸς ἔνδον παρ' αὐτοῖς τὴν προαίρεσιν αὐτῶν: *leges multam*

apud

apud peccantes habebunt auctoritatem, quippe quæ prædicent illis quæ passuri sint, & quæ inscripserint eorum animis per aures quæ jubent; ita ut semper sit intus apud ipsos eorum voluntas.

Atque hoc in memoriam mihi revocat dictum Turcarum de Tartaris, haud ineptum. * *Aiunt reliquas quidem nationes scriptam in libris habere sapientiam, Tartaros libros suos devorasse; ideò in pectoribus eam habere reconditam, quo promant cùm opus sit, & veluti divina fundant oracula.*

11. Phrasis *aperire oculos* videtur vim quamdam habere plerisque, qui non sunt idiomati Sacrorum Librorum adsueti. At nihil aliud est, nisi facere ut aliquis quidpiam cognoscat, aut observet. Ita Gen. XXI, 10. dicitur Deus *aperuisse oculos Hagaræ*, ut videret fontem, hoc est, fecisse ut animadverteret. *Aperit oculos* Balahamo, Num. XXII, 31. ut videat Angelum; hoc est, facit ut eum animadvertat. Similiter Gen. III, 5. *aperientur oculi vestri*; hoc est, multarum rerum periti eritis; & versu 7. *& aperti sunt oculi amborum*, idem est ac si dixisset Moses: ambo animadverterunt se esse nudos.

12 Eodem sensu occurrit, Act. XXVI, 18. *Aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem.* Sermo enim est de Paulo prædicatione suâ Ethnicorum errores tenebricosos expulsuro, útque lucem Evangelii adspicere possent effecturo. Nec multùm hinc abscedit sensus phraseos, quæ occurrit Lucæ c. XXIV, 45.

L 4

* *Ex Busbequii Ep.* 4.

45. *Aperuit eis mentem ad intelligendas Scripturas.* Evangelista enim aliud nihil vult, nisi Christum interpretationibus suis fecisse ut Apostoli intelligerent loca Scripturæ, quorum sententiam antea non adsequebantur. Idem Scriptor Act. XVI, 14. de Lydia dicit, *Dominum aperuisse ejus cor, ut adtenderet iis, quæ dicebantur à Paulo:* hoc est divinâ providentiâ factum esse, quibuscumque tandem machinis, ut sic loquar, usus sit Deus, ad ejus animum expugnandum, ut Lydia adtentè aurem præberet Paulo Ita *Plutarchus*, in libello de audiendis Poëtis, pag. 75. Ed. Grotianæ, dicit lectionem Poëtarum : προσανοίγειν καὶ προσκλίνειν τὴν τοῦ νέου ψυχὴν τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ λόγοις: *aperire & inclinare juvenis animum sermonibus Philosophicis.* Adi etiam notas *Lud. Capelli* ad Luc. XXIV, 45.

13. Viri doctissimi singularem Emphasin quæsivere, in verbis minarum Mosaïcarum, quæ exstant Levit. XXVI, 26. *Frangam vobis scipionem panis*, quasi Deus minaretur se vim nutriendi pani detracturum, ut ad eum locum monuimus. At, ut ostendimus, hoc vult dumtaxat Deus, se effecturum ut penuria panis esset. Igitur Emphasis frustra quæsita hîc est; nec scio an ejusmodi error Erisichthonis fabulæ, apud Græcos, occasionem dederit. Eam narrat *Callimachus* Hymno in Cererem, vers. 59, 60. atque ex eo *Ovidius* Metam. VIII. 831. Ille.

Σχίσ-

Σχέτλιος, ὅσσα πάσαιτο, τόσων ἔχεν
ἵμερος αὖθις.
Εἴκατα δαῖτα πένοντο, δυώδεκα δ' οἶνον
ἄφυσσον.

Miser, quo plura gustavisset, eo plurium tenebatur desiderio. Viginti ministri epulum adparabant, duodecim vinum hauriebant. Vel, ut verbis Ovidianis rem exprimamus,

—— Adpositis queritur jejunia mensis,
Inque epulis epulas quærit, quódque urbibus esse,
Quódque satis populo poterat, non sufficit uni,
Plúsque cupit, quo plura suam demittit in alvum.

Fortasse hinc primùm ficta fabula, quod Poëtæ legissent, aut audissent *Erisichthonem non potuisse satiari*, aut quid simile; quod ita interpretati sunt, quasi omnibus copiis adfluentis famem nihil sedare potuisset, cùm de frugum penuria rem intelligere debuissent.

14. Hinc denuo colligimus aures adsuetas Linguis hodiernis, facilem erroris occasionem imperitis præbere; dum quædam Emphatica videntur & sunt in Linguis, aut hodie vigentibus, aut hodierno usu inter Doctos tritis, qualis est Latina; cùm Emphasin nullam habuerint apud Hebræos, Græcos, aut Latinos. Itaque cavendum est quàm maximè ne, ex hodiernarum Linguarum ingenio, de priscis ju-

judicemus; quod ut faciliùs caveri queat, nihil est ita de sensu ullius phraseos adfirmandum, ut à sententia discedere non simus parati; nisi Linguæ, de qua agetur, multam operam dederimus, & Scriptorem cujus sensus quæretur, diligenter legerimus.

15. Ex hisce conficiendus Canon, qui numquam fallet: *Quamvis emphatica videantur Veterum verba, satis esse diluto, ut sic loquar, sensu ea interpretari, si, dum ea urgemus, absurdi quidpiam complectantur; nisi aliunde constet ab iis, ea, quæ nobis absurda videntur, esse credita.* Æquitas postulat ut ne facilè absurda tribuamus aliis, ac proinde eorum verba, si quæ inde sequerentur, commodè & benignè interpretemur; nisi meridianâ luce clarius sit absurda illa ab iis esse admissa. Alioqui sapientissimos quosque viros ludibrium nobis deberè temerè existimabimus.

16. Sic si quis veteres Hebræorum Prophetas leget, omniáque verba & loquendi genera, ex tota significationis amplitudine, ubique urgeat; cùm plerumque dictione elatiore, & poëticæ simili utantur; vaticiniorum implementum etiamnum quæret, quod jam dudum contigit; ea tantùm de causa, quòd magnificentiæ verborum eventus non satis respondere videatur. Unde sequeretur falsa esse vaticinia, cùm ex eorum circumstantiis jam impleri ea debuisse, aut numquam impletum iri satis manifestum sit. Ejusmodi est prophetia de eversione Babylonis per Medos, quæ exstat Esaiæ c. XIII. quæ tanta verborum pompâ, tamque atrocibus loquendi gene-

ne-

peribus describitur, ac si debuisset solo æquari, incolæque trucidari, aut captivi abduci; cùm tamen nihil incommodi passa sit, nisi quòd dominum mutarit, & Cyaxari quidem Medo primùm, deinde Cyro Persæ paruerit. Vide *Herodotum* Lib. I. c. 191. & *Xenophontem* Lib. VII. Cyrop. c. 5. è divisione Oxoniensi.

17. Sic etiam intelligendæ Ezechielis, & aliorum Prophetarum, de florentissimo Judæorum, post reditum è captivitate Babylonica, statu, prædictiones: quas si ad vivum resecare velis, umquam impletas negabis, & fortè de instauranda etiam Jerosolima, cum nonnullis Theologis, somniabis, ridendúmque te nasutioribus omnibus præbebis. At satis est, si dicamus res Judæorum, postquàm è captivitate rediissent, secundiores multò fuisse & interdum etiam satis amplas ac quietas, pro temporibus illis; idque implementum vaticiniorum fuisse, cujus causâ erat cur Deo gratias agerent Judæi.

18 Similiter etiam si interpretaremur Apocalypsin Joannis, fortè præteritis jam sæculis impletam eam deprehendere possemus, desineremúsque tandem futuros exitus speculari, & spem longam resecaremus. Jam verò quia emphatica, ut videtur, dictio totius Libri majorem rerum, in hisce terris, mutationem polliceri à nobis censetur; spem in futurum projicimus, atque exspectamus eventus, quos nescio an magis visuri simus, quàm Judæi Regem illum suum terrestrem, quem dudum frustra præstolati sunt.

19. Sed

19. Sed non in vaticiniorum tantùm sententia erramus, dum verbis nimiùm adhæremus, sensúmque pleniorem, ut ita loquar, quàm par est, tribuimus; sunt & dogmata, quæ non aliunde nata videntur, quàm ex verbis Christi, aut Pauli, quibus nimia Emphasis est adtributa. Præsentia corporea Christi, in Eucharistico pane, unde est orta, nisi ex eo quòd parum periti Interpretes verborum ejus *hoc est corpus meum*, præter ejus mentem urserunt? Atqui satis erat, ut vera essent, sapientérque loquutus esse Christus judicaretur, si diceremus eum voluisse panem esse imaginem ac memoriam corporis sui; quâ interpretatione rei ipsi, & usui Linguæ Hebraïcæ consentanea, vitata fuissent portentosa illa & repugnantia consectaria, quæ è præsentia corporea Christi in Eucharistia fluunt, & quæ Christo tribuere non spernenda pars Christianorum religioni ducit.

20 Ex eo quòd Christus vetuit nos futuri causâ μεριμνᾷν, seu anxiam ejus curam gerere, voluitque nos in divina Providentia adquiescere; fuerunt qui à perfectionis cupidis omnia projicienda dixerunt, éque aliena misericordia prorsus pendendum. Atqui si omnes Christiani, ut par esset, ejus perfectionis essent cupidi, omnes oporteret mendicos fieri & à se invicem, quod non haberent petere, ac brevi etiam frigore & fame exstingui; nisi fortè infideles eos alerent, & vestirent, aut Angeli è cœlo otiosis hominibus cibum & vestitum adferrent. Satis erat ita intelligere præceptum Christi, de abjicienda cura futuri,

quasi

quasi hoc tantùm voluerit: nos non ita anxios esse oportere de rebus futuris, ut dum metuimus ne nobis desint necessaria, præceptum ullum divinum perfringamus; sed constanter divinis legibus parendum, prudentiâque adhibitâ, quantum possumus, in ceteris, quæ supra vires nostras sunt, in Divina beneficentia adquiescendum. Eâ interpretatione, & civilis Societatis perniciei, & cavillationibus hominum malè feriatorum obviam itur.

21. Sunt & alia doctrinarum capita ad Peccatum, quod vocatur *Originis*, Prædestinationem, Gratiam, & Providentiam Divinam, pertinentia, quæ à nonnullis Christianorum è paucis quibusdam locis colliguntur; quamvis sint iis objectionibus obnoxia, quas à nemine solvi posse fatentur. Sed videndum priùs fuit annon præstaret ea loca aliter interpretari, quàm in tantas difficultates sese sponte conjicere, ut à nemine possint expediri. Sunt sanè qui putent in Pauli verbis, unde ea dogmata deducuntur, non fuisse quærendas eas ἐμφάσεις, quas alii in iis videre se existimant, ut vitarentur memoratæ difficultates, satiúsque esse vel diluto sensu, si ita loqui velimus, Pauli dicta capere, ne pugnare secum ipse & cum tota Christi doctrina Apostolus videatur. Verùm hæc ut plenius discuterentur, non paucis verbis, sed integro volumine opus esset; & quæ dicta sunt prudentibus satis erunt.

22. Multò præstat benignè sapientis Scriptoris verba interpretari, ita ut in ejus senten-

tia

tia nulla ſit difficultas; quàm comminiſci dogma, quod nec explicari, nec contra objectiones vindicari poteſt, & interdum etiam ceteræ Scriptoris doctrinæ repugnat, ut pauca verba ἐμφατικωτέρως intelligantur. Satis eſt etiam optimorum Scriptorum dicta aliquo ſenſu eſſe vera, qui ſemper quàm commodiſſimus eſt quærendus. Sic certè faciunt egregii quivis Veterum Scriptorum, & præſertim quidem Legum Interpretes, qui ab omnibus propterea maximas laudes tulerunt.

23. Nec eſt ſibi fingendum, aliam eſſe Sacrorum Librorum rationem; quaſi quidquid in iis dicitur, pro tota amplitudine ſignificationis vocum, ſit intelligendum; cùm ne una quidem Chriſtianorum familia hoc ubique fieri patiatur, nec ſanè fieri poſſit, niſi repugnantia ſimul eſſe poſſe vera dicantur, quemadmodum vidimus, ac propterea omnis prorſus Religio ex animis hominum deleatur, librique omnes veteres, eorúmque Scriptores ludibrio habeantur. Hæc monita maximi eſſe momenti fatebuntur, quicumque ea paullò adcuratiùs expendent.

CA-

CAPUT V.

REGULA IV.

Multa vocabula, in omnibus linguis, cùm ipsarum Linguarum inopiâ, tum negligentiâ Scriptorum, ambigua esse.

1. OPTANDUM esset Scriptores omnes cùm Veteres, tum Recentiores, aut potiùs omnes homines ita constantes in sermone fuisse, ut vocibus semper easdem potestates subjecissent. Verùm tantùm abest ut constantes fuerint, ut contrà nihil sit loquentium usu inconstantius; atque hoc adeò in omnibus Linguis invaluit, ut adcurati alioqui Scriptores ab ambiguitatibus sibi cavere vix queant; unde fit ut intelligendi difficultas, ubi res agitur naturâ suâ difficilior, non parum augeatur.

2. Observandum autem est vocabuli significationem mutari, non modò quando designat rem prorsus diversam, aut similem, sed non eamdem; verùm etiam ubi unam, eamdémque notionem compositam, ad præcipuas ejus partes quod adtinet, significat, at mutatis relationibus; seu quando notionis compositæ partes quasdam designat, omissis aliis, aut etiam paullò plures complectitur. Vel minima additio, aut detractio notionem, adeoque

que ſignificationem vocabuli mutat. Ità cùm Judæi & Chriſtiani de *Scriptura* loquuntur, convenit quidem iis de voce, non verò de ſignificatione. Judæus enim intelligit ſolos Veteris Teſtamenti libros Hebraïcos; Chriſtianus verò addit libros Novi Teſtamenti, & interdum etiam Libros Græcos Veteri Teſtamento adjectos, qui vulgò Apocryphi dicuntur.

3. In re tam manifeſta, pauci quidem errant; ſed occurrunt paſſim voces ambiguæ, quarum variæ ſignificationes non ita notæ ſunt. Ipſa illa vox *Scriptura* aliud interdum ſignificat apud Apoſtolos, quàm apud Theologos hodiernos. Intelligimus enim hodie eâ voce ſolos Libros Sacros, ſine additione ulla & per ſe intellectos; Apoſtoli autem aliquando, more Judaïco loquentes, eâ voce Traditionem illis libris non comprehenſam intelligunt. Quare laudant, quaſi ex Scriptura, quædam, quæ in ea non occurrunt, ut Matth. II, 23. Eph. V, 14. In Epiſtola *Barnabæ*, proferuntur etiam quædam veluti ex Vetere Teſtamento, quæ nusquam exſtant; nimirum, ex Traditione. Cap. VI. quaſi ex Moſe, hæc adfert de Hirco ἀποπομπαίῳ: * *Exſpuite in illum omnes & pungite, & imponite lanam coccineam circa caput illius, & ſic in aram ponatur, & cum ita factum fuerit, adducite qui ferat eum in eremum* &c.

4. Ambiguitates autem omnes vel ex Linguarum inopia, quæ deſtituuntur vocibus neceſſariis, vel ex negligentia ſcribentium oriuntur.

* Vide ad eum locum *Hug. Menardum* alióſque Intt.

tur. Quando deest vox, ad rem quampiam exprimendam; vox jam usitata, aliâ significatione, detorquetur in novam, per *translationem*. Interdum etiam uni voci variæ prorsus adfinguntur significationes, licèt non desint quibus eæ res significentur. Dignus est *Seneca*, * qui hanc in rem audiatur: *Ingens est copia*, inquit, *rerum sine nomine*, *quas non propriis adpellationibus notamus*, *sed alienis commodatisque*. Pedem *&* *nostrum dicimus*, *&* *lecti* *&* *veli* *&* *carminis*; canem *&* *venaticum* *&* *marinum* *&* *sidus*. *Quia non sufficimus*, *ut singulis singula adsignemus*; *quoties opus est*, *mutuamur*. Fortitudo *est virtus pericula justa contemnens*; *aut scientia periculorum repellendorum*, *excipiendorum*, *provocandorum*. *Dicimus tamen* *&* *gladiatorem* fortem virum, *&* *servum nequam*, *quem in contemtum mortis temeritas impulit*. Parcimonia *est scientia vitandi sumtus supervacuos*, *aut ars re familiari moderatè utendi*; *parcissimum tamen hominem vocamus pusilli animi* *&* *contracti*, *cùm infinitùm intersit inter modum* *&* *angustias*. *Hæc alia sunt naturâ*, *sed effecit inopia sermonis*, *ut* *&* *hunc* *&* *illum* parcum *vocemus*; *ut* *&* *ille* fortis *dicatur*, *cum ratione fortuita despiciens*, *&* *hic sine ratione in pericula excurrens*. *Sic* beneficium *est* *&* *actio benefica*, *&* *ipsum quod datur per illam actionem*, *ut pecunia* &c. Horum exempla Lexica passim suppeditant, ut necesse non sit nos iis immorari. Quædam magni momenti monebimus potiùs, quæ

* *De Benefic.* Lib. II. c. 34.

ex Dictionariis cognosci non possunt.

5. Primum est, haud semper facile esse dignoscere loquutiones tralaticias à propriis; quæ difficultas occurrit, ubi sermo est aut de rebus per se non satis notis, aut de vocibus rariùs usurpatis, & quarum origo non est manifesta. Ingens orta est concertatio inter Theologos quærentes, utrum voces λύτρον *redemtionis pretium*, ἀπολυτροῦν *redimere* & ἀπολύτρωσις *redemtio* debeant propriè intelligi, ubi de Christi redemtione sermo est? Alii contendunt hîc ἀπολύτρωσιν esse * *redemtionem, seu liberationem alicujus ab incommodo, λύτρῳ intercedente.* ‡ Alii fatentur quidem λύτρον propriè significare *pretium quod ad redimendum captivum datur*; sed contendunt hîc minùs propriè sumi pro facto, quo liberati sumus à peccato, non pro pretio soluto. Utrique agnoscunt aliquando hasce voces impropriè sumi, ubi de simplici liberatione sermo est; at qui propriè hîc intelligi volunt hoc nituntur argumento, quòd sine necessitate non sit à proprietate verborum recedendum; hac autem in re nihil sit, quod nos ad metaphoram confugere necessariò adigat. Alii negant huic regulæ hîc locum esse posse. „ Nam, inquiunt, ideò in re dubia, propria „ videtur sequenda significatio, potiùs quàm „ impropria; quòd verisimilius sit propriè lo-

„ quu-

* *H. Grotius* de Satisf. Ch. C. VIII.

‡ *F. Socinus* & *J. Crellius*, quorum hunc vide in Resp. ad *Grotium*.

„ quutum fuisse Auctorem, quàm impropriè. „ At si longè frequentior sit improprius vo- „ cabuli usus, apud aliquem Auctorem, quàm „ proprius, cessat illa ratio & contrarium „ potius videtur esse statuendum; atque ei, „ qui propriam significationem omnino ur- „ get, ratio adferenda, cur impropriam re- „ spuat, quæ adeò illi auctori sit familiaris. Præterea volunt rem ipsam necessariò postulare sensum metaphoricum.

6. Ut κριτικῇ ἀκριβείᾳ solveretur ejusmodi difficultas, primò videndum esset quis sit vocum usus, apud Scriptores Sacros; secundò, conandum esset rescire ex locis, ubi aliis verbis utuntur, quæ fuerit eorum hac de re sententia. Nam ad rem ipsam quod adtinet, per se planè est ignota; neque possumus, in hoc negotio, Dei voluntatem aliunde quàm ex revelatione cognoscere. Revelationem autem oportet, ut sit clara, conceptam esse vocibus proprio sensu sumtis, ita ut hoc constet: aut ita tralaticiis, ut nemini dubia, aut obscura sit translatio; alioqui significatum non satis adsequimur, & dum dubitamus propriæne sint an impropriæ, tralationisve rationem ignoramus; necesse est sensus verus nobis sit dubius.

7. Secundò, si concedamus voces, aut phrases esse metaphoricas, superest dubium, quod solutu facile non est. Nempe, per translationem vox usurpatur, aut quòd res de qua usurpatur sit simillima rei ex qua desumta est metaphora, aut quòd aliqua tantùm ex parte eam referat. Rarò metaphora nititur

plenâ ſimilitudine; ſatis eſt modò interſit levis adfinitas inter rem cui vox propriè convenit, & rem cui metaphoricè tribuitur. Itaque raró tralaticiæ voces, totâ nativæ ſignificationis amplitudine, urgendæ ſunt; quod facile eſt intellectu. At difficilius multò eſt ſcire, quousque vox aut phraſis metaphorica urgeri poſſit; ubi is qui eâ uſus eſt præſens non eſt, ut interrogari queat, nec aliunde de ejus mente nobis conſtat.

8. Quæritur quid tunc temporis faciendum, ut veram atque integram vocis ſignificationem poſſimus ſcire? Si utraque res, quæ eâ voce exprimitur, ſit notiſſima; ut dubium non ſit quin loquutio perſpecta fuerit, poſſumus exiſtimare hominem eâ voce uſum, propter ſimilitudinem quam in iis rebus ipſi videmus; niſi orationis ſeries oſtendat aliquid ſingulare in mente habuiſſe. Si alterutra res ſit ignota, vel obſcura aut loquenti, aut nobis; vix ſcire poſſumus quænam ſit metaphoricæ ſignificationis amplitudo; ſeu quot notiones complectatur, & quatenus urgeri poſſit.

9. Exemplo res ut clarior fiat, Scriptores Sacri leges, quas Deus hominibus tulit, vocant ברית *brith*, διαθήκην *fœdus*, aut *teſtamentum*, per tranſlationem; neque enim propriè Leges divinæ ſunt fœdus, aut teſtamentum. Sunt autem, ut rectè *Livius*, Lib. XXXIV. c. 57. tria genera fœderum. Unum, cùm bello victis dicuntur leges; ubi enim omnia ei, qui armis plus poteſt, dedita ſunt; quæ ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit,

lit, ipsius jus atque arbitrium est. Alterum cùm pares bello, æquo fœdere, in pacem atque amicitiam veniunt. Tertium cùm qui hostes numquam fuerunt, ad amicitiam sociali fœdere, inter se jungendam coëunt. Hi neque dicunt, neque accipiunt leges; id enim victoris & victi est. Fœdus Dei cum hominibus simile est primo generi, nam Deus leges fert; sed alio prorsus jure, nempe, creationis & providentiæ quâ homines tutatur. Legislatoris populi utilitatem quærentis partes agit, potiùs quàm fœdus facientis; sed nec amittit jura Domini, ex quibus volentibus aut invitis imperare potest, pœnasque à contumacibus aut delinquentibus exigere. Itaque nemo ex voce ברית *fœdus*, quam & *testamentum* vertunt, colligat perfectam esse similitudinem inter Leges Dei & testamenta, aut fœdera, quòd illæ horum nomine insigniantur; aut si anxiè quærat, in Legibus divinis, quod observavit esse in fœderibus ac testamentis; oportebit ut probet hanc metaphoricam adpellationem, ex consilio Sacrorum Scriptorum, niti perfectâ similitudine. Quod cùm fieri nequeat, hoc unum adfirmare poterit esse aliquam inter ea similitudinem, unde nata est similis adpellatio. *Non enim res tota toti rei necesse est similis sit, sed ad ipsum, ad quod conferetur, similitudinem habeat oportet*; quæ verba sunt Scriptoris ad *Herennium*, Lib. IV. c. 46.

10. Supererit tunc quærendum, quanam in re illa similitudo sita sit? Cùm Scriptores Sacri nossent quidquid continebatur in fœde-

ribus, & voluntatem etiam Dei, quatenus revelata fuit; ut sciamus quænam essent, & judicarentur ab iis similia inter Leges Dei, testamentáque ac fœdera; illa sunt introspicienda, & videndum quidem primùm quâ ratione Deus agat nobiscum, remotis, ut ita dicam, omnibus metaphoricis notionibus. Secundò, quærendum quid agant homines, ubi fœdera contrahunt, aut faciunt testamenta. Tandem ex collatione cognoscemus quæ sint in iis similia.

11. Hoc peracto, quæretur utrum is qui primus fœderis voce usus est, Moses putà, ea usus sit ad significandum esse similitudinem, quanta à nobis cernitur, inter leges Dei & fœdera; an verò in ea adpellatione rationem tantùm habuerit partis similitudinis, de ceteris quas deprehendimus, non cogitaverit? Partes similitudinis hæ sunt: 1. In fœdere sunt partes duæ contrahentes: ita & in Divinis Oeconomiis; 2. In fœdere interdum est Mediator, sicuti in Divinis Pactis: 3. Sunt utrobique conditiones & promissa, ac minæ: 4. Interdum in fœderibus fuere victimæ, nec Deus aliter cum Judæis & Christianis egit. Alia fortè adjici possent, sed dubia, cùm Historia Mosaïca horum tantùm disertè meminerit. Ex plurimis locis, verisimillimum est Mosem ideò Leges Divinas fœdus adpellasse, quòd hæc habuerint cum fœdere communia.

12. At perspicaciores Theologi hîc non subsistunt. Aiunt enim in fœderibus tabulas, in quibus scribuntur Leges, sigillis firmari con-

contrahentium; unde fit ut in Mosaïco fœdere, quia Circumcisio *signum fœderis* vocatur aliquoties, dicant Deum hoc signo veluti fidem datam Judæis confirmare, & sese arctiùs obstringere ad præstanda promissa; Judæósque vicissim Deo obsequium, eâ ratione, sollemnius polliceri. At primùm, hoc interest discrimen, quod in fœderibus duo sigilla adhibeantur; ab utraque, nempe, parte suum; quod hîc non fit, etenim unicum est *signum fœderis*, & quidem à Deo solo institutum. Secundò, sigilla imprimuntur in tabulis fœderis, non in Fœderatorum corpore. Denique ea pars similitudinis inter divinæ Oeconomiæ signum circumcisionem, & sigilla fœderum humanorum, nullibi apud Mosem urgetur, nec etiam ullâ uspiam adlusione innuitur. Itaque quando circumcisionem Deus vocat *signum fœderis sui*, Gen. XVII, 11. hoc unum, ut videtur, vult, hoc signo Israëlitas ab omnibus gentibus distinctum iri, atque inde Dei fœderatos agnoscendos. Igitur hæc vox meliùs fortè exprimeretur Latinâ voce *tessera*, quàm vocabulo *sigillum*; tessera enim signum fuit quo socii socios, amici amicos dignoscebant. Lacedæmonii, apud *Justinum*, Lib. III. *de sepultura solliciti*, priusquàm prælium contra Messenios inirent, *tesseras, insculptis suis & patrum nominibus, dextro brachio deligarant; ut si omnes adversum prælium consumsisset, & temporis spatio confusa corporum lineamenta essent, ex indicio titulorum tradi sepulturæ possent.* Sed neque hæc meta-

phorica vocis אות *oth*, *signum*, explicatio à nobis nimium urgeri potest.

13. Hinc cognoscimus quæ tantâ subtilitate disputarunt multi de natura *Sacramentorum*; hoc est, rituum quorumdam à Deo institutorum; statuentes eos ritus per omnia sigillis fœderum respondere, ea in auras abire omnia; nisi vocem *signum* necessariò, in eum sensum, intelligendam esse probent; quod nemo fecit, neque ullus in posterum, ut opinor, præstabit.

14. Vox Διαθήκη, uno in loco Novi Testamenti, nempe, Hebr. IX, 15, 16. sumitur pro *Testamento*; nam licèt puriore quidem Hellenismo hoc significet, Alexandrini Græcè loquentes, (ex quorum sermone Judææ incolæ, qui eamdem Linguam didicerant, multa traxere) eâ utebantur, ubi alii Græci vocem Συνθήκη, id est, *fœdus* adhibebant. Scriptor autem Epistolæ ad Hebræos, qui puriore aliquantùm utitur stylo, adludit ad significationem *Testamenti*. Certè ut in Testamento, morte sequente, donatio rata fit: ita, moriente pro nobis Christo, cœlo donati sumus. Hæ duæ solæ similitudinis partes inter rem, cui propriè convenit adpellatio διαθήκης, *testamenti*, & eam cui metaphoricè aptatur, eo in loco, adtinguntur. Nec si præterea possint inveniri quædam similia, inter Testamentum & Oeconomiam Evangelicam; ideò possunt, quasi Apostolicâ auctoritate nixa, urgeri. Attamen hoc Theologi non satis cauti, & sibi nimiùm indulgentes factitarunt; ac con-

consectariis inde deductis, novas Institutionum Theologicarum methodos inædificarunt.

15. Duabus antecedentibus observationibus tertia addenda est; nempe, vocem unam, prout cum aliis variè construitur, ac jungitur, varias induere significationes. Quod nisi diligenter observetur, ex eo quòd uno loco aliquid significet, & in certis circumstantiis, sæpè perperam colligemus, idem eâ ubique significari, aut in locis ubi aliis vocibus conjungitur, & aliâ occasione adhibetur. Unum proferemus hîc exemplum, petitum ex voce Hebraïca רוח *rouach*, Græca πνεῦμα & Latina *spiritus*, quæ idem propriè sonant & sunt, cùm apud Sacros Scriptores, tum apud Ethnicos πολύσημοι, pro occasionibus & vocibus quibus conjunguntur.

16. I. Hebraïca vox pro *vento* passim sumitur, ubi conjungitur verbo *flare*; cùm sermo est de tempestatibus, de navigatione &c. Vid. Jerem. XLIX, 36. & Ezech. XLII, 20. &c. Idem significat πνεῦμα in verbis Christi, Joan. III, 8. *Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis &c* Ita *Columella*, Lib. III. c. 19 *Præstat eligere s tioni silentis, vel certè placidi spiritûs diem.* Prætèrea πνεῦμα pro secundo vento sumitur, adeóque pro fortuna. Apud *Euripidem*, in Hercule furente vers. 215.

Βίαν δὲ δράσῃς μηδὲν, ἢ πείσῃ λίαν,
Ὅταν θεοῦ σοὶ πνεῦμα μεταβαλὸν τύχῃ.

Nihil vi feceris, aut nimiùm patieris, cùm Dei tibi spiritus mutatus fuerit. *Aura* quoque, quæ vox est συνώνυμος, apud Latinos *favorem* passim sonat, ut omnes norunt. Hinc paullùm deflexâ significatione, *vaporem* quemvis significat, & *odorem*, apud *Lucretium*, Lib. III.

——— *Bacchi cùm flos evanuit, aut cùm*
Spiritus *unguenti suavis diffugit in auras.*

II. Apud Latinos, significat *Aërem*, ut auctor est *Plinius*, Lib. II. c. 5. *Proximum*, spiritus, *quem Græci nostrique, eodem vocabulo aëra adpellant.* Ita manifestò sumitur, apud *Virgilium*, vox *anima* Ecl. VI, 31.

Námque canebat uti magnum per inane coacta
Semina terrarúmque, animæ*que*, *marísque fuissent*,
Et liquidi simul ignis.

Hebræi quidem, si Lexicographis credimus, nullam vocem habebant, quâ *aërem* exprimerent, exceptâ voce *cœlum*; quæ præcipuè tamen eam aëris partem, quæ paullò superior est, significat; sed fortasse רוח aërem interdum signabat, eúmque sensum sunt qui suspicentur inesse vocibus obscuris, quæ occurrunt Gen. I, 2. *Spiritus Dei ferebatur super aquas*; adeò ut hoc velit Moses, terram aquis fuisse tectam, aquas aëre involutas, quæ fuit etiam Phœnicum Theologia, si modò eam

eam rectè expoſuit *Philo Byblius*, ſeu ex *Sanchoniathone*, ſeu ex alio. *Euſebius* enim Præp. Evangel. I. c. 10. ita de ejus ſententia loquitur: τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες: *principium omnium ponit aërem tenebricoſum & ventoſum, ſeu ſpiritum aëris tenebricoſi, chaóſque turbidum & caligine circumfuſum.*

III. Paſſim apud tres, quas memoravimus, Gentes, voces adlatæ *halitum* ſignificant; neque in re notiſſima opus erit exemplis. Circumſtantiæ locorum dumtaxat adtendendæ ſunt, & phraſes in quibus occurrunt, ut *ducere*, *trahere*, *ſuſpendere*, *elidere ſpiritum &c.* Apud Hebræos, prætcrea *ſpiritus oris* non halitum modò, ſed & loquelam ſignificat, ut Pſalm. XXX, 5. *Verbo Domini cœli facti ſunt, & ſpiritu oris ejus omnis exercitus eorum.* Vid. Eſai. XI, 4. 2 Theſſ. II, 8.

IV. Quia autem, dum ſpiritum ducimus, adeſt corpori Mens noſtra, ſeu quòd veteres putarent Mentem haud abſimilem eſſe flatui; vocibus iiſdem, quibus flatum, ſeu halitum ſignificabant, deſignarunt Mentem, & præſertim tribus aliquoties adlatis. Exempla ubique occurrunt. Vide Act. XIX, 21.

V. Propter eamdem rationem, ſubinde anima ac ſpiritus *vitam* ſignificant, ſeu eam diſpoſitionem quâ corpus movetur, ac nutritur. Ita Paulus, Act. XX, 10. dicit ἡ ψυχὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ ἐστι, hoc eſt, vita ejus in eo eſt. *Virgilius* Eclog. IV, 53:

O mi-

O mihi tam longè maneat pars ultima vitæ,
Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta!

Hoc ſenſu ſæpius apud *Juſtinum* occurrit. Illuſtrat locum Actorum hic *Livii*, Lib. XLII. c. 16. de Eumene lapidibus proſtrato: *Ad corpus Regis primò ami i, deinde ſatellites ac ſervi concurrerunt, tollentes ſopitum vulnere, ac nihil ſentientem. Vivere tamen, ex calore & ſpiritu remanente in præcordiis, ſenſerunt.* Nempe cordis palpitatio non ceſſaverat. Vide Gen. VI, 3. & quæ illic notavimus.

VI. Philoſophi vocibus πνεῦμα & *ſpiritus* ſignificarunt eam vim, quæcumque ſit, quâ plantæ vivere; id eſt, ali & vigere putantur; ſeu tenuiſſimam auram eam crederent, ſeu aliud quidpiam. Ita Scriptor libri *de Mundo* πνεῦμα vocat τὴν ἐν φυτοῖς καὶ ζώοις ϗ διὰ πάντων διήκουσαν ἔμψυχόν τε ϗ γόνιμον οὐσίαν, *ſubſtantiam animatam, & genitalem, quæ eſt in plantis & animalibus, & per omnia ſparſa.* Quod etiam in eodem opere repetitur Vide Edit. *Bon. Vulcanii* p. 88 Vide & *Theophilum Antiochenum*, Lib. II. p. 97. Ed. Oxonienſis, * ubi πνεῦμα vocat brutorum animas, mentem humanam, & materiam lucis, quæ ante Solem condita fuerat. Eodem ſenſu ſumi videtur רוח *rouach*, Pſ. CIV, 25. ubi Pſaltes de plantis, non minùs quàm de animalibus, loquutus, ſubjicit: *Auſers ſpiritum eorum, deficiunt, & in pulverem ſuum revertuntur; mittis ſpiritum tuum, creantur, & innovas faciem terræ.*

VII. Lexi-

* *Minori formâ, ſeu in* 12.

VII. Lexica quævis Hebraïca docebunt רוח pro adfectibus animi passim sumi, ut *spiritus Zelotypiæ*, pro zelotypia, & *alius Spiritus*, Num. XIV, 24. pro alia adfectione, quâ ratione πνεῦμα sæpiùs sumitur in Novo Testamento, ut *spiritus servitutis*, *spiritus adoptionis*, &c. Latini *spiritum* ἱκανῶς & *spiritus* παθητικῶς adhibent, ad significandam animi elationem, quorum exempla suppeditabit *Rob. Stephanus*. Apud *Horatium spiritus avidus*, Carm. II. Od. 2. est idem ac *aviditas divitiarum*; *spiritus hostiles* in *Tacito* Hist. Lib. IV. c. 57. est animi adfectio hostilis. Adfinis huic significationi est ea, quâ indolem significat, ut Luc. I, 17. *Spiritus Eliæ*, hoc est, indoles quæ in eo fuit; & 1. Joan. IV, 3. *Spiritus Antichristi*. Ita & cùm Christus Apostolis exprobat *quòd nescirent cujus spiritûs essent*, eos reprehendit quòd ignorarent quænam esse deberet adfectio animi eorum, qui Evangelio inservituri erant. Sola etiam vox רוח, apud Hebræos, sine adjectivo, & substantivo, *iram* sonat, ut Jud VIII, 3 de Ephraïmitis, quos molli adloquio iratos placaverat Gedeon: *remisit se spiritus eorum ab eo*; hoc est, eorum lenita est ira. Ei juncta vox רעה *rahah*, *malus* discordiæ significationem infert, Jud IX, 23.

VIII. In Novo Testamento, peculiariter sumitur non pro Mente tantùm, sed pro Mente opposita adfectibus, ex corporeis rebus orientibus. Paulus præsertim voce illâ hoc sensu utitur, ut cùm opponit, Rom. VII. & VIII. *carnem spiritui*, & dicit *vivendum esse secundùm*

dùm spiritum, hoc est, secundùm lumina Mentis adfectibus solutæ.

IX. Hebræi spiritum vocant rem quamvis, aut incorpoream, aut saltem crassiore corpore non impeditam, Es. XXXI, 3. *Ægyptii homines, non Deus; & equi eorum caro; non verò spiritus* ולא רוח *vlo rouach*.

X. Angelos seu bonos, seu malos, vocant iidem *Spiritus*; fortè quòd crederent eos corpore indutos tenui auræ simili; neque enim putandum eos Angelos intellexisse, sine ulla corporis mistura, ut Philosophi hodierni Putabant, ut passim liquet, cerni eos posse, sed corpora eorum tenuiora censebant, ut liquet ex dicto Christi: *Spiritus non habet carnem, neque ossa*, Luc. XXIV, 37, & 39 quo ostendit Apostolis se esse hominem, non Angelum.

XI. Deum quoque ipsum *Spiritum* vocabant, *Deus est Spiritus*, Joan. IV, 24. In Veteri Testamento passim *Spiritus Dei* pro Deo ipso sumitur, si credimus Lexicographis & Interpretibus. Sed licèt id quod *Spiritus Dei* vocatur sit ipse Deus; attamen qui eâ phrasi usi sunt videntur cogitasse de aliquo adtributo divino, potiùs quàm de Deo ipso, qui *ratione*, ut loquuntur Scholastici, à suis adtributis distingui potest. Hoc liquidum erit expendenti loca, in quibus ea phrasis occurrit; etenim nullus est, qui commodiùs de potentia divina, aut vi quadam oculis non conspicua, explicari non possit.

XII. Theologi Christiani veteres & recentiores plurima horum locorum *Spiritui Sancto* aptant;

aptant; hoc eſt, tertiæ Sanctæ Triadis Perſonæ. Quo ſenſu, paſſim in Græcorum & Latinorum Patrum, hodiernorúmque Theologorum occurrit Scriptis.

XIII. Sed nonnulli ex antiquioribus Chriſtianis non hanc modo, quam tertiam dicimus, Perſonam *Spiritum Sanctum* vocarunt, ſed etiam ſecundum, ut adparet ex hiſce *Theophili * Antiocheni ad Autolycum* verbis, ubi περὶ τοῦ Λόγου loquutus addit: οὗτος οὖν ὢν πνεῦμα Θεοῦ, καὶ ἀρχὴ, καὶ σοφία καὶ δύναμις ὑψίστου κατήρχετο εἰς τοὺς προφήτας: *Hic ergo cùm eſſet Spiritus Dei, & initium, & ſapientia, & potentia altiſſimi deſcendit in Prophetas.*

XIV. At præterea *Spiritus Sanctus* vocatur poteſtas miracula edendi, quorum multa in N. Teſtamento mentio; hoc eſt, divinæ potentiæ effectus. Sumitur & pro *ſpiritu ſanctitatis*, ſeu pro ea animi adfectione quâ ſancti ſumus, & ſanctè officiis à Chriſto præſcriptis fungimur. Concordantiæ & Lexica conſulantur.

XV. Apud *Hermam*, Apoſtolicorum temporum Scriptorem, *Spiritus Sanctus* legitur pro *mente humana*, ut Simil. V. c. 7. *Corpus hoc tuum cuſtodi mundum atque purum, ut Spiritus ille, qui inhabitabit in eo, teſtimonium referat illi*, &c. *Si in futurum non maculaveris corpus tuum, & Spiritum, conſortes ſunt enim ambo, & alterutrum ſine altero non inquinatur.* In eadem ſimilitudine, §. 5. mentem Chriſti vocat bis *Spiritum Sanctum*, & de quovis homine

* *Lib.* II. *p.* 81. *Ed. Oxon. in* 12.

mine ita loquitur: *Accipiet mercedem omne corpus purum, ac sine macula repertum, in quo habitandi gratiâ constitutus fuerit Spiritus Sanctus*, hoc est mens sancta.

XVI. Hæ sunt potissimæ notiones vocis *Spiritus*, prout cum variis jungitur vocibus, aut diversis occasionibus usurpatur. Consuli etiam hac de voce poterit *Sal. Glassius* Rhet. Sacr. Tr. I. c. I, 1. Ut verba perspicua rebus non notis lucem fœnerantur: ita & res notæ vocibus ignotæ, aut ambiguæ significationis. Quod si res ipsa sit obscura, aut planè ignota, & vocabula quibus exprimitur ambigua; tum verò frustra simus, si nos eorum ope rem clarè intellecturos speremus. Præterea scire nos oportet quàm latè patuerit cognitio ejus, qui loquitur; alioqui periculum est maximum, ne ex nostræ notionis amplitudine de ejus cognitione judicantes in errorem delabamur. Si autem hoc etiam ignotum sit, & accedat ad ambiguitatem vocum, & obscuritatem ipsius rei; tunc planè est ἀδύνατον intelligere quid voluerit Scriptor, quem legimus. Atque hoc sæpe in rebus, quæ sensus non adficiunt, evenit. Hinc conficiendus hic Canon: *quando Scriptor, de re obscura verba faciens, utitur vocibus ambiguis, nec aliunde nobis constat quousque ejus cognitio, in hoc negotio, porrecta fuerit, ad ἐποχὴν, tamquam ad ancoram sacram, confugiendum esse.*

CAPUT VI.

REGULA V.

Significationes vocum earumdem nunc ampliores esse, nunc arctiores.

1. UT notiones compositæ plures, aut pauciores habere possunt partes: ita etiam vocibus, quibus exprimuntur, amplior aut arctior est significatio. Id contingit cùm in sermonibus omnium Gentium, tum in unius ejusdemque Scriptoris libris, atque in colloquiis quotidianis. Hinc nascitur maxima intelligendi difficultas, quæ aliter superari nequit, quàm cognitione opinionum eorum qui loquuntur, undecumque tandem hauriatur; atque acri adtentione, quâ consequentia cum antecedentibus, rebusque ipsis & dogmatibus loquentium diligenter comparentur. Nam cùm loquela homini data sit, ad animi sensa exprimenda; Linguarum aut hominum vitio, passim fit ut ex animi sensis, aliunde notis, verba sint intelligenda; quod exemplis clarius fiet.

2. Variæ Gentes & diversarum Sectarum homines utuntur voce *Justitia* aut aliis, quæ idem significare censentur, in aliis Linguis; sed omnes æquè amplam voci non subjece-

runt poteſtatem: *Cicero* Juſtitiam * ita deſcribit: *Juſtitiæ primum munus eſt ut ne cui quis noceat, niſi laceſſitus injuriâ; deinde ut communibus utatur pro communibus, privatis ut ſuis.* Alii breviùs: *Juſtitia eſt, quâ unicuique ſuum redditur.* Ut cognoſcamus penitiùs quousque pateret notio virtutis, quam Romani *Juſtitiam* vocabant, obſervandum eam primùm ſpectaſſe eos, quia non *laceſſiverant injuriâ*, ſeu publicè, ſeu privatim. Itaque ſi quis laceſſiviſſet, poterat vir juſtus injuriam ſibi privatim illatam, privatis opibus ulciſci. Si quis pariter populus Rempublicam læſiſſet, omnibus civibus, poſt indictum per Fecialem bellum, non modò licitum, ſed etiam præceptum fuit hoſtiles agros invadere, prædas agere hominum & pecudum, omnia igne & ferro vaſtare, non pro ratione injuriæ; quæ numquam tam levis fuit, quin Populi Romani majeſtas graviter læſa videretur, adeóque armis etiam in vaſtiſſimarum provinciarum innocuos incolas vindicanda. Si qui ſocios Populi Romani, armis ab hiſce impetiti, quamquam iniquè, bello perſequerentur; *æquum* cenſebat Populus Romanus ſociorum hoſtes injuriam acceptam ſibi condonare, niſi vellent in ſe Romana arma convertere; quamvis ab ullo populo ſimile quidpiam ſibi imponi non pateretur.

3 Secundò, quod dicitur *ſuum* unicuique reddendum, non caret obſcuritate; neque enim definierunt adcuratè, quid unicuique *ſuum* dici poſſit. Itaque nec privati, nec populi

* *Officior. Lib. I. c. 27.*

puli probè norant quod ab se unicuique redditum oportuit. *Sua* videtur unicuique esse vitæ tranquillitas, & pacata facultatum fruitio; certè dum aliena jura, quæcumque tandem illa sint, non invadit. Hæc non diffiteantur Romani, sed si adjicias eum, cui *suam* tranquillitatem deberi fatebantur, dum ab eo lacessiti non erant, injuriam illis intulisse; jam verò negabunt se ullâ justitiâ teneri, ne eam tranquillitatem turbent.

4. Tertiò, ultioni modum statuendum à viro justo aiebant, seu illa ultio fieret ex Legibus, seu iis viis, quas impunè licuit ingredi. Verum ita loquuntur, ubi sermo est de civibus Romanis aut sociis; sed ad hostes quod adtinet, nihil non licitum fuit, & summa sævitia virtutum etiam nominibus velabatur: * *auferre, trucidare, rapere falsis nominibus imperium; atque ubi solitudinem fecerant, pacem adpellabant.* Neque hæ sunt dumtaxat Romani nominis hostium querelæ, habemus reum confitentem *Sallustium*, cujus hæc sunt verba initio *belli Catilinarii*, c. IX. de priscorum Romanorum moribus, quorum laudes persequitur: *Jurgia, discordias, simultates cum* HOSTIBUS *exercebant: cives cum* CIVIBUS *de virtute certabant.* Cùm hostibus nihil condonarent, *in pace* (domi) *beneficiis magis quàm metu, imperium agitabant; & accepta injuriâ, ignoscere quàm persequi malebant.* Ejusmodi etiam erant Lacedæmonii, *οἷς ἓν καλὸν ἁπλῶς καὶ δίκαιον ἦν τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον, quibus unum honestum simpliciter & ju-*

* *Tacitus in Vita Agricolæ C. XXX.*

justum erat, quod patriæ conducebat; quod illis exprobrat Anaxilaus Byzantinus, apud *Plutarchum* in Alcibiade p. 209. Huc facit animadversio *Lactantii* è Lib. V. c. 10. *Apud Maronem*, inquit, *rex ille*,

— quo justior alter
Nec pietate fuit, nec bello major, & armis:

Quæ nobis justitiæ documenta protulit?

Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsurus sanguine flammas.

Quid potest esse hac pietate dementius, quàm mortuis humanas victimas immolare, & ignem cruore hominum, tamquam oleo pascere? Sed fortasse hoc non ipsius vitium fuerit, sed Poëtæ, qui illum insignem pietate virum, insigni scelere, fœdaverit. Vide & sequentia, ex quibus liquet *Justitiæ* & *Pietatis* notiones, apud Ethnicos, non latè patere. Hinc meritò * Carneades omnibus populis qui florerent imperio, & Romanis ipsis, qui totius orbis potirentur, si justi esse vellent, hoc est, si aliena restituerent, ad casas fuisse redeundum, & in necessitate ac miseriis jacendum dictirabat. Si Romani interroganti respondere candidè, de *justitia* voluissent, fassi profectò essent, quod faciunt Athenienses apud *Thucydidem* Lib. V. ὅτι δίκαια μὲν ἐν τῷ ἀνθρωπείῳ λόγῳ ἀπὸ τῆς ἴσης ἀνάγ-

* *Lactantius Inst. Lib. V. c. 16.*

ἀνάγκης κρίνεται, δυνατὰ δὲ οἱ προὔχοντες πράσσουσι, καὶ οἱ ἀσθενεῖς ξυγχωροῦσι, *justa quidem, ex hominum æstimatione, ab æquali utrimque necessitate dijudicari; superiores potentia sua uti, infirmiores verò concedere.* Ejusmodi etiam *justitia* fuit Alexandri Macedonis, qui *Musicano* bellum illaturus erat; quòd alios Indos subigenti sibi obviam non processerat, se & ditionem suam dediturus, neque per legatos amicitiam rogarat, neque dona miserat, neque quidquam ab Alexandro petierat; eique non ignovit, priusquàm cum ingentibus muneribus veniret, se & gentem dedens, καὶ ὁμολογῶν ἀδικεῖν, *fassus se injuriâ adfecisse* Alexandrum, cui nihil debebat: ὅπερ μέγιστον παρ᾽ Ἀλεξάνδρῳ ἦν, ἐς τὸ τυχεῖν ὧν τις δέοιτο, *quod maximum erat, apud Alexandrum, ad ea quæ quis petiisset impetranda*, hoc est, ut fateretur jure id deberi, qui nullis legibus tenebatur. Hæc *Arrianus* Lib. V. p. 134. Ed. *H. Stephani.* *

5. Igitur, quotiescumque apud Romanos Scriptores legimus quempiam *justitiæ* amantem fuisse, aut simile quid; semper intelligendum erga cives, & quidem non lacessentes. Nam justissimi Romanorum iniqui semper lacessentibus, iniquissimi Reipublicæ hostibus fuere; quod omnibus, qui eorum Historiam legerunt, notissimum est. Exemplo indubi-

 tato,

* *Vide in indice Auctorum ad vocem* Sallustius, *insignem locum* Plutarchi *de Justitia.*

tato, hoc cernere licet in gladiatorum ludis, quibus captivos damnabant. Quid enim injustius, quàm cæde hominum innocentium gaudere? Quid crudelius, quàm cum voluptate promiscuas cædes spectare? At hoc Romanorum sanctissimi factitabant. Id spectaculi genus erat, *quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebrabatur, & quo multitudo maximè delectabatur*, ut docet *Cicero* in Orat pro P. Sextio, *num.* 124. Verùm tamen hoc spectaculo nimiùm gaudere interdum visi sunt viri Principes. Druso, Tiberii Imp. F. vitio versum, quòd cæde gladiatorum delectari videretur: *Edendis Gladiatoribus*, ait * *Tacitus*, *quos Germanici fratris ac suo nomine obtulerat, Drusus præsedit, quamquam vili sanguine nimiùm gaudens; quod vulgus formidolosum & pater arguisse dicebatur.* Consuli potest *Suetonius* in *Claudio* & *Nerone*. *Arbiter*, in Poëmate de Bel. Civili, inter ævi sui corruptelas, hanc recenset:

——— premit advena classes
Tigris, & aurata gradiens vectatur in aula,
Ut bibat humanum, populo plaudente, cruorem.

Vide & *Senecam* Ep. VII. Lib. I. Pulcrè ille Ep. XCV. seu Lib. XV. *Homo, sacra res, homini jam per lusum & jocum occiditur, & quem erudiri ad inferenda, accipiendáque vulnera*

* *An. I. c.* 76.

ra nefas, is jam nudus, inermisque producitur, satisque spectaculi in homine mors est.

6. Eadem cautione utendum est, erga alias omnes Gentes, in quibus consuetudines aut leges viguerunt Justitiæ contrariæ. Quotiescumque laudatur inter eas natus, quasi justitiæ addictus, excipienda sunt semper ea, quæ consuetudine Gentis abreptus contraria Justitiæ facit. Ita, apud Parthos, abjecti animi esse putabatur Vonones Romæ educatus, quòd humanior illis esset. *Prompti aditus, obvia comitas, ignotæ Parthis virtutes, nova vitia; & quia ipsorum moribus aliena, perinde odium pravis & honestis.* Verba sunt *Taciti* An. II, 2. Egregiè *Sallustius*, in Conjur. Catil. C. LVI. Catonem contra Cæsarem dicentem inducit: * *Jam pridem equidem nos vera rerum vocabula amisimus, quia bona aliena largiri* liberalitas; *malarum rerum audacia* fortitudo *vocatur.* Pari vocum abusu *humanitas* dicta est, quam adulationem vocari oportuit. *Illa verò vitiosissima*, ait *Quintilianus* Inst. Lib. II. c. 2. *quæ jam* humanitas *vocatur, invicem qualiacumque laudandi, cum est indecora & theatralis —— tum studiorum perniciosissima hostis.*

7. Contrà, apud Novi Testamenti Scriptores, Justitia multò latiùs patet; etenim extenditur ad omnes omnino homines, cives, peregrinos, amicos, inimicos, quibus quod *suum* est tribuere jubemur; *suum* autem est, quidquid nobis ipsi tribui vellemus, si eorum loco essemus. Ideò quotiescumque de *Justitia*

* *Vide ad hunc locum* Jos. Wassæum.

tia ſermo eſt, intelligenda eſt virtus multò Romana Juſtitiâ amplior & nobilior. Vide *Henr. Hammondum*, ad Matth. I, 19. Græci, nequiores alioquin in aliis quàm Romani, primùm conſpecta gladiatorum ſpectacula horruerunt. *Livius* Lib. XLI. c. 20. *Gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis primò majore cum terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quàm voluptate dedit; deinde ſæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam, familiare oculis, gratúmque id ſpectaculum fecit.* Ἀθηναίων σκεπτομένων κατὰ ζῆλον πρὸς Κορινθίους καταστήσασθαι θέαν μονομάχων, προσελθὼν Δημῶναξ εἰς αὐτοὺς, μὴ πρότερον, ἔφη, ταῦτα, ὦ Ἀθηναῖοι, ψηφίσεσθε, ἂν μὴ τοῦ ἐλέου τὸν βωμὸν καθέλητε: *cùm Athenienſes conſultarent, Corinthios imitati, de ſpectaculo gladiatorum conſtituendo, accedens ad eos Demonax: non priùs, inquit, Athenienſes, hæc decernetis, quàm miſericordiæ aram ſuſtuleritis.* Verba ſunt *Luciani*, in Demonactis vita. Judæi verò ne reos quidem poterant pati objici feris, cùm ejusmodi ſpectacula edere inſtituiſſet Herodes, quod nos docet *Joſephus* A. J. Lib. XV. c. 11. ἀσεβὲς ἐκ προδήλου κατεφαίνετο θηρίοις ἀνθρώπους ὑποῤῥίπτειν, ἐπὶ τέρψει τῶν ἀνθρώπων θέας: *manifeſtò enim impium videbatur objicere feris homines, ut ejusmodi ſpectaculo homines delectentur.*

8. In iisdem libris, ἀγάπη *amor*, aut *caritas*, non minùs latè patet quàm Juſtitia, nec multùm

tùm ab ea differt. Etenim extenditur ad omnes homines, cujuscumque sint Gentis, ac Opinionis; quos *proximos* nobis esse Christus docuit, adeóque Caritatis nostræ participes esse oportere ostendit. Caritas autem non spectat modò ea quæ ad hanc vitam mortalem, aut ad corpus; sed ea etiam quæ ad animum, & alteram vitam pertinent.

9. Attamen, apud quasdam Christianorum familias, à multis sæculis, usu receptum est omnia humanitatis jura iis negare, qui audent consecratis sententiis fidem derogare; eósque exquisitis suppliciis & morte, cetera innocentissimos, plectere. Creditur illa immanitas nequaquam *Caritati* repugnare; unde colligamus oportet eas familias voci *Caritatis* tam amplam non subjecisse potestatem, ac olim Apostolos.

10. Igitur cùm id genus Christiani *Sanctos*, quos vocant, nuperos laudant, ob summam Caritatem, quâ flagrabant; intelligenda est non Caritas Apostolica, quæ, in Judæos ipsos incredulos & Samaritas ferebatur; sed Caritas quæ ad *Hæreticos*, ut vocari solent, nequaquam porrigitur. Ita Caritate, at non Apostolicâ, flagrabat *Dominicus* ille novæ Monachorum familiæ Princeps, initio sæculi decimi tertii; qui ob *Caritatem* laudatur, & teste * ejusdem familiæ Scriptore, *prædicans contra Albienses in adjutorium sumsit quasdam devotas personas, zelantes pro fide, quæ corporaliter illos Hæreticos gladio materiali expugnarent, quos ipse gladio verbi Dei amputare non pos-*

* *Antonin. in Chron.* P. 3. tit. 23. c. 14. §. 2.

ſet. Hic ſatis liquet Caritatem, ſi quæ fuit in Dominico, multùm ab Apoſtolica diſcrepaſſe.

11. Indidem colligere eſt diligenter eſſe cavendum, ne, quia intelleximus quæ ſit definitio virtutis aut adfectionis animi, certo nomine adpellatæ, apud celebrem quempiam Scriptorem, putemus, quotieſcumque id ipſum nomen occurret; ſeu apud Scriptores alii Religioni addictos, ſeu etiam apud alios, qui eodem nomine cenſentur; ideò nos ſcire, quâ ratione ubique ſit intelligendum. Quod niſi caverimus, in graviſſimas hallucinationes paſſim delabemur, & diverſiſſimas notiones, ob communionem nominis, miſcebimus. Poſſemus oſtendere non rarò, in Eccleſiaſtica præſertim Hiſtoria, ita peccatum, & quotidie peccari.

12. Exempla adlata ex Gentibus integris, aut certè ingenti hominum numero petita ſunt: ſed ſæpe evenit, ut Scriptor ſingularis vocem quampiam arctiore multò aut latiore ſenſu intelligat, quàm alii. Ita, apud Apoſtolum Jacobum, *fides* ſignificat adſenſum dogmatibus Religionis præbitum, etiam ſine probis moribus; at, aliis in locis N. Teſtamenti, *πίστις* ſonat univerſum præceptis divinis debitum obſequium, tam in moribus, quàm in animi perſuaſione ſitum; alibi etiam alia, ut docebunt *Hug. Grotius* in Proœmio Ep. ad Romanos & *Henr. Hammondus* in Matth. VIII, 10. ad quem etiam vide additamenta noſtra.

13. Imò in uno eodémque Scriptore, interdum elegantiæ eſt vocem eamdem contiguo

guo loco, sensu alio, arctiore aut latiore, ponere. Species est ea in re ἀνταναχλάσεως. *Est* ἀντανάκλασις ait summus * eloquentiæ Magister, *ejusdem verbi contraria significatio. Cùm Proculeius quereretur de filio, quod is mortem suam exspectaret, & ille dixisset se verò non* exspectare; *imò, inquit, rogo* exspectes. Verùm ubi manifesta est ἀντανάκλασις, res in procliui est; at sunt loca, in quibus obscurior multò est; aut in quibus non Rhetoricâ figurâ mutatur vocis significatio, & datâ operâ, sed consuetudine quadam minus adcuratè loquendi. Ita Rom. IV, 9 πίστις est magnifica persuasio, de potentia & constantia divina, ab Abrahamo concepta; vers verò 13. πίστις est *Evangelium*, aut obsequium Evangelio debitum, cujus ope credentes, seu filii Abrahami in omnibus Gentibus fuere; adeò ut dicere queamus, ob fidem, posteritatem spiritualem Abrahami orbem terrarum possidere. Idem illâ voce significatur Cap. V, vers. 1. & alibi, in eadem Epistola. Præterea Cap. IV, 5. vox πίστις complectitur oppositionem quamdam operibus legalibus, quasi πιστεύειν & ἐργάζεσθαι sint opposita. Vult eo in loco Paulus, homines salutem non consequi Mosaicæ legis observatione, sed fide Evangelicâ; quæ docet præterita omnia in Legem peccata, imò & rituum neglectum, in posterum non effectura ut quisquam damnetur, si modò Evangelio credens eidem obsequatur.

14. Hinc

* *Quintil. Inst. Lib. IV. c. 4.*

14. Hinc videmus, in unius orationis contextu, vocem unam sæpe habere plures aut pauciores subjectas notiones. Manifestum enim est πίστιν Abrahami nihil esse, præter magnificam existimationem de Dei potentia, bonitate, & veracitate. Nec minùs perspicuum est, Paulum, ubi de Christianis loquitur, intelligere aut Evangelium, aut fidem quam Evangelio habemus; ex cujus vocis notione excludit tantùm obedientiam legalem, non Evangelicam.

15. Igitur non licet semper hujusmodi ratiocinatione uti: *Vox quæpiam significat aliquid primâ, mediâ, aut desinente oratione; ergo eadem est ejus in omnibus orationis locis, in quibus occurrit, significatio.* Scriptores enim passim aut incauti, aut datâ operâ, voci cuipiam, in eadem oratione, plures vel pauciores notiones subjiciunt, non monitis Lectoribus; aut, quod eodem redit, vocum significationem urgent non semper totam, sed tantùm quatenus hæc aut illa complectitur, licèt quàm latè pateret vocum significatus, in usu vulgari, non ignorarent. Atque hoc fieri certum est ab omnibus pænè Scriptoribus, si Geometras excipias, quibus non licèt ab adlata vocis definitione latum unguem discedere. Unum ex *Hesiodo* exemplum subjiciam, qui intra octo versus uni voci δίκη quatuor diversas potestates subjicit. Sic ergo loquitur à vers. 246. Operum & Dierum:

Ω̃ βα-

Ὦ βασιλεῖς, ὑμεῖς δὲ καταφράζεσθε καὶ αὐτοὶ
Τήνδε δίκην· ἐγγὺς γὰρ ἐν ἀνθρώποισιν ἐόντες
Ἀθάνατοι λεύσσουσιν ὅσοι σκολιῇσι δίκῃσι
Ἀλλήλους τρίβουσι, θεῶν ὄπιν οὐκ ἀλέγοντες.
Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ἀθάνατοι, Ζηνὸς φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων.
Οἵ ῥα φυλάσσουσίν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα,
Ἠέρα ἑσσάμενοι, πάντῃ φοιτῶντες ἐπ' αἶαν.
Ἡ δέ τε παρθένος ἐστι Δίκη Διὸς ἐγγεγαῦα.

O Reges, vos considerate etiam ipsi justitiam *hanc; prope enim inter homines versantes Dii vident quotquot pravis* judiciis *sese mutuò adterunt, Deorum animadversionem non curantes. Triginta enim millia sunt, in terra multos pascente, immortales Jovis custodes mortalium hominum, qui sanè &* judicia *observant & mala opera, nebulâ induti passim ambulantes per terram. Virgo autem est* Justitia *Jove prognata.* Primo loco *pœnas* sonat, ut liquet ex antecedentibus, secundò *injustum judicium*, tertio *justum judicium*, quartò *Deam justitiæ præsidem*. De aliis vocis significationibus diximus *Silvarum Philologicarum* C. V.

CA-

CAPUT VII.

REGULA VI.

Propriam vocum significationem cum tralaticia non esse confundendam.

1. PROPRIAM vocamus potestatem eam, quæ, ante omnes alias, est voci subjecta. *Tralaticia* verò est quævis alia, licèt, ad rem ipsam quod adtinet, idem sonet ac propria. Vocis *mortalis* propria significatio est, quâ morti obnoxium; sed minus propria quâ *hominem* designat, quia homines morti obnoxii sunt. Sæpe tamen significat simpliciter hominem, non magis prout morti obnoxium, quàm prout ratione utentem, aut ornatum quavis aliâ dotum, quibus præditus est.

2. Exempli causâ, *Tacitus* de Nerone Annal. XV, 23. *Memmio*, inquit, *& Verginio Rufo Coss. natam sibi ex Poppæa filiam ultra* mortale *gaudium accepit*, *adpellavitque Augustam.* Licèt *mortale gaudium* sit adfectus hominis; attamen ita non vocatur *mortale gaudium*, quòd hominis fuerit, sed quia fuit in Natura morti subjecta. Voluit innuere *Tacitus* Neronem lætitiam majorem testatum, quam quæ decuit morti obnoxium; qui non debet nimium lætari, ob natos liberos morti itidem obnoxios, quique adeò parentum non sunt proprii, sed iis

iis fortè in breve tempus mutui dati. Itaque incommodè Paraphraſtes Gallus nuperus interpretatus eſt hæc verba: *ultra humanam lætitiam.* Hoc ſatis liquidum eſt ex ſequentibus, ubi *Tacitus* de honoribus in infantem collatis: *quæ fluxa fuere, quartum intra menſem defunctâ infante.*

3. Eadem vox interdum humanum genus, non prout eſt morti obnoxium, ſed ſimpliciter denotat. * *Claudius Quadrigarius* Annal. XIII. dixit *concione dimiſſâ, Metellum in Capitolium veniſſe cum mortalibus multis*, quæ loquutio apud *Salluſtium* etiam aliquoties occurrit. Scio quidem ἔμφασιν quamdam in illa voce, eo in loco, quæſitam; ſed ea non ita urgetur, quaſi de morte cogitarit *Quadrigarius.*

4 Sæpe in confundendis ſignificationibus propriis & tralaticiis peccatum; cujus erroris ex celebri Pauli loco proferemus exemplum. Galatas, Cap. IV, 8. ita adloquitur: οὐκ εἰδότες Θεὸν ἐδουλεύσατε τοῖς μὴ φύσει οὖσι Θεοῖς, *ignorantes Deum ſerviiſtis iis, qui* naturâ *non ſunt Dii. Hugo Grotius*, poſt aliquot veteres Interpretes, explicat: *qui re ipſâ Dii non erant*, quales certè fuere ii, de quibus Paulus loquitur. Verùm licet ab ipſa re non aberret, à vi propria loquutionis multùm recedit. Quod ut intelligatur, negante particulâ demtâ, quærendum eſt quæ ſit poteſtas vocibus φύσει Θεός. Hacce Phraſi nihil ſignificari poſſet aliud, niſi is qui κατ' ἀντίθεσιν ad Ethnicorum Nu-

* *A. Gell. Lib. XIII. 28.*

Numina, dici à Judæis & Christianis quivit *naturâ suâ Deus*; non hominum institutione, vel opinione. Igitur ὁ φύσει Θεὸς est Numen quod hominum tantùm voluntate colitur, suâ autem naturâ divinum nihil habet. Φύσις, nempe, hîc opponitur θέσει, adeò ut ὁ φύσει Θεὸς idem sit ac θέσει Θεός. Dicebat *Chrysippus* in Libro περὶ καλοῦ, φύσει τὸ δίκαιον εἶναι, καὶ μὴ θέσει, *naturâ esse justum*, *non institutione*, ut auctor est in *Zenonis* vita *Laërtius*, §. 128. Lib. VII.

5. Ne videamur divinare, exempla hujusce phraseos proferemus, quæ rem extra dubitationis aleam collocabunt. *Plato* Lib. X. de Legibus, de nonnullis quos confutat: Θεοὺς, inquit, εἶναι πρῶτόν φασιν οὗτοι τέχνῃ, οὐ ΦΥΣΕΙ, ἀλλά τισι νόμοις: *Deos esse primùm dicunt hi non naturâ*, *sed arte & legibus.* Paullò post: καὶ δὴ καὶ τὰ καλὰ φύσει μὲν ἄλλα εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα. τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ᾽ εἶναι τὸ παράπαν φύσει, ἀλλ᾽ ἀμφισβητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις, καὶ μετατιθεμένους ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ᾽ ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν τότε κύρια ἕκαστα εἶναι γιγνόμενα τέχνῃ καὶ τοῖς νόμοις, ἀλλ᾽ οὐ δή τινι φύσει: *Et honesta alia quidem naturâ esse*, *alia verò lege*; *sed justa nullo modo lege esse*, *verùm homines de iis inter se semper disceptare*, *eáque mutare*; *& quæ mutarint*, *tum demum rata fieri arte & legibus*, *sed non naturâ*. *Ælianus* Var. Hist. Lib. II. c. 19. irridet Alexandrum, quòd

quòd vellet, decreto Urbium Græciæ, Deus haberi: γελοίως γε, ὃ γὰρ ἀπηρῦν ἐκ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ οὐκ εἶχε, ταῦτα ἐκ τῶν ἀνθρώπων αἰτῶν ἐκεῖνος ἐκέρδαινεν: *ridiculè, neque enim quæ à natura non habebat, ea ab hominibus petita adipiscebatur.* Ethnici, qui suos nonnullos Deos contendebant naturâ ejusmodi esse, non hominum voluntate in cœlum sublatos, dicebant eos esse κατὰ φύσιν, *secundùm naturam*; Christianorum verò Deum, nempe, Christum esse παρὰ φύσιν *præter naturam.* Æmilianus Ægypti præfectus ita Dionysium Alexandrinum, aliósque Christianos, apud *Eusebium* Lib. VII. c. 11. adloquitur. Δεδώκασιν ἐξουσίαν ὑμῖν σωτηρίας, εἰ βούλοισθε ἐπὶ τὸ ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ (Θεῖον δηλονότι) τρέπεσθαι, καὶ Θεοὺς τοὺς σώζοντας αὐτῶν τὴν βασιλείαν προσκυνεῖν, ἐπιλαθέσθαι δὲ τῶν ΠΑΡΑ ΦΥΣΙΝ: *Domini potestatem vobis fecerunt saluti vestræ consulendi; si modò velitis converti ad* (Numen) *quod est* SECUNDUM NATURAM, *& Deos qui ipsorum imperium tuentur adorare, eorum verò qui sunt* PRÆTER NATURAM *oblivisci.* Cùm respondisset Dionysius se solum Deum omnium rerum opificem culturum, reponit Æmilianus: τίς γὰρ ὑμᾶς κωλύει καὶ τοῦτον, εἴπερ ἐστὶ Θεὸς, μετὰ τῶν ΚΑΤΑ ΦΥΣΙΝ Θεῶν προσκυνεῖν; *Quis verò vos prohibet & hunc, si Deus est, cum iis qui* NATURA *sunt Dii, adorare?* Eodem modo loquitur * *Hierocles*, in LXXI Versuum Pythagoricorum, in hæc verba: ἔσεσθαι ἀθάνατος Θεός: ὁμοιώμενος, ait, τοῖς ἐν οὐ-

* Ed. Lond. p. 313.

χῇ τῇ ἐπῶν λεχθεῖσιν ἀθανάτοις Θεοῖς, ΟΥ ΦΥΣΕΙ ἀθάνατος Θεός: *Fies Deus immortalis*, id est, *similis factus iis, qui initio versuum dicti sunt immortales Dii, non naturâ Deus immortalis.* Dein, paginâ sequente, docens quî illa ἀποθέωσις fiat, ait Poëtam dixisse postmodum ἄμβροτος, οὐκ ἔτι θνητὸς, *immortalis, neque ampliùs morti obnoxius*, ἵνα κατὰ ἀφαίρεσιν τοῦ θνητοῦ ἡ θεοποιΐα ὑμῶν νοῆται, ἅτε μὴ φύσει, μηδὲ κατ' οὐσίαν ἡμῖν ἐνυπάρχουσα, ἀλλ' ἐκ προκοπῆς καὶ κατ' ἐπίδοσιν ἐπιγινομένη: *ut, ejus quod morti obnoxium est ademtione, nos Deos fieri intelligamus; quippe cùm ea Divinitas nobis neque* naturâ, *neque essentiâ insit, sed progressu & profectu adventicia.*

6. Non substitit error, in præpostera interpretatione vocularum οὐ φύσει, sed posito iis interdum significari *non reverâ*, eam interpretationem aliò perperam transtulit. Paulus de Judaïca Gente loquens Ephes. II, 3. ἦμεν, inquit, τέκνα ΦΥΣΕΙ ὀργῆς, *eramus natura filii iræ, ut & reliqui*, nempe, populi. Ad hunc locum vir summus, modò laudatus, adfert Gal. IV, 8. ut probet Paulum hoc velle, Judæos fuisse *revera iræ filios.* Sanè qui sunt φύσει τέκνα ὀργῆς, reverâ sunt irâ digni, nec ad rem ipsam quod spectat, à sensu aberrarunt ii ex Veteribus, qui, ante *Grotium*, ita verba Pauli intellexerunt. At non est ea propria vocis significatio.

7. Ubi sermo est de Gentibus aut Societatibus integris, ut in loco Pauli adlato, φύσις significat indolem Gentis. *Josephus* de Pharisæo-

risæorum secta, Ant. Jud. L. XIII, c. 18. φύσει πρὸς τὰς κολάσεις ἐπιεικῶς ἔχουσιν οἱ Φαρισαῖοι *Pharisæi naturâ clementes sunt in pœn s. Isocrates* vocat in Panegyrico Persas: ἀνθρώπους μάλιστα τὰς φύσεις διεφθαρμένους, *homines indolis corruptissimæ.* Scriptor Libri de Eloquutione, qui *Demetrio Phalereo* tribui solet: φύσει, inquit, ἐβραχυλόγουν οἱ Λάκωνες, *naturâ paucis loquebantur Lacones*, *Herodianus* Lib. I. c. 6. §. 25. φύσει τὸ βάρβαρον φιλοχρήματον: *naturâ barbari sunt divitiarum amantes.* Lib. II. c. 6. §. 13. φύσει δὲ κοῦφον τὸ Σύρων ἔθνος: *naturâ levis est Syrorum gens*; & paullò post: φιλέορτοι δὲ φύσει Σύροι, *naturâ festorum amantes.* Anonymus, apud *Diogenianum* in Βαρυδαίμων: Κρὴς ὑπάρχων ἐ φύσει ποικίλος, *cùm esset Cretensis, & naturâ varius.* Sic *Cicero* Lib. I. in Verrem, num. 81. ait Lampsacenos *homines fuisse* & NATURA *& consuetudine, & disciplinâ lenissimos.* Pro L. Flacco, sic de Lacedæmoniis loquitur, num. 63. *Adsunt Lacedæmonii, cujus civitatis spectata ac nobilitata virtus, non solùm* NATURA *corroborata, verùm etiam disciplinâ putatur. Sallustius* initio belli Catilinarii, de priscis Romanis: *Jus, bonùmque apud eos non legibus, magis quàm* NATURA, *valebat. Hirtius* in Comment. de bello Alexandrino C. VII. *Si mihi defendendi essent Alexandrini, quod neque fallaces essent, neque temerarii, multa oratio frustra absumeretur. Cùm verò uno tempore & natio eorum*

& NATURA *cognoscatur*; *aptissimum hoc genus esse ad proditionem nemo dubitare potest.* *Justinus* Lib. II. c. 2. de Riphæis: *Prorsus ut admirabile videatur*, *hoc illis* naturam *dare*, *quod Græci longâ Sapientium doctrinâ præceptisque Philosophorum*, *consequi nequeunt.* Itaque Paulus hoc dumtaxat vult, Judaïcæ Gentis *naturam*, seu *indolem* fuisse nequissimam & irâ divinâ dignam; quod verissimum esse ostendit tota Historia Judaïca. Qui verba hæc interpretantur, de obligatione ad pœnam cui naturâ suâ obnoxii sint omnes homines, & quæ non mutatur, non animadvertunt in imperfecto dici ἦμεν *eramus* & nos Judæi, ut alii; quod tempus ostendit agi de re quæ non ampliùs erat, sed emendata fuerat; nam prava indoles potest labore & studio, benignitate Dei adjuto, vinci. Quod adnoto, quia fuere qui hanc nostram interpretationem rejicerent, quòd voculam ἦμεν non satis adverterent. Ex eorum sententia oporteret Paulum dixisse ἐσμὲν *sumus natura filii iræ*, ut dicimus: *sumus natura mortales*, *sumus natura errori obnoxii*, non *fuimus*, aut *eramus*, quia hæc non mutantur. Adlata exempla satis demonstrant non in singulis modò, sed etiam in Gentibus integris, spectari φύσιν, seu *indolem*. Hoc experientia etiam docet, quod verbis *Livii* exprimemus, non ut ejus auctoritate, in re omnibus nota, utamur; verùm ut Lectoris adtentionem, eleganti sermone, nobis conciliemus. * *Tam civitatum*,

* *L. XLV. c. 23.*

tum, quàm singulorum hominum, inquiunt apud eum Rhodii, *mores* (φύσεις) *sunt. Gentes quoque aliæ iracundæ, aliæ audaces, quædam timidæ; in vinum, in Venerem proniores aliæ sunt. Athenienſium Populum fama eſt celerem, & ſupra vires audacem eſſe ad conandum; Lacedæmoniorum cunctatorem, & vix in ea, quibus fidit, ingredientem. Non negaverim & totam Aſiæ regionem inaniora* PARERE *ingenia, & noſtrorum tumidiorem ſermonem eſſe, quòd excellere inter finitimas civitates videamur.* Ita Judæis inſita veluti erat à natura σκληροκαρδία, quam illis paſſim exprobrant Prophetæ.

8. Ex dictis adparet vocabula quædam eſſe quidem ἰσοδύναμα, ad præcipuas partes notionis eis ſubjectæ, quod adtinet, quamvis in aliis partibus differant. Cavendum autem eſt ne, prætermiſſo diſcrimine, voces ejusmodi confundamus; quaſi ſatis ſit habendum, ſi in præcipua ſignificatione iis conveniat. Etenim notiones aliqua in re ſimiles, ſed diverſas in aliis miſceremus; unde parum adcurata rerum naſceretur cognitio.

9. *Tacitus*, * in *Germania* ſua, de honore, quem Germani mulieribus exhibebant, verba faciens: *ineſſe quin etiam*, inquit, *ſanctum quid & providum putant, nec aut conſilia earum aſpernantur, aut reſponſa negligunt.* Quæri poteſt quid voce *ſanctus* hoc in loco ſignificetur, & nuperus quidem Paraphraſtes Pariſien-

* *Cap. VIII.*

Parisiensis interpretatur *divinum*; quæ sanè vox hoc in loco synonyma est cum voce *sanctus*, magna ex parte. Attamen quia prorsus idem non significat, sensum non adsequetur quicumque in Paraphrasi adquiescet, nec ulteriùs quidquam investigabit. *Sanctus* hîc significat *venerandum*, & quod *religioso quodam horrore prosequi par est*; nec aliud vult *Tacitus*, nisi Germanos credidisse in mulieribus esse nescio quid veneratione religiosa dignum, & quod futura præsagiret. Ita * eodem libro, ubi narrat Romanos Septemtrionalem Oceanum navigare non ausos, ut quærerent, an aliqua Herculis vestigia iis in locis superessent: *Sanctius*, ait, *ac reverentius visum de actis Deorum credere, quàm scire*; hoc est, visum esse majoris venerationis ac reverentiæ, si crederetur potiùs quod narrabatur de Diis, quàm curiosiùs investigaretur navigatione, ut veritas inspectione comperta esset. Paullò pòst † loquitur de nescio qua quorumdam Germaniæ populorum Dea, quam vulgò ferebant in lacu quopiam lavari coram servis, qui postea submergebantur, subditque: *Arcanus hinc terror*, sanctâque *ignorantia*, *quid sit illud quod tantùm perituri vident*. Ignorantia *sancta* est quæ ex religiosa veneratione proficiscitur. Hinc factum etiam ut *sanctus* verendum oris majestate significaret, ut in hisce versibus *Ovidii*, *Fastorum* Lib. VI. de Carmenta responsum editura, v. 539.

Vix

* *Cap.* XXXIV.
† *Cap.* XL.

Vix illam subitò posses cognoscere; tantò
Sanctior, & tantò quàm modò major erat.

De origine vocis *sanctus* à *sanciendo*, vide *Ger. Joan. Vossium* in Etymologico.

10. In Translationibus omnibus, periculum maximum est, ne proprias significationes cum tralaticiis, & synonymis misceamus, quia, ut alibi diximus, Linguis ita inter se non convenit, ut semper habeant voces planè ἰσοδυνάμους. Hinc vel optimi Interpretes satis habent, si modò voces quàm maximè significatione iis quas vertunt adfines adhibeant; alioqui si vim vocum, quas interpretantur, adcuratè semper exprimere vellent, passim utendum esset circumloquutionibus ad voces singulas transferendas; quod esset molestissimum, & orationis seriem interturbaret. Verùm moniti Lectores caveant sibi oportet, ne nimiùm Interpretibus credant. Debent quidem translationes haberi quasi adminicula, ad intelligendos Veteres; sed non oracula, ex quibus de eorum sententia certò constet.

CAPUT VIII.

REGULA VII.

Multis vocibus esse obscuras notiones subjectas.

1. INTELLIGENDI sermonis difficultas non ex alia re major nascitur, quàm ex vocibus quibus est obscura potestas subjecta. Hinc passim contingit, ut videamur nobis perspicuè intelligere, quod non adsequimur; aut frustra laboremus, in quærendo quæ clara notio voce quapiam designetur, cùm nulla clara notio ei sit subjecta. Horum quidem exempla adferemus in II. Sectione * hujus Partis Secundæ; verùm quædam etiam hîc observari queunt, quoniam res ad omnis pænè generis notiones pertinet.

2. Omnia, quæ nota nobis esse dicimus, non sunt tamen æquè nota; quædam enim penitiùs, alia tantùm ἐξ ἐπιπολῆς nota habemus. Hinc fit ut, cùm de minùs notis loqui necesse nobis est, cogamur obscuris notionibus vocabula imponere. In sermone enim idem evenit, ac in Algebra, ubi quantitati aut planè ignoratæ, aut non distinctè notæ, certum nomen imponitur, ut A, B, &c. interea dum ex regulis Artis ad ejus cognitionem contenditur. Ita quoque, in quotidiano sermone;

de

* Cap. VII.

de innumeris loqui cogimur, quæ obscurissima sunt; quamvis Vulgus interdum notissima esse sibi persuadeat; qua in re differt ab Algebræ cultoribus, qui nomina quidem imponunt quantitatibus ignotis, sed quas ignotas sibi esse probè norunt.

3. Exempli causâ, nemo est qui non quotidie proferat voces, *Vita*, *Animal*, aliasque ex iis ortas, aut similes; at quotusquisque est, qui dicere queat quid animo sibi obversetur, cùm ea vocabula profert? Negant omnes lapides *vivere*, aiunt esse *inanimatos*; contrà plantas *vitâ* frui, & belluas *animâ* esse præditas; at si quæramus à plerisque, qui hæc in ore habent, quid sibi velint, interpretari vix ac ne vix quidem possint. Attamen si ejuscemodi vocibus uti vetarentur, vitam sæpe in silentio degere cogerentur.

4. Cùm adulti innumeris vocabulis hujus generis, in sermone & usu quotidiano, mentem suam exprimant; infantes, qui primùm loqui addiscunt, aut pueri, qui paullò provectiores sunt, hancce etiam consuetudinem à teneris unguiculis incauti contrahunt. Notiones quas ex occasione sensuum, vel ratiocinatione, seu adtentione animi sibi comparant, certis vocabulis, quantumvis obscuras, vocitant. Atque hoc quidem vituperandum non esset, si modò scirent ea notionum obscurarum esse nomina; sed quia ita sunt iis vocibus adsueti, ut statim ac proferuntur, adsint animo notiones quarum nomina sunt; & vicissim, ubi notiones animo obversantur, in promtu habeant vocabula qui-

bus eas vocent; ideò, inquam, existimant se intelligere optimè quæ dicant, seu claras eorum animo suo obversari notiones.

5. Hinc nobis, ubi legimus Veterum Scripta, duplex oritur labor, isque non adsuetis molestissimus. Primò, distinguenda sunt vocabula, quibus subjecerunt potestates claras, ab iis quæ obscuras tantùm subjectas habuerunt. Secundò, ea sermonis eorum comparanda est consuetudo, ut obscuræ illæ notiones non clariores, non obscuriores quàm iis obversabantur, animo nostro præstò adsint; audito vocabulorum illorum sonitu, aut conspectis characteribus, quibus exprimitur is sonitus.

6. Tum demum eos à nobis intelligi existimare debemus, cùm, verbis eorum lectis, eædem nobis obversantur notiones, seu claræ, seu obscuræ sint; quæ illorum animo aderant, eo tempore quo ea quæ legimus scribebant. Cavendum est vel maximè, ne eum putemus esse oportere verborum, quibus usi sunt, sensum, seu id eorum dogma, quod nos maximè Rationi consentaneum putamus; sic enim sæpissimè quod sentire debuerant, si quod dicebant rectè pensitassent, confunderemus cum eo quod reapse senserunt. Debebant, quantùm fieri poterat, claras potestates vocibus tribuere; sed passim hoc neglexerunt. Itaque frustra conaremur perspicuè id intelligere quod voluerunt, cùm nihil perspicui eorum menti sese objecerit.

7. In Theologia veterum Ethnicorum multa fuere, quæ verbis exprimebantur ejusmodi

di, quibus verisimile est eos nullum perspicuum adtribuisse significatum. A Tullo Hostilio dicuntur fana consecrata esse PAVORI & PALLORI, ob eam pugnam, quâ Fidenates & Vejentes vicit. Cùm in media pugna desertum se audiret, ab exercitu Albanorum, * *in re trepida duodecim vovit Salios; fanáque Pavori ac Pallori.* Quæri potest an reverâ Tullus existimaret *Pavorem* ac *Pallorem* esse Deos? an verò, illa delubra essent tantùm monumenta, non tam Numinibus, quàm memoriæ posteritatis consecrata? Non videtur posterius, quo posset defendi stultum trepidi Regis facinus, hîc locum habere; quia vota in rebus trepidis concepta eo fine nuncupabantur Diis, ut adjutores essent; quod ut celeriùs facerent, aliquid eis promittebatur. An ergo Tullus credidit, & clarè intellexit duo Numina esse, quæ ita vocarentur, & metum hominibus injicerent? At hoc nullo alio ex loco Historiæ Romanæ, à Romanis creditum adparet, & nimis absurdum est; neque, ut opinor, adnuisset Tullus, si quis ab eo petiisset, an Pavorem & Pallorem esse Deos, seu Naturas quasdam humanâ præstantiores crederet? Quid ergo tum animo versabat, cùm votum adeò absonum conciperet? Nempe nescio quid obscuri de Deo, quicumque esset, qui metum suorum pelleret, propitiando.

8. Iidem Romani habebant, in mœnibus suis, fana *Mentis, Virtutis, Honoris, Pietatis, Fidei, Spei, Pudicitiæ, Concordiæ, Pacis, Quietis,*

* *T. Livius Lib. I. c. 27.*

tis, *Salutis*, *Felicitatis*, *&* *Libertatis*. Mihi non fit verisimile totidem Deos, claro animi adsensu, à Romanis esse creditos. Videntur potissimùm voluisse commendare eas virtutes, vel res sanè quàm optandas; licèt fortasse nescio quid obscuri, de Diis mentibus hominum illas virtutes ingenerantibus, aut beneficiis illis homines donantibus, animo versarent. Haud absimili modo mentem Romanorum *M. Tullius*, * in Libris de Natura Deorum, interpretatur: *Quidquid magnam utilitatem generi adferret humano, id non sine divina bonitate erga homines fieri arbitrabantur Itaque tum illud quod erat à Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant; ut cùm fruges Cererem adpellamus, vinum autem Liberum &c. tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua, sic adpellatur ut ea ipsa vis nominetur Deus, ut* Fides, *ut* Mens, *quas in Capitolio dedicatas videmus proximè à M. Æmilio Scauro. Ante autem ab Atilio Calatino erat* Fides *consecrata. Vides* Virtutis *Templum, vides* Honoris *à M. Marcello renovatum; quod multis ante annis erat, bello Ligustico, à Q. Maximo dedicatum. Quid* Opis, *quid* Salutis, *quid* Concordiæ, Libertatis, Victoriæ? *quarum omnium rerum quia vis erat tanta, ut sine Deo regi non posset, ipsa res Deorum nomen obtinuit.*

9. Credibile est priscos Romanos, nescio quid simile obscurè cogitasse; & ipse *Cicero* fortè non parum impeditus fuisset, si ab eo quis quæsiisset quid intelligeret voce *Vis*, quam ait

* *Lib. II. c. 23.*

ait Deum nominatam? Nec rectè etiam faceret, ut opinor, quicumque notiones claras ſubeſſe crederet ſequentibus verbis: *Quo ex genere* Cupidinis, *&* Voluptatis, *&* Lubentinæ Veneris *vocabula conſecrata ſunt, vitioſarum rerum, neque naturalium; ſed tamen ea ipſa vitia naturam vehementius ſæpe pulſant.*

10. In Philoſophia quoque ipſa innumera ſunt vocabula, quibus obſcuriſſimam adjunctam eſſe notionem nemo dubitare poterit, qui vel aliquantiſper expenderit. Si quis legat *Ariſtotelis* præſertim ſcripta Phyſica & Metaphyſica, facile animadvertet virum illum, quidquid ejus diſcipuli aut admiratores jactarint, non tam abſcondiſſe datâ operâ obſcuris verbis quod clarè intelligeret, quàm obſcuras cogitationes obſcurè expreſſiſſe. Ita initio Lib. I. φυσικῆς ἀκροάσεως, ait ita nos progredi ſolitos, in inveſtigatione naturæ rerum, *ut ab iis quæ ſunt nobis manifeſtiora & clariora viam adſectemus ad ea quæ ſunt naturâ clariora & manifeſtiora.* Primò voces σαφὴς & γνώριμος ſunt *relativæ*, nec umquam proferuntur, niſi ad aliquem, cui res eſt manifeſta, reſpiciatur. Itaque nihil eſt quod poſſit propriè dici γνώριμον ἁπλῶς, ut loquitur eodem in loco *Stagirita.* Deinde, ſi demus *abſolutas* eas eſſe voces, hæc ſignificabunt, quæ *ſimpliciora* naturâ ſuâ ſunt; atque eas voces, contra uſum receptum, intellexiſſe videbitur *Ariſtoteles*; quo poſito, hoc voluerit, nos ſolitos à compoſitis ad ſimplicia progredi; unde colli-

git

git, sibi etiam in Physicis ita progrediendum, adeóque à *principiis* incipiendum. Si quis ab eo quæsivisset, an *principia* rerum naturalium sint ἡμῖν γνωριμώτερα, quàm ipsæ res naturales? negasset sine dubio. Nam cùm omnes, qui sensibus & ratione utuntur, aliquatenus norint corpora quæ nos undequaque ambiunt; paucissimi sunt, qui de principiis quibus constant cogitent Quare ergo ita Physicam suam exorsus est, ut videatur contrarium ei quod sentiebat dicere? Nempe, quia non satis intelligebat quid diceret, & obscuras quasdam cogitationes obscuris verbis exprimebat.

11. Atque hoc quidem exemplum non selegimus, quasi eximium, sed quòd librum aperientibus primum occurrerit. Ex mala autem Magistri consuetudine, in obscuris adquiescendi notionibus, & utendi stylo obscuro, omnes Discipulos ejus obscuritas cogitationum ac styli, quasi contagio quædam, pervasit. Cùm in Hispaniam ab Arabibus adlata esset ejus Philosophia, circa annum Christi MCCVIII indéque in Italiam ac Galliam venisset; ex ea nata est Philosophia Scholastica, quæ similem sibi Theologiam peperit; in quibus vix dixeris, résne, an verba sint obscuriora.

12. Verùm non postremis dumtaxat sæculis, Philosophia minùs adcurata innumeras voces obscuras in Theologiam Christianam invexit, ut cùm sequente Capite, tum alibi ostendemus. Præter Philosophiæ obscuritatem, multùm obfuit perspicuitati, secundo, ter-

tertio & quarto Ecclesiæ Christianæ sæculis, ψευδώνυμος eloquentia, quam cæco amore plerique prosequebantur. Dum enim pluris faciunt figuratam & tumidam orationem, quàm simplicem ac solâ perspicuæ veritatis vi nitentem sermonem; innumeris vocabulis, sine sensu, proferendis se adsuefecerunt. Exempli causâ, à tempore *Augustini*, vix ulla vox frequentior fuit voce GRATIA; ubi sermo est de hominis ad saniorem mentem reditu, & vi cui is reditus debetur. Eâ tamen voce quid significetur, cùm ab iis quæritur, qui ea utuntur, nihil responsi perspicui ferre licet. Quamobrem in Gallia * Jesuita festivi ingenii, non inficetè dixit, „ *Gratiam* illam divi„ nam, quæ tantùm strepitum excitavit in „ Scholis, & tam mirabiles effectus in homi„ num animis edit; *Gratiam* illam adeò effi„ cacem, & suavem simul; quæ de duritie „ cordis, illæsâ Arbitrii Libertate, trium„ phat, nihil esse tandem, præter NESCIO „ QUID. Nec certè ea vox usquam in Scriptura eo sensu legitur, quamvis ceteroqui sit πολύσημος. Ubi de Deo sermo est, χάρις, *gratia*, ejus *misericordiam*, aut *beneficium* quodpiam significat, nusquam arcanum & ineluctabilem adflatum; quo sensu eam intellexit *Augustinus*, popularis sanè orator, sed Criticæ imperitus. Quidam adferunt hanc in rem 1 Cor. III, 10. XV, 10. ubi manifestò de donis in Paulum collatis, ut Apostoli munere fungi posset, non de communi *gratia conversionis*, ut loquuntur, agitur. Ceteroquin à nobis nequaquam

* *Bouhours* in Dialogo *du je ne sai quoi.*

quaquam occultæ Dei in animum actiones hîc rejiciuntur, sed ea tantùm quæ pauculis concessa dicitur, prorsúsque necessaria saluti cùm putetur, plerisque tamen omnibus negatur; qui nihilo minùs jure damnantur quòd non crediderint, cum adflatu ad credendum necessario donati non fuerint. Verùm & adflatus nescio quos omni lumine & ratiocinatione destitutos, & quibus homines nonnulli credunt quod volunt, nec necesse sibi putant rationem fidei suæ reddere, ut fanaticos, à prudentium omnium animis remotos putamus.

13. Itaque cùm ejusmodi Scriptores legimus, & adsueti perspicuis notionibus atque claro sermoni, nitimur definire voces quibus usi sunt; passim frustra laboramus, quia nullam claram potestatem plurimis vocabulis subjecerant. Nulla definitio vocis *Gratia*, quæ quadret in notionem *Augustini*, dari potest; præter hanc: *Est nescio quid, quo Deus, ex Augustini sententia, paucorum animos ad pietatem ineluctabili modo flectit, idque ab omnibus cùm nostris ratiocinationibus, tum iis quæ extrinsecus nobis objiciuntur distinctum.* Si nitaris clariorem notionem adnectere voci *Gratia*, ea tua erit notio, non Augustiniana.

14. Optandum esset eos, qui Lexicis conficiendis operam dant, certâ notâ distinguere vocabula obscura à claris: uti distinguunt barbara aut antiquata, ab usu meliorum sæculorum receptis. Illâ enim notâ monerentur tirones, imò & sæpe provectiores, ne frustra laborarent in quærenda clara significatione vocis;

vocis, quæ numquam obtinuit; néve suam ipsorum notionem cum Veterum notione confunderent.

CAPUT IX.

REGULA VIII.

Voces esse, quibus nulla subjecta est potestas.

1. SI contingeret Polonum & Gallum, vernacularum tantùm Linguarum peritos, sine interprete, colloqui, alterum Gallicè, alterum Polonicè; atque, finito sermone, utrumque adfirmare sibi eo colloquio satisfactum; non possent effugere, quin uterque insanus haberetur. At ausim dicere Philosophos & Theologos Scholasticos, summa cum laude, & eximiæ eruditionis fama, idem non semel, aut iterum, sed μυριάκις factitasse. Utuntur enim passim vocibus, quibus non tantùm obscuram notionem subjiciunt, quod in antecedenti Capite ostendimus, sed etiam planè nullam; & tum quidem potissimùm sese mirificè loquutos esse sperant, atque ab aliis censentur, cùm ad ravim usque, instar campanarum, sonitum sine mente maximum ediderunt. Cujus rei multæ sunt causæ, sed quarum duas potissimas dumtaxat adtingemus.

2. Omnes, ut diximus, ab infantia adsuescunt voces proferre, ad significanda multa,

quæ obſcuriſſimè norunt. Adde & pueros tunc putare ſe rem intelligere, quando nomen, quo deſignari ſolet, memoriæ mandarunt. Si puer quidpiam videns, quod adpellatum coram ſe non meminerit, quærat quid ſit, docetur rei nomen; quo audito, rem credit ſibi notam eſſe, cùm nomen tantùm teneat. Exempli cauſâ, offeratur vas vitreum puero, quæratque quid ſit? Reponitur *vas vitreum.* Memoriæ mandat haſce voces, neque quidquam ulteriùs exquirit; ſi verò ab eo poſtea quæras an ſciat quid ſit, illico regeret eſſe *vas vitreum*, & ſibi rem notam eſſe exiſtimabit, licèt vitri intima natura ei ſit penitùs ignota.

3. Hinc factum ut multa, quæ nec oculis, nec aliis ſenſibus uſurpamus, nominibus adficiamus, quamvis nuſquam ſint; útque propter nomina nota, cognoſci à nobis putemus. Cùm quidpiam contingit, cujus cauſa prorſus ignota eſt, dicimus factum id eſſe CASU ſeu FORTUNA, & rem nos acu tetigiſſe arbitramur; cùm tamen iis vocibus nullam ſubjecerimus notionem. Eleganter * *Democritus:* ἄνθρωποι, inquit, Τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀγνοίης: *homines finxerunt idolum Fortunæ, propriæ ignorantiæ velamentum.* *Cicero* in Topicis c. 17. de cauſis: *Latent*, inquit, *quæ ſubjectæ ſunt Fortunæ, cùm enim nihil ſine cauſa fiat, hoc ipſum eſt Fortunæ eventus, obſurâ quod* ‡ *latenter efficitur.* Hiſce tamen non Poëtarum modò, ſed Oratorum

* *Apud Euſeb. Præp. Evang. Lib. XIV. c. 27.*

‡ Ita lego, non *qua.*

torum & Historicorum scatent Scripta; quæ proinde periodis, sensu carentibus, referta esse agnoscamus necesse est. Voce Τύχη persæpe usus est gravissimus Scriptor *Polybius*, ab ipso initio Historiæ; qui si rogatus fuisset quid esset, paucis prolatis, coactus fuisset fateri multò potiore jure de hoc nomine dici posse quod habet in nominibus locorum, quorum ignotus est situs, Lib. III. c. 36. Ἐπὶ τῶν ἀγνοουμένων εἰς τέλος ὁμοίαν ἔχει τὴν δύναμιν ἡ τῶν ὀνομάτων ἐξήγησις ταῖς ἀδιανοήτοις καὶ κρουσματικαῖς λέξεσι: *in iis quæ planè ignorantur, similem potestatem habet nominum recensio, ac voces nihil significantes, & soni percussione instrumentorum editi.*

4. Ipsi Philosophi iisdem vocibus passim usi sunt, & seriò *Fortunam* & *Casum* causas esse physicas contenderunt. *Aristoteles* * enim, inter eas causas, seriò enumerat ΤΗΝ ΤΥΧΗΝ καὶ ΤΟ ΑΥΤΟΜΑΤΟΝ, & hæc ita distinguit, ut dicat τύχην versari circa actiones Naturarum προαιρέσει *facultate eligendi* præditarum; τὸ αὐτόματον verò circa ea, quæ sunt facultate illâ destituta. Si quæras ab *Aristotele*, quid sint illæ causæ? pro definitionibus rerum, vocum definitiones profert. seu docet quâ occasione eas adhibet; nempe, se solere iis uti quando aliquid evenit inexspectatum & cujus causa ignoratur. Exempli causâ, aliquis aliquò it, quò non solet alioquin ire, atque eo in loco accipit pecu-

* *Physic. Lib. II. c.* 4, 5, 6.

niam, de qua ne cogitaverat quidem. Hoc dicit *Aristoteles* fieri κατὰ τύχην. Si verò lapis cadat, à nemine homine pulsus, & frangat aliquid, hoc fieri κατ' αὐτόματον vult.

5. Ne dubitaremus hæc magnum Philosophum, ut pleraque alia, vulgari sermoni inædificasse, hoc ipse significat initio Cap. II. ubi dicit, quæ fiunt semper, vel ut plurimùm, ea Fortunæ non tribui, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐστί τινα ἃ γίνεται καὶ παρὰ ταῦτα, καὶ πάντες ταῦτά φασιν εἶναι ἀπὸ τύχης, φανερὸν ὅτι ἐστί τι ἡ τύχη· καὶ τὸ αὐτόματον: *sed quoniam sunt quædam, quæ fiunt etiam præter ista, & omnes hæc dicunt esse à Fortuna, manifestum esse Fortunam & Casum esse aliquid.* Naturæ Genius, ut vocitatur à Scholasticis, non animadvertit vulgari hac Phrasi nihil significari; sed inde argumentum duxit ad probandum esse nescio quas Naturas, quæ esse nequeunt; nam ipse non adsentitur iis, qui dicebant Fortunam non modò esse ἄδηλον ἀνθρωπίνῃ διανοίᾳ sed θεῖόν τι καὶ δαιμονιώτερον, *divinum quidpiam, & humana natura superius.* Atqui licèt nescirent quid dicerent, tamen poterant videri Numen quodpiam nomine Fortunæ intelligere; quod *Aristoteles* improbat.

6. In Philosophorum adcuratiùs loquentium Scriptis, τύχη *fortuna* & εἱμαρμένη *fatum* distinguuntur; hoc enim certa causarum series, quæ ineluctabilis est: illa inconstans & mutabilis dicitur. Attamen à multis priscis Scripto-

ptoribus confunduntur. Multa *Lucanus* hujuſce rei exempla, plurima alii paſſim Scriptores ſuppeditabunt. Duo tantùm, quæ inſtar omnium erunt, proferemus. *Lucanus* ergo ſic Theſſalam veneficam loquentem inducit Lib. V. verſ. 611 ubi à ſe Fata violari poſſe negat:

At ſimul à prima deſcendit origine mundi
Cauſarum ſeries, atque omnia FATA *laborant,*
Si quidquam mutare velis, ———
——— *tunc Theſſala turba fatemur,*
Plus FORTUNA *poteſt.*

Curtius Lib. X. c. 5. §. 35. *Cùm plurimum virtuti debuerit* (Alexander) *plus debuit* FORTUNÆ; *quam ſolus omnium mortalium in poteſtate habuit. Quoties illum à morte revocavit? quoties temerè in pericula vectum perpetua felicitate protexit? Vitæ quoque finem eumdem illi, quem gloriæ, ſtatuit. Exſpectavere eum* FATA, *dum, Oriente perdomito, aditóque Oceano, quidquid mortalitas capiebat impleret.* Quàm hæ voces obſcuræ ſint, imò quàm nihil ſignificent ut nobis conſtet, claram aut etiam aliquam notionem ſub iis latentem oportet quæramus. De *Fato* elegans eſt judicium *Maximi* Tyrii Orat. III. Κᾀν πεπρωμένην φῶ, ὄνομα λέγω πλανώμενον ἀνθρώπων δόξαις. τίς γὰρ ἡ πεπρωμένη; ποίας φύσεως; τίνος οὐσίας; εἰ μέν τις Θεὸς ἐσσὶ τοὶ οὐρανὸν εὐρὺν ἔχουσιν. οὐδὲν τῶν δεινῶν σὸν ἔργον.

γον. ὐδὲ καθ' εἱμαρμένην ἀνθρώπιναι συμφοραὶ (ὐ γὰρ θέμις ἀνάπτειν Θεῷ αἰτίαν κακῦ) εἰ δέ τις ἐσσὶ βροτῶν τοὶ ἐπὶ χθονὶ ναιετάυσι. ψεύδεται μὲν ὁ Ἐλπήνωρ, λέγων, ἆσε με Δαίμον⊙ αἶσα κακή· ψεύδεται ᾗ ὁ Ἀγαμέμνων λέγων, ἐγὼ δ' ὐκ αἴτιός εἰμι, ἀλλὰ Ζεὺς ϗ Μοῖρα, ϗ ἠεροφοῖτις Ἐρινύς. ἔοικε δὲ ταυτὶ τὰ ὀνόματα εἶναι μοχθηρίας ἀνθρωπίνης εὔφημοι ἀποςροφαὶ, ἀναθέντων αὐτῆς τ̈ αἰτίαν τῷ Δαιμονίῳ ϗ ταῖς Μοίραις ϗ ταῖς Ἐριννύσιν: *Quid enim est Fatum? cujus naturæ? cujus essentiæ? Si quidem ex Diis sis, qui cœlum latum habitant, opus tuum nihil habet mali, neque secundùm fatum humanæ calamitates contingunt; non licet enim Deo caussam mali tribuere. Si verò sis aliquis mortalium, qui in terra habitant, mentitur Elpenor cùm dicit:* læsit me Dæmonis malum fatum. *Mentitur & Agamemnon dicens:* non ego sum causa, sed Jupiter & Parca, & Erinnys quæ per aërem fertur. *Videntur verò hæc nomina esse nequitiæ humanæ aversiones, quibus ejus causa tribuitur Numini & Parcis & Erinnybus.*

7. Apud *Aristotelem*, vocibus ΥΛΗ *materia*, ΦΥΣΙΣ *natura*, ΟΥΣΙΑ *substantia*, ΕΙΔΟΣ, *forma*, sæpe nulla videtur potestas adfixa; quod haud difficile ostensu esset, nisi instituti nostri ratio obstaret. Ejus sectatores habent etiam multas ejusmodi voces, quales sunt *Adtractio*, *Antipathia*, *Sympathia*, *Antiperi-*

periſtaſis, aliæque ſimiles, quæ *Qualitatum occultarum* nomine continentur. Nam quando quidpiam oriri aiunt à *qualitate occulta*, exempli cauſâ, quæ *Sympathia* vocatur; idem eſt ac ſi dicerent, manare id à cauſa, cujus nullam notionem habent.

8. Quod non ignoſcitur Philoſophis, id multò minùs in Religione condonandum. At Romani non dubitarunt * templa *Fortunæ*, & quidem *malæ* conſecrare; quamvis interrogati non auſi fuiſſent ſeriò dicere ſe Numen cæcum, & varium, quódque omnia ſúsque déque haberet colere, aut eſſe Naturam ejusmodi divinam. Quid ergo voce *Fortuna* intelligebant? Nimirum, nihil; & perinde feciſſent, ſi NIHILO fana & aras conſecraſſent. Quod & Græcorum nonnulli viderunt, teſte vel *Philemone*, cujus hi Senarii ex incerta Comœdia ſuperſunt:

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία Τύχη θεός,
Οὐκ ἔστιν, ἀλλα ταυτόματον, ὃ γίνεται
Ὡς ἔτυχ᾽ ἑκάστῳ προσαγορεύεται Τύχη.

Profectò hominibus nulla Fortuna eſt Dea,
Nulla, inquam, verùm quidquid temerè provenit
Fortunæ à nobis accipit vocabulum.

Pulcrè etiam hanc in rem *Plinius* Hiſt. Nat. Lib. II. c. 7. *Invenit inter has utrasque ſententias* (ſuperſtitionem & impietatem) *medium ſibi*

* *Vide Cicer. de Nat. Deor. Lib. III. c. 24. & 25. & Plinium Hiſt. Nat. Lib. I. c. 7.*

ſibi ipſa mortalitas Numen, quo minùs etiam plana de Deo conjectatio eſſet. Toto quippe mundo, & locis omnibus, omnibusque horis, omnium vocibus Fortuna ſola invocatur. Una nominatur, una accuſatur, una agitur rea, una cogitatur, ſola laudatur, ſola arguitur, & cum convitiis colitur; volubilis, à pleriſque verò & cæca exiſtimata, vaga, inconſtans, incerta, varia, indignorumque fautrix. Huic omnia expenſa, huic omnia feruntur accepta; & in tota ratione mortalium, ſola utramque paginam facit. Adeóque obnoxii ſumus ſorti, ut Sors ipſa pro Deo ſit, quâ Deus probatur incertus. Vide etiam deſcriptionem *Fortunæ* quam habet *Pedo Albinovanus* Eleg. I. 51. & ſeq. 372. & ſeqq. & illic notata. Hinc non multùm, ut opinor, abfuere, * qui auctore *Æliano*, in Lib. *de Providentia*, aras erexerant *Anno*, *Menſi*, *Senectuti*, *Arti*, *Paupertati*, imò & *Morti*, εἰς γέρας τῇ κοινῇ ἀναπαύλῃ, ὥσπερ τῷ τελευταίῳ ὅρμῳ, *in honorem communis quietis aut extremi portûs.*

9. Omne quod *honeſtum* & *laudabile* eſſe dicebant reliqui Philoſophi, id Epicurei *caſſum quiddam, & inani vocis ſono decoratum eſſe contendebant*, ut plus ſemel docet † *Cicero*; nec multùm à vero abfuiſſe videntur. Quid enim eſt τὸ καλὸν, ſi res ipſas ſpectemus, in Ethnicorum plerorumque Scriptis? Nihil prorſus. Erat tantùm opinio quædam, in hominibus, quâ *honeſtum* quidpiam eſſe exiſtimabant, cujus rationem reddere non poterant.

* Citatur ab *Euſtathio ad Dionyſii Periegeta verſ.* 45.
† *Tuſc. Quæſt. Lib. V, n.* 73. & 119.

rant. At à Christianis facilè *honestum* definietur, *quod est humanæ societati utile, adeóque Deo ejus conditori acceptum. Epicuro*, vicissim, exprobrabant alii Philosophi inanes voces, cùm dicebat Deos (quos nomine ponebat, cùm re sustulisset) habere *quasi corpus & quasi sanguinem*. Sic apud *Ciceronem* de Nat. Deorum Lib. I. *n.* 74. Cotta Velleio: *Corpus*, inquit, *quid sit, sanguis quid sit, intelligo; quasi corpus & quasi sanguis quid sit, nullo prorsus modo intelligo ——— & ne tu quidem intelligis.*

10. Ne Theologia Ethnica sola hisce vitiis laboraret, operam dedere quidam ex Christianis, qui tamen multos invenere sectatores. Eorum quæ dicunt nullam notionem habent, qui verba faciunt de corpore humano, aliquot pedes longo, quod tamen intra punctum continetur; de corpore unico quod multiplex simul est, & in variis locis unum; de corpore quod penetrat alia, ita ut eadem sit aliorum & ejus extensio, & simul diversa; de figura, pondere, colore, quæ nulli rei insunt, &c. De hisce in Scholis Hispaniæ, Italiæ, Galliæ, Germaniæ ita quotidie disputatur, quasi de re aliqua sermo esset; cùm revera de nihilo loquantur, & hoc unum observent, ut illa verba, quibus nihil significatur, certo quodam situ collocent, quasi aliquid significarent.

11. Haud aliter judicandum videtur de eorum sermone, qui narrant humanam naturam Divinitatis participem factam fuisse, & Divinitatem Humanitatis; illa enim mutua

communicatio qualitatum æque intelligitur, ac intelligeretur qui diceret esse circulum, qui ita cum triangulo conjunctus sit, ut circulus quidem habeat adtributa trianguli, triangulum verò circuli.

12. Si quis quærat quî fieri queat ut qui ita loquuntur non animadvertant se sonos sine mente emittere, sed putent se eximiè loquutos, postquàm multa talia effutierunt; duæ potissimùm videntur esse causæ, quarum alteram suprà adtigimus. A teneris unguiculis, adsueti sunt ejusmodi vocabulis audiendis, & proferendis. Præterea ideò falluntur, quòd voces quibus utuntur separatim intelligant; quo fit ut etiam conjunctas intelligere sibi videantur, cùm tamen conjunctæ repugnantia, hoc est, nihil significent.

13. Itaque hoc est indubitatum, quicumque id proferunt quod repugnat, eos, licèt voces quas usurpant sejunctas intelligant, nullam tamen notionem, quæ toti orationis complexioni respondeat, animo obversantem habere. Atque hoc multò sæpiùs evenit, quàm vulgò existimatur; ut satis animadvertent peritiores, qui à nobis moniti aliorum sermones adtendent.

14. Manifestum est loquelâ eos abuti, qui verba proferunt sine sensu; nec quisquam sibi sermonem ejusmodi exprobrari, sine pudore, audiat. Sed quia multi in eo peccato deprehenderentur sæpissimè, si verborum quibus utuntur ab iis significatio quæreretur; hoc ne fieret, inventa sunt alia vocabula, seu loquutiones, quibus ejusmodi inquisitio velut

pro-

propulsaretur. Philosophi Scholastici, ut jam monuimus, ubi quæritur à se, quid sit *Adtractio*, aut *Sympathia*, reponunt esse *qualitates occultas*; quibus verbis qui interrogat arcetur, ne curiosiùs in illa inquirat. Responsio tamen hæc eòdem redit, ac si Philosophus reposuisset: *Equidem usus sum vocibus Adtractionis, & Sympathiæ, sed iis nullam notionem adjungo; ideóque frustra à me quæritur quid significent.*

15. Theologi, qui non minùs loqui amant quàm Philosophi, de iis quæ non intelligunt, sæpe æque verentùr simplici hujusmodi oratione uti. Itaque si quis quærat interpretationem multorum vocabulorum, quibus utuntur, non eodem sensu quo alii, regerunt sermonem esse *de re incomprehensibili*, ideóque à Ratione humana non debere de ea, ut de ceteris rebus, judicium ferri. Qua sanè in re non falluntur, sed paullò simpliciùs si loquerentur, ita auditores suos compellarent: *Hactenus de nobis ignota loquuti sumus, vocésque ideò adhibuimus quibus nullam subjecimus potestatem; itaque eas interpretari non possumus.*

16. At neque Philosophi, neque Theologi rem, ut est, profitentur; seu quia ipsi errorem suum non intelligunt, seu quia vulgus, quod simpliciùs multò agit, indignaretur tam prolixas passim orationes ab iis haberi de rebus, quas non magis, quàm reliqui homines perspectas habent; & tanto adparatu verborum, quasi sipario, merum NIHIL tegi. Hoc si vulgò notum esset, brevi magna Philoso-

losophiæ & Theologiæ Scholasticæ pars æterno damnaretur silentio, & argumentum innumerarum disputationum exaresceret; quod loquendi avidis & in illis tricis innutritis molestissimum accideret. Hanc in rem, memoratu digna sunt verba *Augustini*, * quibus persuadere quidem Lectoribus vellet rem ἀκατάληπτον intelligi, sed verba deesse Theologis, quibus quod intelligunt exprimant; fatetur tamen interea verbis eorum nihil dici: *Non audemus dicere unam Essentiam, tres Substantias*; *sed* inquit, *unam Essentiam vel Substantiam, tres autem Personas, quemadmodum multi Latini ista tractantes & digni auctoritate dixerunt; cùm alium modum aptiorem non invenirent, quo enunciarent verbis* QUOD SINE VERBIS *intelligebant. Reverâ enim cum Pater non sit Filius, & Filius non sit Pater, & Spiritus Sanctus ille, qui etiam donum Dei vocatur, cùm nec Pater sit, nec Filius, tres utique sunt. Ideóque pluraliter dictum est:* Ego & Pater unum sumus. *Tamen cùm quæritur quid tres? Magnâ prorsus inopiâ humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres Personæ, non ut* ALIQUID *diceretur, sed* NE TACERETUR. Idem eleganter & verè, Confess. Lib. XII. C. XI, 12. *Trinitatem omnipotentem quis intelligit? Et quis non loquitur eam, si tamen eam? Rara anima, quæ, cum de illa loquitur, scit quid loquitur. Et contendunt & dimicant; & nemo, sine pace, videt istam visionem.*

17. Oporteret Lexicographos, qui solent eas

* *De Trinitate Lib.* V. *c.* 9.

eas voces vocibus aliis ſine ſenſu vertere, ſimili cautione uti, ac erga obſcuras; nimirum, obſervare has quidem voces ſenſu carere, ſed adhiberi certis occaſionibus, quæ etiam notandæ eſſent. *Transſubſtantiatio*, exempli cauſâ, vox eſt quâ nihil ſignificatur, ſed quæ adhibetur à Pontificiis, ubi loquuntur de ſententia ſua circa præſentiam corporis Chriſti, in Euchariſtia. Similia dixeris de vocibus *Conſubſtantiatio*, *Communicatio Idiomatum*, aliisque id genus, & multis loquutionibus, in quibus occurrunt.

CAPUT X.

REGULA IX.

Loquutiones eſſe multas in omnibus Linguis anomalas, & parum adcuratas, quæ nimiùm urgendæ non ſunt.

I. OPTANDUM quidem eſſet Linguas omnes conſtantibus quibusdam Regulis adeò adſtrictas eſſe, ut ab iis diſcedere numquam liceret; atque eas Regulas Rationi, & rerum naturæ ſemper conſentaneas eſſe; ita ut perpetuò ea orationis ſtructura ſervaretur, quæ quàm aptiſſima ad rem perſpicuè exprimendam eſſet. At cùm Linguæ uſu & paullatim fuerint inventæ, & à plurimis uſurpatæ, qui de Loquelæ fine numquam ſatis cogitarant;

gitarant; hinc natæ sunt innumeræ Anomaliæ, non in vocibus tantùm separatis, sed in generibus loquendi, quibus orationis perspicuitas imminuta est. Usus qui pendet, non à doctissimis & præ ceteris judicio præditis, sed à multitudine potissimùm, multa consecravit; quæ non adsuetis negotium facessunt, & impediunt etiam ne ii, qui Linguis utuntur, animadvertant se obscurè loqui.

2. *Anomalias*, ut ne obscuritate ipsi peccemus dum eam vituperamus, hîc vocabimus non singularum vocum inflexiones, quæ præter regulas fiunt, de quibus Grammatici, nec tantùm formulas, quæ generalibus Grammatices Regulis repugnant, sed quæ obstant quominùs res, de qua sermo est, clarè intelligatur; quia qui loquitur obliquiore & impropria utitur oratione; & quæ ex Regulis ægrè resolvi potest. Exempli causâ, Livius Lib. II. c. 42. *Moti*, inquit, *irâ numinis causam nullam aliam vates canebant publicè, privatimque, nunc extis, nunc per aves* CONSULTI, *quàm haud ritè sacra fieri.* Vates non consuluntur extis & avibus, sed ipsi per exta & aves consulunt Deos, his enim inspectis quæ sit Deorum mens conjiciunt. Atque hoc ipsum voluit *Livius*, quod explicatiùs extulit *Curtius* Lib. VII. c. 8. *Qui post Darium victum ariolos & vates* CONSULERE *desierat, rursus ad superstitionem, humanarum gentium ludibria, revolutus Aristandrum, cui credulitatem suam addixerat, explorare eventum rerum sacrificiis jubet.* Similis est loquu-

quutio *vincere bellum*, πόλεμον νικᾷν, quæ cùm alibi sæpe, tum *Polyæni* Lib. I. C. XX. §. I. occurrit, neque enim vincitur bellum, sed homines qui bellant. Νικᾷν ἀγῶνα dicunt iidem Græci, ἀντὶ τȣ̃ νικᾷν τȣ̀ς ἀνταγωνιςάς. Vide *Epictetum* in Enchir. c. XXV. & alios passim.

3. Multa talia apud omnes Scriptores occurrunt, quæ eloquentiæ famam non minuebant apud Gentes, quæ ejusmodi loquutionibus adsuetæ erant; sed quæ nobis sæpe molesta sunt, & impediunt quominùs sensum Veterum adsequamur, aut nimiam adtentionem postulant. Fateor, ubi res aliunde nota est & clara, loquutiones anomalas parum negotii facessere, ut in exemplis adlatis; sed ubi res obscurior est, ejusmodi sermonis anomaliæ obscuritatem, non parum augent. Quis intelligere posset φεύγειν δίκην, *fugere litem*, ut φεύγειν δίκην ἀνδροφονίας *fugere litem cædis*, & breviùs φεύγειν ἀνδροφονίας, *fugere cædis*, significare simpliciter *accusari*, & *accusari cædis*; nisi ex innumeris exemplis, quæ affatim quivis præbent Lexicographi, res constaret? Sunt tamen & viri docti, qui in hac phrasi convertenda cespitarunt. Sic legem de provocatione ad Populum à Valerio Publicola latam, τὸ δῆμον ἀπὸ τῶν ὑπάτων τῷ φεύγοντι δίκην ἐπικαλεῖσθαι, vertit *R. Constantinus*, *crimen deprecantibus provocationem esse à consulibus ad populum*; cùm debuisset vertere *reis*, seu *accusatis*.

cuſatis. Eſt locus apud *Plutarchum*, in vita Valerii p. 103. Edit. Wechelianæ.

4. Poſtquam Linguæ excoli cœperunt, inſtitutæ quidem Analogicæ Regulæ ſunt, ad quas pleraque exigi oportuit; ſed eæ Regulæ numquam omnes uſûs anomalias delere potuerunt; nam in quibusdam conſuetudo tam altas radices egerat, ut evelli non potuerit. Egregiè hanc in rem * Quintilianus: *Non cùm primùm fingerentur homines, Analogia demiſſa cœlo formam loquendi dedit, ſed inventa eſt, poſtquam loquebantur; & notatum in ſermone quid quomodo caderet. Itaque non ratione nititur, ſed exemplo; nec lex eſt loquendi ſed obſervatio, ut ipſam Analogiam nulla res alia fecerit, quàm conſuetudo.*

5. Si ἀκυρολογίας urgeremus, quaſi loquutiones ex Analogicis Regulis intelligendas, difficultates maximæ naſcerentur, & lites inter Eruditos non parvæ; quod experientia ſatis ſupérque demonſtravit, ut exemplis manifeſtius erit. Geneſ. II. 2. in Hebraïcis legimus: *Et abſolvit* (ויכל vajjechal) *Deus die ſeptimo opus ſuum quod fecit, & quievit die ſeptimo ab omni opere quod fecit*, &c. Cùm hoc in commate, ut & ſequente, diſerte adfirmetur Deus ſeptimo die quieviſſe, ideóque velle ut feriæ eo die obſerventur; Interpretes non parum impediti fuere, in interpretandis hiſce vocibus, *abſolvit ſeptimo die*, quæ videntur ſignificare Deum ſeptimo die aliquid operis feciſſe. Inde factum videtur, ut Samaritici Codicis exſcriptores pro שביעי *ſchebibhi* ſeptimo, repoſuerint

* Inſt. Lib. I. c. 6.

fuerint ששי *ſchiſchi* ſexto; quod ſequuti ſunt *οἱ* LXX, qui habent ἕκτῃ, niſi ipſi Samaritis facem prætulerint. Recentiores verò Interpretes nonnulli exiſtimarunt rem confectam fore, ſi verbum ויכל *vajjechal* verteretur, & *abſolverat.* Verùm licèt hæc poſterior verſio nihil habeat Hebraïcæ Grammaticæ contrarium, attamen eò confugere opus non eſt, quia etiamſi vertes: & *abſolvit*, idem tamen erit ſenſus. Multò etiam minùs neceſſe eſt quidquam immutare; quod à LXX. Intt. & Samaritis factum cenſemus, non ab Hebraïci noſtri codicis exſcriptoribus; quia his nulla fuit cauſa mutandi *ſextum* in *ſeptimum diem*, quandoquidem ad perſpicuitatem hoc nihil facit; alii verò mutare potuerunt, ut occurrerent difficultati, quæ inde naſci videbatur. Reverâ ſi proprietatem ſermonis ſpectemus, adcuratiùs loquuntur qui *ſexto die* à Deo abſoluta ſua opera dicunt. Sed in deſignatione temporis, non ita ſemper obſervatur κυριολογία, quin ſæpe rem referamus ad tempus, quod proximè id quo res facta ſequutum eſt. Ita Exod. XII, 15. jubentur Iſraëlitæ amovere, primo Azymorum die, fermentum domibus ſuis: *primo die ceſſare facietis fermentum, ex ædibus veſtris.* Attamen hoc oportuit factum, ſub finem * decimi tertii diei, ante veſperam, quâ inchoabatur decimus quartus, qui fuit primus Azymorum, ut patet ex verſ. 18. & Judæorum uſu. Similis eſt obſervatio *A. Gel-*

* Vid. & *Joan Lightfootium de Miniſterio Templi* 6. XII. 2.

lii Lib. VII. c. 2. ubi ait phrasibus *quoad vivet*, *quoad morietur*, *quoad Senatus habebitur*, *quoad dimittetur*, unum idémque tempus significari: *tempora enim duo*, inquit, *cum inter se opposita sunt atque cohærentia*, *ut alterius finis cum alterius initio misceatur*, *non refert utrum per extremitatem prioris*, *aut per initium sequentis*, *locus ipse confinis demonstretur*. Hinc *ante* & *post* interdum, in designando tempore, idem significat. *Lactantius* Instit. Divin. Lib. IV. c. 10. Christum ait *ante diem decimum Calendarum Aprilium* cruci adfixum. Libro verò de Mort. Persecut. c. 2. *cruciatus est*, inquit, *post diem decimum Calendarum Aprilium*. Ad quem locum vide *Steph. Baluzii* Epistolam, p. 114. Ed. Ultrajectinæ. Attamen, ut ad Geneseos locum redeamus, omnibus diligenter expensis, vertere *intra septimum diem*, perspicuitatis caussâ maluimus. Vide quæ ad eum locum scripsimus.

6. Matthæus C. XXI, 7. ubi adventum Christi asinâ vecti Jerosolymam describit, ita loquitur de Apostolis eum in asinæ pullum subjicientibus: *Adduxerunt asinam & pullum & imposuerunt iis* (ἐπάνω αὐτῶν) *vestimenta sua*, *& insidere fecerunt eum super iis*, ἐπάνω αὐτῶν. Cùm non verisimile sit Jesum utrique insedisse, & Evangelistæ alii ὀναρίῳ tantùm vectum esse doceant, Interpretes hîc in varia abierunt. *Cantabrigiensis Paraphrasis Græco-Latina* habet singulari numero: ἐπέθηκαν ἐπ' αὐτὸν (in pullo) τὰ ἱμάτια, καὶ ἐπεκάθισαν ἐπάνω αὐτοῦ. *Syrus* ita etiam legit; at Vul-

Vulgatus, in fine commatis, omittit αὐτῶν, vertitque *desuper*, sed in medio versu habet *imposuerunt super eos*; unde intelligimus in fine omissum αὐτῶν, propter difficultatem memoratam. Alii posterius αὐτῶν referunt ad ἱμάτια, sed obstat huic interpretationi prius αὐτῶν, quod ad asinam & pullum necessariò referendum.

7. Verùm hæ sunt παραδιορθώσεις & παρερμηνείαι, cùm hîc sit mera ἀκυρολογία, quâ Matthæus nihil aliud voluit dicere, quàm quod alii. Similem prorsus habemus, apud *Homerum* Iliad K. 513. & 529. ubi de Diomede in unum ex equis Rhesi se subjiciente: Καρπαλίμως δ᾽ ἵππων ἐπεβήσατο, *statim verò equos conscendit*, & rursus:

Τυδείδης δὲ χαμᾶζε θορὼν ἔναρα βροτόεντα
Ἐν χείρεσσ᾽ Ὀδυσσῆϊ τίθει, ἐπεβήσατο δ᾽ ἵππων.

Tydides cùm in terram desiliisset, sanguinea spolia in manibus Ulyssis posuit, conscenditque equos; cùm unum tantùm conscenderit, Ulysse alteri insidente.

8 Ex Grammaticis Regulis, pronomina demonstrativa plerumque ad id nomen debent referri, quod proximè antecedit; at nullus Scriptor adeò ejusmodi Regularum observans est, ut numquam eas violet. *Homerus*, Iliad.

T. poſtquàm retulit lamenta Briſeidis, & aliarum Captivarum, quæ flebant, verſ. 302.

> Πατρόκλου πρόφασιν, σφῶν δ' αὐτῶν κήδε' ἑκάστη,

ſub prætextu deflendi Patrocli, ſuas ipſarum miſerias; continuò ſubjicit verſ. 303.

> Αὐτὸν δ' ἀμφὶ γέροντες Ἀχαιῶν ἠγερέθοντο,
> Λισσόμενοι δειπνῆσαι, ὁ δ' ἠρνεῖτο στεναχίζων.

Senes Archivorum circa eum congregati erant, orantes jentaret, ſed is ſuſpirans negabat. At αὐτὸν non refertur ad Patroclum, de quo in antecedente verſu, ſed ad Achillem, cujus ſuperiùs mentio facta fuerat. Idem obſervatum eſt à viris doctis, in aliquot N. T. locis, ut Act. X, 6 1 Joan. V, 20. in voce οὗτος, licèt de poſteriore loco ſit orta controverſia, quia volunt plerique inde probari Jeſum Chriſtum vocari τὸν ἀληθινὸν Θεὸν; negantibus, cum *H. Grotio*, Unitariis, οὗτος referri ad proximè antecedentia verba. Ita uſu venit, ut ea loca, quorum verbis nihil probatur quod in controverſia ſit, quàm ea quibus diſſidentes Chriſtiani utuntur in rebus controverſis, meliùs intelligantur.

9. Attici phraſin habuerunt, in eorum Scriptoribus frequentiſſimam, quæ tamen Analo-

gia

giæ generali Linguæ Græcæ videtur repugnare. Nempe, pro δίκαιόν ἐστι τοῦτο πράττειν, quo etiam utuntur ut reliqui Græci, dicunt δίκαιοι ἐσμὲν τοῦτο πράττειν, *justi sumus hoc facere.* Ita *Criton*, initio ejus Dialogi qui ejus nomine inscriptus est, dicit : δίκαιοι ἐσμὲν σώσαντές σε κινδυνεύειν τοῦτον τὸν κίνδυνον, *justi sumus te servato, periclitari hoc periculum*, pro δίκαιόν ἐστιν ἡμᾶς, &c. Qui *Platonem* leget multa similia reperiet, & plura etiam apud *Aristophanem*; qui sermone quotidiano utentes inducens, non ita Regulas observat, quæ in colloquiis ejusmodi sæpe negliguntur.

10. Interdum miscentur duæ phrases, adeò ut initio ab unâ facto, alterius pars subjiciatur. *Homerus* * Iliad. B. ita Nestorem loquentem inducit:

Φημὶ γὰρ οὖν κατανεῦσαι ὑπερμενέα Κρονίωνα,
Ἤματι τῷ ὅτε νηυσὶν ἐπ' ὠκυπόροισιν ἔβαινον,
Ἀργεῖοι Τρώεσσι φόνον καὶ κῆρα φέροντες,
Ἀστράπτων ἐπιδέξι', ἐναίσιμα σήματα φαίνων.

Dico enimverò adnuisse præpotentem Saturnium, *eo die quo naves celeres conscenderunt Argivi, cædem & mortem Trojanis inferentes*, fulgurans *dexterâ, fausta signa* ostendens.

* *Vers.* 350.

dens. Poſtremum verſum concepit, quaſi in primo dixiſſet : κατένευσε ὑπερμενὴς Κρονίων, cum quo conveniret ἀστράπτων; aut ita incepit, quaſi dicturus eſſet ἀστράπτοντα. *Euſtathius* quidem vult hunc locum eſſe σολοικοφανῆ, non verò σόλοικον, cenſetque punctum poſt φέροντες collocandum eſſe & in quarto verſu ſubintelligendum ἦν ; verùm alia ab * Eruditis adlata ſunt ejusmodi exempla, ex quibus liquet *Euſtathium* fruſtra vereri ne *Homero* Solœciſmus tribuatur. Nec dubito tamen, ſi per verſuum leges licuiſſet, Librariorum aut Criticorum intempeſtivam diligentiam effecturam fuiſſe ut *Homerus*, aliique Poëtæ, apud quos talia occurrunt, convenientiùs Regulis loquerentur. Multò rectius eſt, quod ad eumdem locum obſervat doctiſſimus Grammaticus; Poëtam, nempe, ἢ καὶ ἀρχαΐζοντα, ἢ καὶ μιμούμενον ῥήτορα ἐναγώνιον νοήμασιν ἑαυτὸν ἀπασχολοῦντα, ἐκ τοῦ καταλλήλου τῆς συντάξεως μὴ διόλου φροντίσαντα, *aut antiquo more loquutum, aut imitatum Rhetorem decertantem, qui cogitationibus occupatus non prorſus curat ſeriem conſtructionis.*

11. Neque hæc inter Poëticas licentias numeres, cùm elegantes Proſæ Scriptores haud raró ejusmodi verborum ſtructuris utantur. *Polyænus* Lib. I. c. 15. Θεόπομπος ——— τὸ, τι ἄστυ ἔρημον εἷλε, *Theopompus urbem vacuam*

CE-

* Daniel. Heinſii *Proleg. in Exercitationes Sacras p.* 31. & *ſeqq.*

CEPIT; καὶ κατόπιν ἐμβάλλουσι τοῖς Μεσσηνίοις, *& à tergo* INVADUNT *Messenios.* Aut erat dicendum οἱ περὶ Θεόπομπον εἷλον καὶ ἐμβάλλουσι, vel ἐμβάλλει post εἷλε. Idem Scriptor Cap. XVIII. οἱ πολέμιοι τὸ λόγιον εἰδότες, κοινὸν αὐτοῖς ἦν παράγγελμα ἐν ταῖς μάχαις, ἀπέχεσθαι Κόδρου. *Hostes scientes hoc oraculum, publicum erat eis edictum.* Pro structura Grammatica, dicendum erat τοῖς πολεμίοις εἰδόσιν, aut post id initium Periodi, quo usus *Polyænus*, κοινὸν εἶχον παράγγελμα, aut κοινῶς παρηγγείλαντο. Similia ex eodem Scriptore loca ad hæc verba adfert *Is. Casaubonus*, qui vetat credere hîc esse mendum & meritò vult esse σχῆμα quoddam; licèt nequaquam καινοπρεπὲς, ut ait vir summus, vel *Homero* teste, sit. Idem præterea verè addit in *Æliani* Scriptis, oppidò quàm elegantibus, haud raro talia observari. Dein duo loca *Æliani* profert, quorum alter exstat Var. Hist. Lib. II. c. 13. de quo tamen loco nihil dixit *Jac. Perizonius*, homo loquax, quem *socordiæ*, quam aliis objectat, meritò hîc, ut alibi accuses. Alter est Hist. Animal. Lib. VII. c. 26.

12. Simile quidpiam occurrit apud *Virgilium* Eclog. IV, 62. ubi sic Pollionis filium compellat Poëta:

Incipe, parve puer, risu cognoscere matrem, &c.

Incipe, parve puer; QUI *non risere parentes*,
Nec Deus HUNC *mensâ, Dea nec dignata cubili est*.

Oporteret aut CUI dictum, aut HOS. Nisi constaret à tempore *Quintiliani* * ita scriptum fuisse, in Codicibus *Virgilii*, & Veteres Grammaticos circa loci sensum hæsitasse; vix etiam hic locus videtur manus Criticas evasurus fuisse. Ejus, ut & hoc obiter notemus, hic est sensus: "adride puer parentibus, „ quoniam inter Heroas olim futurus es; qui „ enim non adriserit parentibus, is neque con„ jugem Deam habebit, neque Dei ullius men„ sæ adhibebitur; quorum alterutrum priscis „ Heroibus contigit." Putabant enim Veteres risum præmaturum in infantibus præsagire aliquid magni. *Lucianus* in Dialogo Vulcani & Apollinis, ita Vulcanum de Mercurio recens nato loquentem inducit: ἑώρακας, ὦ Ἄπολλον, τὸ τῆς Μαίας βρέφος τὸ ἄρτι τεχθὲν, ὡς καλόν τέ ἐστι, καὶ προσγελᾷ πᾶσι, καὶ δηλοῖ τι ἤδη ὡς μέγα ἀγαθὸν ἀποβησόμενον; *vidistine, ô Apollo, filiolum Maiæ nuper natum, ut formosus est omnibusque adridet, & jam quiddam præ se fert, quasi in magnum aliquod bonum sit evasurus*. *Plinius* Lib. VII. c. 16. inter præsagia in infantibus observata, hoc refert; *Risisse, eodem die quo genitus esset, unum*, inquit, *hominem accepimus Zoroastrem*. Similia quoque narrabantur de Cyro infante, qui à pastore regio

* *Inst. Orat. Lib. IX. c. 3.*

regio ad uxorem delatus *veluti ad notam adlusit*, ut loquitur *Justinus* Lib. I. c. 4. cujus hæc sequuntur verba: *tantusque in illo vigor, & dulcis quidam blandientis risus adparuit, ut Pastorem uxor ultrò rogaret permitteret sibi, sive fortunæ ipsius, sive spei suæ puerum nutrire.* Nempe, risus Cyri magnum quidpiam portendere mulieri videbatur. Mensâ suâ *Ixionem* dignatus est Jupiter; quamobrem συμπότης εἶναι θεῶν idem est *Epicteto* c. XXI. Enchiridii atque ad Heroum dignitatem evehi. Hinc Pythagorei qui virorum præclarorum fato functorum animos in Heroum numerum referri putabant, teste *Laërtio* Lib. VIII. §. 31. suæ sectæ homines, quos ceteris omnibus haut parum antistare censebant, convivas esse post mortem aiebant Plutonis & Proserpinæ, quod falsè ridet *Aristophon*, in *Pythagorista*, Grotianorum Fragment. p. 843. ubi quempiam ex Inferis reducem inducit:

Ἔφη τε καταβὰς εἰς δίαιταν τῶν κάτω,
Ἰδεῖν ἑκάστους, διαφέρειν δὲ πάμπολυ
Τοὺς Πυθαγοριστὰς τῶν νεκρῶν, μόνοισι γὰρ
Τούτοισι τὸν Πλούτωνα συσσιτεῖν ἔφη.

Dicebat, cùm descendisset in mansionem inferorum, vidisse se singulos, multùm verò differre Pythagoreos à mortuis, solos enim illos dicebat Plutonis esse convivas. Vide not. ad Scholiasten *Luciani* T. I. p. 31. Venus verò cubili dignata est Anchisen, Adonin, aliosque Heroas.

13. Lucæ C. XXI, 6. ejusmodi loquutio occurrit: ταῦτα ἃ θεωρεῖτε, ἐλεύσονται ἡμέραι ἐν αἷς οὐκ ἀφεθήσεται λίθος ἐπὶ λίθῳ, &c. *Hæc quæ videtis, venient dies, quibus non relinquetur lapis lapidi impositus*, &c. Ubi nominativus ταῦτα nullum habet verbum, quod sequatur. Ad quem locum consuli poterit *H. Grotius*. Sed plura ejusmodi phrasium exempla suppeditabit *Sal. Glassius* in *Phil. Sacra* Lib. III. Tract. I. Can. 28. licèt in eo erret, quòd putet initium phraseos absolutè poni, & vim integri membri obtinere; ut Act. VII, 40. *Moses hic, qui eduxit nos de terra Ægypti, nescimus quid factum sit ei.*

14. In numerum loquutionum mistarum referendæ hæ Plautinæ, *facere patrem ne introëat*, pro *facere ut pater ne introëat*, Mostellar. Act. II. S. I. vers. 42. & * *absque eo fuisset, hoc fecissem*, ἀντὶ τοῦ, *nisi is fuisset, hoc fecissem*, ἀντὶ τοῦ, *nisi is fuisset, hoc fecissem*, aut *absque eo hoc fecissem*. Vide & Aulular. Act. IV. S. I. vers. 1. & Interpretes. Eodem loco habenda est hæc oratio *Hirtii* de Bello Africano C. XXV. *Dum hæc ita fierent, Rex Juba, cognitis Cæsaris difficultatibus, copiarumque paucitate, non est visum dari spatium convalescendi, augendarumquè ejus opum.* Ita desinit quasi dixisset *Regi Jubæ*; aut ita incepit, quasi dicturus fuisset *non censuit*, aut quid simile, loco horum *non est visum*. Huc possunt referri ἀνακόλουθα omnia, quæ in omnis

* Vide Intt. *Plauti* ad Menæchmos Act. V. Sc. 7. vs. 3.

mnis generis Scriptoribus occurrunt, quorum aliquot exempla congessit *M. Ant. Muretus* Lib. I. Ep. 33 & post eum *Philip. Rubenius* Elect. Lib. II. p. 16.

15. Fortè & quædam fuerunt in Linguis Græca & Latina aliisque, constantis quidem usûs, sed nullarum Regularum limitibus adstricta; quale est quod in Gallica Lingua hodie cernere est, in qua nulla Regula proferri potest, quæ doceat quænam sint adjectiva substantivis præponenda, quænam postponenda. Sed illa ut plurimum nobis latent, ut si Lingua Gallica periisset ex usu quotidiano, ne cogitaremus quidem de illa re, quam nos docuit usus,

Quem penes arbitrium est, & lex & norma loquendi.

Simile quidpiam in Græca Lingua fuit, si veteribus credimus Grammaticis. *Photiana* excerpta ex *Helladio* Bezantinoo: Καλὸς καὶ ἀγαθὸς οἱ Ἀττικοὶ λέγοντες, ἀγαθὸς καὶ καλὸς οὐ λέγουσι. καί τοι λέγοντες ἀγαθὴ τύχη, λέγουσι καὶ τύχη ἀγαθή: *Attici dicunt* καλὸς καὶ ἀγαθὸς, *sed non* ἀγαθὸς καὶ καλὸς, *quamquam* ἀγαθὴ τύχη *dicunt &* τύχη ἀγαθή.

16. Si quis adtentè *Herodotum* legat, multa in ejus constructione anomala occurrent. Exempli gratiâ, frequenter apud eum legas, ἐμοὶ δοκέειν, & ὡς ἐμοὶ δοκέειν *mihi videri, ut mihi videri*, ἀντὶ τοῦ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ut vulgò etiam loquuntur Græci. Nec dubito quin, si

semel

Lib. IV. c. 163. ubi Infinitivus eſt loco Imperativi: σὺ μέν τοι ἥσυχος εἶναι κατελθὼν εἰς τὴν σεωῦτε, ad verbum, *tu quidem quietus eſſe redux in patriam.* Sic & apud *Homerum* Iliad. I. verſ. 255.

—— σὺ δὲ μεγαλήτορα θυμὸν
Ἴσχειν ἐν ςήθεσσι.

Tu magnanimum animum habere in pectore.

Vide & verſ. 281. Non poteſt ſubaudiri δεῖ, *oportet*, quod alioqui ſubaudiri in ea phraſi ſolet, quia anteceſſit σὺ *tu.* Ne dixeris etiam ſubaudiendum μέμνησο *memento*; nam apud *Heſiodum* in hoc verſu, ubi hæc ipſa eſt loquutio, verbum hoc intelligi nequit, Oper. & Dier. verſ. 616.

—— ἀρότε μεμνήμενος εἶναι
Ὡραίε.

Memor eſſe arationis tempeſtivæ, nemo enim dixerit *momento memor* eſſe. Vide verſ. 623. & 641.

18. Poëtæ non raro habent ejusmodi loquutiones. Sic *Euripides* in Hecuba, verſ. 333.

Αἶ αἶ τὸ δῦλον ὡς κακὸν πεφυκέναι,
Τολμᾶθ' ἃ μὴ χρὴ, τῇ βίᾳ νικώμενον.

Ah, ah, quàm malum eſt eſſe ſervum! ſuſti-

net

net quod non oportet per vim victum. Ad quem locum, ita Scholiastes:

Ὅμοιον τῷ παρὰ Σοφοκλεῖ,

Κρεῖσσον γὰρ ἦσθα μηκέτ' ὢν, ἢ ζῶν τυφλός.

Ὥσπερ γὰρ ἐκεῖ ὀφείλων θεῖναι τὸ κρεῖττον ἐπὶ τοῦ ῥήματος, ἵν' ᾖ κρεῖττον μὴ εἶναι σὲ ἢ ζῆν τυφλὸν, ὁ δὲ τίθησιν περὶ τοῦ ὀνόματος. οὕτω κἀνταῦτα, ὀφείλων τάξαι τὸ πάνυ κακὸν ἐπὶ τοῦ πεφυκέναι, ὁ δὲ τίθησιν ἐπὶ τοῦ ὀνόματος: *Simile illi Sophocleo:* Melius eras non ampliùs existens, quàm vivens cæcus; *Quemadmodum enim ubi debebat jungere* melius *cum verbo, ut esset:* melius erat non esse te, quàm vivere cæcum, *conjunxit cum nomine: ita & hîc, cùm deberet construere* malum *cum* esse, *construxit cum nomine.* Talia multa ex Tragicis colligi possent.

19. In exclamatione hac quis Analogiam invenerit?

Ὤ μοι ἐγὼ, κακῶν!

Hei mihi ego malorum.

Si detrahatur ἐγὼ, constat constructio; at ita frequenter occurrit apud Poëtas Græcos, & præsertim apud *Euripidem*, cujus hic est versiculus ex *Hippolyto*, 591. Scio posse suppleri Ὤ μοι, ἐγὼ (ἄθλιός εἰμι) κακῶν (ἕνεκα) sed nulla

nulla est tam anomala loquutio, quæ supplementis ejusmodi ad regulas revocari nequeat.

20. Hæc satis supérque sunt, ad ostendendam loquutionum ἀνωμαλίαν, quæ non parum negotii facessit iis, qui non sunt summopere exercitati in lectione Veterum; si quid præsertim occurrat, quod suâ naturâ obscurum sit. Nec dubito quin multa sint in Veteribus Codicibus, à Librariis ideò dumtaxat emendata, quòd non satis intelligerentur, qua de re alibi videbimus.

21. Hîc possemus addere ingentem copiam Anomaliarum Linguæ Hebraïcæ, quæ licèt Analogia sua non careat; tamen referta est Anomaliis, quæ non tantùm sunt exceptiones regularum, sed quæ perpetui sunt usûs; qualis est frequentissima illa mistura numerorum, personarum, & temporum, quæ in Hebræorum sermone occurrit, præsertim in libris grandiore stylo scriptis; quales sunt qui Hagiographi dicuntur & Prophetici; quorum ne pagellam quidem legas, quin multa talia invenias. Verùm ea ipsa Anomaliarum copia, cùm ubique occurrant, ne ullum proferamus exemplum faciet.

CAPUT XI.

REGULA X.

Ἀκυρολογίαν non debere cum tropicis vocibus, aut figurata oratione confundi; neque ex ea Regulas confici posse.

1. PRÆTER ea, quæ Capite superiore notavimus; περὶ τῆς ἀκυρολογίας, alia sunt majoris momenti; quibus singulare Caput à nobis tribui oportere duximus. Primum est, viros eruditos sæpe improprium ex negligentia stylum, quasi tropicum, aut figuratum habere; ex quo errore fit ut quod per incuriam effusum est, id de industria dictum existiment, adeóque urgeant quod urgeri non debet. Ne in eumdem scopulum impingamus, necesse est à nobis tropum, figuram, & ἀκυρολογίαν, adcuratè definiri.

2. *Tropus* definitur à *Quintiliano*: *Verbi vel sermonis à propria significatione in aliam, cum virtute, mutatio.* Voculæ *cum virtute* idem significant ac, σὺν ἐμφάσει; unde colligere est eam vocem tropicam esse habendam, quam selegit Scriptor, quòd haberet vim majorem, quàm propria. Qui voluptatibus corporeis sunt deditti vocantur tropicè *Porci*, quâ voce id vitium pleniùs describitur, quàm si eo infecti vo-

* *Lib. VIII. c. 6. Instit. Orator.*

voluptatum corporearum nimiùm amantes dicerentur. Hinc etiam, *Epicuri de grege porcus*, est ἐμφατικώτερον, quàm si dicamus *Epicuri, in voluptate corporea felicitatem collocantis, discipulum.*

3 Ἀκυρολογία, quæ & Κατάχρησις vocatur, * dicitur esse à Rhetoribus, *quoties duriùs vocis alicujus significationem deflectimus ad aliam longè à propria recedentem.* Ut autem *durior* sit deflexio, debet esse solito usui contraria; alioqui si usus vocem in alienam significationem à primigenia detorsit, id non ampliùs durissima emollire possit constans & perpetuus usus. Itaque non satis adcurati sunt Rhetores, qui exempla καταχρήσεως ex usitatissimis translationibus adferunt. Hisce rationibus permoti ἀκυρολογίαν definimus, prout est tropis licitis & usitatis opposita, *mutationem vocis, aut sermonis, à propria significatione in aliam, sine virtute.* Ex qua definitione, negamus ἄκυρον esse tropum; quandoquidem tropus, quo quidem per Rhetoras uti liceat, nullus est contra usum, aut sine ἐμφάσει; hujusmodi verò abusio vocum hoc uno proprium sermonem superat, quòd sit obscurior; cùm enim ex solo usu de significatione vocum judicemus, potestates quæ ex usu colligi nequeunt, esse obscuras necesse est. Exempli causâ, si quis velit dicere sibi esse *suem domesticum* mactatum & sale condîtum, & pro eo adfirmet se habere *aprum* salsum; obscura & im-

* *Vid. Vossii Inst. Orator. Lib. IV. cap.* 12. §. 2.

impropria erit oratio, at non tropica.

4. *Schema*, ſeu *figura* Rhetoribus eſt: *Orationis forma, quâ ea alio quopiam modo, quàm propriæ ſignificationis in alienam commutatione, à ſimplici ac communi uſu immutatur in elegantiorem.* Figurata eſt oratio hæc *Theophraſti:* οὐ φιλοῦντα δεῖ κρίνειν, ἀλλὰ κρίναντα φιλεῖν, *non eſt tum demum judicandùm, cùm amaveris; ſed poſtquàm judicaveris, amandum.*

5. Eſt etiam Ἄκυρον quoddam figuræ oppoſitum, *quo ita commutatur oratio, ut ſimplice ſit minùs. elegans & obſcurior*, ſimplex hæc eſſet oratio: δεῖ πρότερον κρίνειν, καὶ ἔπειτα φιλεῖν, οὐ κρίσιν τῇ φιλίᾳ ἕπεσθαι. *Oportet priùs judicare, dein amare; non judicium ferre, poſt amicitiam contractam.* Ἄκυρος verò hæc eſſet: δεῖ οὐ φιλοῦντα κρίνειν, ἀλλὰ ἀγαπᾶν κρίναντα. Hoc enim ſitu vocabulorum, à ſimplici abhorrente, & mutatione τοῦ φιλεῖν in ἀγαπᾶν, fit eorum ſententia tantùm obſcurior, non elegantior.

6. Si quem autem contingeret adeò eſſe verborum ſuorum indigentem, ut ſimul voces uſurparet καταχρηστικῶς, ſeu contra uſum, & orationis ordinem perturbaret, is cenſeri deberet ἀκυρολογίας ſummum apicem conſequutus. In hoc vitium, ex nimio grandiloquentiæ ſtudio, delapſi ſunt non raro Poëtæ Dithyrambici, quos tamen ſummopere admirata

mirata est Græcia. Exemplum esse potest initium primæ Odæ *Pindaricæ*, in *Olympionicas*:

> Ἄριστον μὲν ὕδωρ, ὁ δὲ
> χρυσὸς αἰθόμενον πῦρ
> ἅτε διαπρέπει νυ-
> κτὶ, μεγάνορος ἔξοχα πλούτου.
> Εἰ δ' ἄεθλα γαρύεν
> ἔλδεαι φίλον ἦτορ,
> μηκέθ' ἁλίου σκόπει
> ἄλλο θαλπνότερον
> ἐν ἁμέρᾳ φαεινὸν ἄστρον
> ἐρήμας δι' αἰθέρος.
> μηδ' Ὀλυμπίας ἀγῶνα
> φέρτερον αὐδάσομεν, καὶ τὰ ἑξῆς.

> *Optima quidem est aqua,*
> *Aurum verò, ardentis ignis*
> *Instar, excellit noctu,*
> *Eximiè inter superbificas divitias.*
> *Si verò certamina narrare*
> *Gestis, ô carum cor,*
> *Ne ampliùs sole contempleris*
> *Aliud foventius*, aut *calidius*
> *Interdiu lucidum astrum,*
> *Desertum per ætherem.*
> *Neque Olympiæ certamine*
> *Præstantiùs dicemus* &c.

7. Primùm, verbum διαπρέπει, de igne noctu fulgente, non potest dici, nisi per abusio-

nem; nam ea vox significat tantùm *excellere*; sed *Pindarus* ea hîc usus est, quòd conveniat divitiis & auro, ac possit propriè dici χρυσὶς ἔξοχα πλούτου διαπρέπειν, *aurum eximiè inter divitias excellere.* Ἄστρον quidem est etiam ἀντὶ τοῦ ἀστέρος per abusionem dictum; sed quia frequenter hoc fit, novum videri nequit. At vox θαλπνότερον est alieno loco, nam quæ stellæ die apparent præter Solem, Luna & Lucifer, nullo modo θάλπουσι *fovent* aut *calefaciunt*; quod sine dubio *Pindaro* ignotum non fuit.

8. Præterea ordo vocabulorum est adeò conturbatus, & oratio adeò hiulca, ut sine paraphrasi à tironibus intelligi nequeat Poëta. Nemo, nisi exercitatus, sentiet hic esse comparationem, quam paraphrasi suâ rectè expressit *Benedictus*. Scio eos qui omnia mirantur, quæ admirata est Antiquitas, reposituros stylum hunc esse Dithyrambicum, qui talia ferat; quod ego quidem ultrò confiteor; sed contendo esse hæc ἀκυρολογίας, quamvis hisce Poëtis licitas, quas quo jure permiserint, aut admirati sint Græci nunc non inquiro. Nolim etiam hæc ita intelligi, quasi negarem subinde egregios sensus sub illis verbis latere, aut veræ laudi *Pindari* quidquam detractum vellem.

9. Secundum, quod hoc in Capite observatu dignum existimavi; est ex ejusmodi stylo, certas Regulas conflari non posse; quibus significatio vocabulorum perspicuè definiatur, aut orationis ordo certus statuatur. Hu-

Hujus rei ratio eſt, quia nemo in ἄκυρα incidit arte, ſed negligentiâ, quæ varia eſt, nec quidquam conſtans habet; aut furore quodam poëtico, qui negligentiæ ſimilis eſt; ac proinde hæc non poſſunt firma certarum Regularum fundamenta præbere. Ex eo quòd *Pindarus* hic voce διαπρέπειν utatur, de igne verba faciens, malè collegeris eâ ſignificari *fulgere*, quod nulla alia ſignificatio igni nocte accenſo, de quo loquitur Poëta, adcommodari queat; nam non ita penſitabat voces *Pindarus*. Perperam etiam collegeris Lunam & Luciferum eſſe ſtellas quæ θάλπειν dici queant, quòd idem dixerit nullum eſſe aſtrum θαλπνότερον Sole, inter ea quæ interdiu cernuntur; neque enim Poëta cogitavit eſſe quidem tres ſtellas θαλπνὰς, ſed nullam earum Sole θαλπνοτέραν. Spiritu poëtico plenus vaticinatus eſt, non ad placidæ ratiocinationis normam, ſed pro æſtu furoris quo rapiebatur. *Præcipitatat*, ut verbis utar *Petronii*, *liberum ſpiritum; ut potiùs furentis animi vaticinatio adpareret, quàm religioſa orationis ſub teſtibus fides*; quod fieri ille volebat à Scriptore Belli Civilis.

10. Hiſce poſitis, ſi quem norimus Scriptorem, qui in ſingulis verbis ſæpè ſit ἀκυρολόγος, & in ſtructura orationis Regularum negligens; eum oportebit fateri difficilem eſſe intellectu, nec ad certos quoſdam Grammaticos, aut Criticos Canonas nimiùm exigendum. Qui ſtudioſè Novi Teſtamenti libros legerunt, & præſertim Pauli Scripta, facile

cile animadverterunt, ea ſcatere ἀκυρολογίαις, ſi umquam hac de re ſeriò cogitarunt. Neque enim moror eos, qui non tam dicunt quod norunt; quàm quod, ex præconceptis eorum judiciis, eſſe deberet, ideòque omnia ad ſuas detorquent opiniones. Eò confidentiùs hac de re loquor, quòd poſſim doctiſſimos quosque Patrum Græcorum, de Idiotico Apoſtolorum ſtylo loquentes, ſi velim, in medium adducere. Unum hîc, omnium vice, audiamus *Euſebium*, Hiſt. Eccleſ. Lib. III. c. 24. ubi ita de Apoſtolis: τὸν βίον ἄκρως κεκαθαρμένοι, καὶ ἀρετῇ πάσῃ τὰς ψυχὰς κεκοσμημένοι, τὴν δὲ γλῶτταν ΙΔΙΩΤΕΥΟΝΤΕΣ, τῇ γε μὴν πρὸς τοῦ σωτῆρος αὐτοῖς δεδωρημένῃ θείᾳ καὶ παραδοξοποιῷ δυνάμει θαρσοῦντες, τὸ μὲν ἐν περινοίᾳ καὶ τέχνῃ λόγων τὰ τοῦ Διδασκάλου μαθήματα πρεσβεύειν οὔτε ἤδεσαν, οὔτε ἐνεχείρουν: interprete *H. Valeſio*: *cùm eſſent vitâ quidem ac moribus caſtigatiſſimi, & omnibus virtutibus ornati, ſermone autem ipſo rudes atque inculti; freti divina & mirifica virtute, ipſis à Servatore conceſſa, artificioſo verborum ornatu magiſtri ſui præcepta exponere neque noverant, neque item conabantur.* De verbis autem hîc agimus, non de rebus, quod, ne quis calumniandi anſam adripiat, monemus.

11. Hinc colligere eſt, non ex Rhetoribus eſſe explananda ejusmodi Scripta; ſi quæ enim occurrunt fortè figuræ, aut ſi qui ſunt

tropi,

tropi, ex calamo Scriptorum Sacrorum, de verborum delectu nequaquam cogitantium, sponte suâ fluxerunt. Toties in Artem Rhetoricam peccant, ut satis adpareat, non ex ficta quadam modestia, ut nonnulli volunt, eos se ἰδιώτας λόγῳ dixisse, sed ex rei conscientia. Quin & facile esset ostendere hoc contigisse, singulari providentiâ divinâ, ne viderentur inventores esse doctrinæ quam nunciabant. Cavendum etiam est ne quia alicubi, ut sensus constet, voci cuipiam tribuenda est significatio quædam, putemus inde Canonem confici posse, *eâ voce apud Paulum, exempli causâ, hoc solere significari.* Sic 1 Cor. XII, 12. hæc verba οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ut constet comparationis ratio, debent ita παραφραστικῶς explicari: *ita quoque se habet Ecclesia Christiana.* Attamen inde non poterit colligi, in stylo Pauli, solere interdum Χριστὸς significare *Ecclesiam*; nec Paulus rogatus an ea vox id significaret, dixisset se eam potestatem illi voci subjicere solitum esse. Est, nempe, ἄκυρον, quod eo loco vitare noluit, uti nec innumera alia; non verò vox certò animi judicio delecta.

12. Hujusmodi sermonem ut rectè ubique adsequamur, oportet nobis aliunde res, de quibus loquuntur Scriptores, esse notas, nosque scire quantùm Scriptorum illorum cognitio patuerit; prætérquàm quòd etiam nobis notam esse necesse est consuetudinem ejusmodi sermonis. Hæc autem subsidia cùm nobis magna ex parte desint, non est sperandum singula

gula quæque, apud eos, clarè posse intelligi. Generalis dumtaxat, & obscurior notio ut plurimum suppetit; in qua adquiescamus oportet, quando ulteriùs progredi non licet. Cùm verò singulæ voces, aut loquutiones non sint delectæ datâ operâ, nec aliis certa de causa prælatæ; non sunt nimiùm urgendæ, neque subtilioribus consectariis vexandæ. Quod si fieret, inanes multæ ex Scholastica Theologia eliminarentur opiniones, atque exitialibus controversiis finis imponeretur.

CAPUT XII.

REGULA XI.

Multa esse propter constructionem ambigua.

1. NON uno loco, egimus de ambiguitatibus ex varia & incerta significatione vocum nascentibus; sed aliæ supersunt non minoris momenti, ex structura orationis manantes. Si votis emendari præterita possent, optaremus constantiores homines fuisse, & uni constructioni, aut unum, aut quàm paucissimos sensus adtribuisse. Sed quoniam hîc vota non modò in præterita, sed ne in futura quidem, vim ullam habent; nihil superest, nisi ut de ea ambiguitate Antiquitatis Studiosos moneamus. Ceterùm sicuti in sermone hominis Regulas non adtendentis, mistæ loquutiones occurrunt, quales Capite X. vidimus:

mus: ita & ex simili incuria, nata est structuræ ambiguitas

2. Possemus ex variis Linguis multa exempla congerere, & præsertim ex Latina, ambiguæ constructionis. Sed unicum proferemus, quod ad plerasque Linguas pertinet, & latissimè patet. Id petitum est ex conjunctione duorum Substantivorum, quorum alterum est in Genitivo, quâ constructione plerasque *Relationes* significamus; quarum aliquot partim aliis observatas, partim intactas recensebimus.

3. Genitivo ergo exprimitur *Relatio Totius ad Partem*; ut in hisce loquutionibus, *Caput Ecclesiæ*, *Fundamenta* aut *Columnæ Ecclesiæ*. In prima loquutione, Ecclesia quasi corpus humanum consideratur, cujus membrum est caput, licèt præcipuum. In duabus reliquis, Ecclesia ædificio confertur, cujus partes sunt Columnæ & Fundamenta.

4. *Partis ad Totum*, ut *Corpus Christi*, cùm de Ecclesia dicitur, nam Christus est pars, nempe, caput; quod cum reliquis membris conficit totum illud Corpus, quod Ecclesia vocatur. Observandum tamen in ea phrasi interdum *Corpus* non pro integra Ecclesia, sed pro ejus, ut ita dicam, trunco, prout distinguitur à Christo capite, ἀντιδιῃρημένως sumi: quo loco Genitivus designat *Relationem* partis ad partem. Ita sumitur ad Coloss. I, 24. ὑπὲρ τοῦ σώματος αὐτοῦ *pro corpore ejus*, ubi corpus vocantur Christiani, excluso Christo.

5. *Partis ad Partem*, ut *membrum Christi*,

 nam

nam Christus est pars corporis[7], cujus sunt membra Christiani. Ita Paulus prioris ad Corinth. VI, 15. *An nescitis*, inquit, *corpora vestra esse membra Christi*? Novi equidem eruditos viros hîc voce *Christi* intelligere Ecclesiam, sed ea interpretatio durior est.

6. *Subjecti ad accidens*, vel *adtributum*; ut 1 Cor. I, 21. μωρία τοῦ κηρύγματος, *stultitia prædicationis*, est stulta prædicatio, seu quæ hominibus stulta videtur. Gal. IV, 4. πλήρωμα τοῦ χρόνου, *complementum temporis*, est tempus impletum. Ephes. IV, 29. οἰκοδομὴ χρείας, *ædificatio usûs*, est *usus ædificans*.

7. Vicissim, *Accidentis ad subjectum*. Proverb. XXIX, 8. *viri derisionis* sunt homines derisores. Esai. LII, 1. *urbs sanctitatis* est urbs sancta. Judæ commate 18. ἐπιθυμίαι τῶν ἀσεβειῶν sunt *cupiditates impiæ*. Latini sic passim dicunt *virum bonæ indolis*, &c.

8. *Causæ efficientis ad effectum*, ut *Æneis Virgilii*, *Orationes Ciceronis*, &c. Esd. I, 7. *Facultas Cyri Regis Persarum*, est facultas à Cyro, Persarum Rege, concessa. Esai. LIV, 13 לִמּוּדֵי אלהים *limmoude Elohim*, διδακτοὶ τοῦ Θεοῦ, quæ loquutio etiam occurrit Joan. VI, 45. dicuntur edocti à Deo. Matth. XXV, 34. εὐλογημένοι τοῦ πατρὸς sunt *benedicti à patre*.

9. *Effectûs ad Causam*, ut *Creator mundi*. Luc. I, 69. Κέρας σωτηρίας est cornu, seu potentia salutem adferens. Rom. V, vers. 18. δικαίωσις ζωῆς est justitia quæ vitam parit. In eadem Epistola, Cap. XV, 5. *Deus consolatio-*

tionis & patientiæ, Deus qui utramque creat. *Anacharsis* oleum μανίας φάρμακον vocabat, quòd eo uncti Athletæ insanorum instar cum amicis pugnarent, auctore *Diogene Laërtio* Lib. I. §. 104. Nisi nota esset occasio, quâ eâ voce usus est Scytharum sapientissimus, nemo non crederet *insaniæ remedium* vertendum, non *pharmacum, quo ad insaniam adigerentur*. Sic, apud *Lucianum* ἐν μακροβίοις, dicitur panis hordeaceus haberi ὀξυδερκίας φάρμακον, apud Chaldæos, *medicamentum quo perspicaciores fiunt*, non quo demitur perspicacia. At contrario sensu *Sotioni*, apud *Stobæum* Serm. CXIII. παραμυθία, *alloquium*, dicitur φάρμακον ἀνίας μέγιστον, *maximum tristitiæ remedium*.

10. *Causæ finalis ad effectum*; ut *oves mactationis*, πρόβατα σφαγῆς, Psal. XLIV, 23. Rom VIII, 36. sunt oves ad mactandum destinatæ. Ita & Matth. II, 8. ἀστὴρ αὐτοῦ, ubi sermo est de Christo Judæorum Rege, est stella eo fine in cœlo accensa, ut significaret eum esse natum. *Virgilius* similiter dixit, Ecl. IX, 47.

Ecce Dionæi processit Cæsaris astrum;

hoc est, stella in eum finem lucens, ut honori Cæsaris consuleretur.

11. *Objecti ad rem quæ in id fertur*; ut Matth. X, 1. ἐξουσία τῶν πνευμάτων *potestas spirituum*, id est, in spiritus agendi. Luc. VI, 12.

12. occurrunt hæc verba : *& pernoctavit Jesus ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Θεοῦ, in oratione Dei*; hoc est, in precibus ad Deum fusis. Act. IV, 9. εὐεργεσία ἀνθρώπου ἀσθενοῦς est *beneficium in hominem infirmum* collatum. Marci XI, 22. *Fides Dei* est fides in Deum, Act. III, 16. *Fides nominis Jesu* est fides in Jesum. Rom. III, 22. *Fides Jesu Christi* eadem dicitur animi adfectio, ut & *Fides filii Dei* Gal. II, 20. apud *Josephum* Lib. Ant. Jud. XVI. c. 12. διαβολαὶ νεανίσκου, sunt *calumniæ contra adolescentem*, quod *Gelenium* fugit. Potest huic Genitivi significationi addi ea, quâ designatur relatio objecti ad actiones mentis, ut *meditatio mortis*, *cogitatio belli*, &c. Plura ejusmodi exempla exstant apud *J. F. Gronovium* ad *Livii* Lib. XXIV. c. 26. Sic *virtus ulmorum*, apud *Plautum*, Asinariæ Act. III. S. 2. est pro constantia in tolerandis ulmeis virgis.

12. *Rei*, *quæ objectum spectat*, *ad objectum*; ut Rom. XV, 13. Θεὸς ἐλπίδος, *Deus spei* dicitur, in quo spes collocata est. Ad superiorem & ad hanc significationem Genitivi pertinet animadversio *A. Gellii* Lib. IX. c. 12. Metus *æquè & injuria*, *atque alia quædam id genus*, *utroque versùm dici possunt*. *Nam* metus hostium *rectè dicitur & cùm timent hostes*, *& cùm timentur*. *Itaque Sallustius*, *Historiâ primâ*, metum Pompeji *dixit*, *non quod Pompejus metueret*, *quod est usitatius*, *sed quòd metueretur*. *Verba hæc Sallustii sunt :* Id bellum excitabat metus Pompeji victoris Hiem-

Hiemſalem in regnum reſtituentis; *Item alio in loco:* poſtquàm remoto metu Punico, ſimultates exercere vacuum fuit. *Injurias itidem dicimus tam illorum qui patiuntur, quàm qui faciunt, quarum dictionum exempla ſunt facilia inventu. Illud etiam dictum à Virgilio eamdem habet formam communicatæ ultro & citrò ſignificationis:*

Et vulnere, *inquit*, tardus Ulyxi *Cùm diceret vulnus non quod accepiſſet Ulyxes, ſed quod dediſſet.*

13. *Materiæ ad rem quæ eâ conſtat*; ut vas auri. Ita ſumuntur *tunicæ pellis* Gen. III, 21. *Arca lignorum Gopher* Gen. VI, 14. Nummus argenti, *Plauti* Pſeudolo Act. I. Sc. 3. *Crater argenti*, apud Perſium Sat. II. & ſimilia paſſim.

14. *Poſſeſſoris ad rem poſſeſſam*; ut *pecus Melibœi*, & innumera alia. 2. Sam. XII, 8. *Dedi tibi domum Domini tui, & uxores Domini tui*, hoc eſt, quas poſſederat Dominus tuus, Huc etiam referri poteſt ambiguitas, quæ occurrit in titulo *Ethicorum Nicomacheorum Ariſtotelis*; cùm enim Ἠθικὰ Νικομάχεια ſignificare poſſint *Ethica à Nicomacho* ſcripta, æquè ac *ad Nicomachum*, plurimi ea Nicomacho Ariſtotelis filio tribuerunt, inter quos *Cicero* Lib. V. *de Finibus*, c. 5. *Teneamus Ariſtotelem & ejus filium Nicomachum, cujus adcuratè ſcripti de moribus libri dicuntur illi quidem eſſe Ariſtotelis, ſed non video cur non potuerit patri ſimilis eſſe filius.* Eſt & aliud opus *Ariſtotelis* inſcriptum Τέχνη Θεοδέκτου, quod ſimilem peperit errorem. *Quintilianus* Lib. II.

Cap.

Cap. 15. *Non dissentit Theodectes, sive ipsius id opus sit, quod de Rhetorica nomine ejus inscribitur; sive, ut creditum est, Aristotelis.* Valerius Max. Lib. VIII. c. 14, 3. *Aristoteles Theodecti discipulo Oratoriæ artis libros, quos ederet, donaverat; molestéque postea ferens titulum eorum sic alii cessisse; proprio volumine, quibusdam rebus insistens planiùs sibi de his in Theodectis libris dictum esse adjecit.*

15. *Contenti ad continens*; ut *ἀλάβαστρον μύρου*, *vas unguenti*, Matth. XXVI, 7. *aula auri*, apud *Plautum* Aulul. Act. IV. S. 10.

16. *Individui ad speciem*; ut *fluvius Rhodani*, *oppidum Lugduni*; ad quam phrasin etiam referendum *monstrum hominis*, hoc est, homo inter monstra recensendus.

17. *Jussoris ad rem jussam*; ut *opera Dei*, Joan. VI, 28. licèt *Grotius* interpretetur opera grata Deo. Ita Rom. I, 17. *δικαιοσύνη Θεοῦ* est *justitia à Deo præcepta*, non verò quæ à Deo efficitur, & ut Dei opus Deo placet, uti habet idem vir summus. Paulus ait vers. 16. se non *erubescere Evangelium, cùm sit virtus Dei in salutem omni credenti, Judæo primùm, dein Græco*, & postea subdit: *Justitia enim Dei in eo revelatur*; hoc est, justa præcepta Dei, justæ leges à Deo latæ: *ex fide, in fidem*; id est, quâ cognitâ, Judæi ex fide quam habebant Prophetis, atque Ethnici majoribus suis, transferuntur ad fidem habendam Christo. Ita etiam sumitur Rom. III, 22, 23. & Jacob. I, 20. Atque inde, per translationem, obse-

obsequium justæ Legi divinæ præstitum significat, 2 Cor. V, 21. & 2. Petr. I, 1. Si quis miretur ita nos hæc interpretari, meminerit frequentissimæ loquutionis, *præcepta Dei*; quâ aliud nihil significatur, nisi *præcepta à Deo hominibus tradita.*

18. *Similitudinis rei alicujus cum alia*; ut Esa. I, 10. *Ductores Sodomæ*, sunt proceres Sodomitis similes, & *populus Gomorræ*, est plebs similis Gomorrensi, Jerem. XXII, 19. *sepultura asini*, est ei similis quâ sepeliuntur asini. *Signum Jonæ Prophetæ* est ei simile quod Jonæ contigerat, Luc. XI, 29. & alibi.

19. *Adfinitatis* aut *Consanguinitatis*; ut Matth. I, 5. ἡ τοῦ Οὐρίου *uxor Uriæ*, & apud *Virgilium*, *Hectoris Andromache*. Plerumque, apud Græcos, in Genitivo ponitur parentum nomen, ut Πλάτων Ἀρίστωνος *Plato Aristonis filius*. Quamquam in eo non sunt constantes, etenim Ἀπολλόδωρος Ἀσκληπιάδου non modò *filius Asclepiadæ* explicari, sed etiam *pater*, *discipulus*, *amicus* verti potest; qua de causa, inter eruditos non satis constat quæ conjunctio *Apollodoro* cum *Asclepiade* intercesserit; qua de re videndus vir doctus *Th. Gale*, in Dissertatione *Apollodori* Bibliothecæ præfixa. Vide de hac tota re *Joan. Ger. Vossium*, Artis Grammat. Lib. VII. c. 3. ubi & alia exempla.

20. Genitivus rei adfinis *intendit*, apud Hebræos, *significationem*, ut Ezech. XXXIX, 4. *volucres avium*, sunt omnis generis aves.

2. Pet.

2. Pet. II. 17. & Jud. verſ. 13. ζόφος τοῦ σκότους *caligo tenebrarum* ſignificat denſiſſimas tenebras. Vide & Epheſ. VI, 10. & ſummi viri *Hug. Grotii* ad eum locum adnotata. Apud eosdem Hebræos, ſæpe idem ſubſtantivum repetitur, ut *vanitas vanitatum*, *canticum canticorum*, *ſanctitas ſanctitatum*; quibus ſummus gradus vanitatis, exellentia ſumma cantici & ſanctitatis ſignificatur. Apud eosdem, *Deorum Deus* eſt ſummus Deorum, ſeu eorum omnium, qui Dii vocantur; quem Platonici ἀληθεία Θεὶν vocant, quòd ſit excellentiore modo Deus quàm alii, ut vidimus Cap. III.

21. Obſervare eſt etiam, hoc in loco, per hypallagen tranſponi ſubſtantiva, adeò ut id in genitivo ſit quod in nominativo eſſe debuit. Ita Ezech. XXI, 30, 34. *Iniquitas termini* occurrit, ἀντὶ τοῦ *terminus iniquitatis*, hoc eſt, dies, quâ iniquitati præſtitutâ, impios Deus ulturus erat. Rom. IX, 21 νόμος δικαιοσύνης eſt pro *juſtitia legis*, ut patet ex oppoſitione antecedentis verſûs, ubi dicuntur Gentes, *quæ non ſectabantur juſtitiam*, *eam conſequutæ*, cum Judæi *qui ſectabantur juſtitiam legis*, *eam adſequuti non ſint*. Apoc. XXI. 24. ἔθνη τῶν σωζομένων, ſunt σωζόμενοι τῶν ἐθνῶν *ſervati ex Gentibus*.

22. Interdum & adjectiva loco ſubſtantivorum genitivum regunt, ut Prov XIV, 1. *Sapientes mulierum*, pro *ſapientibus mulieribus*, & apud Poëtas Græcos, δῖα Θεάων *divina Dearum*, pro eximia Dea. Ejusmodi plurima ſunt, apud

apud Græcos, Hebræos, & Latinos.

23. Animadvertendum præterea est pronomina possessiva, loco horum genitivorum, passim poni. Ita Gen. XVI, 5. Sara loquitur de injuria, quâ ab *Hagara* adfecta fuerat: חמסי עליך hhamasi halecha, *injuria mea super te*, hoc est, injuria, quæ mihi fit, ad te etiam pertinet. Quam constructionem cùm ad animum non revocarent οἱ LXX. Vulgatus & tres Chaldæi Intt. sensum loci non adsequuti sunt, qui tamen facillimus est. Itaque quæcumque dicta sunt de substantivis in genitivo casu, intelligi debent & de Pronominibus Possessivis, quæ proinde memoratas relationes significant.

24. Hinc quantæ nascantur ambiguitates, ubi res ejusmodi phrasi expressa aliunde nota non est, facile est intellectu; præsertim accedente æstu controversiarum, quo omnia obscurantur. Ita quæsitum, inter Theologos, quid significent Coloss. I, 24. τὰ ὑστερήματα τῶν θλίψεων τοῦ Χριστοῦ; & alii quidem contenderunt, illa *supplementa perpessionum Christi* esse satisfactiones nescio quas Sanctorum; alii verò calamitates piorum, quæ Christo, qui in iis quasi in membris suis patitur, tribuantur. Cùm controversiâ de humanis satisfactionibus natâ, hic locus vexaretur, neutri videntur sensum ejus adsequuti. Primùm ergo θλίψεις Χριστοῦ erant *adflictiones*, ad quas Christus Paulum Actor. IX, 16. parare se voluit nominis suî causâ ferendas. Itaque hic Genitivus designat *causam finalem*. Secundò ὑστερήματα sunt

quæ Paulo, præter ea, quæ jam passus fuerat, supererant ferenda ad mortem usque; hoc est, quæ tulit, ex quo primùm in vincula conjectus Romam abductus est. Deinde *ἀνταναπληρῶ*, quo verbo hîc utitur Paulus, significat *vicissim* nunc Christi causâ *patior*: quemadmodum similia olim pati coëgeram (est ea vis præpositionis *ἀντὶ*) alios, quos malè habebam.

25. Alia haud absimilis exstitit controversia inter Eruditos, de sensu phraseos *justitia Dei*, quæ occurrit Rom. I, 17. Alii volunt *justitiam Christi*, qui cum Patre *Deus est*, quæ nobis quasi nostra imputetur, intelligi; ut opponatur justitiæ hominum, quæ sita sit in observatione Legis per homines præstita. Alii justitiam *quæ à Deo efficitur*, & ut Dei opus Deo placet. Alii benignam illam Oeconomiam, quâ Deus acceptos habet ac remuneratur, quicumque fidem ac præcepta Christi amplectuntur. Alii justificationem, quæ à Deo proficiscitur, per fidem in Christum. Alii in præstandis promissis Dei fidem. Alii justitiam in puniendo sitam; & quid non? Quæ interpretationes ita pleræque à suis auctoribus defenduntur, ut fermè æquè verisimiles sint, nec quam, ceteris missis, amplecti te oporteat satis liqueat. Atque hoc oritur ex ambiguitate constructionis.

CAPUT XIII.

REGULA XII.

Ut probè intelligatur Scriptor quivis, Consuetudines, & Opiniones popularium ejus esse tenendas.

1. ANTEA sæpiùs observavimus, ubi verba Scriptoris cujuspiam sunt ambigua, nisi aliunde nota sit ejus sententia, vix ea posse intelligi; si agatur res, quæ non fuerit semper omnibus æquè perspecta. Nunc rem, quia majoris est momenti, pluribus persequemur.

2. Scriptores quidem, qui suæ ætatis, suæque Gentis historiam scribunt, raró ejus exponunt Opiniones & Consuetudines; sed ad eas passim non modò clarè, sed etiam obscurè adludunt, & loquutionibus utuntur inde natis. Res adeò nota est, ut neque argumentis, neque exemplis indigeat; cùm, vel aperto quovis Veteris Scriptoris Interprete, affatim sese sint præbitura. Monendum tamen duximus, ne omisisse videremur; & eadem de causa, unicum proferemus exemplum, quandoquidem alia jam P. I. C. I. §. 3. adtulimus.

3. Notum est Paulum * sæpe ad Græcorum ludos adludere; nulli tamen Interpreti, quem

* *Vid.* 1 *Cor. IX,* 24. *Gal. V,* 7. *Coloss. II,* 18.

quem norim, observatum est Apostolum Rom. IX, 16 eò respicere, ubi dicit: *Non est volentis, neque currentis, sed Dei miserentis.* Nempe, in ludis, ubi cursu certabatur, præmium non erat *volentis*, sed celeriùs aliis *currentis*; at sunt quædam, quæ neque sunt *volentis*, neque *currentis*, hoc est, nitentis, quia ab industria humana non pendent; quod videtur παροιμιωδῶς dictum de iis omnibus, quæ ne conatu quidem adsequi datur. Hoc comprobatur versiculo incerti Poëtæ, qui in * Grotianis Excerptis exstat:

Ἀνὴρ ἄβουλος εἰς κενὸν μοχθεῖ τρέχων.

Vir inconsultus frustra laborat currens.

Fertur & dictum παροιμιῶδες, de iis qui conantur aliquid obtinere, sed non iis artibus quibus par est: Καλῶς μὲν τρέχουσιν, ἀλλ' ἐκτὸς τῆς ὁδοῦ: *bene currunt, sed extra viam.* Vult ergo Paulus, Judæos, licèt maximè vellent esse populus Dei, & tales soli haberi niterentur; cupiditate, aut conatu non adsequuturos quod quærebant; quia res pendet ex arbitratu Dei, qui solus in populi sui jura, quoscumque vult, adlegere potest.

4. Ex eadem origine orta est phrasis, apud optimos Scriptores non infrequens, τρέχειν περὶ ἑαυτοῦ, περὶ ψυχῆς, & pleniùs τρέχειν κίνδυνον ὑπὲρ τῆς ψυχῆς, *currere periculum pro anima*; manifesta enim est ad ludos adlusio, de qua tamen

* Pag. 927.

tamen si quis dubitaret, posset pertinaciâ suâ depelli; exemplo prolato ex *Dionysio Halicarnasseo*, qui dixit ὑπὲρ τῆς ψυχῆς ἀγῶνα τρέχειν, *certamen currere de anima*. Phraseos hujusce exempla congessere *Desiderius Erasmus* in Proverbiis, ad vocem *Discrimen*, * *Gulielmus Budæus* in Comment. Græcæ Linguæ, & *Æmilius Portus* in Lexico Ionico, ex quibus peti poterunt.

5. Quod dixi modò §. 2. de Consuetudinibus, id de Opinionibus quoque dicendum; ad quas & clarè & subobscurè passim adluditur, & ex quibus etiam variæ loquendi formulæ desumtæ sunt, ut omnibus notum est. Nec opus est ea de re quidquam adferri, præter ea quæ diximus P. I. C. I. §. 3.

6. Verùm hîc aliud observandum, quod ita tritum non est; nec tamen exigui est, in hoc negotio, momenti. Nempe, quivis Scriptores solent opiniones eorum, de quibus loquuntur, & res gestas exprimere, verbis & phrasibus Scriptorum ipsorum ævo usitatis & apud Gentem, cujus Linguâ utuntur, receptis; nullâ sæpe habitâ ratione sermonis eorum, de quibus scribunt. Nisi hoc ad animum revocaremus, phrases variarum Gentium, & diversorum sæculorum confunderemus; dein etiam facilè opinionem Scriptorum iis tribueremus, quorum scripserunt historiam, & qui eadem fortè non senserunt.

7. Moses in Libro Geneseos, ubique utitur nomine Dei Hebræorum *Jehovah*, vel potiùs *Jahwoh*; seu ipse aliquid narret, seu inducat

* *Pag. 968. Ed. R. Stephani.*

Deum loquentem; licèt Deus id nominis non gesserit, ante Mosis tempora, ut liquet ex Exod. III, 15. ubi vide quæ notavimus. Imò etiam, quando de Ethnicis loquitur, eodem modo rem exprimit, ac si sermo de Hebræis esset. Ita XXXIX, 3. *de Potiphare Ægyptio: Et Dominus ejus vidit Jahwoh esse cum illo* (nempe, Josepho) *& omnia quæ gereret ab eo secundari.* Unde non sequitur à Potiphare agnitum Josephi Deum, sed tantùm Scriptorem Hebræum de homine Ethnico, Hebraïcâ loquendi formulâ, verba fecisse.

8. Similiter 1 Samuel. XXIX, 6. *Achis* Philisthæorum Rex inducitur jurans per *Jahwoh*, more Hebræo. Qua de re hæc, quæ huc transferantur digna, notavit * *Lud. Cappellus:*
„ Videtur potius jurasse per nomen Dei alicujus Philisthæorum, quæ jurandi ratio & formula, cùm tam sancta Philistæis esset, quam erat Judæis ista, *Vivit Jehovah*; inducitur propterea, in historica narratione, quasi usus esset istâ formulâ. Sic si quis vellet stylo Terentiano, aut Plautino, hoc est, merè Latino, Comœdiam scribere, cujus argumentum esset Historia aliqua sacra Abrahami, Isaaci, Jacobi, aut aliorum Vet. Testamenti Patriarcharum, si viros illos induceret jurantes *Mecastor*, *Ædepol*, &c. non hoc vellet significare viros illos sanctos, aut usos esse vocibus illis, aut per Deos illos profanos Ethnicorum jurasse; sed hoc dumtaxat vellet, usos eos fuisse jurejurando

* *Not. Crit. in Exod. VI, 3.*

„ do communi inter Judæos tunc temporis,
„ qualia fuerunt ista inter Latinos "

9. *Tacitus* Hist. IV. c. 81. narrat duos ægros *monitu Serapidis Dei* Vespasianum adiisse, cùm Alexandriæ moraretur, ut ab eo curarentur; quod quomodo factum fuerit ubi narravit, ait se originem Dei Scriptoribus Romanis nondum celebratam ostensurum. Inde narrat quomodo *Ptolemæus*, *Lagi F.* statuam illius Dei ex agro Sinopensi, ad Pontum Euxinum, advehi in Ægyptum curaverit, templúmque ei exstruxerit, loco ubi fuerat *Serapidis & Isidis* Sacellum. Igitur quod initio hunc Deum *Serapidem* vocavit, id fecit more ejus temporis Ægyptiorum, qui antiqui apud se Numinis nomen imposuerant ignoto antea in Ægypto Deo; & qui, diu postquàm Serapis apud eos colebatur, eò advectus fuerat. Si more Græco loquutus esset, ei Numinis Græci nomen imposuisset; nec deerant qui ita loquerentur: *Deum*, inquit, * *ipsum multi Æsculapium, quòd medeatur corporibus ægris; plerique Jovem, ut rerum omnium potentem; plurimi Ditem Patrem, insignibus quæ in eo manifesta, aut per ambages conjectant.*

10. Idem Scriptor Hist. Lib. V. c. 5. dicit Judæos *unum Numen intelligere, summum illud & æternum, neque mutabile, neque interiturum*; mox oblitus unitatis Dei Templum Judæorum incolentis, more Romano narrat, c. 13. *expassas repente delubri fores, & auditam majorem humanâ vocem*, excedere Deos,

* *Ibid. c.* 48.

simul ingentem motum excedentium. Nempe, more gentili, de Judæorum Deo πληθυντικῶς loquutus est. Quin & *Varro*, ut prodidit *Augustinus* de Cons. Evang. Lib. I. c. 22. *Deum Judæorum Jovem putavit.* Quare autem? *Quia*, ut rectè conjicit *Augustinus*, *nihil superius solent colere Romani, quàm Jovem, eúmque Deorum omnium Regem arbitrantur; cum animadverteret Judæos summum Deum colere, nihil aliud potuit suspicari, quàm Jovem.*

II. *Germaniæ* Cap. IX. describit *Tacitus* veterum Germanorum Religionem: & *Deorum*, inquit, *maximè* MERCURIUM colunt, *cui certis diebus humanis quoque hostiis litari fas habent.* HERCULEM *ac* MARTEM *concessis animalibus placant; pars Suevorum &* ISIDI *sacrificat.* Incautus Lector facilè crederet, hisce animadversis, Germanos eosdem Deos, ac quos Græci colebant, habuisse; qui si nominibus quidem differrent, constitisse tamen eadem fuisse Numina. Sed in eodem Opere, idem Historicus testatur Germanos aliis nominibus usos, nec cum vicinis ulla habuisse commercia, aut exigua; nedum ut haberent cum Græcis procul à se remotis, à quibus proinde Religionem accipere non potuerant. Itaque memoratos Deos à Germanis cultos intelligendum est, *interpretatione Romanâ* *, ut alibi loquitur, de Suevorum Religione verba faciens: *Deos*, inquit, *interpretatione Romanâ, Castorem & Pollucem memorant*; hoc est, Deos quosdam, quos Ro-

* *Ibid. cap.* 43.

Romani eosdem esse, ac Castorem & Pollucem, judicant.

12. Si quis quæsiverit, unde nascerentur eæ Romanorum interpretationes, sciat oportet Ethnicos confudisse Deos Regionum peculiares cum Diis Universi; ideóque facilè credidisse, quos ipsi in patria colebant, eosdem cum aliarum Gentium præcipuis Diis, licèt nomina non convenirent; quam in opinionem delabebantur faciliùs, si viderent statuas habere quid simile, aut non absimilia, aliqua ex parte, de utrisque Diis narrari. *Tacitus*, eodem in Libro, c. IX. postquàm dixit à Suevis Isidi sacra fieri, subjicit: *unde causa & origo peregrino Sacro parum comperi, nisi quòd signum ipsum in modum Liburnæ figuratum docet advectam Religionem.* *Cicero* de Nat. Deorum Lib. I. n. 81. *Jovem, Junonem, Minervam, Neptunum, Vulcanum, Apollinem, reliquos Deos eâ facie novimus, quâ pictores, fictoresque voluerunt; neque solùm facie, sed etiam ornatu, ætate, atque vestitu. At non Ægyptii, nec Syri, nec cuncta ferè barbaria.* Hinc tamen Numen idem esse ac Isidem judicatum, quòd Isidi sacrum esset *navigium*. Simili de causa, Herculem à Germanis cultum existimarunt Romani, * eodem *Tacito* auctore, cujus hæc verba sunt de locis ad Septemtrionalem Oceanum sitis: *Ipsum quin etiam Oceanum illà tentavimus, & superesse adhuc Herculis columnas fama vulgavit; sive adiit Hercules, seu quidquid ubique magnificum est, in claritatem ejus referre consuevimus.* Quæ in me-

S 5

* *Ibid. c.* 34.

memoriam revocant quod de Schah-Abba, Persarum Rege, narrat *P. Vallensis*, in Itiner. Ep. IV Ferhabado datâ, cujus Italica verba sic Latinè sonant: "Is aiebat suum *Alim*, a-
„ pud Christianos etiam, sanctum haberi,
„ eumdemque esse quem Hispani *Sanctum Ja-*
„ *cobum* vocitarent, aut quem alii Christiani
„ *Sanctum Georgium* adpellare solerent. Gla-
„ dium enim, quem Equites *S. Jacobi* è col-
„ lo pendentem gererent, esse invictum illum
„ *Alis* gladium; eos verò, apud quos *S. Geor-*
„ *gius* diceretur, eum pingere similiter arma-
„ tum gladio & lanceâ, & eum equo pu-
„ gnasse, strenuumque militem fuisse narrare.
Ex levibus indiciis, vir ceteroqui callidus judicium ineptum de re incomperta ferebat; sed non ineptius, ac quæ de Numinibus alienis solebant ferre Græci & Romani.

13 Quia, apud Græcos, Deorum summus Ζεὺς vocabatur, ideò Græcorum Historici, ubi loquuntur de Numine, quod apud aliam Gentem summum habebatur, id etiam Δία vocant. Ita * *Herodotus* postquàm dixit à Persis neque statuas, neque templa, neque aras Diis consecrari, quòd non crederent eos ἀνθρωποφυέας, uti Græci, subjicit: οἱ δὲ νομίζουσι ΔΙΙ μὲν, ἐπὶ τὰ ὑψηλότατα τῶν ὀρέων ἀναβαίνοντες θυσίας ἔρδειν, τὸν κύκλον πάντα τοῦ οὐρανοῦ ΔΙΑ καλέοντες: JOVI *solent sacra facere in altissima montium adscendentes, ambitum omnem cœli* JOVEM *vocantes.* Nemo non crediderit, his

* *Lib. I. 31.*

his lectis, Perſas eodem nomine ſummum Numen adpellaſſe, quo Græci utebantur; niſi aliunde notum eſſet Linguam Perſicam nihil habuiſſe commune cum Græca, Perſarumque ac Græcorum Religiones fuiſſe planè diverſas, ut adparet etiam ex ipſo *Herodoto*. Similiter Deum Babyloniorum ſummum * vocat Δία Βῆλον *Jovem Belum*, nomine Chaldaico, quaſi cognomine Διὸς intellecto; cùm Βῆλος ſit בעל *Beel* Chaldaicè, id eſt, *Dominus*, quod fuit Dei vocabulum, ut ארני *Adonis* apud Phœnicas.

14. Idem Scriptor Lib. II. ubi Ægyptiorum Religionem deſcribit, eorum Deos nominibus Græcis vocitat, cùm debuiſſet Ægyptiaca edere; ea tantùm de cauſa, quòd ex quibusdam indiciis conjectaret eoſdem eſſe Deos, qui iis vocabulis in Græcia adpellabantur. Idem factitant *Xenophon* Inſt. Cyri Lib. III. & alibi, *Diodorus* † *Siculus* & Scriptor libelli, qui inter opera *Luciani* exſtat, *de Dea Syria*. Barbara Numina Græcis vocabulis adficiunt, quòd conjicerent eadem eſſe ac Græca, ex ſimilitudine Hiſtoriæ, ſtatuæ, ſacrorum, aut Templi. *At*, ut verbis *Ciceronis* utar, de N. D. Lib. I. n. 84. *quot hominum linguæ, tot nomina Deorum. Non enim ut tu Velleius* (Epicurei nomen eſt, quem Stoïcus Cotta illic adloquitur & confutat) *quocumque veneris: ſic idem in Italia Vulcanus, idem in Africa, idem in Hiſpania.*

15. Quin etiam hodierni Scriptores Chriſtiani,

* *Ibid. C. CLXXXI.*
† *Biblioth. Lib. I.*

ſtiani, qui Aſiæ aut Americæ ſuperſtitiones tradunt, more Chriſtiano de iis paſſim imprudentes loquuntur. Exempli cauſâ, aiunt à plurimis coli DIABOLUM, quod parum cautos Lectores fallit; dum perſuadet eos populos, de Spiritibus quibusdam in Creatorem rebellibus, eadem ac nos ſentire; quod verum non eſt. Adtentè enim legenti Recentiorum Aſiatica Itinera, eáque cum Veterum narrationibus conferenti, liquebit plurimas Aſiæ Gentes hanc etiamnum fovere opinionem, quæ Perſarum, & Babyloniorum olim fuit. Credebant, nempe, duo eſſe *Principia*, unum Bonum, alterum Malum, utrumque ſummum ac æternum. * Prius vocabant Chaldæi אורמזה *Oromazeh*, id eſt, *lucem fulgentem*, aiebántque immenſâ luce circumfuſum. Poſterius adpellabant עריכאן *Ariman*, id eſt, *hoſtem hominum*, aut *aſtutum*, illúdque ne noceret colebant.

16. Scriptores Latini, ſimili conſuetudine, ubi de aliorum rebus geſtis loquuntur, munera aliarum Rerumpublicarum nominibus Romanis peculiaribus adpellant. *M. Cato* in *Originibus*, Annibalem *Dictatorem Carthaginenſium* vocaverat, ut adparet ex *Gellio* Lib. X, 24. *Juſtinus* Lib XIX, 1. *Hasdrubalem Dictaturis undecim & triumphis quatuor* ait fuiſſe inſignem. Idem *Annibalem* vocat Carthaginis *Conſulem*, Lib. XXXII. 2. ad quem locum adeundus *Jac. Bongarſius*; qui ex ejusmodi loquutionibus perperam collegit, apud Carthaginienſes, ſimiles Magiſtratus fuiſſe ac apud

* *Vide Plutarchum in Lib. de Iſide & Oſiride.*

apud Romanos; cùm nihil inde colligi possit, nisi, propter levem fortè similitudinem, nomina Romanorum munerum Pœnis Magistratibus fuisse adtributa. Sanè patet ex Livio *Dictatorem* Pœnum non fuisse tantæ auctoritatis ac Romanum, ex Lib. XXIII, 13. ubi dicit *Dictatorem* missum esse cum Magone in Hispaniam ad conducendos milites. Idem testatur Lib. XXX. 7. Carthagine *Suffetes velut Consulare imperium fuisse*. Hi autem vocantur *bini Reges* à *Cornelio Nepote*, in *Annibale*; licèt id quod apud Latinos voce *Rex* significatur, ignotum esset apud Carthaginienses, quorum Respublica *Democratico-aristocratica fuit*; ut facilè ostenderemus, si res esset hujus loci.

17. Sunt igitur adcuratè distinguendæ res ipsæ à stylo Historicorum; qui loquutionibus sui ævi, aut suæ Gentis describunt res gestas, aut opiniones temporum & populorum, quorum sermo ac dogmata diversa planè fuere. Neque temerè ducenda sunt consectaria ex stylo Scriptoris, de re prisca, aut ad aliam Gentem pertinente, loquentis; quasi ii, de quibus loquitur, aut eodem modo mentem suam expressissent, aut easdem potestates subjecissent vocabulis, quibus uti solebant.

18. Optandum quidem fuisset Historicos hæc communioribus expressisse verbis, non iis quæ fuerunt ita propria popularibus suis, ut similibus aliæ Gentes carerent; quale est verbum *Jupiter*, aut Ζεὺς, quod significat hominem in Græcia tantùm notum, & qualia sunt plerorumque Deorum Græciæ nomina. Sed

Sed quoniam factum id non est, Lectores oportet diligenter sibi cavere ab erroribus, in quos ejusmodi vocabula incautos conjiciunt; & si quid hodie scribere adgredimur, ita est loquendum, ut nullam errandi occasionem legentibus præbeamus.

CAPUT XIV.

REGULA XIII.

Oportere Critico, qui Scriptorem interpretari adgreditur, notam esse rem de qua Scriptor agit.

1. SEXTUS *Empiricus* Lib. I. adversus Mathematicos, C. XIII. ubi conatur ostendere eam partem Grammaticæ, quæ in interpretatione Poëtarum, & pedestri oratione utentium versatur, consistere non posse, cùm aliis argumentis utitur, tum etiam hoc: omnia Scripta constare vocibus & rebus, quas significant, ac proinde Grammaticum, qui Scriptorem interpretatur, non verba tantùm, sed res etiam nosse oportere; ei autem res minimè notas esse, ac proinde frustra eum se Scriptores interpretaturum polliceri. Nec sanè quisquam à Grammatico librum de Philosophiæ parte paullò abstrusiore, de Medicina, de Jurisprudentia, aliisve Disciplinis agentem, aut etiam locum eò respicientem, in alio

alio libro, intellectum iri dixerit; nisi ei scientiæ operam dederit, aut certè ejus peritum consulerit Grammaticus.

2. Ideò *Crates*, apud eumdem Scriptorem Cap. III. contendit Grammaticis satis esse, si voces norint, quia Grammaticorum artem arctiore gyro includit; sed vult Criticos, quibus patentiorem multò campum aperit, omnium fermè Disciplinarum peritos esse. Τὸν μὲν Κριτικὸν πάσης φησὶ δεῖ λογικῆς ἐπιστήμης ἔμπειρον εἶναι. Τὸν δὲ γραμματικὸν ἁπλῶς γλωσσῶν ἐξηγητικὸν καὶ προσῳδίας ἀποδοτικὸν καὶ τῶν τούτοις παραπλησίων εἰδήμονα· παρὸ καὶ ἐοικέναι ἐκεῖνον μὲν ἀρχιτέκτονι, τὸν δὲ γραμματικὸν ὑπηρέτῃ: *Criticum enim dicit oportere esse peritum omnis scientiæ rationalis*, (liberalis, nempe) *Grammaticum verò esse tantùm interpretem vocum obscurarum, & tradere prosodiam & eorum quæ his similia sunt scientem. Ideòque similem illum esse Architecto, Grammaticum verò ministro.* Sed si omnium Disciplinarum peritum esse Criticum oporteret, quis tandem esset Criticus? Nec olim, nec postremis hisce sæculis ullus fortè eo nomine dignus fuisset.

3. Nemo à Critico tantam Disciplinarum omnium postularit peritiam, ut quosvis Scriptores è vestigio interpretari possit, aut omnia etiam loca ipsorum Poëtarum intelligat. *Quintiliano*, ut ait ipse Lib. I. c. 8. Instit. Oratoriæ, *inter virtutes Grammatici habebatur aliqua nescire.* Quam virtutem Critici etiam dixerim, ut se aliqua, imò permulta ignorare ingenuè fateatur.

fateatur. Sed auctor tamen ei sim ut nobiliorum Disciplinarum primis elementis imbuatur; ut vulgaria saltem, ad quæ Scriptores adludere solent, in numerato habeat; alioqui nimis multa ei erunt ignoranda. Velim &, si Scriptorem de Disciplina quapiam agentem illustrare cupiat, cum ei Disciplinæ aliquamdiu operam dare; nam sæpe sunt verba, satis alioqui nota, ex singularibus ejus scientiæ notionibus aliter quàm solent, intelligenda; resque intellectæ faciunt ut verba, alioquin obscura, adsequi possimus. Certè, si ei Disciplinæ multum tempus tribuere nequeat, aut si de adlusione tantum agatur, peritum artis aliquem adeat oportet, qui rem ei elucidet. Sin minùs, frequenter cespitabit & doctioribus ludibrium debebit.

4. Non sum quidem in eorum sententia, qui *Homero*, aliisque Poëtarum Græcorum & Latinorum principibus omnes disciplinas perspectas fuisse putant; sed tamen ad multa adludunt, quæ non sunt cuivis nota. Exempli causâ sæpe Astronomica quædam respiciunt, quæ Astronomiæ prorsus imperiti numquam intelligant; quod multis in locis Variarum suarum Dissertationum ostendit *Dionys. Petavius*, & Astronomiæ & Humaniorum Litterarum scientissimus; cujus tamen eruditionem cum minore acerbitate conjunctam fuisse vellem.

5. Sed ne Lectorem ad alium Scriptorem amandem, nonnulla etiam exempla hîc proferam. Eumæus subulcus, apud *Homerum* Odyss.

Odyss. O, 403. Sic describit Syriam, Ægæi maris, non procul à Delo, insulam:

Νῆσός τις Συρίη κικλήσκεται, εἴπου ἀκούεις,
Ὀρτυγίης καθύπερθεν, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο.

Vertunt alii: *Insula quædam Syria vocatur, sicubi audis, trans Ortygiam, ubi mutationes Solis*; alii: *ubi conversiones Solis, ad obitum*; quasi dicas, quà Sol convertitur ad occasum. Quæ quidem rationes vertendi petitæ sunt è propria significatione verbi τρέπω, unde τροπή; sed τροπαὶ ἡλίου constanter dicuntur, apud Græcos, *conversiones* illæ Solis, quibus à solstitio redit æquatorem versùs, unde *tropici circuli* dicti. Res est omnibus nota. Sed quia constat Insulam, quæ ab Ortygia seu Delo procul non erat, remotissimam fuisse à Tropico Cancri; Scholiastes minor *Homeri* vult in ea fuisse *Solis speluncam, per quam significarent Solis conversiones*, τὸ ἡλίου σπήλαιον δι' οὗ σημειοῦνται τὰς ἡλίου τροπάς. Sed cui usui spelunca, eam in rem, esse potuerit, non intelligo; nec propterea ea spelunca vocaretur τροπαὶ ἡλίου. *Eustathius* interpretatur etiam πρὸς τὰ δυτικὰ μέρη, quasi occasus significetur, aitque τρέπεσθαι ἐπὶ τὸ δύνειν κεῖσθαι, *poni pro occidere*, quod probat hac loquutione ἀπ' οὐρανόθεν προτράπηται, quæ Solis occasum significat. Sed τροπαὶ ἡλίου, ut dixi, simpliciter nusquam occasum sonat. Intellexerim ergo *Homeri* verba de Insula quapiam ex minori-

bus quæ ſunt ad meridiem Deli, nam illinc erant τροπαὶ ἠελίοιο, cùm mare Ægæum ſit, ut pueris notum eſt, extra Tropicum Cancri, procul ad Septemtriones. Optimè ergo poſſit deſcribi ab *Homero* meridies his vocibus, ὅθι τροπαὶ ἠελίοιο, *qua ſunt converſiones Solis*, hoc eſt, Tropicum verſùs. Non eſt quidem ad manum ejuſmodi exemplum, ſed τροπὰς ἡλίȣ dici Solis converſionem ad æquatorem, eámque converſionem factam ad auſtrum maris Ægæi, certò conſtat; quod ſatis eſt.

5. Revocant hæc mihi in memoriam locum *Heſiodi*, quem in mendo cubare non viderunt Interpretes, quòd rem Aſtronomis notiſſimam, aut non adtenderint, aut etiam ignoraverint. Exſtat Operum & Dierum verſ. 664. & ſeqq. ubi Poëta tempus anni navigationi aptum ſic deſcribit:

Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο,
Ἐς τέλος ἐλθόντος θέρεος καματώδεος
ὥρης,
Ὡραῖος πέλεται θνητοῖς πλόος.

Diebus quinquaginta poſt converſiones Solis, ad finem progreſſâ ætate laborioſi temporis, tempeſtiva eſt mortalibus navigatio. Oſtendimus ad eum locum & ad verſum 678 non niſi abſurdè potuiſſe dici ab *Heſiodo*, ſolis quinquaginta diebus à ſolſtitio æſtivo tutam fuiſſe navigationem, hoc eſt, à III. Julii, ut docuit *Petavius*; cùm quinquaginta diebus antè, à X. die

X. die Maji, ad initium Julii æquè commodam esse experientia Græcos sine dubio docuisset. Astronomiæ peritus *Hesiodus*, & in regione navigatione florente natus, vix ac ne vix quidem sic ineptire potuit. Itaque suspicabar duos versus hinc abesse, & legendum fortè:

> Ἤματα πεντήκοντα πρὸ ἠελίοιο τροπάων
> Ἀσφαλέως γλαυκὴν ἐργάσῃ· αὖθις ἔπειτα
> Ἤματα πεντήκοντα μετὰ τροπὰς ἠελίοιο
> Ἐς τέλος &c.

Dies quinquaginta ante conversiones Solis, tutò mare exercebis, deinde rursus, dies quinquaginta post conversiones Solis &c. Sic concederet *Hesiodus* tres æstivos menses & aliquantò plus navigationi; quod profectò nimium non est. Initium simile duorum versuum potuit efficere ut duo priores omitterentur; quod sæpe contigit, ut ostendimus hujus *Artis Criticæ* P. III. Sect. I. c. 5. Sed hæc Lectoris judicio permittimus, & quamvis omnino putemus aliquid hîc omissum, apud *Hesiodum*; illa ipsa verba, quorum sententiam deesse existimamus, cuiquam propterea obtrudere nolimus. Putidi sit hoc Critici, qui non modò vulnera curare, sed & resecta membra restituere se posse speret.

6. Ostendimus etiam *Silvarum Philologicarum* Cap. I, 10. *Ciceronis* duo loca à Criticis emendata non fuisse, alterum quidem quòd sermonem philosophicum non adsequerentur;

tur; alterum verò, quòd Geometriæ vel prima elementa non adtigiſſent. Neſciverunt quid vocarent Philoſophi ἀρχὰς καὶ αἴτια, *principia & cauſas philoſophiæ*; nec quî linea à Geometris definiretur, quemadmodum pluribus illic demonſtravimus; quare utrumque locum in mendo cubantem reliquerunt, aut fruſtra emendare conati ſunt. Rem hîc non repetemus. Locum adeant Lectores, videbuntque nihil eſſe verius, quàm quod dixit *Sextus* Lib. I. contra Mathematicos Cap. XIII. Δεῖ τὸν μὲν φυσικοῖς ἐπιβαλόντα πράγμασιν, εὐθὺς φυσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μουσικοῖς, μουσικὸν εἶναι· καὶ τὸν μαθηματικοῖς, εὐθὺς εἶναι μαθηματικὸν, καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁμοίως. ὁ μέντοι γραμματικὸς οὐκ ἐστιν ἐν τῷ αὐτῷ πάνσοφος, καὶ πάσης ἐπιστήμης δαήμων· σὺν τῷ καὶ αὐτόθεν προσπίπτειν, ἔτι κἀκ τῶν ἀποτελεσμάτων ἐλέγχεται: *oportet eum quidem qui adgreditur agere de rebus phyſicis, ſtatim eſſe phyſicum; qui de muſicis, muſicum; qui de mathematicis, illico eſſe mathematicum; & in aliis ſimiliter. Grammaticus autem non eſt eo ipſo* (quòd Grammaticus eſt) *omnium peritus, & cujusvis diſciplinæ ſciens. Quod quidem, cùm per ſe adpareat, etiam ex ipſis effectis arguitur.* Oſtendit deinde à Grammatico non poſſe *Heraclitum* & *Platonem* intelligi, imò ne loca quidem Poëtarum, quæ ad ſublimiores Diſciplinas adludunt; quæ vero veriora ſunt. Πῶς γάρ τις δύναται τῶν ὀφρυωμένων γραμματικῶν Ἡράκλειτον συνεῖναι καὶ Πλάτωνι παρακο-

ρακολουθῆσαι; *Quî enim possit quispiam è superciliosis Grammaticis Heraclitum intelligere, & Platonem adsequi?* Itaque oportet à Grammaticis, scientiarum peritos consuli, si quid occurrat ejusmodi, quod eis negotium facessat.

7. Sed exempla, è re graviore petita, proferemus. Si quis Theologos Veteres Græcos, aut Latinos intelligere velit, non tantùm Græcæ & Latinæ Linguæ operam eum dedisse oportet; sed etiam antiquæ Theologiæ & Philosophiæ, è qua multa mutuati sunt, ut Capite sequenti ostendemus. Hinc factum ut viri longè doctissimi, & memoratarum Linguarum peritissimi, qui iis scientiis non satis imbuti erant, sæpe in Patrum interpretatione offenderint; quòd duorum magnorum virorum, *Henr. Valesii*, & *Lucæ Holstenii* (quibus ceteroqui summæ Eruditionis laudem nemo candidius & libentius quàm ego tribuet) exemplis liquebit.

8. *Eusebius* Hist. Eccles. Lib. VI. c. 33. narrat *Beryllum*, Bostrorum in Arabia Episcopum, in opinionem incidisse, quam hisce verbis describit: τὸ σωτῆρα καὶ κύριον ἡμῶν μὴ προϋφεστάναι κατ' ἰδίαν οὐσίας περιγραφὴν, πρὸ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας, μηδὲ μὴν θεότητα ἰδίαν ἔχειν, ἀλλ' ἐμπολιτευομένην αὐτῷ μόνην τὴν πατρικήν. Quæ verba sic à *Valesio* vertuntur: *Dominum ac Servatorem nostrum, antequam inter homines versaretur, non substitisse* in propriæ personæ differentia, *nec*

propriam, *sed paternam dumtaxat Divinitatem in se residentem habere*. Atqui ἰδία ὀυσίας περιγραφὴ non est *propriæ personæ differentia*, sed verbo tenus, *propria essentiæ circumscriptio*, seu *definitio*; neque enim hîc περιγραφὴ commodè, unâ voce Latinâ, exprimi potest. Desumta videtur ex eo quòd quæcumque seorsim sunt, in rebus corporeis, seu substantiæ corporeæ, possunt περιγράφεσθαι, lineâ quadam *circumscribi* aut contineri, distinguique ab omnibus aliis; aut si sermo sit de rebus incorporeis, possunt definitione essentiæ, seu περιγραφῇ ὀυσίας ab aliis naturis discriminari. Οὐσία verò *essentiam* aut *substantiam* significat non *personalitatem*, ut sic loquar. Nullum umquam mihi occurrit exemplum, neque ab ullo adlatum vidi, in quo ὀυσία, ubi de persona quadam dicitur, eam significet, quatenus in ea spectatur *personalitas*, seu id quo fit ut seorsim ab omni alia re aut persona sit, & prout distinguitur ab ipsa substantia. Semper ipsam illius personæ *essentiam*, aut *substantiam*, aut *naturam*, significat, quæ propriè est *personalitatis subjectum*, ut loquuntur Scholastici. Ergo hoc volebat *Beryllus*, nullam aliam fuisse ὀυσίαν Christi, præter humanam naturam, ante quam natam, nulla ei erat; cùm nulla esset Divinitas, præter essentiam, aut Divinitatem Patris, quæ postea in Christo resedit. Eum ab ea opinione revocavit *Origenes*, ut docet *Eusebius*. Is contrà contendebat fuisse ante Christum natum ἰδίαν ὀυσίας περιγραφὴν πατρὸς, καὶ ἰδίαν ὀυσίας περιγραφὴν ὑιῦ, *discriminatam es-*

sentiam

sentiam Patris & discriminatam essentiam Filii, & hanc quidem ἐμπολιτευομένην in Christo, non verò propriam Divinitatem Patris. Hæc est ἰδία θεότης filii, quam putabat *Beryllus* nullam fuisse.

9. Hanc fuisse *Origenis* sententiam liquet ex loco, quem ex eo protulimus, in hac ipsa Sectione, Cap. III, 10. ubi duas sententias rejicit. Altera fuit negantium ἰδιότητα υἱοῦ ἑτέραν παρὰ τὴν τοῦ πατρὸς, *proprietatem filii diversam esse à proprietate patris*, & dicentium *Filium* esse Deum tantùm nomine tenus; hoc est, esse eam vocem nomen tantùm essentiæ Patris. In hac sententia fuit *Beryllus*, quem ad suam revocavit *Origenes*. Alter error fuit eorum, qui *negabant divinitatem Filii, statuebantque proprietatem & essentiam ejus definitione aliam esse à paterna*, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ υἱοῦ, τιθέντες δὲ αὐτοῦ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν οὐσίαν κατὰ περιγραφὴν τυγχάνουσαν ἑτέραν τοῦ πατρός. Quibus verbis videtur eos significare, qui non tantùm in Christo nullam naturam, præter humanam, agnoscebant; sed ne Patris quidem Divinitatem in eo ἐμπολιτευομένην ei tribuebant, quæ *Pauli Samosateni* postea fuit sententia.

10. In notis ad Caput memoratum *Eusebii*, rejicit *Valesius* versionem *Musculi*, quæ sic habebat: *secundùm propriæ ac separatæ essentiæ circumscriptionem. Christophorsonus* verò vocem *separatæ* expunxit, cetera retinuit. Quibus

bus observatis, *Valesius* subdit: οὐσίας περιγραφὴ *nihil est aliud, quàm substantiæ differentia*; cur ergo vertit *personæ differentiam*? Nimirum, æstuabat vir doctissimus, in hisce Philosophicis & Theologicis distinctiunculis, nec eas satis adsequebatur. Prolatâ definitione Hypostaseos è *Gregorio* Nysseno, quâ confirmatur quod diximus de voce περιγραφὴ, sic pergit: *videtur Beryllus* οὐσία *accepisse pro persona, more sæculi sui, in quo* οὐσία *&* ὑπόστασις *confundebantur*. Vera hæc posteriora sunt, sed ὑπόστασις tunc *substantiam* ipsam, non *personalitatem*, ut *persona* non accidens, sed substantia distincta putabatur significabat. *Errabat igitur*, inquit, Beryllus, *qui Christum ante incarnationem nullam propriæ personæ differentiam habuisse dicebat*. Imò verò nullam propriam *substantiam*, cùm solus esset Pater, cúmque Filius, ex sententia Bostreni Episcopi, ne natus quidem Divinitatem propriam haberet. *Sed quod idem aiebat*, ait Valesius, *Dominum nostrum non habere propriam Deitatem, sed tantùm paternam in ipso inhabitantem, in eo quidem rectè sentiebat.* Viro doctissimo, in re ipsa, cum omnibus hodiernis Christianis, adsentimur; sed non ita sentiebant Veteres, ut eum docere potuisset *Dionys. Petavius*, cum quo amicè vixit. *Neque enim*, ait, *propria est Divinitas Patris, propria Filii; sed una eadémque est trium personarum Divinitas.* Atqui non ita sensit *Origenes*, qui ἰδίαν θεότητα Patri & ἰδίαν θεότητα Filio esse credidit. *Alioquin*,

inquit,

inquit tandem vir doctissimus, *tres essent Dii, non unus Deus*. Negabat hoc *Eusebius*, quòd unus Pater esset αὐτόθεος, qua de re pluribus agit in *Theologia Ecclesiastica contra Marcellum*. Cap. 7. Lib. II. & alibi. Similia etiam habet *Origenes*, in sequentibus verbis loci antea adlati. Nec qui aliter rem interpretantur, ut qui τὸ ὁμοούσιον admiserunt, unitatem aliam Patris & Filii agnoscebant, nisi paritatis, & consensûs. Non agitur id quod sentimus, ac sentire debemus, sed quid Patres illius ævi senserint; qua de re Capite sequenti dicemus.

11. Sic & in celebri illa *Alexandri* Alexandriæ, ad *Alexandrum* Constantinopoleos Episcopum, quæ exstat apud *Theodoritum* Hist. Eccl. Lib. I. c. 4. Epistola, ubi de controversia Ariana, aliquoties vacillavit *Valesius*. Pag. 11. Ed. Francof. an. 1679. ἰδιότροπον αὐτοῦ ὑπόστασιν ἐδήλωσεν, vertit *propriam ejus hypostasin declaravit*. Probat illic *Alexander* ex initio Evangelii Joannis Filium ante omnes res creatas fuisse, quandoquidem eas creavit; unde sequitur eum tunc habuisse ἰδιότροπον ὑπόστασιν, hoc est, *propriam substantiam*; non Patris, nec creatam, ut sequentia manifestò ostendunt. Itaque *Valesium* oportuit vertere *substantiam*, non *hypostasin*, quod apud Latinos *personalitatem*, potiùs quàm *personam*, seu substantiam, significat.

12. Nihil clarius hisce verbis quæ p. 12. leguntur de mundo: τὸ δὲ ἐξ οὐκ ὄντων δημιουρ-

γεῖσθαι τὸν κόσμον νεωτέραν ἔχει τῆς ὑποστάσεως καὶ πρόσφατον τὴν γένεσιν, ὑπὸ τοῦ πατρὸς διὰ τοῦ υἱοῦ πάντων εἰληφότων τὴν τοιαύτην οὐσίωσιν. Interprete Valesio: *è nihilo verò creari mundum, recentiorem indicat ac nuperam* substantiæ *originem cùm universa ejusmodi essentiam* (aut *essentiæ productionem*) *à Patre per filium acceperint.* Nec video cur paullò pòst υἱοῦ ἀνεκδιήγητος ὑπόστασις sit *inexplicabilis subsistentia*, potiùs quàm *substantia.* Ipse *Valesius* inferiùs, eadem paginâ hæc verba: πῶς ἂν περιεργάσαιτό τις τὴν τοῦ Θεοῦ Λόγου ὑπόστασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ μελαγχολικῇ διαθέσει ληφθεὶς τυγχάνοι; vertit: *quomodo Divini Verbi* (aut *Dei qui est Ratio*) essentiam *curiosiùs investigare quispiam poterit, nisi atrâ bile sit percitus?* Vide & initium pag. 14. ac pag. 17. mediam, ubi eadem vox adlato sensu adhibetur.

13. In ultimis Paginæ 12. versibus legimus: ὅτι δὲ μανιῶδες, τὸ ἐκ οὐκ ὄντων τὸν υἱὸν γεγονέναι φρονεῖν, χρονικὴν ἔχοντα προβολὴν, αὐτόθεν δείκνυται τὸ ἐξ οὐκ ὄντων: Vertit Valesius: *quod verò extremæ dementiæ sit Filium ex non exstantibus factum opinari, cùm id, quod ex non exstantibus factum est, temporalem habeat* essentiam *res ipsa indicat.* Atqui προβολὴ non est *essentia*, sed *generatio* ipsa; nam Deus dicitur προβάλλειν, *projicere*, vel *producere*, id quod creat, aut generat. Adeant qui hoc ignorant *Dionys. Petavium* Dogm. Theol. Tom.

Tom. II. de Trinitate Lib. VII. c. X. Sed & apud *Theodoritum* eodem Lib. I. c. V. exſtat Epiſtola *Arii*, in qua nonnullos inſimulat, quod Filium dicerent ἐρυγὴν, aut προβολὴν *eructationem*, aut *projectionem*. Hic vero *Alexanaer* productionem creaturarum rectiùs προβολὴν vocat, ubi ea vox actionem ipſam creandi ſignificat, cùm in verbis *Arii* ſit ipſa res creata, aut genita.

14. Pag. 15. recitatis his verbis: *Ego & Pater unum ſumus*, ſubdit *Alexander*: ὅπερ φησὶν ὁ Κύριος, ὐ πατέρα ἑαυτὸν ἀναγορεύων, ὐδὲ τὰς τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις μίαν εἶναι σαφηνίζων: Quod ſic vertit Valeſius: *Quod quidem Dominus dicit, non quò ſe ipſum Patrem renunciet, nec quò duas perſonas unam eſſe demonſtret.* Sed vertendum fuit, *duas naturas ſubſiſtentiâ*, hoc enim vult Alexander *naturam* Patris & *naturam* Filii prorſus ſimiles ac pares fuiſſe, nec diſtinctas, niſi *exſiſtentia*, aut ſi malis *ſubſiſtentia*; quo ſenſu duæ dici debent, cum ſint, ex Veterum ſententia, una ad ſpeciem, & ad communem præſtantiam quod adtinet. Attamen verum etiam eſt δύο φύσεις ὑποστάσει eſſe duas perſonas propriè dictas, ſed in talibus non ſunt mutanda vocabula. Hîc autem ὑπόστασιν interpretamur *exſiſtentiam*, quia ab *Alexandro* diſtinguitur à voce φύσις, quæ eſt *natura*, aut *ſubſtantia* ipſa; qua de re Capite ſequente dicemus.

15. Ad hunc locum hæc adnotat Valeſius: *duas naturas dicit Alexander, non ſimpliciter &*

& absolutè duas, sed personaliter duas, ex eo quod in duabus personis exsistat una natura. Quare φύσις ἐν ὑποστάσει idem est, quod persona. Hæc mentem *Alexandri* exprimant, si voces intelligamus, ut ejus ævo intelligebantur; nimirum, voce *persona*, non τρόπον ὑπάρξεως; aut accidens, quod *personalitas* dici solet, sed substantiam intelligentem, propriâ exsistentiâ præditam, quales tunc temporis dicebant esse personas Patris & Filii; & vocibus *una natura*, unitatem speciei, non numeri. Alioqui, si ex hodierna Theologia, licèt veriore, interpreteris verba *Alexandri*, ut fecit *Valesius*, eam prorsus corrumpis. Vir certè eruditissimus, non videtur suspicatus esse aliter Veteres sensisse, ac nos, cùm hæc verba interpretaretur.

16. Non parum etiam exercitum habuerunt virum doctissimum *Lucam Holstenium*, cujus exercitationem de hoc loco ad calcem *Theodoriti* edidit Lutetiæ *Valesius*. Postquàm locum variè frustra versavit, ut sensum hodiernæ sententiæ consentaneum inveniat; tandem eò devenit, ut dicat *verba Græca, uti quidem nunc vulgò leguntur, vel Hæreticorum malitiâ vel inscitiâ librariorum corrupta*; quod probare contendit ex *Epiphanio Scholastico*, qui hæc verba sic transtulit, Hist. Tripartitæ Lib. I. c. 14. *Neque substantialiter duas naturas, quæ est una, declarans*; unde *Holstenius* colligit legendum in Græcis: οὐδὲ τῇ ὑποστάσει δύο φύσεις, τὴν μίαν εἶναι σαφηνίζων. Sed hæc est mera depravatio hominis ad sui ævi sententiam priscorum,

ſcorum dogma corrigentis. Veteres enim δύο φύσεις & δύο οὐσίας in Patre & Filio eſſe dicebant, ut liquet ex judicio *Photii* Cod. CXIX. de *Pierii* Libris: πολλὰ δὲ ἔξω τῶν νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ κατεσηκότων, ἀρχαιοτρόπως ἴσως, ἀποφαίνεται· ἀλλὰ περὶ μὲν πατρὸς καὶ υἱοῦ εὐσεβῶς πρεσβεύει· πλὴν ὅτι οὐσίας δύο καὶ φύσεις δύο λέγει: *Multa verò, præter ea, quæ in Eccleſia nunc obtinent, tradit; ſed de Patre & Filio piè loquitur, niſi quòd eſſentias duas & naturas duas dicit.* Addit quidem *Photius*: τῷ τῆς οὐσίας καὶ φύσεως ὀνόματι, ὡς δῆλον ἔκ τε τῶν ἑπομένων, καὶ προηγουμένων τοῦ χωρίου, ἀντὶ τοῦ ὑποστάσεως, καὶ οὐχ ὡς Ἀρείῳ προσανακείμενοι, χρώμενος: *vocibus* eſſentiæ & naturæ, *ut manifeſtum eſt ex ſequentibus & antecedentibus illius loci, pro hypoſtaſi* (perſonalitate) & *non ut Ario addicti, uſus.* Sed *Photius* Veterum verba & ſenſus ex iis, quæ ipſius ævo obtinebant, interpretari non debuit.

17. Veteres aliter ſentiebant, ut liquet vel ex eo quod in ſequentibus habetur, ubi *Alexander* ait Filium unum eſſe cum Patre, ὅτι τὴν πατρικὴν ἐμφέρειαν ἀκριβῶς πέφυκε σώζειν ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς, τὴν κατὰ πάντα ὁμοιότητα αὐτοῦ ἐκ φύσεως ἀπομαξάμενος: *quoniam Patris Filius expreſſam Patris ſimilitudinem exactiſſimè ſervat, quippe qui omnimodam ejus ſimilitudinem à natura impreſſam habeat* &c. Nam naturæ quidem perfectæ poteſt altera æquè perfecta, ſed numero

mero diversa, esse imago: sed non potest unâ numero natura esse simul, aut dici πρωτότυπος & ἔκτυπος, primitivum exemplar & sui ipsius similitudo. Res est, ut quidem mihi videtur, manifesta.

18. Nihil hac de re præterea addam, nisi voces omnes, quæ in hoc negotio adhibentur, partesque singulas hujus dogmatis, prout à Veteribus Consubstantialistis exprimuntur, sensu primigenio & proprio optimè convenire sententiæ, quâ tres naturæ distinctæ & pares in Divinitate statuuntur; nec posse nostræ (quamvis alioqui veræ) sententiæ, nisi violenter torqueantur, aptari. Non solent autem primùm inveniri voces, ut iis aliquid exprimatur, naturæ ipsius rei, ex usu Linguæ recepto, planè contrariæ. Quæstiones etiam inde natæ, & objectiones, solutionesque omnes Veterum, hanc in rem, expositâ sententiâ optimè dilucidantur, quæ alioqui sunt Cimmeriis tenebris obscuriores. Ex hisce verò, quæ multò pluribus deduci potuissent; evidenter liquet Criticum, qui eos interpretatur Scriptores, qui de Disciplina quadam agunt, ejus Disciplinæ peritum esse oportere; quod demonstrare adgressi eramus.

CA-

CAPUT XV.

REGULA XIV.

Diversas Sectas iisdem sæpe usas esse vocabulis, ad diversa prorsus dogmata exprimenda; & easdem, servatis iisdem vocabulis, lapsu temporis, sententiam mutasse.

1. QUAM necessarium sit opiniones Scriptorum quos legimus scire, ut mentem eorum usquequaque intelligamus; etiam ex hoc intelligere est, quòd homines, opinionibus planè diversis, sæpe eodem utantur sermone. Si tunc ex uno, aut altero loco de sententia eorum judicium ferremus, existimaremus eos similia sensisse, qui nihil simile cogitarunt.

2. Paulus, exempli gratiâ, ita loquitur Act. XVII, 27. *Deus longè non est ab unoquoque nostrûm, in ipso enim vivimus, & movemur, & sumus,* &c. Significat, ut Deum agnoscamus, non esse procul quærenda potentiæ ejus specimina, quoniam ei quidquid circa nos atque in nobis est debemus. Idem Eph. IV, 30. præter alia, monet Ephesios, *ne contristent Spiritum Sanctum Dei, in quo signati erant in diem redemtionis*; hoc est, ne peccatis suis efficerent ut, quod hospites offensi solent, eos desereret Spiritus Sanctus, quo

quo veluti sigillo Deus eos ab aliis, adservandos in diem judicii, secreverat.

3. At si quis, lectis dumtaxat verbis Pauli; neque sensum satis adtendens; legat hæc verba *Senecæ*, neque aliunde norit Stoïcorum placita, credet facilè ὁμόδοξον hac in re fuisse Paulo Senecam: * *Non sunt*, inquit, *ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus æditiuus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat; prope est ad te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili*, SACER *intra nos* SPIRITUS *sedet, malorum, bonorúmque nostrorum observator & custos; hic, prout à nobis tractatus est, ita nos ipse tractat.*

4. Qui non legerit integram *Senecæ* Epistolam credet se legere potiùs verba Christiani Apostolos imitati, quàm Philosophi Etnici. Ipse *Hugo Grotius*, vir summus, at Stoïcorum Dogmatum parum memor, hæc non *planè aliena* à Paulinis judicavit. At qui leget sequentia *Senecæ*, videbit *sacrum istum spiritum*, quem intra nos esse dictitat, esse ipsum animum humanum, partem Animæ Mundi, seu Dei Stoïcorum, ac proinde ipsum Deum; quam Stoïcorum sententiam esse rectè observavit *Just. Lipsius* in notis, & alibi etiam gravibus ostendit argumentis. Quod vel hæc verba *Senecæ*, in eadem Epistola, satis probent: *Majore sui parte* (animus humanus) *illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus & sacer, & in*

* *Epist.* XLI.

in hoc demissus, ut propiùs divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed hæret origini suæ. Illinc pendet, illuc spectat ac nititur, nostris tamquam melior interest. Quis est ergo hic? Animus, qui nullo bono nisi suo nititur.

5. Hinc intelligere est, ut hoc obiter dicamus, non esse temerè conferenda Ethnicorum dicta, cum Sacrorum Scriptorum sermone; quandoquidem sæpe, ubi videntur eadem dicere, diversa proferunt. Atque hac in re passim peccavit *Joannes Pricæus*, qui immensam farraginem, etiam in rebus claris, locorum Veterum Scriptorum, ad Novum Testamentum illustrandum, congessit. Nec tamen *Hugo Grotius* ejus culpæ ubique prorsus immunis est, ut ex loco laudato satis liquet. Sed tot egregiis dotibus talia παρορ́άματα pensat, ut vix memoratu digna sint.

6. Videndum est priùs quam diligentissimè, quem sensum phrasibus suis subjecerint Scriptores Ethnici, quem Hebræi ac Christiani suis; quo demum peracto, possunt invicem conferri. Adtentè rem expendenti constabit ab Ethnicis * mutuatos esse multa Judæos, à Lagidarum & Seleucidarum temporibus, quâ occasione licebit utrorumque dicta comparare; ita tamen, ut alterius moniti memores semper simus; nempe, phrases sæpe à primigenia significatione esse detortas, ab iis qui eas aliunde sumserunt, quod pluribus exemplis nobis illustrandum est.

* *Vide Tom. 3. Ep. IX. hujus Artis Criticæ.*

7. Olim inter Chriſtianorum familias, etiam in iis in quibus diſſentiebant & collidebantur acerrimè inter ſe, conveniebat tamen in eo quòd utraque contendentium pars libenter loquutionibus Scripturæ uteretur, quaſi iis ſua egregiè exprimeretur ſententia. Cùm *Ariani* opinionem ſuam, de creata Chriſti Divinitate, optimè exprimi cenſerent verbis hiſce Pauli, πρωτότοκος πάσης κτίσεως, *primogenitus omnis Creaturæ:* iisdem *Conſubſtantialiſtæ* haud illibenter utebantur, nec minùs contendebant τὸ συναίδιον iis ſignificari, qua de re vide Epiſt. *Alexandri* Alexandriæ Epiſcopi, apud *Theodoritum* H. E. Lib. I. c. 4. Idem hodie fit inter diſſidentes Chriſtianos, qui omnes pariter opiniones ſuas in Scripturis eſſe exiſtimant.

8. Hæc exempla metum nobis injicere deberent, ne qua in re, licèt veterum Chriſtianorum vocabula retinuerimus, ab eorum ſententia nec-opini receſſerimus; nedum ut, quia phraſibus iisdem utimur, ideò tantùm credamus nos cum illis per omnia conſentire. Loquutiones ipſæ tot libris ſcriptæ, characteribusque oculos percellentibus notatæ, magnam mutationem pati nequivere; ſed cùm mentis notiones ſenſus non feriant, harum mutationes in hominum animis potuerunt eſſe maximæ, lapſu temporis; neque vocum ambiguarum ſolo ſubſidio, notionum variam ſortem cognoſcere licet.

9. Mutationes illæ notionum, ſervatis vocabulis, irrepere potiſſimùm potuere, ubi res quæ his ſignificantur obſcuræ ſunt, vocéſque am-

ambiguæ. Exemplum proferemus ex re maximi momenti, quæ olim Christianos divisit, hodiéque lacerat, &, ut sunt hominum ingenia, in posterum etiam in partes distrahet. Inter Christianos, de natura, & distinctione duarum *S. Trinitatis Personarum*, ut nunc loquimur, Filii & Spiritûs Sancti, concertationes fuere, ferè ex quo Apostoli fato functi sunt. Sed & ante & post Christum, Ethnici ipsi varia de tribus *Principiis* dixerant, sono certè à dogmatibus Christianis nequaquam aliena. Verùm licet iisdem vocibus plurima sæcula usa sint, attamen sub illis vocabulis latuit sat magna sententiarum varietas, ut singillatim ostendemus.

10. Primus omnium tria *Principia* constituit * *Parmenides*, & post eum *Plato*; qui an consenserint non satis liquet, quòd *Parmenidis* nihil supersit, præter obscura fragmenta. ‡ *Plato* autem dixit primum esse ΤΟ ΟΝ, ΑΙΤΙΟΝ ΑΠΑΝΤΩΝ, *Ens, causam omnium rerum*; secundum verò ΛΟΓΟΝ, *Rationem & Rectorem præsentium & futurorum*; tertium denique ΨΥΧΗΝ ΚΟΣΜΟΥ *animam*, sive *spiritum mundi*. Secundum quidem Principium à primo *genitum*, seu factum; tertium verò à secundo adfirmat. Liquet adtentè Platonicum *Timæum* legenti, *generationem* à *Platone* dici *creationem*, & passim confundi, γεννῆσαι, ποιῆσαι, τεκταίνεσθαι, μηχανῆσαι, δη-

* *Plotin. Ennead. V. Lib. I. c. 8.*

‡ *In Timæo, & Epist. II. & V. Vide & Artis hujus Criticæ T. 3. Ep. VII.*

μικρυγῆσαι, ἀπεργάζειν, &c. atque idem haberi αἴτιον ac πατέρα, *causam* ac *patrem*.

11. *Philo Judæus*, ejus admirator & discipulus, similia habet; nam ait * Λόγον esse πρεσβύτατον τῶν Ἀγγέλων, & τοῦ Ὄντος πρωτότοκον Υἱὸν, *antiquissimum Angelorum*, & *primogenitum Entis*. Platonicus verò Ethnicus *Plotinus*, sermone eodem usus est, præsertim Enneade IX. Lib. V. à Cap. III. ad VIII. ubi hac de re copiosè agit. Unum esse summum Deum, Causam primam omnium; deinde duos alios inferiores Deos, à summo illo creatos, minusque primâ Causâ perfectos, crediderunt.

12. Joannes porrò Apostolus, Platonica usus voce, Λόγον vocat Divinitatem quæ in Christo habitavit, eique similia tribuit ac *Philo*; creationem, scilicet, universi. Meminit etiam Πνεύματος *Spiritûs*, quem illi conjungit, ut ille secundo Principio subjunxit *Animam mundi*. Paulus vocat quoque eum, per quem omnia sunt facta, πρωτότοκον πάσης κτίσεως *primogenitum omnis Creaturæ*. Denique occurrunt alia similia Platonicis loquutionibus, in Novo Testamento, quæ non memorabimus.

13. Quæritur nunc an Joannes voce Λόγος idem planè intellexerit, ac *Plato*, ejúsque discipuli? ánve Paulus πρωτότοκον intellexerit quemadmodum *Philo*? Si quis adfirmet, eun-

* *Vid. supra adlatum locum C. III. §. 9. Vitam Eusebii Cæsariensis, & Tom. 3. Ep. VIII. Artis hujus Criticæ.*

eundum erit in caſtra Arianorum; qui Divinitatem, quæ Chriſto adfuit, creatam è nihilo contendebant. Si neges, agnoſcendum erit, quod volumus, ſub iisdem phraſibus, diverſas ſæpe latere ſententias. Nec dubium eſt quin poſterius hoc verius ſit, quod oſtendimus Epp. VII. VIII, & IX. T. 3. *Artis Criticæ.*

14. Attamen propter rei difficultatem, & ambiguitatem vocum, æſtuantes ſequentium ſæculorum Chriſtiani in varias opiniones abierunt. Plerique tamen cum *Platone* loquuti ſunt, & cum eo ſe ſentire dixerunt; dum ſecundum Principium faciunt priori * συναίδιον, *coæternum*, & quo non magis carere poteſt primum, quàm Sol luce; quod tamen videtur contrarium eſſe *Platoni*, qui à primo creatum vult. Interea iidem, ex Judaïco loquendi more, unum eſſe Deum paſſim adfirmant, quod etiam à Platonico dogmate, quo tres ſummi Dii ſtatuuntur, abhorret. Attamen haud abſimilia dixerat etiam *Plotinus*, etiamſi *Platonis* interpretem agit.

15. Scripſit idem Platonicus τρεῖς eſſe ὑποστάσεις ἀρχικὰς *tres eſſe hypoſtaſes, quæ* rerum omnium *ſunt principia*, & variâ ratione in iis poſſe conſiderari ταυτότητα *identitatem* & ἑτερότητα *diverſitatem*. Chriſtiani quoque ſimilia dixerunt, licèt fuerint controverſiæ de voce ὑπόστασις; quæ ſignificat nunc *accidens*, ſeu τρόπον ὑπάρξεως, *modum exſiſtendi:* nunc *ſubſtantiam*, ſeu rem ipſam, quæ certo modo

* *Vide G. Bulli Defenſionem Nicænæ Synodi. Sect. III.*

eſt, vel cui tamquam ſubjecto ineſt modus exſiſtendi. Tandem inter Græcos quidem convenit, ut dicerent *τρεῖς εἶναι ὑποστάσεις tres eſſe modos exſiſtendi*, *μίαν οὐσίαν unam eſſentiam*; inter Latinos verò, *très perſonas*, *unicam ſubſtantiam*, ſeu *eſſentiam*; quâ ratione loquendi etiamnum hodie utimur.

16. Platonici, in hiſce rebus, uſi etiam fuerant voce * ὁμοούσιος, quæ apud eos ſignificat ὁμοφυῆ, ὁμογενῆ, ſeu *ejusdem ſpeciei*, aut *ſimillimæ naturæ*. Eam diſtinctionem adhibuit *Nicæna Synodus*, quæ definivit Υἱὸν εἶναι ὁμοούσιον τῷ Πατρὶ, *filium eſſe conſubſtantialem Patri*. Hodie etiam plerique cum Synodo Nicæna ſe ſentire profitentur, & eamdem uſurpant vocem.

17. Loquutiones autem, quas adtulimus §. 14, 15, 16. non uni inſervire poſſunt dogmati exprimendo; quare dubium ſit an qui iis olim uſi ſunt idem omnes ſentirent, quamvis, omiſſis Platonicis, Chriſtiani ſoli ſpectentur. Imò *Hugo Grotius* eò proceſſit, ut diceret ‡ *ſibi conſtare Patres in explicatione harum rerum plurimùm diſſenſiſſe, etiamſi vocum quarumdam ſono inter ſe conveniunt*. Profectò videntur Veteres inter ſe diſcrepaſſe, in multis, & Chriſtiani omnes hodie multùm abeſſe à ſententia Synodi Nicænæ; licèt plerique cum ea ſentire ſe putent, quòd voces ab ea conſecratas admittant.

18. Hæc

* *Vid. Vit. Euſebii Cæſarienſis, G. Bulli Defenſ. Synodi Nicænæ Sect. II. C. I. §. 2. & Epiſt. 2. T. 3. Artis Criticæ.*

‡ *Epp. ad Fratrem Ep. CLII.*

18. Hæc ne temerè adfirmasse videamur, primò observandum vocem ἀΐδιος *æternus* admodum esse ambiguam apud Veteres, in hoc negotio. Α'ΐδιον enim potest significare propriè dictam æternitatem, quæ omni, quomodocumque intelligatur, principio caruit; quâ ratione, ex omnium consensu, Pater dicitur ἀΐδιος. Sed alteram * habet ea vox significationem, quâ denotat quod fuit, antequam mundus ac proinde tempus esset, quod vocant etiam Veteres ἄχρονον & ὑπέρχαιρον, *sine tempore*, & *supra tempus*. Jam dubium est an Veteres, qui Υἱῦ ὑπόςασιν dixerunt esse æternam, priore aut posteriore intelligendi sint sensu; an, nimirum, eam æternam, non minùs ac Patris ὑπόςασιν, esse voluerint; an verò ita eam vocent, quòd ante mundum fuerit? Atque hac in sententia videtur fuisse *Tertullianus*, qui contra *Hermogenem* Cap. III. & XVIII. ait *Filium semper non fuisse*, nec *sine initio esse*. Idem videntur sensisse multi Patres Ante-Nicæni, qui paullò ante mundum genitum Filium volunt, licèt ἀΐδιον adpellent. Altera etiam est ambiguitas vocis ἀΐδιος, in hac re. Dici, nempe, potest Divinitas Christi, quod ad *substantiam*, seu *essentiam* adtinet, ἀΐδιος, non minùs ac Pater; aut quod ad *modum exsistendi* ejus essentiæ spectat, propter quem Filius vocatur. Quidam ex Veteribus † scripserant *substantiam* ipsam Divinitatis

* *Vid. Epistolam Alexandri Alexandriæ Episcopi apud Theodoritum Lib. I. c. 4. & Basilium Cæsariensem Hom. I. in Hexaëmeron.*

† *Vid. Ep. Eusebii apud Theodor. Lib.* I. *c.* 12.

vinitatis Filii, ἀγεννητῶς in Patre exſiſtentem, eſſe illi συναΐδιον; quod de *ſubſiſtentia* non adfirmabant. Quæ fuit Nicænæ Synodi ſententia, unde factum ut damnarit eos qui dicerent *Filium non fuiſſe antequàm genitus eſſet*, licèt definierit Filium eſſe Patri συναΐδιον, quod ad *ſubſtantiam*; erat, nimirum, ab omni æternitàte, Filius ἀγεννητῶς in Patre, antequam generaretur; ſed cœpit γεννητῶς exſiſtere paullò ante creationem mundi, cùm *hypoſtaſin* ſeu *exſiſtentiam* diſtinctam à Patre accepit, ut Veteres putabant.

19. Secundò, cùm dicebant Patrem & Filium *Unum* eſſe, latebat etiam in illa voce non levis ambiguitas. Aliquid enim dicitur eſſe *Unum*, quemadmodum Philoſophi loquuntur, vel *Unitate numericâ*, vel *Unitate ſpecificâ.* Ita *Petrus* eſt unus, *unitate numericâ*; *Petrus*, *Joannes*, & *Paulus* unus ſunt, *unitate ſpecifica.* † Adparet autem ex Veteribus eos crediddiſſe tres eſſe Naturas divinas, numero quidem diverſas, ſed unius ſpeciei. Reverâ in ſermone quotidiano, & apud Philoſophos etiam, unum dicuntur quæ ſpecie conveniunt; ut liquet vel ex *Ariſtotele*, cujus obſervationes ſæpe vulgari ſermone nituntur, qui docet ‡ λέγεσθαι ἓν ὧν ἡ ὐσία μία, μία δὲ ἢ συνεχείᾳ, ἢ εἴδει, ἢ λόγῳ, *dici unum, quorum eſſentia una eſt, una autem continuitate, aut ſpecie, aut ratione.*

20. Tertiò, ut *Plotinus* τρεῖς ὑποστάσεις agnovit,

† *Vide St. Curcellæi Quatern. Diſſ.* I. §. 74. & *ſeqq.* & *Vit. Euſebii ac Gregorii Nazianzeni.*
‡ *Metaphyſ. Lib. IV. c. 6.*

vit, numero distinctas, hoc est, tres *substantias* cum distinctis proprietatibus, licèt alioqui conjunctissimas: ita Christiani Veteres, eodem sermone usi, non nobiscum, sed cum *Plotino* hac in re consenserunt. Qui unam οὐσίαν dicunt, τρεῖς τρόπους ὑπάρξεως, id ipsum hisce verbis expresserunt; ut enim Humanitas, quæ est separatim in Joanne, Petro & Paulo, est una; nec in Paulo differt ab eo quod est in Petro & Joanne, nisi τρόπῳ ὑπάρξεως: ita tres Naturæ divinæ numero diversæ, sed specie eædem, differunt tantùm *modo exsistendi.*

21. Quartò, cùm vox ὁμοούσιος, ex Platonicorum usu, significaret *ejusdem speciei*, & Synodus Chalcedonensis, in suo Symbolo, statuerit Filium esse nobis ὁμοούσιον κατ᾽ ἀνθρωπότητα, ut est ὁμοούσιος Patri κατὰ θεότητα; nulla est ratio existimandi hac voce significatum fuisse esse *unicam numero* Essentiam Patris, & Filii. Nihil sanè occurrit in Disputationibus *Consubstantialistarum*, quod suadere possit alia in re controversiam Arianam sitam fuisse, nisi quòd Ariani *Essentiam* filii parem non esse *Essentiæ* Patris contenderent: *Consubstantialistæ* verò *Essentiarum* paritatem propugnarent; * quod Viri Doctissimi copiosè ostenderunt, nec ignorari potest, quin eadem operâ densissimæ tenebræ offundantur Veterum hac de re Scripta legentibus; in quibus contrà omnia sunt clara, si memorata teneamus, ut jam diximus Cap. superioris §. 18. 22. Si

* *Si Curcellæus in Quatern. Diss. I. & R. Cudworthus* in libro Anglico inscripto; *The true System intellectual of the Universe* Lib. I. c.IV. pag. 606. & seqq.

22. Si quis quærat cur in re tanti momenti tot ambiguis loquendi generibus uti sustinuerint Veteres; responsum accipiat jam, apud Philosophos usitatas eas ambiguitates fuisse, quæ in sermonem Theologorum, ut fit, sunt transfusæ: quemadmodum antea jam ostendimus. Præterea nolebant Theologi fateri, ex eorum sententia, si cum vulgo loquerentur, tres esse pares Deos, non unum, cùm unum esse passim doceat Scriptura Sacra. Quare ne à Scriptura discedere viderentur, néve πολυθεότητος insimularentur, ita ut ostendimus loquuti sunt. Quod non omnino dissimulat *Augustinus* de Civitate Dei Lib. X. c. 23. *Liberis*, inquit, *verbis loquuntur Philosophi, nec in rebus, ad intelligendum difficillimis, offensionem piarum aurium pertimescunt. Nobis autem ad certam regulam loqui fas est, ne verborum licentia etiam in rebus, quæ in his significantur, impiam gignat opinionem. Nos itaque non dicimus duo vel tria Principia, cùm de Deo loquimur; sicut nec duos Deos, vel tres nobis licitum est dicere: quamvis de unoquoque loquentes, vel de Patre, vel de Filio, vel de Spiritu Sancto, etiam singulum quemque Deum esse fateamur; nec dicemus tamen, quod Hæretici Sabelliani, eumdem esse Patrem, qui est & Filius, & eumdem Spiritum Sanctum, qui est & Pater & Filius; sed Patrem esse Filii Patrem & Filium Patris Filium, & Patris & Filii Spiritum Sanctum, nec Patrem esse, nec Filium.* Ita loquitur *Augustinus*, quod probè animadvertendum, postquàm egit de doctrina Platonica

nica, de tribus Principiis, aut *principalibus ſubſtantiis*, prout à *Porphyrio* & *Plotino* expoſita fuerat.

23 Ex hac vocum ambiguitate, colligere eſt potuiſſe facilè fieri, quod credidit *Hugo Grotius*, ut qui verbis conſentire olim inter ſe videbantur, re ipſâ diſſentirent; útque, ſervatis iisdem vocabulis, paullatim ſubſtituta alia fuerit poteſtas. Atque hoc eò faciliùs factum, in negotio *de Unitate Dei*, quòd perſuaſerit ſibi poſteritas conſenſiſſe Patres Eccleſiæ cum veteribus Hebræis, liqueret autem Hebræos *unitatem* Eſſentiæ divinæ *numericam* credidiſſe. Verùm uti *Conſubſtantialiſtæ* ſub iisdem verbis, quibus antiqui Hebræi utebantur, aliam abſcondebant ſententiam, cùm non auderent ab iis diſcedere: ita noſtri hodie Theologi verba quidem à Patribus conſecrata retinent, ſed alias iis ſubjecere poteſtates. Animadvertit hoc, in aliquot aliis vocabulis, *Joan. Dallæus* de Uſu Patrum Lib. I. c. 5. ſub finem, quod vellem copioſiùs diduxiſſet. Rectiùs multò feciſſent ſi in Scripturæ Sacræ verbis adquieviſſent, nec nos venia digni ſimus, ſi loquutionibus Scriptorum Sacrorum, tam ambigua & tam incommoda loquendi genera, præſertim ad ſententiam veram exprimendam, præferamus. Sed monitum hoc Theologicum eſt, non Criticum.

CAPUT XVI.

REGULA XV.

Difficultatem intelligendi maximam interdum oriri ex Rhetorico stylo.

1. GRAMMATICI & Rhetores voces proprias vocant, ut omnes norunt, eas, quæ usurpantur pro nativa significatione, quæ est illis usu adtributa; tropicas verò, quæ ex nativa significatione in aliam translatæ sunt. *Moveri* propriè dicuntur *corpora*, quorum mutatur situs; translatè *animi*, cùm quispiam in iis excitatur adfectus. Cùm autem nulli Linguæ tot suppetant voces & loquutiones propriæ, quot suppetere oporteret, ut omnia propriè exprimi quirent; est enim rerum infinitus numerus, vocum finitus; necessariò confugiendum fuit ad voces tropicas. Digna sunt, quæ huc transferantur, verba *Ciceronis* de Translationibus ex Lib. III. de *Oratore* c. 28. *Modus transferendi verbi latè patet, quem necessitas genuit inopiâ coacta, & angustiis; post autem delectatio, jucunditásque celebravit. Nam ut vestis, frigoris depellendi causâ reperta primò, pòst adhiberi cœpta est, ad ornatum etiam corporis: sic verbi translatio instituta est, inopiæ causâ; frequentata delectationis* —— *Translationes quasi mutuationes sunt,*

sunt, *cùm*, *quod non habeas*, *aliunde sumas.* Exempli causâ, ad res ad animum pertinentes exprimendas, paucissimæ sunt voces, nativâ significatione adhibendæ; quia populus, à quo potissimùm paullatim Linguæ auctæ, & ornatæ, de rebus spiritualibus plerumque securus, de corporeis tantùm sermones serit, aut spiritus corporibus similes putat. Hinc qui de rebus incorporeis verba faciunt, è corporeis petitas voces passim usurpare coguntur.

2. Inde nascitur magna intelligendi difficultas, in rebus per se obscuris, quales sunt quæ ad spiritus pertinent. Cùm enim *efflare animum* legimus, in Scriptore, cujus de animo sententiam aliunde cognoscere non possumus; quî scire liceat, utrùm re ipsâ crediderit animum esse flatum, an verò tropicè ita loquatur? Hodiéque, cùm multi negent in animo quidquam esse corporei; omnes tamen, Latinè scribentes, ejusmodi loquutionibus usu consecratis utuntur, non minùs ac qui mentem esse tenui auræ similem credunt.

3. Verùm cùm Cap. V. egerimus de difficultate dignoscendi quò usque metaphorica loquutio urgenda sit, hac de re iterum non agemus, ne repetendum sit quod jam dictum est. Observabimus potiùs, præter usum necessarium Troporum, propter Linguarum paupertatem, esse alios quosdam eorumdem usus Rhetoricos, ut ex *Cicerone* vidimus, unde non exigua nascitur obscuritas. Scilicet, non modò ad mentem exprimendam, non

non occurrente aliâ voce, adhibertur, sed & ad ornatum orationis; ut notio vividior, aut elegantior, aut amplior in audientium aut legentium mente excitetur. Ita *Horatius* fulmen tropicè describit, hisce verbis: * *tremendo Jupiter ipse ruens tumultu*, ut excitet majorem fulminis notionem; nam aliquid amplius est intelligere *Jovem ipsum ruentem*, quàm telum ejus manu emissum.

4. Si sola Veritas esset docenda, isque esset unus loquentium finis, uti par esset, universa eorum cura in eo sita esset, ut perspicuè loquerentur; quam in rem, quantùm possent, vocibus uterentur propriis; sed ornatus orationis adhibetur ad delectandos auditores, vel legentes, aut eorum movendos adfectus; eumque in finem non tropica modò, sed & figurata oratio inventa est. Quo fit ut Rhetores doceant non ubique adhibendum esse sermonem proprium, sed in iis dumtaxat Orationis partibus, ubi adfectus non moventur. *In exordienda causa, servandum est ut lenis sit sermo, & usitata verborum consuetudo, ut non adparata oratio esse videatur.* † in ‡ *Rhetorica Scholica Curii Fortunatiani*, parum quidem Latini Scriptoris, sed nequaquam inepti, pro tempore quo vixit, est hæc quæstio: *Propria verba, quæ partes orationis magis desiderant?* cui ita respondetur: *Principia & narrationes*; quia, nempe, neque in principiis, neque in narrationibus, moveri solent adfectus.

5. Non

* *Lib. I. Od. 16.* † *Scriptor ad Herenn. Lib. I. c. 7.*
‡ *Lib. III. p. 71. Ed. Paris.*

5. Non eſt noſtri inſtituti in originem adfectuum inquirere, aut eorum naturam explicare. Paucula tantùm indicabimus indubitata, quibus nititur quod de difficultate intelligendæ figuratæ orationis dicemus. Cùm ab iis qui nos educant, à prima infantia, excitentur & foveantur in nobis adfectus; paullatim fit ut his nimiùm indulgere adſueti, nullâ re fermè commoveamur, aut delectemur, niſi iis quæ adfectibus blandiuntur. Cetera omnia nobis tædioſa & inſulſa videntur; nec ea, niſi inviti, patimur. Hinc fit ut ſomnus nobis obrepat, ubi audimus paullò copioſiùs rem exponentes; quæ per ſe apta non eſt ad creandam nobis admirationem, vel ſpem, vel metum, aut ſimilem adfectum ingenerandum. Imò veritatem ipſam, quâ naturâ noſtrâ percelli deberemus, eámque non exigui momenti, immoti ſæpe audimus; niſi ita deſcribatur, ut aliunde petitis ornamentis in nobis commoveantur adfectus. Quantumvis ſit periculum, niſi quaſi imminens à nobis ſpectetur, eo non percellimur, etiam moniti; ſi ea admonitio concepta ſit verbis propriis. Oportet deſcribi periculum figuratâ oratione, quâ adfectus, re commoveri interdum neſcii, verbis vehementiùs cieantur. Exemplum in Orationibus ſacris cernere eſt, quæ licèt admonitionibus ſummi momenti refertæ ſint, ſomnum multis conciliant, niſi Rhetorum pigmentis ornatæ prodeant.

6. Si porrò quæramus rationem, ob quam figuris ita adficimur, comperiemus eam ejusmodi eſſe, ut obſcuritatem neceſſariò pariat. Fi-

Figuræ tantam vim argumento, quod iis exornatur, addunt, quia audienti, aut legenti eam tantùm ejus partem ostendunt, quæ est omnium aptissima ad eum commovendum; amotis iis omnibus, aut potiùs tectis, quæ commotionem illam sistere possent. Si miles sit ad pugnam cohortandus, alto premuntur silentio horror mortis, qui naturâ omnibus inest, summa cautio quæ debet adhiberi, ubi de effundendo sanguine humano agitur, aliáque quæ viro sapienti tunc seriò pensitanda essent. Ab infaustis ejusmodi vocibus abstinetur, gloria militi proponitur è victoria colligenda, divitiæ è spoliis conficiendæ, præmia, honores, &c. quibus fit ut à prioribus illis animum avertat, & in hæc intentus, alacris, rem per se omnium fœdissimam, deterrimi carnificis munus obire in innocentes adgrediatur. Exemplo esse potest oratio Cæcinæ, apud *Tacitum Ann* Lib. I. c. 67. ubi territis militibus difficultate itinerum, adverso prælio, jacturâ impedimentorum, metu imminentis hostis, ostendit *unam esse in armis salutem, manendum intra vallum, dein erumpendum, illâ eruptione ad Rhenum perveniri; quòd si fugerent, plures silvas, profundas magis paludes, sævitiam hostium superesse; at victoribus decus, gloriam, quæ domi cara, quæ in castris honesta.* Subdit Tacitus eum *reticuisse de adversis* aut præsentibus, aut futuris; ne nempe terror augeretur imagine præteritæ cladis, similisque in futurum timeretur.

7. Huic negotio aptare possumus, quod *Cicero* de Inventione Lib. I. n. 24. ait observandum,

dum, si pro re turpi dicendum sit. *Si causæ turpitudo, inquit, contrahet offensionem; aut pro homine, qui offenditur, alium hominem, qui diligitur, interponi oportet; aut pro re, in qua offenditur, aliam rem, quæ probatur; aut pro re hominem, aut pro homine rem; ut ab eo quod odit, ad id quod diligit auditoris animus traducatur.* Hac enim arte fit ut auditor id tantùm animo verset, quod non est turpe, cùm de re turpi cogitare eum oportet. Ideò, verbis honestis res nequaquam honesta velatur.

7. Hac in re, situm est universum pænè orationis figuratæ artificium. Dum autem is, qui ejusmodi oratione utitur, conatur animum legentium, vel audientium ad certam argumenti sui partem convertere, & utitur loquutionibus ex parte dumtaxat veris; ægrè ut plurimùm intelligitur. Notiones enim rerum, quæ nobis obversantur, comparamus cum ejus verbis, & cùm videamus ea verba nonnisi partim notionibus convenire, hæremus dubii an rectè mentem Scriptoris intelligamus; seu an modum illùm, quo nobis videntur vocabula convenire notionibus, urgere voluerit is quem legimus, vel audimus, an verò aliud quidpiam, quod nescimus.

9. Exempli gratiâ, Hector, Iliad. Υ, 371. ita loquitur de Achille, quem formidabant Trojani, quòd neminem cum eo congrediendo parem censerent:

Τῷ δ' ἐγὼ ἀντίος εἶμι, καὶ εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικεν,
Εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, μένος δ' αἴθωνι σιδήρῳ:

Huic ego occurro, licèt manibus igni similì,
Licèt manibus igni simili, robore verò splendenti ferro.

Intelligimus quidem summatim hoc velle Hectorem, se obviam iturum Achilli, quamvis strenuo; quod volebat Hector à Trojanis intelligi. Sed præterea si singula verba excutiamus, ut adcuratè norimus, quas notiones illis subjecerit Poëta, deprehendemus non levem esse difficultatem. 1. ἄντιος ἰέναι an simpliciter significat *contrà ire*, an verò eâ loquutione continetur *resistendi*, aut *adgrediendi* animus? 2. ἀντίος εἶμι estne, solitus sum contra eum consistere, antehac contrà constiti, vel illico hoc faciam, si necesse sit; vel decrevi facere, & certò faciam? 3. Quid est πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι; éstne manuum motu, celeritatem ignis æquare; an manu id præstare, quod ignis facit; an manus habere æquè formidandas, ac ignem? Alibi Poëta *Menelaum* inducit de Hectore dicentem: Ἕκτωρ πυρὸς αἰνὸν ἔχει μένος, *Hector gravem vim habet ignis.* Iliad. P. vers. 565. Passim etiam prælium incendio confert. 4. An Hector vult dicere re verâ Achillem πυρὶ χεῖρας ἐοικέναι, an verò quamvis manibus

bus ignem æquaret, ſe non detrectaturum pugnam; nedum ut eum, qualis erat, fugeret? 5. Μένος αἴθωνι σιδήρῳ ſimile, quanam in re eſt? an in gravitate ictuum, an in amoliendis illatis plagis, aut reſiſtendo ictibus duritie ſuorum armorum? Denique αἴθων σίδηρος eſtne ſplendens gladius, aut quodlibet ferrum, adeò ut αἴθων ſit epithetum otioſum; an verò eſt *candens ferrum*, cui ſimilis ſit aliqua in re Achillis? Quis dicet an *Homerus* omnes haſce σχέσεις in animo habuerit, an aliquot tantùm, & quænam eæ ſint? Certè vix ipſum, ſi reviviſceret, dicturum putem, ob rationes quas poſtea adferam. Attamen nemo eſt, qui non adficiatur hiſce duobus verſiculis, & vim eorum non laudet; ſi modo Poëtarum Græcorum ſtylo nonnihil adſuetus ſit. Obverſantur, nempe, animo ferrum & ignis, duæ res efficaciſſimæ, quibus conferebatur Achilles, & illa ἀναδίπλωσις, εἰ πυρὶ χεῖρας ἔοικε, quâ Hector ſignificat ſe, licèt probè intelligat periculum, audacter tamen id ſubiturum, ita animum legentium percellunt; ut in obſcura fortitudinis notione, ne cogitantes quidem de notionibus ſingulis vocibus adnexis, adquieſcant.

9. Secundò, figurata oratio nos tantopere adficit, quòd rem exornando augeat; non ita quidem ut illico adpareat eam augeri, occultiùs enim hoc fit; ſed tamen ut ingerat animo noſtro majorem quamdam imaginem, quàm ea eſſet quæ ex ſimplici ſermone naſceretur. Quoniam autem limites illius aug-

 menti,

menti, ut ita loquar, vocabulis perſpicuè non ſignantur; obſcurum eſt quàm latè loquentis notio pateat. Ceterùm *augmentum* intelligo, tam in ſeciorem, quàm in meliorem partem; & quod complectitur extenuationem, non minus quàm exaggerationem.

10. Exempli gratiâ, *facere Deos* habet vim aliquam αὐξητικὴν, in hoc Epigrammate *Martialis*, Lib. VIII. c. 24.

Qui fingit ſacros auro, vel marmore vultus,
Non facit ille Deos, qui colit ille facit.

Propriè ſi loquamur, *facere Deum* eſt efficere, ut qui Deus antea non erat Deus evadat; quod non poteſt dici de ſtatua, quæ non eſt Deus, poſtquàm coli cœpit. Attamen videtur *Martialis* tropicè ſtatuam vocare *Deum*; deinde *facere eam Deum*, eſſe ei ſtatuæ honorem exhibere, qui ſolebat ſignis Deorum; vel conſecratione efficere ut Deus, cui dedicata eſt, eam inſideat; nam & * hoc, de ſtatuis Deorum ritè conſecratis, credebant Ethnici. Patet quidem phraſi *facere Deum* plus dici, quàm reverâ fieri credebat *Martialis*; ſed dubium eſt utra ex memoratis ſignificationibus ei loquendi generi conveniat, & quouſque pateat ἐνοίκησις Θεοῦ, *inhabitatio Dei*, ſi ad poſteriorem reſpexit.

11. Eadem occurrit difficultas, in loquutionibus metaphoricis Scripturæ, ubi Dii Ethnico-

* *Arnob. cont. Gentes Lib. VI. p. 254. Ed. Par. 8. 1605. ubi vide notas Deſ. Heraldi.*

nicorum dicuntur * eſſe meræ ſtatuæ, ſine ſenſu ullo. Nam Gentes omnes Idololatriæ deditæ aut animos mortuorum hominum, aut dæmonas, aut ſidera colebant, quorum vim neſcio quam ineſſe ſtatuis exiſtimabant; non ſtatuas ipſas, quaſi eas ſolas Numina ſua eſſe cenſuiſſent. Itaque oportet in ea figura Scriptorum Sacrorum eſſe aliquam αὔξησιν, nec facile eſt ſcitu, quàm latè pateat; & utrum voluerint dicere, eos qui Numina in conſecratis ſtatuis colebant, æque inſaniviſſe, ac qui meros lapides coluiſſent; an verò vim illam divinam, quam ſomniabant Idololatræ ineſſe ſtatuis, nullam fuiſſe, ideóque univerſum eorum cultum in ſtatua ſubſtitiſſe; an aliud quidpiam, cujus nobis in mentem non venit? Quidquid id eſt, phraſin hancce ex Idololatrarum ipſorum uſu deſumſerunt Hebræi, ut adparet ex oratione Labanis Gen. XXX, 30. ubi ſtatuas ſibi ſubreptas *Deos ſuos* vocat. Ita & cùm Ap. Herdonius Capitolium, cum ſervorum & exſulum manu, occupaſſet, dixit in concione P. Valerius Conſul: *Jovem Opt. Max. Junonem Reginam, alios Deos, Deaſque obſideri*, *Livio* narrante, Lib. III. c. 17. Ambracienſes apud eumdem queruntur, ſublatis à M. Fulvio Coſ. Deorum ſignis: *ſimulacra Deûm, Deos imò ipſos, convulſos ex ſedibus ſuis ablatos eſſe, parietes, poſteſque nudatos. Quos adorent, ad quos precentur & ſupplicent Ambracienſibus non ſupereſſe.* Idem de Attalo, qui Romanis Idææ Matris ſimulacrum avehendum tradidit: *Is legatos comiter exceptos*

X 3 *Peſſi-*

* *Pſalm. CXV. & CXXXIV.*

Pessinuntem in Phrygiam deduxit, sacrúmque iis lapidem, quem MATREM DEUM *incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam jussit* Lib. XXIX. cap. II. Hinc magnam invidiam subiit Stilpo Philosophus Athenis, unde & migrare jussus est, quòd Minervam Phidiæ *Deum esse* negasset, quam historiolam habet *Diogenes Laërtius* Lib. II. §. 116.

12. Tertiò, cum multa sint quæ, si penitiùs introspiciantur, non apta sunt ad commovendos adfectus, non modò eorum partem aliquam Auditoribus suis Oratores ostendunt dumtaxat, aliis silentio velatis; nec modò augent eam, quam spectari volunt, prout necesse esse judicant; sed quibusdam præterea vocibus generalibus, seu præstantiorem, seu tenuiorem notionem adjunctam habentibus, exprimunt; ne animus audientium, illo veluti phantasmate occupatus, rem adcuratiùs expendat. Cùm sub Tiberii principatu de cohibendo luxu ageretur, * *Gallus Asinius* orationem habuit, quâ ostendit, dum Imperium augetur, auctas etiam esse privatorum opes; adeóque mirum videri non debere, si sumtus majores tolerarent. Eâ oratione factum ne Senatûs-Consultum ullum fieret, hac de re, adsentientibus ei Senatoribus: *Facilem adsensum Gallo*, ait Tacitus, *sub* NOMINIBUS HONESTIS, *confessio vitiorum, & similitudo audientium dedit.*

13. *Augustinus* Hipponensis Episcopus, & qui ejus de *Gratia* sententiam sequuti sunt, non modò

* *Tacitus Ann. II.* 33.

modò quantum possunt impediunt, ne Lectoribus obversetur imago iniquitatis; quæ est in ferendis legibus, iis à quibus Deus scit eas non posse observari, non ipsorum culpâ, sed primi hominis, ob cujus peccatum destituti sunt omni virtute; deinde in eis æterno exitio damnandis, quod numquam potuerunt vitare, quia necessario auxilio in eam rem carent, ob Adami culpam; nec modò verbis amplificant gratiam Dei erga pauculos Electos, quos salute donat; sed ubi contingit difficultates, quæ in eorum doctrina sunt, urgeri, tum verò omnia velant generalibus dictis, *non posse nimis deprimi hominem, & Deum contrà extolli*, *Deum nemini debere gratiam, ejus judicia esse ἀκατάληπτα*, aliisque similibus. Qui generalium ejuscemodi responsionum involucra excutiunt, vix ac ne vix quidem intelligere possunt quid sibi velint. Si enim responsa illa urgeant, sequetur, ut deprimatur homo, omnes ejus actiones Deo esse tribuendas; adeò ut sit *subjectum*, ut loquuntur Scholastici, merè *passivum*, in quod Deus quasi in lapidem agat; quod illi acerrimè negant. Si verò non sint nimiùm illa urgenda, sequetur, sine divinæ gloriæ imminutione, posse dici hominem aliquid agere, ac proinde non à Deo tantùm moveri, sed aliquid viribus suis seu à Deo quibusvis datis, nec vitio in ullo prorsus fractis (ne quis calumnietur) efficere; quod illi pariter negant. Atque hinc fit, ut quid sibi velint, generalibus illis loquutionibus, vix intelligi queat.

14. Certè Deus *nemini debet gratiam*, ut

 aiunt,

aiunt, ſed hoccine ſignificat Deum, in pœnam peccati Adami, omnes homines ſpoliare innocentiâ, quâ alioquin ornati eſſent, & propterea eos damnare? Sanè Deus etiam ſibi, ut ita dicam, debet æquitatem, ſeu naturâ ſuâ eſt æquus; ideóque tale quidquam facere nequit.

15. Multa quidem ſunt, in humanarum rerum adminiſtratione, ἀκατάληπτα, ſeu quorum rationem adſequi non poſſumus; ſed hoccine ejusmodi eſt, ut ideò liceat quasvis iniquitates Deo tribuere, & poſtea ſe tueri frigidâ exclamatione? Si res ita ſe haberet, nullum non delirium, è Scriptura detorta deductum, defendi poſſet; quod *Auguſtini* tamen Diſcipuli ægrè ferrent.

16. Hinc Rhetores docent diligenter cavendum ne tropi ex re humili nimiùm, aut audientium aures offendente petantur. Cùm addere debeant orationi majeſtatem, eam contrà minuerent, ſi eſſent deſumti è rebus humilioribus iis, à quibus petuntur voces propriæ. Efficerent ut res per ſe magnæ minores viderentur, earum loco ſubſtitutis minoribus imaginibus, quod ſcopo Oratoris adverſatur; niſi in contrariam partem vellet res magnas deprimere. *Quoniam*, ait ſummus & Orator & dicendi magiſter, *hæc vel ſumma laus eſt verbi transferendi, ut ſenſum feriat id quod translatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audient trahet ſimilitudo. Nolo morte dici Africani*, caſtratam eſſe Rempublicam; *nolo* ſtercus Curiæ *dici Glauciam. Quamvis ſit ſimile,*

tamen

tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Vide & *G. J. Vossium* Inst. Orat. Lib. IV. c. VI. §. 9. *& seqq*

17. Quartò, ope figuratæ dictionis ubi semel commoti sunt adfectus; non severè is, qui eloquentiâ dicentis perculsus est, ejus dicta expendit. Obversantur ejus animo, non plenæ & distinctæ loquentis notiones, sed earum dumtaxat partes aptiores ad eum commovendum; eæque sunt quibusdam additis imaginibus ornatæ, quibus augentur; ac præterea accedunt generales quædam notiones, quibus connectuntur; unde fit ut occupatus animus, atque adfectu impeditus, in phantasmatibus illis adquiescat, & indignetur etiam iis, qui perspicuam explicationem eorum quæ admiratur flagitant.

18 Quando contingit ab homine, qui numquam rem diligenter animo versavit, audiri Oratorem dicentem *rem esse nullam, quæcumque tandem sit, quæ à Deo non creetur, quandoquidem summa Dei perfectio postulat, ut solus sit summa omnium rerum causa*; is Orator facilè in adsensum trahit audientem; cujus cerebrum variis commovit tropis aut figuris, & cujus animo phantasma quoddam, quod significatur hisce generalibus vocibus: CAUSA OMNIUM RERUM, objecit, quo occupatus aliò convertere animi oculos nequit.

19. At sub iis vocibus latet interdum hæc sententia, ipsarum etiam cogitationum humanarum, quæ inter Entia à Philosophis recen-

ſentur, Deum eſſe auctorem; adeóque ipſam mentem humanam nihil quidquam agere, ſed tantùm agi, inſtar machinæ quæ nervis alienis movetur. Cùm verò objicitur; Deum, hoc poſito, malas etiam cogitationes injicere hominibus, denuo delabuntur ad *abſtractas* & generales loquutiones. Aiunt poſſe ſpectari in cogitatione qualibet aliquid *phyſicum*, atque aliquid *morale*; prioris Deum eſſe auctorem, poſteriùs, ubi ſermo eſt de malo, eſſe nihil. Sic parum cautos occupant, notione *abſtractâ cogitationis*, quæ poteſt ſine vitio ac virtute eſſe, & *defectûs* cujuſpiam ſeorſim ſpectati, in quo cogitationis vitium ſitum eſſe aiunt. Accedente dein figurato ſermone, *à Deo omnia pendere; ejus infinitæ ὑπεροχῆς perfectionem eſſe, ut omnia ejus ope fiant; nihil ſine eo eſſe, alioqui creaturam ejus regimini eripi*, & ſimilibus; ita commovetur cerebrum auditorum, ut non videant Religionem omnem & Societatem ipſam Civilem radicitus evelli, fictâ illâ Numinis reverentiâ; utque monentes, etiam cum indignatione, excipiant.

20. Qui ſunt ejuſcemodi ſermonibus adſueti non modò audientibus fucum faciunt, ne poſſint intelligere quid velint; ſed ſemet ipſi ſæpe deludunt. Hinc fit ut cùm monentur, de ſenſu quem illæ loquutiones re ipſâ fundunt, negent ſe eum ſenſum agnoſcere, ſi aliis verbis ſit conceptus, licèt ſit prorſus idem. Quiſquis adfirmat Deum eſſe cogitationum omnium noſtrarum auctorem; adeò ut, ſine ejus interventu, eóque, ut loquuntur,

præ-

prædeterminante, nihil possimus cogitare, & vice versâ eo *prædeterminante* non possimus non cogitare quod vult; quisquis, inquam, talia adfirmat, idem Deum esse vitii, non minus quàm virtutis, auctorem contendit. Attamen qui ita loquuntur hoc à se admitti consectarium præcisè negant; &, ut puto, bonâ fide negant, quia rei perspicuè expressæ non adsentiuntur; licèt sub involucris *abstractarum* quarumdam notionum, figuratis vocibus vestitarum, idem planè amplectantur.

21. Si quis dubitaret, an qui figuratâ oratione tantopere delectantur, adfectibus præpediti sint; essent dumtaxat rogandi, ut vocibus propriis, quoad ejus fieri potest, mentem suam exprimerent. Tum ex illorum inanibus conatibus, & in figuram semper desinentibus adpareret illos, præ commotione cerebri, nescire quid sibi velint. Nempe, de omnibus, qui nimiùm pigmenta Rhetorica deamant, idem dici potest quod ingeniosissimè de Poëtis *Socrates* in Apologia, apud *Platonem*, habet: οὐ σοφίᾳ ποιοῦσι, ἀλλὰ φύσει τινὶ καὶ ἐνθουσιάζοντες, ὥσπερ οἱ θεομάντεις καὶ οἱ χρησμῳδοί: *non arte, sed naturâ quadam & veluti adflatu faciunt ut divini & vates.* Καὶ γὰρ οὗτοι λέγουσι μὲν πολλὰ καὶ καλὰ, ΙΣΑΣΙ δὲ οὐδὲν ὧν λέγουσι: *etenim hi dicunt multa & egregia quidem, sed nesciunt quid dicant.* Reverâ orationes valde figuratæ non conscribuntur, sine commotione animi, parum apta ad investigationem veri, sed ad grandiloquentiam adcommodata; ut experti sunt quicumque, furore illo Rhetorico

co defervefcente, feriò cogitationes fuas expenderunt.

22. Quinto, ejusmodi funt nonnullæ figuræ, aut aliunde notum loquentis animum effe oporteat, fi intelligi velit. Ad hafce pertinet λιτότης, quâ plus fignificatur quàm dicitur. *Livius*, de *Polybio* verba faciens, *Syphacem*, inquit, *in triumpho ductum Polybius, haudquaquam fpernendus auctor, tradit.* Lib. XXX, 45. *Fulvius Urfinus* cenfet tam tenue elogium ab invidia profectum, cum *Livius* pænè integros ejus exfcribat libros. At *Ifaacus Cafaubonus* * λιτότητα effe acerrimècontendit, & ejus figuræ profert aliquot exempla. Plura etiam habent *Joan Rualdus* ad *Plutarchi* Elog. IV. & *G.J. Voffius* Inftit. Oratoriæ Lib. IV. c. X. §. 8. Sed res vix poteft exemplis liquidior fieri, quia cùm λιτότητα frequentem effe conftet figuram, non perinde conftat de candore *Livii*; qui Romanos fortè ab lectione *Polybii*, ne ejus retegerentur furta, frigido elogio deterrere voluit.

23. Ejusdem generis *Ironia* eft, quæ eft oratio, quâ contrarium ejus quod volumus adfirmamus, datâ operâ, fed non feriò. At quomodo intelliget Lector, vel auditor nos figuratè loqui, non fimplici uti & feria adfirmatione? Refpondet quidem *Quintilianus*; ‡ *aut pronunciatione, aut perfonâ, aut rei naturâ. Nam fi qua earum verbis diffentit, adparet*

* Ad Fragmenta *Polybii* ex *Livio*.

‡ *Inft. Orat. Lib. VIII. c. 6.*

paret diversam esse orationi voluntatem. Sed *pronunciatio* ad auditorem tantùm pertinet, nos verò de Lectore hîc agimus. Non diffitemur *personam*, aut *rem*, aut denique aliam circumstantiam persæpe clara esse ironiæ indicia; sed loca sunt, in quibus nec personâ, nec ullâ aliâ circumstantiâ, ironia fit manifesta.

24. Exempli causâ, Æneidos I, 41. Juno ita loquens inducitur:

——— *Méne incepto desistere victam?*
Nec posse Italiâ Teucrorum avertere Regem?
Quippe vetor fatis! Pallásne exurere classem
Argivûm, atque ipsos potuit submergere ponto
Unius ob noxam, &c.
Ast ego, quæ divûm incedo Regina, Jovisque
Et soror & conjux, una cum Gente tot annos
Bella gero, &c.

Innuit *Servius* verba, *quippe vetor fatis*, ironiam esse, quia dicere non possumus à Junone ignoratam vim fatorum. *Gerardus* verò *Joannes Vossius* * hoc exemplum profert, ex quo constet in hac parte summos etiam viros decipi; aitque neminem negaturum eum falli, qui naturam Junonis & Virgiliani loci con-

* *Inst. Orat. Lib. IV. c. IX. §. 2.*

consideret. At ego utroque probè considerato, ironiam hîc esse omnino credo, & hoc Junonem velle: fatis, quæ sibi à Jove objiciebantur, cùm de funditus perdenda Trojana gente loquebatur, vetari nequiisse, ne quod cupiebat effectum daret. Nemo nescit Poëtas, postquàm fata mutari non posse dixerunt, tamen *præter fatum*, ὑπὲρ μόρον, dicere multa contingere. Itaque *Virgilius* Junonem inducit, ita loquentem, quasi ei objici nequeat fatum, ne faciat quod cupit. Vide versum 22.

25. Sed ut exemplum, ex re majoris momenti, proferam, verba sunt Dei Gen. III. vs. 22. *En Adamus instar unius nostrûm factus est, nunc autem, ne manum suam injiciat & sumat ex arbore vitæ, vivatque in perpetuum, cavendum.* Quærunt Interpretes, utrum hæc sine figura intelligenda sint, an verò ironia, vel sarcasmus hîc lateat. Posterius nobis vero similius videtur, ut in Commentario ad eum locum ostendimus. Non defuerunt tamen, qui aliter sentirent, quos consulere poterunt qui abundant otio; nam nobis satis est exemplum proposuisse, ex quo liqueret non semper ironias à viris doctis intelligi. Qua de re, adeundus etiam *Ger. Joan. Vossius*, loco quem antea indicavimus.

26. Sextò, huc quoque facit, quod adfert * *Cicero*, ut ostendat quid sit, quòd omnes translatis & alienis magis delectantur, quàm propriis & suis; nempe, *quod singulis verbis res;*

* *De Oratore Lib. III. c. 40.*

res, ac totum simile conficitur, hoc est, integra uno verbo similitudo continetur; cujus proinde partes omnes cognoscere dilucidè non possumus, ut antea diximus. Præterea, eodem judice, delectatio illa oritur *quod omnis translatio, quæ quidem summá ratione est, ad sensus ipsos admovetur, maximè oculorum, qui est sensus acerrimus.* Hoc ipsum rem intellectu difficiliorem facit; nam dum nobis Orator in conspectu ponere nititur, quæ videre non possumus, res diversissimi generis inter se confert; ac proinde inter quas non nisi tenuis & obscura est similitudo

27. Profert ex veteri Poëta hæc verba:

——— *Vive, Ulysses, dum licet,*
Oculis postremùm lumen radiatum rape.

Quibus Ulyssem quàm primùm vita uti, quæ ei brevis futura erat, hortatur nescio quis. In iis hoc meritò observat *Crassus*, aut *Cicero* potiùs, non dixisse Poëtam *cape*, non *pete*, quia haberet moram sperantis diutiùs sese victurum, sed *rape*; quod verbum est ad id aptatum quod ante dixerat, *dum licet.* At homini brevi morituro quid faciendum, ut *vitam rapiat*? Quid Ulysses, hac auditâ voce, in animo habuit? Scio equidem quid responderi possit, sed nihil hîc obscurum, ac perturbatum admitto. Novi quoque *Horatium*, hæc fortè imitantem, dixisse Od. XI. Lib. I.

——— *Sapias, vina liques, & spatio brevi*

Spem

Spem longam reseces, dum loquimur, fugerit invida
Ætas; CARPE diem, quam minimùm credula postero.

Hoc sensu, *rapere radiatum lumen* solis erit bibere & lætari, quarum rerum modus non indicatur. Hi fructus sunt vitæ, qui *carpendi*, imo *rapiendi*, dum licet, nobis sunt; sed quâ ratione & quo numero? Imitatus etiam est, ut hoc obiter dicam, veterem a *Cicerone* laudatum Poëtam *Petronius* in Satirico ‡; qui nautragium facturum amatorem ita cum amasio colloquentem inducit: *da oscula, dum licet, & ultimum hoc gaudium, fatis properantibus*, rape. Similia quædam ad locum habet *Gonsalius de Salas*, sed loci *Ciceronis* non meminit: uti nec alii locorum similium collectores parum diligentes, quamvis sibi plaudant. Sic & *Thalmudici*, harum elegantiarum alioqui negligentiores: חטוף ואכול חטוף ואישתי דעלמא דאזלינן מניה כהילולא דמי: *rape & comede, rape & bibe, nam mundus hic, ex quo imus, nuptiali convivio similis est.* Vide *Joan. Buxtorfium* in Lex. Rabb. ad radicem הלל.

‡ *Cap. CXIV.*

C A.

CAPUT XVII.

Brevis Historia studiorum Rhetoricorum, quibus difficillimum cognitu factum est, quid cogitarint de multis rebus celeberrimi Scriptores.

1. POSTQUAM ostendimus quantas tenebras sermoni Rhetorica offuderit, ut constet etiam quàm multi Scriptores figuratam dictionem simplici prætulerint, ac proinde quanta sit difficultas in intelligendis Veteribus; hîc paucis studiorum Rhetoricorum, apud Græcos & Romanos, historiam texemus.

2. Initio quidem, quo Græci habebant tractum, cui nomen fecerunt, cùm durior adhuc vita esset, non videntur Rhetoricen coluisse. Fatendum tamen, apud eam Gentem, antiquissimam esse artem dicendi; quoniam *Homerus*, cujus ætas propter antiquitatem, à bis mille annis ignoratur, summâ fuit eloquentiâ; ex quo constat, etiam ante eum, excultam dicendi artem fuisse. Verè *Cicero*, * *jam temporibus Troicis*, inquit. *tantùm laudis in dicendo Ulyssi non tribuisset Homerus & Nestori (quorum alterum vim habere voluit, alterum suavitatem) nisi jam tum esset honos eloquentiæ; neque ipse Poëta hîc tam idem* (lego, *item*) *ornatus in dicendo, ac planè*

* *In Bruto c. 10.*

orator fuisset. Cùm autem ejus artis tanta esset vis, ut qui eâ valebant ii innumera impetrare possent, quæ minùs eloquentes non adsequebantur; tum in Reipublicæ administratione, ubi consensu Populi opus erat; tum apud Judices, ubi causa fuit dicenda; tum etiam apud quosvis alios, in quotidianis vitæ negotiis; plures eam excolere cœperunt, & *Corax* quidem * ac *Tisias* Siculi primi artis præcepta collegerunt & scriptis mandarunt, ut ex *Aristotele* nos docet *Cicero*. Neque existimandum est postea à bonis tantùm esse traditam, virtus enim sola eloquentiam non parit; sed à malis etiam, quibus neque veritas, neque æquitas cordi erant. Atque hinc factum ut Rhetorica complecteretur, non modò artem defendendæ veritatis, aut tuendi juris; sed etiam cujusvis & veritatis, & juris oppugnandi. *Tantùm quisque Orator sapiebat, quantùm erranti populo persuaderi poterat.* Sunt verba Scriptoris Lib. *de Oratoribus*, Cap. XXXVI. ubi multa hanc in rem, eáque lectu dignissima.

3. Circa tempora Peloponnesiaci belli, quibus præstantissimi Rhetores apud Græcos floruerunt, vivebant † *Leontinus Gorgias*, *Thrasimachus Chalcedonius*, *Protagoras Abderites*, *Prodicus Cejus*, *Hippias Eleus*, aliique multi, qui docere se profitebantur, adrogantibus sanè verbis, quemadmodum causa inferior dicendo fieri superior posset; ita enim loquebantur.

* *Cicer. de Orat. Lib. I. c. 20. & in Bruto c. XII.*

† *Ex Cicerone de Claris Orat. §. 8. Vide & Quintilianum, Or. Inst. Lib. III. c. I.*

bantur. *Protagoræ* potissimùm, qui volebat *omnia esse vera*, hoc est, id *verum* vocari quod unicuique videretur, fallacissimæ artis tribuitur inventio. Πρῶτος ἔφη, verba sunt * *Laërtii Diogenis*, δύο λόγους εἶναι περὶ παντὸς πράγματος ἀντικειμένους ἀλλήλοις: *primus dixit duas esse de omni re rationes contrarias. Gorgias* quoque *se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denunciabat. Posteà verò vulgò hoc facere cœperunt, hodiéque*, ait ‡ Cicero, *faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nota, de qua se non omnia quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.* Contra hosce Rhetoras, licèt immeritò Socratem iis adgreget, imò eorum principem faciat, aculeatissimam Satiram edidit *Aristophanes*, in *Nubibus*. Eodem in numero erant *Sophistæ*, de quorum *argumentis* scripsit *Aristoteles* libros duos, & quorum ingenium † hisce verbis describit: ἐπεὶ δέ ἐστι τισὶ μᾶλλον πρὸ ἔργου τὸ δοκεῖν εἶναι σοφοῖς, ἢ τὸ εἶναι καὶ μὴ δοκεῖν (ἔστι γὰρ ἡ Σοφιστικὴ φαινομένη σοφία, οὖσα δὲ μή. καὶ ὁ Σοφιστὴς χρηματιστὴς ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὔσης) δῆλον ὅτι ἀναγκαῖον τούτοις καὶ τὸ σοφοῦ ἔργον μᾶλλον δοκεῖν ποιεῖν, ἢ ποιεῖν καὶ μὴ δοκεῖν: *quoniam quibusdam operæ pretium majus est, si videantur sapientes, quam si sint, nec tamen videantur* (*Est enim sophistice adparens sapientia, sed quæ reipsâ non est*; & *So-*

* *Lib. IX. §. 51.*
‡ *De Oratore c. 22. Lib. I.*
† *Cap. 2. Lib. I.*

Sophista is qui lucrum quærit ex adparente, non ex vera sapientia) perspicuum est necesse esse hos videri munere sapientis fungi potiùs, quàm eo fungi, nec tamen videri.

4. Iis, ut rectè * *Ciceroni* observatum, sese Socrates opposuit, qui subtilitate quadam disceptandi, refellere eorum instituta solebat. Habemus quatuor Dialogos *Platonis* elegantissimos; nempe, *Gorgiam*, *Hippiam*, *Protagoram* & *Euthydemum*; quos *Plato* ex ore Socratis aut ejus nomine edidit, & quibus ii Rhetores pro merito suo ridentur. Verùm & Socrates & Plato frustra fuere, quandoquidem ab eo tempore Græcia id genus Rhetoribus semper abundavit. ‡ *Isocrates* ipse, cujus indolem alioqui probabat Plato, orationes aliquot, ad exemplum Gorgiæ, fecit; ubi summo vituperio dignos Helenam & Busiridem, ostentandi ingenii gratiâ, ad cœlum laudibus tollit. Certè cum ob dicendi facultatem sæpe par, nonnumquam etiam superior videretur qui injustam causam defendebat, atque inde magna emolumenta, & salus interdum rei penderet; cœperunt boni, ut se quoque suosque defenderent, ejusmodi artem discere; mali verò utilitatis causâ, ut prava facinora tuerentur, eidem totis viribus incumbere; denique tota Græcia, ipsique Philosophi, qui veritatis investigationem profitebantur, certatim ad eloquentiam eniti.

5. Plerique hoc unum spectabant, ut facultatem

* *Loco laud. & de Orat. Lib. III, c. 16.*
‡ *Sub finem Phædri.*

tatem adquirerent eleganter de quovis argumento, in utramvis partem, dicendi. Cum autem hoc multo magis ex conſuetudine atque exercitatione penderet, quàm ex rerum ipſarum cognitione, & veritatis indagatione; non tantopere deſudabant in acuendo judicio, & cognoſcendis diſciplinis, quàm in ſcribendis ac recitandis Orationibus. Si quam Philoſophiæ operam darent, eo animo non faciebant, ut veritatem, ſi quæ ei ineſſet, cognoſcerent; ſed ut docti viderentur, & Philoſophiæ ſpoliis ornarent Orationes, apud Judices, aut apud Populum habendas. Addiſcebant potiſſimùm *Dialecticen*, quæ ars fuit disceptandi, & quidvis oppugnandi, aut defendendi, non minùs ac Rhetorica, ipſo fatente * *Ariſtotele*, cujus hæc verba ſunt: ἡ Διαλεκτικὴ ϗ Ῥητορικὴ μόναι τἀναντία συλλογίζονται, ὁμοίως γάρ εἰσιν ἀμφότεραι τῶν ἐναντίων: *Dialectica & Rhetorica ſolæ contraria concludunt, eſt enim utraque pariter contrariorum.*

6. Non exiſtimabant in Orationibus nihil oportere proferri, quod verum non conferetur, & validis non niteretur argumentis; ſatis habebant adferre veriſimilia, nec eâ quidem veriſimilitudine, quæ per ſe audientium animos percellit; ſed quæ non eſſet perſpicuæ ac manifeſtæ veritati palam contraria. Modò ne abſurdis rationibus, & quarum infirmitas cuivis illico adpareret, uterentur, ſatis pulcrè

 dice-

* *Rhetor. Lib. I. c. 1.*

dicere ſe putabant. Hinc * *Ariſtotelis* libri *duplicem ſcopum* habere dicuntur, διττοὺς σκοποὺς, τὸ πίθανον ϗ τὸ ἀληθὲς, *probabile* & *verum.* Δύο δὲ, ait *Laërtius*, πρὸς ἑκάτερον δυνάμεσιν ἐχρήσατο, Διαλεκτικῇ μὲν ϗ Ῥητορικῇ πρὸς τὸ πιθανὸν: *duabus ad utrumque facultatibus uſus eſt, Dialecticâ quidem, & Rhetoricâ ad probabile:* Ἀναλυτικῇ δὲ ϗ Φιλοσοφίᾳ πρὸς τὸ ἀληθές: *Analyticâ & Philoſophiâ, ad verum.*

7. Quicumque veteres Rhetoras legerit, non diffitebitur eos tantùm τὸ πιθανὸν ſpectaſſe; & ſanè ſi quis paullò ſeverius Orationes Veterum quæ ſuperſunt expendat, ubique ferè deprehendet eos uſos argumentis πιθανοῖς, hoc eſt, levi veriſimilitudine tinctis; eadem fiduciâ, ac ſi comperta proloquuti eſſent. Ipſi cordatiores Sophiſtis Philoſophi fatebantur ſua eſſe tantùm probabilia, quam in rem notatu digna ſunt ‡ *Platonis* in Timæo verba: ἐὰν μηδενὸς ἧττον παρεχώμεθα εἰκότας λόγους, ἀγαπᾷν χρὴ, μεμνημένον ὡς ὁ λέγων, ὑμεῖς τε οἱ κριταὶ φύσιν ἀνθρωπίνην ἔχομεν *Contentum te eſſe oportet, ſi non minùs probabiles, quàm quivis alius, ſermones protulero; memorem, & me dicentem, & vos, qui judicabitis, naturâ humanâ eſſe præditos.* Aliud eſſe judicabatur Rhetoris, aliud boni viri officium, diverſiſſimamque utriusque orationem eſſe oportere. *Titus Caſtricius,* apud

* *Diog. Laërt. de Vita Ariſt. p.* 319. *Ed. H. Steph. Amſt. L. V. n.* 18.

‡ *Ed. Ficin. p.* 526.

apud *A. Gellium* Lib. I. c. 6. ſic defendit Metellum Cenſorem, qui in concione ad populum aliquid dixerat, quod eum potuiſſet abſterrere ab eo quod idem Metellus perſuadere ei conabatur. *Aliter*, inquit, *Cenſor loqui debet, aliter Rhetor. Rhetori conceſſum eſt ſententiis uti falſis, audacibus, ſubdolis, captioſis; ſi modo veriſimiles ſunt, & poſſunt ad movendos animos qualicumque aſtu irrepere. Præterea turpe eſſe Rhetori*, ait, *ſi quid in cauſa mala, deſtitutum atque impugnatum relinquat. Sed enim Metellum*, inquit, *ſanctum virum, illâ gravitate, & fide præditum, cum tanta honorum, atque vitæ dignitate, apud Populum Romanum loquentem, nihil decuit aliud dicere, quàm quod verum ſibi eſſe atque omnibus videbatur.*

8. Ea conſuetudo acuendæ linguæ, ex quo ſemel radices inter Græcos egit, numquam ex eorum animis evelli potuit. Semper fuere poſtea Doctores, qui artem loquendi profiterentur; licèt eadem docendi via, omnes ſemper uſi non ſint. * *Quintilianus* auctor eſt fictas ad imitationem fori materias, apud Græcos, dicere, circa Demetrium Phalerea, inſtitutum. *Cicero* verò, ſe puero, *L. Plotium* primum Romæ Latinè docere cœpiſſe prodidit; ſed antea permulti fuerant, apud Romanos, eloquentiæ ſtudioſi, ut liquet ex ejus libro *de Claris Oratoribus*, qui à Græcis magiſtris inſtituti fuerant. At ex illo perpetuò fuere Romæ dicendi magiſtri, & univerſa Juven-

* *Lib. II. c. 4.*

ventus Romana certatim eloquentiæ operam dabat.

9. Erant autem variæ ſtudioſorum eloquentiæ exercitationes. 1. Quædam verſabantur circa * Ethica argumenta, & vocabantur θέσεις. Laudabatur virtus, vituperabatur vitium, aut contrà; unde natæ ἀνασκευαὶ & κατασκευαὶ, ſic enim vocabant, *defenſiones* & *confutationes*. 2. Seligebatur † interdum argumentum ex hiſtoriis veteribus, aut ex re, ſi quæ fortè recens accidiſſet, laudandum, vel vituperandum; aut ubi quid ſuadendum, vel diſſuadendum erat. Hæ exercitationes, *Ciceronis* tempore, *cauſæ* vocabantur. Ipſe teſtatur ſe multùm temporis ‡ in *declamitatione cauſarum* poſuiſſe, quandoquidem id à ſe *quotidie* factum ait. Etiam cùm Cæſar rerum potiretur, apud Ciceronem § *Hirtius & Dolabella declamabant*, licèt Senatoriâ dudum ætate. 3. Hæc exercitia poſtea §§ *Controverſiæ* dicta ſunt, ſed immutatâ materiâ; cùm enim antea ex vero eventu deſumeretur, tempore *Senecæ* Rhetoris, ficta argumenta electa ſunt; quæ præberent occaſionem dicendi mirabiliora, quàm quæ uſu veniebant, quæ, quaſi nimis communia, faſtidiebantur. Atque hæc, non modeſtâ eloquentiâ, ſed tragico pænè tumore, tractabantur.

10 „ Tunc nihil ex iis quæ in uſu erant „ audiebatur, ſed piratæ, exempli causâ, „ cum

* *Suetonius de Clar. Rhetor. c. 1.* † *Id. Ibid. & Auctor Dial de Corrupta Eloquent. c 14.* ‡ *In Bruto. Vid. & Ep. ad Fam Lib. XVI. Ep. 21.* § *Ep. ad Fam. Lib. IX. Ep. 16.* §§ *Seneca in Præf. Controverſ.*

„ cum catenis in littore ſtantes; & tyranni „ edicta ſcribentes, quibus imperent filiis ut „ patrum capita præcidant; ſed reſponſa in „ peſtilentia data, ut virgines tres aut plures „ immolentur; ſed melliti verborum globu- „ li, & omnia dicta factáque, quaſi papave- „ re & ſeſamo ſparſa. Hinc meritò non obeſæ naris * Scriptor, ex quo antecedentia verba deſumta ſunt, aiebat adoleſcentulos, qui ejuſmodi nugis imbiberentur, ſtultiſſimos in Scholis fieri. Quicunque exempla ejuſmodi ineptiarum videre avebit, *Senecæ* & *Quintiliani* Suaſorias & Controverſias, *Dioniſque*, *Ariſtidis* & *Libanii* Declamationes adeat oportet. Temporibus Trajani, *Scholaſtici* vocabantur Rhetores, qui cauſas fictas perorare docebant, & ex tempore de rebus ejuſmodi dicere ſemper parati erant. *Iſæum* ſic deſcribit *Plinius* Lib. II. Ep. 3. *Dicit ſemper ex tempore, ſed tamquam diu ſcripſerit*, &c. *Poſcit Controverſias plures, electionem Auditoribus permittit, ſæpe etiam partes. Surgit, amicitur, incipit.* Poſtea: *annum*, inquit, *ſexageſimum exceſſit, & adhuc Scholaſticus tantùm eſt, quo genere hominum nihil aut ſimplicius, aut ſincerius, aut melius. Nos enim qui in foro, veríſque litibus terimur, multum malitiæ, quamvis nolimus, addiſcimus.* Vide etiam notulas, ad *Hieroclis Scholaſtici* Facetias.

11. Hæ erant Juventutis potiſſimæ exercitationes, & jam ſub Nerone adeò erant omnes tumidâ illâ eloquentiâ veluti faſcinati, ut

* *Petronius, initio Satirici.*

ut in rebus ſeriis eodem modo agerent, quod liquet ex prima *Perſii* Satira; ubi præpoſterum eloquentiæ ſtudium reprehendit, & hæc habet in *Pedium Blæſum*, ſacrilegii & peculatûs à Cyrænenſibus accuſatum:

* *Nilne pudet capiti non poſſe pericula cano*
Pellere, quin trepidum hoc optes audire decenter,
Fur es, ait Pedio. Pedius quid? Crimina raſis
Librat in antithetis, doctas poſuiſſe figuras,
Laudatur, bellum hoc.

12. Vel hi verſus *Perſii* oſtendunt, illam eloquentiam à ſapientioribus non fuiſſe laudatam. Idem colligere eſt ex † *M. Antonini* Imp. verbis, quibus ſibi gratulatur, quòd à *Ruſtico* didiciſſet τὸ μὴ ἐκτραπῆναι εἰς ζῆλον σοφιστικὸν, μηδὲ τῷ συγγράφειν περὶ τῶν θεωρημάτων, ἢ προτρεπτικὰ λογάρια διαλέγεσθαι: *non deflectere ad ambitionem ſophiſticam, neque ad ſcribendum de theorematibus, neque ad ſuaſorias oratiunculas habendas.* Sed ii ipſi, qui meritò tumidam eloquentiam ſui ſæculi reprehendebant, immeritò ſanè ſtylum figuris tropiſque ſcatentem, durum & difficilem intellectu adfectarunt. Si alii ſtudioſiùs æquo figuras & molliorem elegantiam captabant: hi non meliùs horridam neſcio quam Rhetoricam inducebant, quâ veritas non magis innoteſcebat.

13. Hæc

* *Sat. I. 83.* † *De Seipſo Lib. I, 4.*

13. Hæc cùm fuerint perpetua Græcorum & Romanorum ſtudia, Scriptores Eccleſiaſtici primorum ſæculorum, qui eadem ratione ac Ethnici ſtudia ſua inſtituerant, eodem modo ſcripſerunt ac Ethnici, & figurato ſtylo, plus quàm par erat, indulſerunt. Cùm crederent quæ in rebus humanis hyperbolica forent & nimia, ea rerum ad Religionem pertinentium momentum & majeſtatem vix ſatis exprimere; conſuetudinem contraxerunt perpetuâ quadam declamatione, ubi de Theologicis rebus agunt, utendi; adeò ut rarò ad ſe redeant, & ſimpliciter id quod volunt exprimant. Atque hinc, ut ex ſuperiore Capite conſtat, non levis intelligendi naſcitur difficultas.

14. Quamvis exemplorum nimia occurrat copia, quemvis ex Veteribus *Tractatoribus*, ut tunc loquebantur, aperienti, unum hîc apponemus ex * *Theophilo Antiocheno*, quod Scriptorem illum legentibus nuper admodum occurrit. Hanc ergo rationem reddit, ob quam Deus conſpicuus non eſt oculis noſtris: „ *Quemadmodum malum Punicum cortice involutum habet intus loculos complures pelliculis diſtinctos, & multa grana incluſa: ita univerſa creatura à Spiritu Dei ambitur* (περιέχεται ὑπὸ πνεύματος Θεοῦ) *& ipſe Spiritus ambiens, unà cum Creatura, circumdatur manu Dei* (περιέχεται ὑπὸ χειρὸς Θεοῦ.) *Quemadmodum itaque granum* „ *ma-*

* *Lib. I. ad Autolycum. p. 15. Ed. Oxonienſis.*

„ *mali Punici*, *quod cortice exteriore includi-*
„ *tur*, *quæ extra corticem sunt cernere haud*
„ *potest : sic nec homo*, *quem unà cum univer-*
„ *sa Creatura manus Dei ambit*, *potest videre*
„ *Deum.* „ Quî potuit Ethnicus ejusmodi ratiocinationi adsentiri, qui nescivit quid sit *Spiritus*, aut *manus Dei*, & *ambiri* horum alterutro ? Imò credibile est ipsum *Theophilum* non satis quid sibi vellet, illo nimiùm figurato sermone, intellexisse. Et ejusmodi quidem loquutionibus scatent Scriptores Ecclesiastici.

15. Interdum etiam ipsi Patres, vel maximè declamationi dediti, invehuntur in illam consuetudinem, ut *Hieronymus.* Ad alios enim Concionatores non respicit, quàm ad Christianos, cùm dicit in * Lib. de *Vita Clericorum* ad *Nepotianum : Ne quæras pueriles declamationes*, *sententiarum flosculos*, *verborum lenocinia*, *& per fines capitulorum singulorum acuta quædam breviterque conclusa*, *quæ plausus & clamores excitent audientium.* Si quis tamen dubitaret an hæc sit Christianorum eloquentiæ descriptio, eximeretur dubium, hisce ex eadem Epistola verbis : † *Docente te*, *non clamor populi*, *sed gemitus suscitetur*, *&c. Nolo te declamatorem esse & rabulam*, *garrulúmque sine ratione*, *sed mysteriorum peritum*, *& sacramentorum Dei tui eruditissimum. Verba volvere & celeritate dicendi*, *apud imperitum vulgus*, *admirationem sui facere indoctorum hominum est. Adtrita frons interpretatur sæpe*

* P. 12. Ed. Gryph. T. IV. c. 259. Par. † Ib. p. 14. Par. Ib. c. 252.

ſæpe quod neſcit, & cum aliis perſuaſerit, ſibi quoque uſurpat ſcientiam. Præceptor quondam meus Gregorius Nazianzenus *rogatus à me, ut exponeret quid ſibi vellet in Luca Sabbathum* δευτερόπρωτον, *eleganter luſit; docebo te, inquiens, ſuper hac re in Eccleſia: in qua, mihi omni populo adclamante, cogeris invitus ſcire quod neſcis. Aut certè ſi ſolus tacueris, ſolus ab omnibus ſtultitiæ condemnaberis.* Qui fuerint antea plauſus, aut potiùs tumultus in foro Romano, vide deſcribentem *Plinium* Ep. XXXVIII. ubi poſtquàm oſtendit, ſigno dato, coortos eſſe plauſus: *Opus eſt enim ſigno, apud non intelligentes, ne audientes quidem: nam plerique non audiunt; nec ulli magis laudant.*

16. Ex nimia in ψευδωνύμῳ illa eloquentia exercitatione, idem quoque faciebant in ſuis diſceptationibus Chriſtiani, quod in *Pedio* reprehenſum vidimus; nempe, pro rationibus, candidíſque reſponſis, figuras adverſariis opponebant * *Legimus*, ait alibi idem Hieronymus, *ô eruditiſſimi viri, in ſcholis pariter, & Ariſtotelea illa, de* Gorgiæ *fontibus manantia; ſimul didicimus plura eſſe videlicet genera dicendi, & inter cetera aliud eſſe* γυμναστικῶς *ſcribere, aliud* δογματικῶς. *In priore vagam eſſe reſponſionem, & adverſario reſpondentem nunc hæc, nunc illa proponere; argumentari, ut libet, aliud loqui, aliud agere, panem, ut dicitur, oſtendere, lapidem tene-*

* *In Apolog. contra Jovinian. pag. 106. Ed. Gryph. col. 235. Par. T. IV.*

tenere. In ſequenti autem aperta frons, & , ut ita dicam, ingenuitas neceſſaria eſt, &c. Origenes, Methodius, Euſebius, Apollinaris *multis verſuum millibus ſcribunt adverſùs* Celſum & Porphyrium. *Conſiderate quibus argumentis, & quàm lubricis problematibus Diaboli ſpiritu contexta ſubvertant. Et quia interdum coguntur loqui non quod ſentiunt, ſed quod neceſſe eſt, dicunt adversùs ea quæ dicunt Gentiles. Taceo de Latinis Scriptoribus* Tertulliano, Cypriano, Minutio, Victorino, Lactantio, Hilario; *ne non tam me defendiſſe, quàm accuſaſſe alios videar.* Tam apertè Sophiſticen ſe adhibere profitetur, ut non modò à celeberrimis eloquentiâ & eruditione Scriptoribus factum id eſſe dicat; ſed etiam, quæ eſt hominis confidentia, idem Paulo Apoſtolo tribuat: *Paulum Apoſtolum*, inquit, *proferam*, &c. *Legite Epiſtolas ejus & maximè ad Romanos, ad Galatas, ad Epheſios, in quibus totus in certamine poſitus eſt; & videbitis eum in teſtimoniis, quæ ſumit de Vetere Teſtamento, quàm artifex, quàm prudens, quàm diſſimulator ſit ejus quod agit, &c. Hæret in cauſa, capit omne quod tetigerit; tergum vertit, ut ſuperet; fugam ſimulat, ut occidat.*

17. Hinc fit ut, cùm in Scriptis Patrum quærimus quid ſenſerint de dogmatibus obſcuris, aut in controverſiam vocatis, difficillimè interdum invenire liceat quod ambiguitate careat, aut quod hyperbolicis loquutionibus non ſit præter modum actum. Hinc etiam

etiam factum ut simplicissimi & sapientissimè instituti primævi Christianismi ritus, fallaci pompâ verborum ornati, aut potiùs obruti, nescio quid μυστηριῶδες, & quod superaret naturæ ordinem, ab initio à Deo constitutum, habere primùm visi sint, & tandem in arcanas & absonas cærimonias mutati; unde absurda consectaria deducta sunt, quibus haud parum corrupta est species Christianismi, primùm nativâ pulcritudine longè gratissima. Omnes satis intelligunt me loqui de Baptismo, & Cœna Dominica, nec opus est ut in Theologicam disputationem hîc digrediar. Varia habet, de stylo Patrum nimis rhetorico, *Joannes Dallæus* in eruditi Operis *de vero usu Patrum* Lib. I. c. 5. quæ legisse non pœnitebit.

18. Indidem fiebat ut ipsi olim Martyres, ejusmodi Ecclesiastarum orationibus adsueti, ita apud Ethnicos loquerentur, ut intelligi non possent, & pænè interdum insanire viderentur. Colligimus hoc ex M. *Antonino Imp.* qui Lib. XI. §. 3. docet virum fortem oportere paratum esse mori, μὴ κατὰ ψιλὴν παράταξιν, ὡς οἱ Χριστιανοὶ, ἀλλὰ λελογισμένως, καὶ σεμνῶς, καὶ ὥστε καὶ ἄλλον πεῖσαι, ἀτραγῴδως: *non ex simplici, quod Christiani faciunt, perturbatione, sed ex ratiocinatione, & graviter, & ut alios persuadere possis, sine tragico verborum adparatu.*

19 Hoc ipsum exprobravit Christanorum Scriptoribus *Porphyrius*, superstitiosus quidem

dem homo, & Christianæ Religioni infensissimus, sed longè doctissimus. Querebatur Scripturæ interpretes, *αἰνίγματα τὰ φανερῶς λεγόμενα κομπάσαντας, καὶ ἐπιθειάσαντας ὡς θεσπίσματα πλήρη κρυφίων μυστηρίων, διά τε τύφου τὸ κριτικὸν τῆς ψυχῆς καταγοητεύσαντας ἐπάγειν ἐξηγήσεις*: *postquam ea quæ apertè dicta sunt ænigmata esse jactarant, & quasi oracula plena occultis mysteriis veluti numine adflati dixerant, tumore orationis judicio fascinato, explicationes suas protulisse.* Certè (Ethnici non exaudient) fatendum Allegoricos Interpretes Scripturæ non immeritò ab eo carpi; neque hoc parum Religioni olim nocuit, & etiamnum nocet. Vide *Eusebium* Hist. Ecclesf. Lib. VI. cap. 19.

20. Posterioribus sæculis, nulla fuit major scribentibus cura, quàm imitandi SS. Patres; unde factum ut quò quisque ingenio magis valeret, eò plures adhiberet figuras, nec umquam quidquam seriò scriberet; quin quàm maximè, seu in disceptando, seu in docendo, Declamatorem ageret. Ne ipsi quidem horridiores Scholastici, in sua barbarie, Rhetoricis pigmentis, pro modulo styli sui, carent. Nemo ferè videtur cogitasse de animi sui sententia quàm simplicissimè exponenda, ut solâ luce veritatis legentes in adsensum traheret; phaleras semper, & quæsitum aliunde ornatum in præteritorum proximè sæculorum Scriptis videas, non minùs

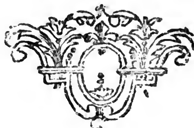
ac

ac in antiquioris ævi monumentis. Verùm hoc inter ea discrimen est, quòd sæculorum antiquiorum eloquentia modestior sit, & majorem sermoni lucem affundat. Facilius multò *Ciceronem* intelligas, quam *Hieronymum*; *Hieronymum* verò faciliùs, quàm *Bernardum*, aut alium sequentium sæculorum Scriptorem.

21. Hinc jam patet quanti momenti sint ea quæ de Rhetorico sermone, in antecedente Capite, diximus; quoniam ad omnia sæcula porriguntur, nec aut Veteres, aut Recentiores satis tutò legere licet, nisi ea animo adtentè versaverimus. Unum superest nobis monendum, ne dictis tribuatur sensus à mente nostra alienus. Nempe, colligere inde fortè quis possit omnem Rhetoricam à nobis damnari; eò quòd obsit perspicuitati. Verùm eos tantùm reprehendimus, qui numquam simpliciter efferunt quod volunt, sed perpetuâ quadam declamatione utuntur. Licitum credimus, postquàm Orator aut Scriptor rem sine figuris ac ornamentis clarè exposuit, ut meritò se à Lectoribus, vel Auditoribus intellectum existimare queat; si putet eos non satis commoveri simplici sermone, tum demum artem Rhetoricam adhibere. Commoveantur adfectus ornatâ oratione, per nos licet; sed priùs luce veritatis perfundatur animus Auditorum, ut perspicuè intelligant quid agatur, & quare moveantur sentiant; non cæco motu perculsi sint, neque

ſciant qua de cauſa, ut paſſim contingit. Miratur enim plebs quotidie orationes ſacras, quas non intelligit; & quo minùs intelligit, ſæpe eò magis miratur.

II. Partis Sectionis I. Finis.

AR-

ARTIS CRITICÆ

PARS II.

De Vocum & Loquutionum Significatione.

SECTIO II.

In qua particulatim expenduntur Vocum & Loquutionum ſignificationes.

CAPUT I.

De ſignificatione vocum, quæ Simplicium Notionum ſigna ſunt.

1. POSTQUAM ea monuimus quæ ſummatim, de omnium vocum & loquutionum generibus, moneri potiſſimùm poſſe videbantur; deveniendum nobis eſt ad ſingula earum genera, ut quæ de ſingulis obſervatu digna occurrent tradamus. Non neceſſe erit repetere hoc loco quæ de Notionum & Vocum generali diviſione diximus, ſuperioris Sectioni Cap. I. nec etiam ſingula genera philo-

losophicâ subtilitate excutiemus, cùm id à nobis jam factum sit, in *Logicæ* nostræ Parte I. Eò Lectores, si quid fortè hîc obscuri erit, amandamus, ne inutili repetitione sit hoc augendum volumen.

2. Nomina *notionum simplicium*, ut ab hisce initium faciamus, sunt dictiones omnes, quibus exprimere nitimur id quod fit in nobis, cùm sensus nostri re quapiam quæ illis objecta est, sunt adfecti. Cavendum ergo ne confundamus hæc nomina cum nominibus rerum, extra nos positarum; cùm sint tantùm cogitationum nostrarum vocabula. Scio quidem transferri ea ad res ipsas, sed ortum hoc ex errore vulgari; quo rebus inesse putamus id quod nobis tantùm inest, ut recentiores Philosophi liquidò ostenderunt. *Colores*, seu singulorum colorum nomina, *albus*, *niger*, *ruber cœruleus*, *viridis*, &c. sunt ejusmodi vocabula. Quam in rem, dudum animadverterunt Philosophi nobis non posse constare, an alios de illis loquentes intelligamus. Nam convenit quidem nobis de nominibus, sed an sensa eadem animis nostris insint ignoramus. Exempli causâ, omnes qui Latinè sciunt, cùm intuentur herbam, aut arborum folia, in hoc consentiunt ut dicant esse *viridia*. Sed Cajus non potest scire, an Titius eodem planè modo adficiatur, cùm intuetur id quod *viride* vocat, ac ipse adficitur; nam quamvis idem sensibus utriusque objiciatur, non sequitur utriusque animum eodem modo adfici. Fortasse id quod obversatur menti Titii, cùm herbas aut folia adspicit, id ipsum est quod sen-

tit

tit Cajus, quando nivem intuetur, licèt uterque dicat illa esse *viridia.* Sæpe contigit unum eumdémque virum ita adfectos habere oculos, ut res eadem objecta aliter dextrum, aliter sinistrum percelleret oculum; unde intelligere licet posse fieri diversitate organorum, ut non eodem modo adficiamur rebus coloratis, quamvis iisdem nominibus utamur.

3. Si quis à nobis quærat quis sit color *cæruleus*, non possumus describere quid sentiamus, cùm res, quæ hoc colore tinctæ, nobis obversantur; aut efficere ut sentiat idem planè ac nos, ita ut id à nobis effectum esse sciamus. Hoc unum possumus, nimirum, ei digito ostendere serenum cœlum, aut mare placidum, aut quidvis aliud quod *cæruleum* vocare solemus; hoc est, quo præsente & oculos nostros feriente, sensu adficimur coloris cui *cæruleo* nomen fecimus. Quòd si colorem cujuspiam rei singularem, quam soli viderimus, & quæ ad manum non sit, exprimere conemur; quanta in difficultate versemur & ipsi per nos sentimus, & ex quæstionibus audientium facilè animadvertimus. Tunc enim rerum nomina, quibus rebus inspectis, eodem modo adfici solemus, coacervamus; nec nobis ipsi, nec audientibus satisfacimus.

4. Præter hæc quæ hominibus eadem Lingua utentibus, eodemque ævo & loco viventibus, quotidie contingunt, unde intelligere possunt, se nominibus quidem consentire, sed scire non posse an sibi de re conveniat;

obſervatu dignum eſt, in libris Veterum, maximam in hoc negotio aliquando difficultatem intelligendi quid velint occurrere; non modò ob cauſam memoratam, ſed quòd unum idemque nomen coloribus rerum, quibus diverſiſſimè adficimur, impoſuerint. Levis aliqua adfinitas ſatis gravis cauſa eis fuit, cur eodem vocabulo illos adpellarint; & cùm definire non poſſint ſenſa hæc animi ſui, illa nomina nunc quidem diſtinguunt, nunc verò miſcent.

5. Exempli cauſâ, 1. *cœlum cœruleum* vulgò vocant Latini, ut in *Ennii* verbis: *cœli cœrula templa*, & alibi paſſim. Quin & dici *cœruleum*, quaſi *cœluleum* volunt Grammatici. 2. At iidem vocant *angues cœruleos*. *Silius Italicus* Lib. II. verſ. 585.

Cœruleus maculis auro ſqualentibus anguis.

3. *Virgilius* Lib. III. Æneïdos, verſ. 63. vittas funebres vocat *cœruleas*.

——— *Stant manibus aræ*
Cœruleis mœſtæ vittis ——

4. Idem verſ. 194. ejusdem libri *imbrem cœruleum* his verbis deſcribit:

Tunc mihi cœruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem, hiememque ferens.

5. At verſ. 208. de mari:

Ad-

Adnixi torquent ſpumas & cœrula verrunt.

6. Æneïdos Lib. V. verſ. 123. *Scylla*, navis Cloanthi, dicitur *cœrulea.* 7. Libro verò VIII. ita deſcribitur Deus, qui Tiberi præeſſe credebatur, verſ. 33.

—— Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbaſus.

Et verſ. 64.

Cœruleus Tibris, cœlo gratiſſimus amnis.
8. Idem in Ciri, verſ. 215. umbras noctis ita vocat:

—— Demtæ, ſubita in formidine, vires
Cœruleas ſua furta priùs teſtantur ad umbras.

9. *Horatius* verò Epod. XVI, 8. *cœruleam* Germanorum *pubem* dicit:

Nec fera cœrulea domuit Germania pube.

10. *Cicero*, in Arateis, vocavit Aſtra *cœrula*, Ed. Grotianæ verſ. 386.

Cœrula veſtigat finita in partibus aſtra,
ſi credimus nonnullis editionibus, nam aliæ, ut Grotiana, habent *auſtri.* 11. *Propertius* Lib. IV. Eleg. 2. vſ. 43. Cucumerem vocavit *cœruleum:*

Cœruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.

12. *Pedo Albinovanus* El. I. de morte Drusi, vers. 93. eo Epitheto mortem adficit, moribundi describens,

Lumina cœruleâ jam jam natantia morte.

13. *Plinius* de Heliotropio verba faciens, ait ejus *noctu velut desiderio* (Solis) *contrahi cœruleum florem*. Lib. XXII. c. 21.

6. Intelligimus 1. quare cœlum *cœruleum* dicatur, quia etsi non adficit omnium oculos eodem modo; tamen est idem, & ab omnibus potest adspici. Hinc à multis Gentibus dicitur hodie *blavum*, sic enim cœruleum vertere possumus. 2. At quare *cœruleum* serpentem dixit *Silius*? Voluitne *atrum*? An coloris, ut more nostro loquar, *blavi*, vel *blavastri*? Nemo profectò dixerit. 3. Cujus coloris fuerint *cœruleæ* vittæ, quibus erat cincta ara, in honorem Polydori structa, ambigunt, simili de causa, docti viri. Hæc *Servius* ad eum locum: *Cato ait depositâ veste purpureâ, fœminas usas cœrulea, cùm lugerent. Veteres sanè cœruleum nigrum accipiebant. Vittæ autem cœruleæ in acerbo funere, præcipuè filiorum familias, adhiberi solebant.* At *Ant. Thylesius* in Lib. de Coloribus Cap. I. *Quoniam cœrulei*, inquit, *species est penè nigra, ut quod Indicum dicitur, eóque olim vestitu Græcæ mulieres amictæ producebant eorùm funera, quorum*

rum in cœlum migrasse animas cœruleum existimabant; idcirco pro tristi nonnunquam capitur, ut apud Virgilium puppis cœrulea *Charontis.* Nunc non expendam utra sententia vero similior sit, satis est ad difficultatem digitum intendisse. 4. Imber *cœruleus* videtur esse *nubes obscura*, quales *κυάνεαι* à Græcis dicuntur; at color ille multùm diversus, à colore cœli sereni. 5. *Cœrula* æquora dixit *Virgilius* & alii, innumeris locis, quo fit ut Neptunus ab *Ovidio* Met. Lib. I. in descriptione Diluvii, dicatur *cœruleus*, vers. 275.

Cœruleus frater juvat auxiliaribus undis.

Cui etiam oculi cæruleo colore pingebantur, ut docet *Cicero* Lib. I. de Nat. Deor. cap. 30. Nemo non crediderit colorem maris propriè cœruleum posse dici, si adtendat ingentem copiam locorum, in quibus ita vocatur. Non potest tamen, si propriè loquutus est *Cornel. Celsus* Lib. VII. Cap. VII. §. 14. ubi de suffusione: *Si exigua suffusio est, si immobilis, colorem verò habet* MARINÆ AQUÆ, *vel ferri nitentis —— spes superest. Si magna est, si nigra pars oculi, amissâ naturali figurâ, in aliam se vertit, si suffusioni color* COERULEUS *est, — vix umquam succurritur.* Hîc *cœruleus color* manifestò distinguitur à *colore marinæ aquæ.* Non dissimulandum tamen *Hier. Mercurialem* Var. Lect. Lib. V. c. 5. pro *cœruleus* legere *cereus.* Eum vide, si vacat. Si quæras à *Servio*, quare mare dictum fuerit à *Virgilio* Æn. Lib. VII. vers. 198. *Vada cœru-*

 la,

la, refpondebit *cœrulum effe viride cum nigro*, *ut eft mare*. Sed navis Cloanthi quare *cœrula* dicitur? An *blavo* erat colore picta? *Servius: aut nigra, aut alta carina. Omne enim altum nigrum eft, ut* fcrupea tuta lacu nigro, nemorúmque tenebris. Inepta eft, fine dubio, pofterior interpretatio; prior poteft ferri, quia idem Charon, qui

—— *ferrugineâ fubvectat corpora cymbâ*,

Æn. VI. verf. 303. paullò poft, verf. 410.

Cœruleam advertit puppem, ripæque propinquat.

Certè effe nigram navim neceffe eft, quia pice obducitur; nifi imponatur alius color, qualis eft *cumatilis*, ut undas marinas colore referat. *Homerus* ambiguo fimiliter Epitheto vocat naves κυανοπρώρους, *quæ habent proram cyaneam*. Nam κυάνεον *blavum* & *nigrum* ex æquo fonat. 7. Si Tiberinus diceretur aut *glaucus* tantùm, aut *cœruleus*, nihil mirum effet; at mirum colores mifceri, qui diftinguuntur ab aliis: ut à *Celfo* vidimus diftingui eos, qui mifceri folent. *Glaucus* enim idem eft ac *cæfius*, quandoquidem Minerva, quæ perpetuo Epitheto γλαυκῶπις dicitur, *cæfiis* oculis pingebatur, ut auctor eft *Cicero* de Nat. Deor. Lib. I. c. 30. *Dicere licebit cæfios effe oculos Minervæ, cœruleos Neptuni. Glaucus* autem aut *cæfius* eft color, quem *viridaftrum* nunc vocamus. 8. Umbras nocturnas *Jof. Scaliger*

ger exiſtimat dici *cæruleas*, more Græcorum, qui κυανέαν ὄρφναν dicunt. Ac ſanè tenebræ non omni luce deſtitutæ, non multò aliter nos adficiunt, quàm quæ *cæruleo* colore ad nigrum accedente tincta ſunt. 6. *Cærulea* Germanorum pubes dicitur, ut volunt Interpretes ob oculos cœruleos, frequentiores apud Germanos, quàm apud Italos. 10. Si *Cicero* non dixit aſtra *cærulea*, at à *Virgilio* in Ciri, verſ. 38. Sol & Luna dicuntur

Sidera cæruleis orbem pulſantia bigis,

ob colorem cœli, per quod feruntur. 11. Fateor me neſcire quî *Propertius cæruleum* dicat cucumerem, ſeu cucumerem propriè dictum, ſeu melopeponem intelligamus; omnes enim, quos umquam vidi, ſunt *virides*, aut *viridaſtri*, ut loquar hodierno more, vel *flavi*, vel miſti his coloribus. *Blavos* verò numquam adſpexi. Fortè intelligi *cæſios*, hoc eſt, *viridaſtros*. 12. In Conſ. ad Liviam mors dici videtur *cærulea*, quòd morientium color ſoleat eſſe lividus, hoc eſt, *blavus moriens*, ut nunc loquimur, vel *plumbeus*. 13. Si *Plinius* vertit *Dioſcoridem*, *cæruleum* vocaverit ſubrubrum, *Dioſcorides* enim vocavit floris Heliotropii colorem aut ὑπόπυῤῥον, aut ὑποπόρφυρον, Lib. IV. c. 193. Vide utriusque Interpretes & *Claud. Salmaſium*, de Homonymis Hyles Iatrices Cap. XXI.

7. Alterum de coloribus exemplum addam, ex *Homero*; quod etiam oſtendet, ideò quòd de-

definiri nequeant, maximam ambiguitatem & obſcuritatem in vocibus, quibus ſignificantur, naſci. Princeps Poëtarum vinum paſſim vocat αἴθοπα οἶνον quod poſſemus vertere *nigrum* vel *rubrum vinum*, quia, nempe, id vinum eſt * ἐπικεκαυμένον τὴν ὄψιν, ἤτοι μέλαν, ἢ ἐρυθρὸν, *ſpecie ambuſtâ, vel nigrum, vel rubrum.* Sic vocat æs lucidum αἴθοπα χαλκὸν, Iliad. Δ. 495. & alibi. At quo ſenſu mare vocavit ‡ οἴνοπα πόντον? *Nigrum*, nempe, dicit, inquiunt Grammatici. Eſto, ſed nigror ille maris non accedit ad nigrorem vini rubro colore ſaturiore tincti; ſed potius ad nigrorem, de cœruleo colore multùm trahentem. Præterea vocat etiam boves οἴνοπας, cujus rei duplicem cauſam reddit *Euſtathius*, † ὅτι οἴνοπες βόες οἱ μέλανες, διὰ τὸ μέλανα καὶ τὸν οἶνον λέγεσθαι, ἢ οἱ πυῤῥοὶ διὰ τὸ καὶ οἶνόν τινα ἐρυθρὸν εἶναι: *nigri boves quia vinum nigrum dicitur, vel rubri, quia vinum quoddam rubrum eſt.* Sic videmus non levem hinc naſci ambiguitatem, in nomine coloris; quia nec boum, nec vini, nec maris ſemper idem eſt color, eaque difficulter inter ſe poſſunt conferri.

8. Quod ſi poſſent *colores*, ut & ceteræ ſimplices notiones, definiri, more Philoſophico; eorum ſemel definitione certâ conſtitutâ, nulla ampliùs occurreret ambiguitas; quia idem vocabulum ſemper eſſet ejuſdem notionis animi

* *Euſtathius in Iliad. p.* 131. *Ed. Rom.*

‡ *Iliad. A. verſ.* 750. *& paſſim.*

† *Pag.* 1732. *Ed. Rom.*

nimi signum. Similia possemus observare de variis rationibus, quibus adficiuntur auditus, olfactus, gustus, & tactus; quas omnes quisftem sentimus, at aliis describere non possumus; quo fit ut nesciamus, an, iisdem nominibus, idem alii ac nos significent. Sed quod diximus de colorum nominibus, ea erunt instar omnium, quæ hanc in rem adferri possent; quia eodem modo de ceteris omnibus, quæ sentimus, est judicandum.

9. Hinc quoque sequitur ut nesciamus, quid sit quod ab aliis, præsertim si eorum mores nobis sint ignoti, *bonum*, *gratum*, *jucundum*, *pulcrum*, in hoc rerum genere, vocatur. Ne enim repetam quod dixi de ratione, quâ quisque adficitur, quæ diversa esse potest, quamvis eodem nomine ab omnibus adpelletur; pro consuetudinibus Gentium, magna est in significatione earum vocum varietas; quam vix adsequimur, quia definiri nequeunt ea quæ sentimus. Musicam, sive Symphoniam laudant nonnulli populi, quæ aliis summopere displicet. Seres dicuntur delectari genere Musicæ, planè diverso à Musica Europæorum, & *egregiam* * *Symphoniam* vocitare, quam nos *absonam* esse diceremus. Igitur si quis Seras de ea loquentes audiret, nec umquam eorum Symphonias audivisset, cùm laudaretur Symphonia quædam; non intelligeret quid significarent voces, quibus eam in rem Seres uterentur; easque si ex usu & consuetudine suæ Gentis interpretaretur, gravissimè falleretur. Ve-

* *Vide Isaac. Vossius de Poëmatum cantu & viribus rhythmi.*

Verùm missis Scribus, quotus quisque est qui legit scripta Græcorum & Latinorum, ubi passim occurrunt Symphoniarum laudes, vel conjunctus legitur tibiarum sonitus cum recitatione versuum in Comœdiis, & Tragœdiis, qui intelligat quid illa sibi velint? Profectò perpauci, vel subobscurè, suspicantur quæ fuerit illa Musica, & viri doctissimi, qui multùm operæ ac temporis impenderunt in illa indaganda, permulta se fatentur ignorare. Nimirum, quomodocumque soni describantur, non possunt satis intelligi, nisi ab iis qui eos, aut similes aliquando audiverint.

10. Nemo non legit quæ *Cicero* sub finem libri, quem *Oratorem* inscripsit, habet de *Numero* illo oratorio; ausim tamen dicere innumeros esse, quibus inane videatur quod habet, ideò tantùm quòd non audiverint umquam quemquam aut Poëtam, aut Oratorem, observatâ ratione numeri, legentem; aut quòd in Linguis hodiernis, sive numeris adstrictam, sive solutam orationem spectes, nullum ejusmodi numerum habeamus. At qui syllabarum singularum quantitatem (quæ eadem omnino est in prosa, ac in versibus) diligenter observabant, & alios observantes audiebant, dispositione vocum, pro quantitate syllabarum, vehementer adficiebantur. *Cicero* * orationis numerosæ hoc exemplum C. Carbonis profert, qui in concione dixit: *O Marce Druse, patrem adpello, tu dicere solebas, sacram esse Rempublicam; quicumque eam violavissent, ab omnibus esse ei pœnas persolutas.* ' *Patris dictum*

* *In Orat. c. LXIII.*

ctum sapiens temeritas filii comprobavit. Ut cetera omittam, ait *Cicero hoc dichoreo* (ultimæ vocis) *tantum clamorem concionis excitatum esse, ut admirabile esset.* Tum subjicit: *Quæro nonne id numerus effecerit? verborum ordinem immuta, fac sic*: comprobavit filii temeritas: *jam nihil erit, etsi temeritas ex tribus brevibus & longa est.* Testor aures Lectorum, an tantum discrimen animadvertant in his compositionibus verborum; ut propter priorem exclamare debuisse intelligant Populum Romanum, posteriorem tacitum audire? Nec scio an per omnia *Ciceroni* adsentiendum sit, cùm à præstantissimis Scriptoribus, ut à *Livio*, aliisque, numerum illum sperni constet. Vide & *Quintilianum* Lib. IX. cap. 4.

11. At fortè dixerit quispiam, plerosque saltem adfici *numero* versuum Græcorum & Latinorum. Verùm hunc quoque numerum plerisque ignotum esse ostendit ratio recitationis, quæ ubique ferè nunc obtinet. Versuum enim *numerus*, cùm sine dubio in quantitate syllabarum situs sit, à plerisque planè negligitur; quandoquidem voces, pro syllabarum quantitate non efferuntur. Græci versus si legantur, aut memoriter recitentur, ratio quidem habetur accentuum, qui ad versuum numerum nihil faciunt; negligitur verò quantitas syllabarum, quâ solâ versus constant. Quod cùm omnes planè corrumpat, Iambicorum potissimùm & Trochaïcorum versuum numeris ita noxium est, ut nihil differant à prosa, quando ita, ut dixi, leguntur. Eadem

dem eſt ratio Latinorum verſuum, nam licèt in Latina Lingua accentus à nobis non pingantur, attamen conſtanter pronunciantur; nam omnes voces diſſyllabas ita pronunciamus, quaſi eſſet acutus in prima, quæcumque ceteroqui ſit ejus quantitas. Sic *dábit*, cujus prima ſyllaba eſt brevis, non aliter pronunciatur ac *lávit*, cujus prima eſt longa. In triſſyllabis verò vocibus, quarum duæ priores ſunt breves, ſemper prima acuitur; ut, *cápere*, cujus primæ non minùs inſiſtimus, quàm primæ verbi *cárpere*. Præterea ita nunc pronunciamus ultimam ſyllabam nominum primæ declinatiònis, ut in recto non ſit minus longa quàm in ſexto caſu, ut *Muſá*, &c. O productum & O breve, in ultima ſyllaba, longum facimus. Addendæ ſunt hiſce eliſiones, quas nullo modo obſervamus; & quibus neglectis, æquè abſurdi ſunt verſus Latini, ac ſi in hodiernis Gallicis ſyllaba, quæ elidi debet, plenè pronuncietur. Quæ regulæ perpetuæ ſunt, nec ullâ exceptione laborant. At iis obſervatis, in lectione verſuum planè corrumpitur numerus, quemadmodum perit, in Græcis verſibus, ſi accentuum rationem habeas.

12. Hinc fit ut multæ ſyllabæ breves videantur longæ, & quidem iis locis ubi neceſſariò breves eſſe oportet; utque duo verſus, ejuſdem generis, diverſum planè numerum habere videantur. Exempla quid velim oſtendent. Itaque adponam verſus *Catulli*, in quibus eas ſyllabas notabo accentu, quæ, cùm ſint naturâ ſuâ breves, & tales ſint

ne-

necesse est in versu, tamen legendo producuntur.

Etsi me adsiduo confectum cura dolore,
Sevocat à doctis, Ortale, virgínibus;
Nec potis est dulces Musarum expromere fœtus,
Mens animi, tantis fluctuat ipsá mális.

In primo versu ultima syllaba vocis *curá*, quæ brevis est, producitur pronunciatione: in ultimo verò ultima vocis *ipsá*, & prima vocis *mális*; quo fit ut ultimus versus videatur esse alîus generis ac secundus, in quo penultima vocis *virgínibus* corripitur, & in quo tamen peccatur quòd antepenultima producatur. In Jambicis versibus lectis, prout nunc legi solent, idem usu venit. *Phaselum* Catullianum si quis legat, postquàm legerit:

Ait fuisse navium celerrimus,

Correptâ, ut par est, penultimâ, sequentem versum legens eamdem syllabam producet:

Neque ullius natantis impetum trábis.

Quo fiet ut videantur esse versus diversi generis. Atque ex his facile est intellectu, plerosque dudum nescire quid sit numerus.

13. Igitur hinc sequitur non idem significare *rectam pronunciationem*, & *numerum*, cùm oratorium, tum poëticum, in ore nostro, ac in Scriptis Veterum. Quod nos plausu coho-

neſtamus, illi paſtoritiâ fiſtulâ exciperent; & viciſſim nobis alii pronunciationi adſuetis, quamvis abſonæ, ludibrium deberet quiſquis, priſco more, recitaret. Unde verò hoc factum? Nempe, quia, Linguarum hodiernarum conſuetudine ita poſtulante, mutavimus pronunciationem Linguæ Latinæ, aut potiùs ſenſim mutatam à Majoribus noſtris accepimus; quâ mutatione admiſſâ, neceſſe eſt ut *numerum*, de quo tam multa Veteres, planè ignoremus. Nomen eſt ejus quod ſentimus, cùm modulata ex arte oratio pronunciatur; cujus nominis ſignificationem meliùs, auditâ rectâ recitatione; quàm vel ampliſſimâ rei quam ſignificat deſcriptione, adſequimur.

14. Cùm legimus *tetrum* aut *gratum* odorem, niſi addatur ex quanam re ille odor manaret, ſcire nullo modo poſſumus quis ſit; quia ignoramus ſæpe cujus rei odore homines delectentur. Idem de *ſapore* dixeris, qui pro guſtuum varietate laudatur, aut vituperatur. Exempli cauſâ, finge Hollandum & Siamenſem in forum piſcarium ire, Hollandúmque incidere in piſces fluviatiles, per aliquot dies ſervatos; illico dicet eos fœtere, & deterrimi ſaporis eſſe. Adſit hoc dicenti Siamenſis, olfaciátque piſces; negabit eſſe *tetrum* odorem, & *grati* ſaporis eſſe, ſi coquantur, contendet. Adſuetus cibis, multo pipere & ſale condîtis, *inſipida* vocabit, quæ alius ſat ſapida eſſe dicet, qui tanto pipere & ſale in cibis uti non ſolet. Hic viciſſim, aromatibus præter modum condîta contendet, quæ probè temperata illi videbuntur.

15. Fin-

15 Finge tibi delicatam mulierem, carpentóque vehi ſolitam, incedentem pedibus, & quidem tenuibus calceis indutis, per viam paullò lapidoſiorem; continuò *aſperrimam* & *moleſtiſſimam* eſſe viam dicet. Tum eamdem calcet ruſticus, qui ſoleat non modò pedibus incedere, ſed & loca aſpera ac lapidoſa pedibus nudis peragrare, negabit eam viam eſſe *aſperam*, aut *moleſtam*; imò verò ſat *planam* & *commodam* judicabit. Quod ſi uterque deſcriberet iter quod feciſſet, neque quidquam de alterutrius ſorte, & ratione vivendi ſciremus, quo modo poſſemus intelligere quid ſibi vellent? Eadem diverſis vocibus ſignificarent, atque iiſdem vocibus diverſa. Nec dubium eſt, quin multa talia occurrant in Veterum Scriptis, quæ moniti Litterarum ſtudioſi poſthac animadvertent.

16. Ex hiſce etiam colligere licet, nos non ſatis clarè intelligere poſſe quid ſignificent voces, *pulcritudo*, *pulcher*, aliæque ſimiles; quia ſunt nomina notionum ſimplicium; quæ per ſenſus ad nos adpellunt; aut notionum compoſitarum, quæ ejuſmodi notionibus ſimplicibus conſtant. Didicimus uſu quid iis aut ſimilibus nominibus vocetur, apud eos inter quos nati atque alti ſumus, cùm videremus ea quæ pulcra vocarentur; non verò ex deſcriptionibus pulcritudinis. Quid verò alii iiſdem adpellationibus ſignare ſoleant vix intelligere poſſumus, niſi apud eos verſemur; unde neceſſe eſt nos non ſatis intelligere quid velint Scriptores, temporum aut locorum intervallis à nobis remoti, vocibus quæ iis quas

protulimus verti ſolent. Ac ſane conſtat experientiâ, non eamdem formam omnibus Gentibus admirationi eſſe, & laudari. Quam in rem, ita *Sextus* Empiricus, contra Mathematicos, Ed. Genevenſis pag. 446. Ἄνθρωποι συμφωνοῦντες, εἰ τύχοι, περὶ τοῦ εἶναί τινα σωματικὴν εὐμορφίαν, περὶ τῆς εὐμόρφου καὶ καλῆς γυναικὸς στασιάζουσι. *Homines conſentientes quidem fortè eſſe quampiam corpoream pulcritudinem, de formoſa verò & pulcra muliere diſſentiunt.* Τοῦ μὲν Αἰθίοπος τὴν σιμοτάτην καὶ μελαντοτάτην προκρίνοντος. τοῦ δὲ Πέρσου τὴν γρυποτάτην καὶ λευκοτάτην ἀποδεχομένου. ἄλλου δὲ τὴν μέσην κατά τε τὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ τὴν χρόαν πασῶν καλλίονα λέγοντος: *præferente Æthiope eam quæ maximè ſima & nigerrima eſt; Perſâ verò eam probante, quæ eſt maximè adunco naſo & candidiſſima; alio verò mediam, & ad figuram quod adtinet & ad colorem, pulcherrimam omnium eſſe dicente.* Alia exempla proferre poſſemus, ſed hoc ſatis erit, ut quid velimus intelligatur, nec adtendenti deerunt.

C A P U T II.

De nominibus Nationum Compoſitarum.

I. CUM notiones *compoſitæ* dicantur omnes, in quibus varias partes diſtinguimus;

mus; ut perfectè adsequamur quid significent nomina ejusmodi notionum, oportet nos ita pervidere omnes partes quibus constant, ut eas ad unam enumerare possimus. Alioqui si quæ pars nos fugiat, non possumus dicere à nobis plenè intelligi quid ejusmodi nominibus significetur. Si in pyxide, aut in facco varia essent clausa, nobis insciis, ac nos tenere diceremus quæ iis clauderentur; tum verò iis apertis, & oculis expositis omnibus quæ inerant, liqueret fuisse varia, de quibus ne suspicati quidem fueramus; nemo non diceret, nos frustra jactasse nobis notum fuisse quidquid facco, aut pyxidi inerat. Eadem est ratio nominum, quibus compositæ notiones adpellantur. Verùm quàm facile est scitu quidquid pyxide, vel facco clauditur; tam difficile est investigare omnes partes notionis compositæ, quæ verbo quopiam significatur.

2. Omnes notiones, quæ animo nostro obversantur, aut per sensus ad eum adpulerunt, seu id semel contigerit, seu repetitis experimentis; aut meditatione, & commentatione ab animo nostro formantur. Itaque ad hæc duo genera omnes compositæ notiones, adeóque nomina quibus significantur referri possunt. Corpora, eorùmque qualitates videmus, alisque sensibus percipimus; ceteræ verò incorporearum rerum notiones à nobis meditando sunt efficæ. Igitur sunt nomina corporum, & nomina rerum incorporearum, quibus significantur notiones compositæ.

 3. In

3. In quolibet corpore, duo animadvertuntur; quorum alia ei corpori ſunt communia cum omnibus aliis corporibus: alia qualitates, ei corpori peculiares. Itaque quiſquis nomen corporis profert, eo nomine complectitur varia illa, quæ in corpore cernuntur. Verùm hoc in negotio magna occurrit difficultas; neque enim ex eo quòd novi in quopiam corpore certum numerum qualitatum, ſive communium, ſive ei propriarum; ideò ſequitur omnes, qui nomen ejus corporis proferunt, notionem ejus habere æquè amplam, aut æquè arctam, ac mea eſt. Fortaſſe non novi quidquid illi animadverterunt, aut vidiſſe ſe putant in corpore, de quo loquuntur; aut etiam plura in eo animadverti, aut exiſtimo me deprehendiſſe, quàm illi. Igitur cùm eodem nomine utamur, ideò tamen eamdem notionem eo nomine non ſignificamus; & dum ignoramus quàm latè pateat, aut quàm arcta ſit aliorum notio, neſcimus an adſequamur quid velint, ánve ab iis probè intelligamur. Idem fit inter nos, ac ſi nummis quidem ejuſdem nominis duo mercatores uterentur, eóſque inter ſe permutarent; ſed interea neuter ſciret an metallum, quo conſtarent, ánve eorum pondera eſſent æqualia. Ut periculoſum eſſet ejuſmodi commercium, quia unus poſſet multum pecuniæ amittere, dum lucraretur alter: ſic & non leve periculum eſt, ne fallamur, dum de notionibus aliorum judicamus ex noſtris, ſimiléſque prorſus eas cenſemus, dumtaxat quia eodem nomine adpellantur. Hoc autem ſi verum ſit de

iis,

iis, qui colloquuntur; multò verius est de Scriptis Veterum, iisque qui ea nunc intelligere nituntur.

4. Exemplo ut rem illustremus, ab antiquissimis temporibus notus fuit *Magnes*, ut nos docet *Aristoteles* de Anima Lib. I. cap. 2. Ἔοικε δὲ Θαλῆς κινητικόν τι τὴν ψυχὴν ὑπολαμβάνειν, εἴπερ τὸν λίθον ἔφη ψυχὴν ἔχειν, ὅτι τὸν σίδηρον κινεῖ: *videtur Thales statuisse animam esse aliquid, cui vis movendi inest, quandoquidem dixit lapidem animam habere, eo quòd ferrum movet.* Pluribus etiam hunc lapidem descripsit *Plinius*, Histor. Naturalis Lib. XXXVI. Cap. 16. Si quis misceret notionem hujus lapidis, qualem nunc habent Philosophi, cum notione Veterum, existimaret Veteribus etiam notam fuisse qualitatem quâ Polos suos ita dirigit, ut alterum semper Septemtrioni, alterum constanter Meridiei obvertat. Quam tamen Veteribus ignotam fuisse constat.

5. Quia Veteres non modò eadem genera animalium viderant ac nos, sed & de iis ingentia volumina scripserunt, ut *Aristoteles*; quia plantas diligenter lustrarant, ut liquet ex libris *Theophrasti*, & *Dioscoridis*, ne jam *Plinium* adpellem; ideò tamen existimandum non est, iis eamdem notionem obversatam esse corporis animalium, & partium quibus plantæ constant; quæ nobis, post Recentiorum pulcherrima inventa, obversatur. Ne singillatim loquar de iis quæ ignota antehac fuerant, certum est hasce eorum notiones obscu-

ſcuriſſimas & imperfectiſſimas fuiſſe, ſi cum noſtris conferantur, vel ad ſolam rationem nutritionis animalium & plantarum quod adtinet. Igitur quamvis iiſdem vocibus hac in re utamur iis, cùm loquimur, ſubjecta eſt poteſtas multò amplior, & clarior; quàm in Veterum Scriptis.

6. Si quis legerit & expenderit quæ Recentiores Phyſici de rerum univerſitate ſcripſerunt, de magnitudine & diſtantia ſtellarum, déque amplitudine totius rerum naturæ; is demum intellexerit, ſi modò intelligi poteſt, magnitudinem operum Dei; déque iis ſentiet, prout tanto artifice dignum eſt, ſi humana imbecillitas nos umquam patitur digna Numine cogitare. At idem, ſi poſtea legat quæ Veteres plurimi de finibus *Mundi* ſcripſerunt, mirabitur quî potuerit fieri ut ſapientes viri in tam abſurdis conjecturis adquieſcerent. Videbuntur ei viri acutiſſimi pænè, hoc in negotio, deliraſſe. Exempli cauſâ, *Ariſtoteles*, de cœlo Lib. II. cap. 4. ita loquitur de *Mundo*. Σφαιροειδής ἐστιν ὁ κόσμος —— καὶ κατὰ ἀκρίβειαν ἔντορνος οὕτως ὥστε μηδὲν μήτε χειρόκμητον ἔχειν παραπλησίως, μήτε ἄλλο μηδὲν τῶν παρ' ἡμῖν ἐν ὀφθαλμοῖς φαινομένων: *ſphæricus eſt mundus & uſque adeò rotundus, ut nihil illi conferri queat eorum, quæ manu facta ſint, neque aliud quidquam quod in oculis noſtris verſetur.* Facile eſſet talia multa congerere.

7. Qui, dum hæc legunt, ſubjiciunt voci κόσμος, *mundus*, eamdem notionem, quam recen-

recentiores Astronomi, non possunt non ridere Veteres, qui similia adfirmarunt. At meminisse eos oporteret Veteres, *Mundum* vocasse spatium illud, quod hinc ad stellas porrectum est, neque stellas admodum remotas existimasse. Cùm autem hæc in orbem circa terram sita viderent, ideò crediderunt Mundum esse rotundum Sed qui norunt Solem esse centrum, non quidem totius Universi, sed vorticis nostri, circa quod hæc nostra Terra, cum ceteris Planetis, in orbem agitur; stellásque alias totidem esse Soles, qui non magis moventur quàm hic noster, & immensâ distantiâ inter se divisi sunt; nec ullam esse rationem, cur putemus nos hinc profectos ad ultimum operum divinorum pervenire posse, si per totam æternitatem rectâ lineâ ad ulteriora feramur; qui, inquam, hæc norunt, non possunt capere quî *Mundus* hic, quem animo ita contemplantur, rotundus dici queat. At, ut dixi, idem non intelligebant Veteres, voce *Mundus*. Igitur cavere debemus ne notiones nostras mutuas Veteribus demus; deinde, ex notionibus illis, de eorum sermone judicemus, ut passim fieri solet.

8. Si velimus eorum mentem adsequi, oportet nos veluti nostrarum opinionum oblivisci, & ad eos, ut ita dicam, rudes atque integros discipulos adferre; qui quærant quid Magistri illi veteres senserint, non quod sentire debuisse videntur, ut saperent. Non debemus eorum dicta cum ipsa rerum, de quibus loquuntur, natura conferre, quatenus nobis

nota est; nam, ut diximus, eorum cognitio amplior, aut tenuior esse potuit, quàm nostra; sed eorum mentem ex ipsis eorum verbis, quantùm licet, interpretari. Si ex eorum oratione non possimus colligere, quæ fuerint omnes partes, quibus notiones eorum compositæ constabant, de ceteris nihil est pronunciandum; fatendum potiùs nos non planè adsequi quid sibi voluerint.

9. Manifesta hæc mihi esse videntur, cùm ex re ipsa, tum ex superioribus exemplis; quibus similia innumera harum rerum studiosi observabunt, si adtendant, dum Veterum Scripta legent. Attamen contrarium planè fit, nam ad lectionem Veterum accedimus ita animo adfecti, ut parati simus iis omnia nostra dogmata, si vel minimùm per eorum verba licet, adtribuere. Si quid omittunt, quod videatur pertinere ad perfectionem notionis, quam in eorum libris quærimus, id ex nostris observationibus, aut opinionibus supplemus. Quo modo pro sententiis Veterum, postea Systema quoddam doctrinæ habemus, quod partim eorum opinionibus, partim nostris constat additamentis.

10. Constitutis verò nonnullis dogmatibus, cùm ex lectione Veterum, tum ex nostris supplementis, hîc non consistimus; sed consectaria innumera, cùm proxima, tum remotiora; cùm necessaria, tum verisimilia ex iis deducimus. Quæ omnia Veteribus tribuimus, quasi eorum notiones æquè latè patuissent ac nostræ, & consectaria illa infinita, quæ ex iis deducimus, pro suis agnituri essent, si reviviscerent.

11. Vis-

11. Vísne exempla ejus rei, in negotio maximi momenti, atque ad notiones præsertim incorporeas pertinentia? Veteres Christiani, qui per aliquot sæcula Platonici fuerunt, cùm legerent Scripturam, ut ex ea Religionis Christianæ Systema quoddam colligerent; Platonicas suas notiones Scripturæ notionibus ubique miscuerunt, & quod in Scriptura non legebatur, quódque credi volebant, ex ea deduxerunt consectariis, non ex uno fonte derivatis, sed ex *Platone*, æquè ac ex Prophetis. Cum verò Occidentales Christiani *Aristotelis* Scripta terere, & admirari cœpissent; tum quoque cœperunt Peripatetica dogmata miscere cum Scripturæ decretis, atque ex illa mistura infinita consectaria deducere, quibus conflata est Scholastica Theologia. At nunc, variis in locis, ubi in pretio est *Ren. Cartesii* Systema Philosophicum, miscentur ejus opiniones cum iis quæ ex Prophetis & Apostolis discere licet; atque inde corpus ipsum Theologiæ, quasi ex sola Scriptura collectum, conficitur.

12. Quod Scriptura de Deo, ejúsque natura, nos docet ex *Platone* interpretati erant Veteres, ex *Aristotele* verò Scholastici, nunc ex *Cartesio* multi interpretantur; & ut præterita sæcula, pro ibrida illa Theologia, pugnarunt Scriptis, anathematibus, legibus, edictis, quasi pro meris oraculis divinis: invenientur fortè olim qui pro Cartesiano Christianismo, ut sic loquar, quasi pro aris & focis, decertent. Imò verò jam inventi sunt, in perspicacissimi hujus sæculi luce, qui invidiam

diam facere nequissimè conentur iis, qui Apostolos ex *Cartesio* interpretari nolunt; eósque traducant, quasi negarent dogmata, quorum Cartesianas interpretationes repudiant.

13. Duo tantùm alicujus momenti huic nostræ doctrinæ, de omnibus partibus notionis compositæ inveniendis in Scriptore, cui eam tribuere volumus, objici queant. Nimirum, I. quando sermo est de rebus, quæ Veteribus æquè videntur notæ fuisse, ac nobis, nullam satis gravem esse rationem, cur nominibus, quibus utuntur, non æquè amplam significationem subjectam fuisse suspicemur, ac nostris; sive cur non putemus totidem partes fuisse, in notionibus illis compositis Veterum, ac in nostris. Unde sequi videtur, eos de iis rebus ratiocinari, quemadmodum hodie solemus, atque ex iisdem notionibus eadem, ac nos, consectaria ducere debuisse.

14. Profectò si spectentur res, quæ ex quotidiana hominum omnium vita necessariò cognoscuntur, & quæ semper eædem, per omnia sæcula, fuerunt; non dubitarim Veteribus eamdem eorum ac nobis tribuere cognitionem, quæ ex quotidianis experimentis hauritur. Talia sunt *cibus*, *vestitus*, *mors*, *vita*, & alia innumera. Verùm ubi opus est ratiocinatione, ut notio quæpiam formetur, præsertim si paullò plures enunciationes complectatur ratiocinatio; non puto tutum esse, Veteribus ea de re silentibus tribuere eamdem notionem ac nobis; quia facillimè fieri potest ut illâ ratiocinatione usi non sint, adeóque eam

eam notionem non formarint. Potuerunt Veteres de consectariis, quæ deducimus ex iis quæ perspecta habebant, non cogitare; quod non intelligo dumtaxat de consectariis verisimilibus, sed & de prorsus necessariis. Neque hoc potuit tantùm fieri, sed etiam persæpe factum est, in rebus manifestis. Exempli causâ, norant & Veteres & proximè elapsa sæcula; norant, inquam, *sanguinem* esse liquorem, qui perpetuò è corde fluit ad extremos artus; sciebant, ut sanguis è vena commodè emittatur, vinciendum esse artum, inter cor & artuum extremitatem. Hinc, ut alia omittam, necessariò, nisi mens læva fuisset, debuissent colligere esse in corpore nostro vasa quædam, per quæ sanguis ad extremos artus feratur; alia, per quæ ad cor refluo æstu redeat. Si res in se spectetur, sique argumenta, quibus à *Guil. Harveio* confirmata est, expendantur; non tam videbitur fuisse perspicacis ingenii motum sanguinis in orbem invenire, quàm stupidi non vidisse. Attamen res ab omnibus adhuc ignorata fuerat. Non multò majoris negotii erat invenire *Antipodas*, positâ eâ cognitione Navigationis & Astronomiæ, quæ fuit à multis sæculis, apud varias Gentes, quam sanguinis reciprocum æstum; & cùm primùm nonnulli Philosophi, aut Nautæ mentionem ejus rei injecerunt, omnes debuissent illico rem quasi verissimam agnoscere, & pudore suffundi, quòd citiùs eam non animadvertissent. Contrà omnino accidit, ut sannis, & probris, imò etiam anathematibus exciperentur, non à stultis, sed

* ab acutissimis ac eloquentissimis sui sæculi viris, qui Antipodas primùm in lucem, per hoc nostrum Hemisphærium, proferre ausi sunt.

15. Hisce exemplis, manifestò liquet iis, qui *principia* ex quotidianis experimentis norunt, non satis tutò adtribui cognitionem *consectariorum* necessariorum. Quod si in rebus sensus percellentibus, clara & facilia consectaria homines non vident; quid erit de rebus incorporeis dicendum? Cautiùs erit agendum, neque quidquam adfirmandum, de quo manifestò non constet. Quæ ratiocinatione colligimus ex enunciationibus, quæ apud Veteres leguntur, non sunt continuò illis tribuenda; quamvis firmæ sint, & faciles ratiocinationes. Animus humanus non modò omnia non videt simul, sed persæpe etiam ea quæ videre posset non intuetur. Interdum ante pedes posita negligimus, ut remotiora sectemur. Amplissimus hîc mihi sese aperit campus, in quem digredi possem, si vellem. Sed in arctiorem gyrum coërcenda oratio, & Lectoribus satius est relinquere quærenda quæ omittimus, quàm eos nimiâ exemplorum copiâ obruere.

16. II. Objici præterea possit, si admittatur quod diximus, de non tribuenda ulla parte notionis compositæ Veteribus, cujus clara non sint in eorum Scriptis vestigia; præsertim in re paullò difficiliore; inde sequi pauca eorum verba perfectè à nobis intelligi posse, cùm ple-

* *Vide inter alios Augustinum de C. D. Lib. XVI. cap. 9. & Lactantium Lib. III. c. 24.*

pleraque ejusmodi cogitationes significent, nec proinde *adæquatas* notiones, eorum quæ docent, comparari. Unde iterum sequetur, multa, quæ credi vulgò solent, ex contraria ratione interpretandi, dubia videri oportere; quod si verum esset, multò minor utilitas nasceretur ex Veterum lectione, quàm à plerisque adhuc existimatum est.

17. Respondemus 1. verissimum esse multò pauciora intelligi, quàm Vulgus putat: 2. innumerarum opinionum, quæ apud Veteres viguerunt, *inadæquatas* tantùm notiones posse comparari: 3. ideoque frustra sæpe in eorum Scriptis solutiones controversiarum, quæ nunc exercent viros eruditos, quæri. Verùm tanti nostrâ non interest adcuratissimè scire, quid per omnia voluerint Veteres; cùm ex potissimorum capitum cognitione colligere possimus omnia, quæ necessaria sunt ad bene, beatéque vivendum. Si tanta utilitas ex Veterum Scriptis non colligatur, quanta colligeretur, si quæcumque dicunt non obscuriùs intelligeremus, quàm ipsi intellexerunt; at iis utendum quàm maximè licet, sine errandi periculo; sat magna enim utilitas ea erit, ut gratulari nobis debeamus, quòd eorum tot monumenta ad nos pervenerint. Multa fortasse, neque enim dissimulabo, comperiemus nos nescire, quæ scire nos antea falsò putabamus; sed quid? an præstat opinari sibi esse nota, quæ re ipsâ nota non sunt, quàm intelligere suam ignorantiam? Non opinor; imò verò, si Socrati credimus, humanæ sapientiæ apex in eo situs est, ut quàm ignari

ri ſimus, probè cognoſcamus; cui viro ſi quis adſenſerit, judicio ſuo meum etiam adſcribat.

18. Si hæc probè intelligeretur interpretandi ratio, & in animum, ut par eſſet, demitteretur; non parum conferre poſſet, ad trium graviſſimorum Reipublicæ Litterariæ, imò & Chriſtianæ malorum emendationem. Retunderetur primùm ſuperbia nonnullorum Criticorum, nata ex eo quòd putent ſe ſcire quod neſciunt, & quâ ſæpe bonis litteris aut invidiam, aut contemtum crearunt. Deinde mitigaretur ferox ingenium non paucorum Theologorum, qui intelligerent ſæpe, ſi ad hanc normam ratiocinationes ſuas exigerent, ex Scriptura nullo modo poſſe probari, quod in ea clarè haberi, ob Critices ignorantiam, exiſtimant. Parcius uterentur anathematibus, & diſſentientes faciliùs ferrent. Denique errores orti ex temerariis conſectariis deductis ex Scriptura, contra adlatas Regulas explicata, agnoſcerentur, atque ex Chriſtianorum Theologia eliminarentur; quod optare adhuc licuit, ſed neſcio an ſperare umquam licebit. Verùm res eſt tanti momenti, ut Eruditi omnes operam conferre debeant, non modò ad augendam aliarum rerum, ſed præſertim noſtri ipſius, hoc eſt, noſtræ ignorantiæ cognitionem. Nec hoc munus eſt dumtaxat Theologorum, ſed etiam Philoſophorum & Criticorum; qui artes quas profitentur, non dicis cauſâ, colunt; ſed, ut quoad licet, humano generi proſint, dimittántque proinde diſcipulos, non modo doctiores, ſed

&

& modestiores ac mitiores, contrà quàm vulgo fieri videmus.

CAPUT III.

De Nominibus Substantiarum & Modorum.

1. LOGICÆ nostræ P. II. c. 3. ostendimus quàm sit obscura notio *Substantiarum* omnium, quæ quasi reverà sint spectantur; unde sequitur, earum nominibus notiones obscurissimas significari. Nomine *Substantiæ* intelligimus naturam, quæ per se est, & cui insunt variæ qualitates, quas *Modos* solemus vocare. Sed quæ sit illa natura ignoramus, nisi quòd certas qualitates in ea simul esse cernimus.

2. Igitur quotiescumque occurrit nomen Substantiæ, apud veterem Scriptorem, ante omnia intelligamus necesse est, illi ignotum fuisse obscurum illud *subjectum*, ut loquuntur Physici, cui insunt notæ aliquot qualitates. Deinde quot in illo nosset, vel esse putaret (nam hîc, ubi de animi notionibus agimus, perinde est an sint, ánve esse putemus) qualitates, plerumque nobis ignotum esse; ac proinde an voci quam legimus eamdem subjiciamus potestatem, quam subjecit is qui eâ olim usus est. Exceptis enim Substantiis nonnullis, quæ omnibus ex æquo notæ, quotidianâ experientiâ; nec notiores sunt nunc

quàm olim, aut fuerunt olim quàm nunc, dicere nemo queat, an Scriptor, quem legit, idem prorsus intellexerit ac quod legentis animo obversatur. Quam in rem, in memoriam revocandum est quod Capite superiore dicebamus, de nominibus notionum compositarum; nam Substantiæ quoque notio composita est, ut ex adlata ejus definitione liquet.

3. Exempli caussâ, *Deus* est nomen Substantiæ, quæ licèt singularis prorsus naturæ, nec cum ulla alia conferenda, spectatur tamen à nobis quasi subjectum quoddam, ornatum qualitatibus, quæ ejus *adtributa* vocari solent. Quæcumque formetur Dei notio, est illa *à posteriore*, ut loquuntur Scholastici; nempe, si ex usu, nunc inter Christianos recepto, describatur, collectio præstantissimarum quarumque qualitatum, quæ nullo defectu finiri intelliguntur. At quamvis singulas illas qualitates, animo à ceteris sejunctas, & *abstractè*, ut loqui solent, ac seorsim spectatas aliquo modo intelligere possimus; attamen subjectum, cui insunt, adsequi non possumus, adeóque nomen Dei nomen est notionis obscurissimæ, etiam inter Christianos. Sed apud Ethnicos multó obscurior est, quippe apud quos, ut antea * ostendimus, nomen est Naturæ humanâ præstantioris, sed cujus quàm latè pateat præstantia non liquet. Erant enim illis varii ordines Deorum, quorum aliis alii superiores esse credebantur. Invocabantur

* *P. 2. S. 1. c. 3.*

—— *di, deæque, superi, atque inferi &*
medioxumi,

ut ille loquitur aqud *Plautum*, Cistellariâ Act. II. S. I. vers. 36. ad quem vide Interpretes, & eos qui de Diis scripsere. Colebantur & Dii *mali*, ne nocerent, qui, ut docebat * *Labeo*, propitiabantur cædibus & tristibus supplicationibus; unde adparet interdum, non diffitentibus ipsis Ethnicis, voces *Deus* & *Numen* significare Naturam hominibus quidem potentiorem, sed nequaquam meliorem. Igitur non erat certa potestas hic vocibus subjecta, & cùm sermo sit de Naturis inconspicuis, difficillimè scire licet quid sit earum nominibus pro locis, in quibus occurrunt, intelligendum. Quousque enim porrigebatur præstantia Deorum inferorum, mediorum, & superorum? Nemo certè dixerit, nec Ethnici ipsi figmentis illis suis certos limites constituerant. Si quis agat de rebus, quæ oculis usurpari possunt, quæ de illis dicuntur comparamus cum iis quæ cernimus; atque ex illa comparatione, colligimus quid voluerit is, cujus verba intelligere conamur. At rem inconspicuam, qualis est Divina Natura, non possumus conferre cum nominibus, quibus vocari solebat. Itaque nihil obscurius est illis vocibus.

4. Possunt duorum ejusdem temporis, & gentis hominum comparari sermones, qui pla-

* *Vide Augustinum de C. D. Lib. I. c. 11. & alibi. Adi & Plutarchum de Superstit.*

planè contrarii erunt, de una eademque illa Natura, à qua omnia regi consentient. De eadem tabula picta ita dissentire nequeunt, ut alter in ea Elephantem esse pictum, alter Hominem contendat; at de Deo, quia inconspicuus est, æquè repugnantia adfirmare possunt. Alter describet tibi Deum quasi hominum patrem, qui numquam eis benefacere desinat, & peccantibus facilè parcat, nec libenter pœnas infligat. Sic de Deo loquetur Philosophus, sic Christianus, ut omnes norunt. Contrà superstitiosus describet tibi Deum ἀβέβαιον, εὐμετάβολον, εὐχερῆ πρὸς ὀργὴν, ἐπὶ τοῖς τυχοῦσι τιμωρητικὸν, μικρόλυπον: *inconstantem, mutabilem, pronum ad iram, vindictæ levibus de causis cupidum, de minimis indignantem.* Quæ verba sunt *Plutarchi*, è libro de superstitione. Itaque licèt ejusmodi homines consentiant de voce *Deus*, & nonnullis Dei *adtributis*; in ceteris multùm dissentiunt, nec idem vox *Deus* in utriusque ore sonat. Si superstitiosus ex sua notione vocem *Deus* interpretetur, in viri sapientis oratione, toto cœlo errabit; si sapiens, vicissim, ex suo sensu in superstitiosi verbis eam intelligat, non minùs falletur. Igitur in hisce potissimùm rebus cavendum est, ne ex nostris notionibus verba Ethnicorum interpretemur.

5. Ad Christianos Scriptores ut redeamus, multi multa de creatione, ceterisque actionibus Dei scripserunt; sed fatendum est, ut nobis omnino constat, rerum universitatis initium ad Deum auctorem referendum esse: ita

rationis, quâ è nihilo creavit, seu actûs illius, qui *creatio* dicitur, nullam à nobis claram notionem formari posse. Sunt & alia μυστικώτερα, quæ à Theologis dicuntur de Deo, & quæ haud magis intelliguntur, ut facilè possemus ostendere. Quando quispiam loquitur de actione conspicua rei corporeæ, in aliud corpus, illâ conspecta intelligimus quid velit; sed quî possimus intelligere eos, qui de actibus quibusdam divinis verba faciunt, quos nec nos, nec illi vidimus? Cùm sermo est de homine nobis simili, in cujus animo vel corpore quidpiam contigisse dicitur; ex nostra ipsorum experientia, quadamtenus saltem, suspicari possumus quid significetur. At quid intelligere possimus, ubi sermo est de Natura nobis dissimillima; & de qua ea dicuntur, quibus similia in nobis numquam experti sumus? Attamen si proferantur verba, ex Scriptoribus divinitus adflatis depromta; non difficulter credimus iis subesse sensum quempiam, quem ignoramus, quia spiritus divinus res divinas novit. Verùm cùm homines, sine adflatu, de ejusmodi rebus loquuntur; non modò non intelligimus quod dicunt, sed ne ipsi quidem satis sciunt quid sibi velint.

6 Vocabula Substantiarum creatarum esse pariter rerum obscurissimarum nomina, ex ipsarum consideratione ostendimus, loco *Logicæ* nostræ memorato; neque hîc quod illic diximus repetere necesse est. Ipsas Substantias non videmus, nec quid intelligant earum nominibus prolatis alii, præsertim quos inter-

rogare non licet, ſcire poſſumus. Qualitates, ut dixi, quot in iis eſſe putent neſcimus. Cavendum ergo eſt, in interpretatione Veterum, ubi de hiſce loquuntur, ne iis tribuamus quod ipſi intelligimus, pro eo quod illorum animis obverſabatur.

7. Verùm non ſingulares dumtaxat Subſtantiæ conſiderantur, ſed Subſtantiarum collectiones; quæ quò ampliores ſunt, & latiùs patent, eò habent nomina obſcuriora. Nomina ſunt collectionum Subſtantiarum ſimilium, ut *exercitus*, qui ſignificat cœtum militum; *claſſis*, quæ eſt collectio navium; *urbs*, quæ eſt multitudo domuum, & ſimilia innumera. Sunt quoque nomina collectionum Subſtantiarum diſſimilium, ut *navis*, *domus*, &c. In hiſce autem animadvertendum eſt ſpectari non nudas tantùm Subſtantias, ſed innumeros etiam Modos, qui iis ineſſe intelliguntur; quo fiunt notiones ampliores, eadémque operâ obſcuriores.

8. Si vel ea nomina expendamus collectionum Subſtantiarum, quæ, exempli cauſâ, adtulimus, quàm obſcura ſint ejuſmodi vocabula facilè animadvertemus. Scimus quidem *exercitum* eſſe multitudinem militum, qui ſunt ſub ſignis, & duci aut ducibus parent; ſatíſque clara eſt ea notio, ſi ita *abſtractè* conſideretur. At ſi agamus de exercitu, non qui eſſe poteſt, ſed qui eſt, ut claram ejus notionem habeamus, qualis neceſſaria eſt, ut de rebus ab eo geſtis, aut gerendis judicare poſſimus; plura ſunt cognoſcenda, quorum ferè ſemper maxima pars omittitur à Scriptoribus,

bus, qui ea voce utuntur. Scire, exempli gratiâ, nos oporteret 1. quot sint milites: 2. an sint veterani, an tirones; equitésne, an pedites; seu quot fuerint utriusque generis; quo armorum genere instructi, & cui pugnæ rationi adsueti: 3. cujus sint gentis, & quomodo exercitati: 4. quàm animosi, aut quàm timidi: 5. an ducibus dicto audientes sint, an iis confidant, vel diffidant: 6. quis sit animus, quæ peritia, quæ potestas ducum: 7. quos habeant belli adparatus, & unde omnia exercitui & bello gerendo necessaria comparare queant: 8. qui sint iis socii, & quæ auxilia ab iis accipere possint, &c. Attamen plerique Historici, qui aut Rerum publicarum generales Historias, aut excellentium Imperatorum vitas scripserunt, ne quartam quidem partem earum rerum, ut par erat, memorant; seu eas ipsi rescire non potuerint, seu cùm scirent, imperitiâ scribendi, dicere neglexerint; unde consequens est ut de præliis, victoriis, expeditionibus, itineribúsque exercituum, & universè de eorum rebus gestis, non satis exploratò judicare possimus. Lege mihi Historicos omnes, quotquot sunt, Græcos ac Latinos; & comperies plerosque ea omissione gravissimè peccasse, atque densissimas tenebras toti narrationi offudisse. Dicemus iterum aliquid hac de re, in Sect. 3. Part. III. hujus Opusculi, ubi de *Curtio* agemus. Atqui solet conferri Historia Picturæ, quasi, nimirum, res gestas populorum & virorum insignium oratione nobis pingeret, & spectandas posteris daret. Quis verò ferret in

vultu hominis pingi dumtaxat oculos & nasum, omissis ceteris partibus? An judicium ullum posset fieri de pulcritudine totius vultûs, ex tabula, quæ dimidiam tantùm ejus partem spectandam præberet? Attamen ita se gerunt plerique omnes Historici; ut ex iis, quæ modò dicebamus, liquet, & volumus de eventibus, quos eorum Historiæ complectuntur, certa judicia ferre! Verùm, si sapimus, ex imperfectis ejusmodi descriptionibus, conjecturas tantùm faciemus; quas nec adcuratas, nec *adæquatas* esse fatebimur, nec pertinaciùs æquo defendemus. Stultum certè esset ex tabula imperfecta, de tota re quæ pingitur, sine provocatione ad ampliorem cognitionem, judicare velle.

9. Omnes putant se scire quid sit *classis*, & sæpe Historici maritimas copias eâ solâ voce describunt; omissis numero, magnitudine, & formâ navium, numero classiariorum & militum, aliisque circumstantiis, quas memoravimus, cùm de *exercitu* loqueremur. Attamen sine adcuratiore cognitione eorum omnium, quibus constat classis; *adæquatum* nullum judicium de ea ferre nobis licet. Idem dicendum de voce *urbs*, cujus domuum numerus & amplitudo reticetur, & quæ quot incolas habuerit, quásve munitiones, aut divitias ignoramus; quod frequentissimè, inter legendum, contingit. *Urbs* aut *oppidum*, id plerumque dicitur quod descripsimus, si mœnia & fossam addideris, quibus muniri solet. At qui eas voces ex hac descriptione intelligeret in Historia Veterum Britannorum, is vehe-

vehementer falleretur, si credimus *Cæsari*, qui Lib. V. cap. 21. ita eorum oppida pingit: *Oppidum*, inquit, *Britanni vocant, cùm sylvas impeditas vallo & fossâ munierunt, quò incursionis hostium vitandæ causâ, convenire consueverunt.* Vide not. à nobis ad Gen. III, 17. Utebantur voce *Caer*, quæ eadem est ac Phœnicia קרתא *Kirtha*, hoc est, *urbs*, à verbo קרא quod sæpe *convocare* sonat; quia eò convocati ex agris conveniebant.

9. Quod si nomen collectionis Substantiarum proferatur, quæ complectatur diversi generis Substantias, innumeris *Modis* ornatas, nec aliter describatur; oportebit nos in obscurissima notione adquiescere. Exempli causâ, *navem* adduximus, quod nomen est machinæ ligneæ ingenti numero partium, inter se compactarum, constantis; in qua sunt clavi, mali, funes, & cetera armamenta. Quia in Scriptis Veterum nulla est navis, præsertim longæ, quæ pluribus remorum versibus ageretur, descriptio adcurata; permulta sunt in descriptione classium, & navalium præliorum, quæ nullo modo possimus adsequi. * *Florus* nos docet magnas classes à Populo Romano, brevissimo tempore instructas fuisse, eisque impositos & transvectos maximos exercitus; quod vix ac ne vix quidem, ob causam memoratam, intelligere possumus. Scio esse permultos, qui Romanam Historiam legant, atque illa, veloci lectione, prætervolent, quasi nihil esset difficultatis; sed hoc ipsum ostendit Lectores persæpe adquiescere in obscurissi-

* *Lib. II. c. 2. quem confer cum Polybio Lib. I.*

ma notione eorum, quæ maximè intererat probè ſcire; nec eo ſeciùs de aliis judicare, quàm ſi adcuratiſſimè omnia perluſtraſſent. Qui non ſatis intelligent quid velim, ii adeant * eos, qui de re nautica Veterum ſcripſerunt; rem enim copioſiùs exponere, per inſtitutam brevitatem, non licet.

11. Hiſce de notionibus Subſtantiarum demonſtratis, non opus erit, ut multis agamus de Modorum notionibus; quia, ut monui, omnes Subſtantiæ ſpectantur, quaſi Modis variis præditæ. Tria ergo dumtaxat animadverſione digna proferemus. I. Si modum unum *abſtractè* conſideremus, exempli cauſâ, figuram quamlibet, notio ejus nobis obverſatur ſummæ perſpicuitatis, atque ejuſmodi notionum nominibus utuntur Geometræ; ſed de his intelligendis hoc loco non laboramus, nec ulla eſt certior via, quâ perveniatur ad intelligentiam Veterum, qui de Geometria ſcripſerunt, aut eam alicubi adtigerunt, quàm ſi ei diſciplinæ operam demus.

12. II. Sunt etiam nomina Modorum, non minùs perſpicua adtendentibus, ſed quæ uſu Vulgi ita ambigua facta ſunt, ut recentiores demum Phyſici eam ambiguitatem animadverterint. Nomina qualitatum, quæ *ſenſiles* vocantur, duo ſignificant, quæ non poſſunt ſine maximo errore miſceri, & tamen à Vulgo miſcentur. Exempli cauſâ, *lux*, *ſonus*, *odor*, *ſapor*, *calor*, &c. ſunt ejuſmodi nomina, quibus ſignificatur cùm id quod ſentimus, quando animadvertimus *lucem*, *ſonum*, *odorem*, *ſapo-*

* *Præſertim Joan. Schefferum & Marc. Meibomium.*

saporem, *calorem*, &c. tum id quod est in corporibus lucidis, sonoris, odoratis, sapidis, & calidis. Quod quidem sentimus est Modus nostræ Mentis, quod verò est in illis corporibus eorum corporum Modus, ísque planè diversus ab eo qui est in nobis. Verùm de his solent agere Physici, & nos diximus quod satis sit, *Physicæ* nostræ Libro Quinto. Itaque nihil ea de re addemus, cùm præsertim non soleant Critici in tam subtilem notionum divisionem, & considerationem descendere. Satis iis est, si modò possint Veteres interpretari, æquè clarè ac intelligitur vulgò sermo hominum, vernaculâ Linguâ utentium; nec id ipsum semper adsequuntur.

12. III. Innumera sunt vocabula, quæ significant non unum Modum, qui rebus extra nos positis, aut Menti nostræ insit, quales sunt ii de quibus modò dicebamus, sed plurium Modorum collectionem; eáque vocabula difficilia sunt intellectu, quòd non sit facile omnes Modos, quos significatione suâ complectuntur, invenire; quia ii qui iis vocabulis usi sunt, ea numquam aut rarò sat adcuratè definierunt, nec possunt nunc à nobis interrogari. Talia sunt nomina adfectuum, vitiorum, & virtutum. Hæc enim sunt dumtaxat varii Modi, qui nobis insunt, aut inesse possunt, & quorum certis collectionibus certa nomina imposita sunt. Ut ergo adcuratè intelligamus quid significent ea nomina, oportet nos scire quot varios Modos complectantur, quorum si vel unus nos fugerit, dici

dici non possumus ea nomina intelligere. Exemplis res liquidior fiet.

14. *Amor* & *Odium* adfectus sunt, qui in historia humani generis, omnibúsque ferè omnium Scriptorum libris, utramque paginam faciunt. *Amor* vix potest ita definiri, ut una definitio conveniat omnibus adfectibus, qui eo nomine vocantur, propter maximam eorum varietatem. Constat quidem quidquid eo nomine adpellatur oriri ex re quapiam, quæ nobis est voluptati, & in eam ferri; sed sunt diversissima ea, quæ nobis voluptatem creant, & diffidentes prorsus circumstantiæ adfectuum, qui eo nomine continentur. Quæcumque nobis voluptatem creant ea *bona* vocamus, súntque aut corporis, aut animi, aut externa. Itaque hæc omnia bona amare dicimur; &, pro variis circumstantiis, *amor* diversissimorum adfectuum, sive diversis Modis constantium nomen est. Qui nisi diligenter distinguantur, eos qui iis vocibus utuntur, non intelligimus.

15. I. *Amor* significat eum adfectum, quo duo sexus conjunguntur, matrimonii, aut etiam voluptatis causâ. Nihil frequentius, apud omnes Scriptores, & artem satisfaciendi huic amori scripsit nequitiæ magister *Ovidius*. Si sermo sit de amore licito juvenum, qui matrimonium spectant, in eo hæc animadverti possunt: 1. est totius sanguinis quidam fervor: 2. voluptas animi in adspectu ejus qui amatur, & in sermonibus cum eo cædendis: 3. cupiditas eo potiundi, atque unà vitæ transigendæ: 4. vota, quibus amans optat omnia

ci

ei quem amat secunda accidere ; & si quà possit adjuvare, alacre, promptum ac profusum auxilium : 5. lætitia aut dolor, prout rebus secundis, aut adversis utitur : 6. egregia de eo opinio, sive corporis, sive animi dotes spectentur : 7. animus ad quævis obsequia paratissimus. Ad hæc omnia accedit amoris vehementia ; quæ, pro temporum, rerum ac personarum circumstantiis, major aut minor est. Jam autem quis est, qui, lectâ hac voce *Amor*, quomodo omnia illa se habeant adcuratissimè norit ? Nemo profectò ; ideóque fateamur necesse est nos non plenè adsequi narrationes, in quibus hæc vox occurrit ; etiamsi summatim scimus, adfectum quem descripsimus significari. Atqui sæpe, ut de historiis rectè judicare possimus, multùm interest quàm adcuratissimè omnia illa, si fieri possit, cognoscere. Si quis legat historiam belli, quod *Cæsar* Octavianus gessit cum *M. Antonio*, videátque hujus cladis causam referri ad amorem, quo Antonius Cleopatram deperibat ; non satis intelliget, quî amor cladis causa esse potuerit, nisi vehementiam ejus ex aliis circumstantiis historiæ cognoverit.

16. II. *Amor* passim etiam sumitur pro amicitia, quæ intercedit inter viros, qualis fuit inter *Ciceronem*, & *Atticum* ; cujus gravissima indicia videmus, in illius ad hunc Epistolis, atque in vita *Attici* à *Corn. Nepote* conscripta. Nihil est in amicitia, quod non sit in amore antea descripto ; à quo si abstuleris ea quæ ad corpoream voluptatem pertinent, plenam habebis descriptionem amicitiæ.

Ita-

Itaque non opus eam pluribus à nobis describi. Nisi hæc omnia adtendamus, non intelligemus cur omnes, qui de Amicitia scripserunt, tantas laudes ei tribuerint; quorum omnium instar esse potest *Cicero*, qui, in libro de Amicitia, negat * *se scire, an, exceptâ sapientiâ, quidquam sit homini amicitiâ melius à Diis immortalibus datum*; contendítque eos † *solem è mundo tollere videri, qui amicitiam è vita tollunt.*

17. III. *Amor* est parentum erga liberos, & liberorum erga parentes; qui amor, præter omnia quæ sunt in arctissima amicitia, conjunctionem sanguinis habet; quâ fit vehementior inter eos amicitia, ita ut parentes liberos, liberi parentes omnibus aliis amicis longè anteponant. Qui non animadverterint quanta sit, & quàm justa conjunctio in hac amicitia, præsertim si, ut par est, mutua sit; numquam capere poterunt, cur tam multi parentes commodis liberorum, magis quàm suis, studeant; cùrve exstent exempla liberorum, qui libentissimè parentibus quæcumque ab iis acceperant, etiam vitam reddiderint. Qui cœlibes vitam egerunt non capiunt, cur parentes mortem liberorum usque adeò lugere soleant; cur verò? Quia numquam voluptatem illam senserunt, quæ amicitiæ inter parentes & liberos longè jucundissimus est fructus; & quam sibi in æternum eripi sentire non possunt parentes, sine gravissimo dolore. Numquam omnes illas notiones, quas *paternæ amicitiæ* nomen complectitur, adtenderunt; un-

* *Lib. de Amic. C. VI.* † *Ib. C. XIII.*

unde etiam ſequitur, ut non ſatis intelligant quæ de hiſce rebus à Veteribus ſcripta ſunt.

18. IV. *Amor* denique ſumitur pro quavis cupiditate, ut *amor regni*, *amor pecuniæ*, &c. quæ ſunt circumloquutiones ambitionis, avaritiæ & aliorum adfectuum; quibus homines permoti in bonum quoddam, aut quod bonum putant, feruntur. Eos non adgrediar deſcribere, uti nec *odium*, cujus natura ex deſcriptione contrarii facilè intelligi poteſt. De omnibus ſummatim obſervandum eos ſolos, qui eorum naturam diligenter inveſtigarunt, & varias partes, ut ita dicam, quibus conſtant, diſcriminare poſſunt, adſequi quæ de illis paſſim dicuntur, & rationem effectuum, qui illis tribuuntur, noſſe.

19. Similia dicenda de nominibus *virtutum* & *vitiorum*. Sunt enim habitus animi, quibus homines convenienter rationi & naturæ ſuæ vivunt; aut contrà leges, ex ratione & natura humana petitas, perfringunt; quibus in habitibus, varia continentur. Nullus non Ethicæ ſcriptor hoc oſtenderit, ſi adeatur. Attamen exemplum hîc addam, ut res manifeſtior fiat. *Juſtitia* à * Juriſconſultis definitur: *conſtans & perpetua voluntas jus ſuum cuique tribuendi*. Igitur in Juſtitia hæç ſunt 1. cognitio juris, quod eſt, aut naturæ, aut inſtitutionis hominum: 2. peritia, quâ regulæ generales juris ſingularibus factis aptantur: 3. voluntas, quâ illæ regulæ non modò in ſe ſpectatæ probantur, ſed & in uſum, quotieſcumque ſe dat

* *Inſt. Lib. I. Tit. I. §. 1.*

dat occaſio, revocantur : 4. animus ita temperatus, ut perturbatione nullâ ſibi excuti eam cognitionem ac voluntatem patiatur. Hiſce continetur Juſtitia, quod ut meliùs intelligatur, ſciendum *jus naturæ* vocari quidquid conſentaneum eſt ac utile humanæ Societati, in quocumque ſit ſtatu; adeò ut eo poſito atque obſervato, meliùs ſe habeant homines; contrà verò neglecto, aut violato, deteriùs. *Jus* verò *inſtitutionis* eſt quod nititur legibus ſingularibus Reipublicæ, in qua vivimus; quæ tamen leges non debent obſervari, ſi contingat *juri naturæ* eſſe contrarias; quod contingit, quando imperantes utilitatem Societatis ſibi per omnia non proponunt. Igitur *Juſtitiâ* præditus is dicetur, qui legum omnium Reipublicæ, cum jure naturæ conſentientium obſervans eſt, & præterea facit quidquid jus naturæ ab omnibus hominibus exigit.

20. Ejuſmodi eſt juſtitia univerſalis, de qua dixit *Theognis*:

Ἐν δὲ δικαιοσύνῃ συλλήβδην πᾶσ' ἀρετή 'στι
Πᾶς δέ τ' ἀνὴρ ἀγαθὸς, Κύρνε, δίκαιος ἐών.

Juſtitia una alias virtutes continet omnes,
Et quiſquis juſtus, vir bonus ille fuit.

Ea eſt Juſtitia Evangelica, de qua egimus ſuperiore Sectione, Cap. VI ubi nonnulla obſervavimus, quæ hîc dicenda eſſent, niſi alio loco

loco proponi debuissent. Nimirum, non apud omnes Scriptores, & omnibus in locis, æquè latè patet vox *justitia*, ut illic ostendimus.

21. Descriptiones vitiorum multas suppeditabit *Theophrastus*, in Characteribus Ethicis; ex quibus liquebit, si quis cupiat scire quid eorum nominibus significetur, diligenter considerandas esse omnes partes, quibus potestates eis subjectæ constant. *Theophrastus* enim non satis habet ea definire paucis verbis, sed præterea mores ejus, qui iis vitiis inquinatus est, singulatim describit. Exempli causâ, non modò definit ἀρέσκειαν, ἔντευξιν οὐκ ἐπὶ τῷ βελτίστῳ ἡδονῆς παρασκευαστικήν: *congressionem quæ voluptatem creat, non in optimum finem*; sed & copiosè describit, iis adlatis quæ facit ἄρεσκος, sine quibus vix intelligeremus quis sit; nam parum adcurata est definitio, ut multæ aliæ, quibus utitur *Theophrastus*. Hoc exemplum profero, non quòd singula Capita ejus libelli non suppeditent clara ejus, quod dixi, exempla; sed ut animadvertat Lector quod, in hoc negotio, maximi est momenti; nimirum, varias Gentes in hujusmodi nominibus varios Modos, ut loquuntur Metaphysici, unà junxisse, eisque collectioni certum nomen imposuisse; cui apud alias Gentes simile nullum est, quòd notionem collectione eorumdem Modorum constantem non formarint. Sic ἀρέσκεια non potest dici Latinè, unâ voce; significat enim *id animi vitium, quo quis omnibus placere studet*,

etiam malis artibus; quo vitio qui laborat dicitur ἄρεσκος. *Isaacus* quidem *Casaubonus* vertit *blandum*, & ἀρέσκειαν *blanditiam*; quæ sanè voces non multùm à significatione Græcarum absunt, & significant vitium, quo laborat ἄρεσκος, nam cum *Theophrastus* omnibus adblandientem describit; sed amplitudine suâ totam earum significationem non æquant. Etenim primò propriam potestatem vocis ἄρεσκος non exprimunt, quæ tamen exprimenda est; cùm ex ea adpareat quis sit scopus ejus qui hoc vitio laborat, & ea facit, quæ eum facientem describit *Theophrastus*. Hanc esse vim vocis, quam diximus, intelligere licet ex verbis Pauli, Rom. XV, 1, 2, 3. & 1 Cor. X, 33. ubi ἀρέσκειν in bonam partem sumitur, significátque nihil eorum omittere, quæ per virtutem facere liceat, ut omnibus placeamus, seu ut eorum benevolentiam nobis conciliemus. Secundò, ex ea descriptione liquet τοῦ ἀρέσκου ἔργον non esse tantùm ut aliis blandiatur, seu ut lautioris fortunæ, & liberalioris atque elegantioris ingenii videatur; quod dimidiâ parte Capitis docet *Theophrastus*. Ἄρεσκον ergo sic descripseris: hominem qui omnibus placere studet, verborum comitate, obsequio, cultûs elegantiâ, liberalitate, & sumtibus; quibus verbis quæcumque habet Theophrastus complecti queas Hinc in Onomastico veteri: Ἀρέσκεια, *hic placor*, *venustas*. Ἀρέσκων, *placitus*, *participium*.

22. Sunt & alia nomina vitiorum, apud eum-

eumdem *Theophrastum*; quæ unâ voce Latinâ exprimi nequeunt. I. Ἀδολεσχία, quæ *Garrulitas* à *Casaubono* vertitur, est propriè, ut ex ipsius *Casauboni* commentario intelligere est, id vitium quo laborant homines otiosi, qui ἐν λέσχῃ ἥμενοι, *sedentes in taberna* de rebus nihili per totos dies colloquuntur. Non diffiteor homines illos esse *garrulos*, sed hæc vox non satis latè patet; nam ἀδολεσχία est inanis, atque otiosa garrulitas. II. Βδελυρίαν ille vertit *obscœnitatem*, aut *impuritatem*, quas tamen voces non satis commodas esse fatetur. Ac sanè βδελυρία vox est, quæ ambitu significatûs sui multò plura complectitur, quàm voces Latinæ; describitque hominem *Theophrastus*, qui nullâ ratione ducitur existimationis suæ, qui nihil pensi habet decorúmne an indecorum sit quod agit, aut dicit. Hæc autem latissimè patent, ut & nomina multorum conviciorum; quibus subjectas notiones enumerare difficillimum est. Hinc videre licet ipsum *Theophrastum*, postquàm hanc, & similes voces definivit, in sequentibus ea dicentem, quæ definitione nequaquam complexus erat. Caput περὶ βδελυρίας inchoat hisce verbis: *non est difficile* βδελυρίαν *definire*, aistque esse παιδιὰν ἐπιφανῆ καὶ ἐπονείδιστον, hoc est, ut habet *Casaubonus*, *jocum*, *ludúmve evidentem nimis*, *ac flagitiosum*. Dimidiâ verò parte Capitis, describit hominem fraudulentum, nec quidquam turpe ducentem. Nec rarum est hoc, in hisce Characteribus.

diutulè tacitus in cogitando fuissem, respondi tandem non videri mihi significari eam rem posse, uno nomine; & idcirco junctâ oratione quid vellet Græcum id verbum pararam dicere. Ad multas igitur res adgressio earúmque omnium rerum actio, πολυπραγμοσύνη, inquam, Græcè dicitur, &c. Exin ita pergit: *Tum ille opicus verbis meis inchoatis & inconditis adductus virtutem esse πολυπραγμοσύνην: hortatur, inquit, nos profectò nescio quis hic* Plutarchus *ad negotia capessenda & ad res obeundas plurimas; cum industria & celeritate; noménque ipsius virtutis, de qua loquuturus esset, libro ipsi, sicuti dicis, non incommodè præscripsit. Minimè, inquam, verò; neque enim ista omnino virtus est, cujus Græco nomine argumentum hoc libri demonstratur; neque id quod tu opinare aut ego me dicere sentio, aut* Plutarchus *facit. Deterret enim nos, hoc quidem in libro, quàm potest maximè, à varia, promiscuáque & non necessaria rerum cujuscemodi plurimarum, & cogitatione & petitione. Sed hujus, inquam, tui erroris culpam esse intelligo, in mea, scilicet, infacundia, qui ne pluribus quidem verbis potuerim non obscurissimè dicere, quod à Græcis perfectissimè uno verbo, & planissimè dicitur.* Miror *Gellium* ex ipso *Plutarcho* potiùs non desumsisse definitionem hujus vitii, quæ sic habet: φιλομάθειά τις ἐστὶν ἀλλοτρίων κακῶν, οὔτε φθόνου δοκοῦσα καθαρεύειν νόσος, οὔτε κακοηθείας: *cupiditas quædam cognoscendi aliena mala, morbus qui non videtur*

invidia ac malignitate esse vacuus. Hinc in Veteribus Glossis πολυπράγμων vertitur, *scrutator*, *sciscitator*, *ardelio*, *curiosus*.

24. Inde colligere est, non esse facile non modò invenire voces aptas ad vertenda aliâ Linguâ nomina collectionum Modorum, sed ne Modos quidem omnes enumerare, qui continentur in ejusmodi collectionibus. Attamen ex iis vocibus sæpe pendet totius orationis sententia. Quare decet Litterarum studiosos diligenter ea, quæ antea dicta sunt, adtendere; ne intelligere sibi videantur quod non intelligunt, útque integras vocum notiones eruere addiscant, ne in obscuris aut imperfectis, quemadmodum vulgò fieri solet, adquiescant, si modò ad planiorem & clariorem cognitionem umquam pervenire possint.

CAPUT IV.

De Nominibus Relationum.

1. NON repetam hîc quod dixi *Logicæ* Part. I. c. 4. de *Relationibus*; addam tantùm exempla, quibus probabo Veterum auctoritatibus quæ illic rationibus philosophicis ostendi. Dixi nomina Modorum omnium, qui augeri & minui possunt, esse nomina Relationum; quæ cùm sint innumera, diligenter cavendum ne *absolutè* dici credantur, quæ tantùm *relatè* dicta sunt. Hoc autem obser-

van-

vandum, cùm in nominibus adjectivis, tum etiam in ſubſtantivis & in verbis, integríſque enunciationibus; quæ veræ dumtaxat ſunt *relatè*, ut ſic loquar, ad nonnulla, non univerſè & *abſolutè*. Exemplis res clara fiet.

2. Dicebat Plato * τὰ πρός τι προσδεῖσθαι τινὸς ἑρμηνείας. οἷον τὸ μεῖζον τινὸς, καὶ τὸ θᾶττόν τινος, καὶ τὸ κάλλιον καὶ τὰ τοιαῦτα. τό τε γὰρ μεῖζον ἐλάττονός ἐστι μεῖζον, καὶ τὸ θᾶττόν τινός ἐστι. *Quæ ad aliquid dicuntur* (hoc eſt, quæ ad aliquid referuntur) *aliquâ interpretatione indigere*, *quale* eſt majus aliquo & celerius aliquo, & *pulcrius*, & *ſimilia*. *Nam* majus *eſt* majus *minore*, & celerius *eſt* aliquo *celerius*, &c. Pro comparativis, poſitiva μέγας, ταχὺς, καλὸς, potuit adferre; hæc enim non minùs ſunt τῶν πρός τι, quàm comparativa. Magiſtri ſententiam meritò ſequutus eſt *Ariſtoteles*, in libro de Categoriis, ubi egit περὶ ποσοῦ, *de quanto*. Cujus dogma ſic expoſuit Scriptor libri de decem Categoriis, qui *Auguſtino* tribui ſolebat, Cap. X. *Nihil multum vel exiguum dicitur, niſi alteri fuerit comparatum. Cùm enim dicimus montem brevem, grandiorem eſſe alterum, cui comparatus eſt, indicamus. Vel cùm dicimus grande milii granum, comparatione ſui generis, in quo brevius aliquid invenitur, illud eſſe grandius monſtramus. Ac propterea manifeſtum eſt multum & exiguum, grande & breve, cum*

* *Diog. Laërt. Lib. III. §. 109.*

aliquo comparata ſui vocabulum reperire. Hinc maxima obſcuritas in ſermone, cùm neſciamus quâ menſura, ut ita dicam, utatur is, qui ejuſmodi voces adhibet; quis autem non innumeris in locis eas uſurpat, cujúſve opiniones omnes tam adcuratè novimus, ut ex iis quæ ſit illi menſura ejuſmodi Relationum perſpicuè ſcire poſſimus? Ideò hoc argumento utebatur junior Academia, ut nihil percipi poſſe oſtenderet. *Rerum natura*, ait Cicero *, *nullam nobis dedit cognitionem finium, ut ulla in re ſtatuere poſſimus quatenus* —— *Nulla omnino in re minutatim interroganti, dives, pauper; clarus, obſcurus; multa, pauca; magna, parva; longa, brevia; lata, anguſta; quanto aut addito, aut demto, certum reſpondeamus non habemus.* *Sextus* Empiricus Pyrrh. Hypoth. Lib. I. de octavo modo, quo cohibendum judicium oſtendebant Academici: Ὄγδοος ἐςὶ τρόπος (ἐποχῆς δηλονότι) ὁ ἀπὸ τοῦ πρός τι, καθ᾽ ὃν συνάγομεν, ὅτι ἐπεὶ πάντά ἐςὶ πρός τι, περὶ τοῦ τίνα ἐςὶν ἁπλῶς καὶ ὡς πρὸς τὴν φύσιν, ἐφέξομεν: *octavus eſt modus* (cohibitionis judicii) *ex relatis, ſecundùm quem colligimus, cùm omnia ſint relata, quænam ſint ſimpliciter & ſecundùm naturam, nos adſenſum retenturos.* † Verùm hinc non ſequitur nihil eſſe abſolutè & in ſe, ſed tantùm Modis, qui capiunt plus aut minùs, nullam eſſe in animis hominum, certam menſuram conſtitutam.

3. Idem

* *Acad. Quæſt. Lib. IV. n. 92.* † *Vide etiam quæ idem habet contra Mathemat. pag. 303. & ſeqq.*

3. Idem aliis teſtimoniis probare pergemus. *Lucretius* Lib. VI. p. 808. Ed. Lamb.

Scilicet, & fluvius quis viſus maximus eſt,
Qui non ante aliquem majorem vidit, & ingens
Arbor homóque videtur; & omnia de genere omni,
Maxima quæ vidit quiſque, hæc ingentia fingit;
Cùm tamen omnia cum cœlo, terráque, maríque
Nil ſint ad ſummam ſummaï totius omnem.

Ea de re egit iterum *Cicero* Tuſcul. Quæſt. Lib. I. n. 94. *Quia ultra nihil habemus, hoc longum ducimus; omnia iſta, perinde ut cuique data ſunt, pro rata parte à vita, aut brevia, aut longa dicuntur. Apud Hypanim fluvium, qui ab Europæ parte in Pontum influit,* Ariſtoteles *ait beſtiolas quaſdam naſci, quæ unum diem vivant. Ex his igitur quæ horâ octavâ mortua eſt, provectâ ætate mortua eſt; quæ verò occidente ſole, decrepita; eo magis, ſi etiam ſolſtitiali die. Confer noſtram longiſſimam vitam cum æternitate, in eadem propemodum brevitate, quâ iſtæ beſtiolæ, reperiemur.* Imò verò noſtra vita, ſi cum æternitate contendatur, nihil pænè erit.

4. Dignus etiam eſt auditu, hanc in rem, *Seneca* Ep. XLIII. ſive Lib. V. Ep. 8. *Quidquid inter vicina eminet, magnum eſt illic ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum; comparatio illam aut tollit, aut depri-*

mit. Navis, quæ in flumine magna est, in mari parvula est; gubernaculum, quod navi alteri magnum, alteri exiguum est. Idem, aut alter *Seneca*, in Troade verſ. 1014. idem ferè expreſſit, hiſce verbis:

Ferre, quam ſortem patiuntur omnes,
Nemo recuſat.
Nemo ſe credit miſerum, licèt ſit.
Tolle felices, removeto multo
Divites auro, removeto centum
Rura qui ſcindunt opulenta bubus;
Pauperi ſurgent animi jacentes.
Eſt miſer nemo, niſi comparatus.

In Dialogo de Cauſis Corruptæ Eloquentiæ, cum Meſſalla *antiquos* recentioribus præferret, Cap. XVI. *Hoc primùm*, inquit Aper, *interrogabo, quos vocetis* antiquos, *quam oratorum ætatem ſignatione iſtâ determinetis?*

5. Hinc perſpicuè intelligere eſt omnes planè voces, quibus ſignificantur Modi, qui augentur, aut minuuntur, eſſe *relativas*; quod & pluribus exemplis oſtendimus, in Logica. Igitur quotieſcumque nobis occurrunt eæ voces, oportet illico in animum revocare quis ſit qui iis utitur, quo tempore, & apud quam Gentem vixerit. Quod niſi fiat, in ſimilem errorem incideremus, ac qui audito certo *pedum* numero; quis agri modus eſſet, & indicaretur à viro, qui non diceret quo *pedum* genere eſſet uſus; illico arreptâ *pedis* menſurâ, quam apud ſe haberet, vellet ad eum *pedem* alterius dicta exigere; licèt breviorem aut

aut longiorem pedis menſuram, prout apud varias Gentes varia eſt, adhibuiſſet. Paria faciunt, qui ex notionibus ſuis *relativas* voces, ab aliis uſurpatas, interpretantur.

6. Igitur quandò laudatur, aut vituperatur quiſpiam, ante omnia quærendum, quis laudet aut vituperet, &, quantum licèt, inveſtigandum quid de virtutibus, aut dotibus quas extollit, déque vitiis in quæ invehitur, ſenſerit. Si enim magnam, atque amplam notionem habeat virtutum, laudes illæ multò majores erunt: ut contrà, ſi de iis tenuiùs & exiliùs ſentiat, multò erunt minores. De vitiis paria, in contrariam partem, ſunt animadvertenda. Quærendum etiam quo tempore, & apud quos vixerint qui laudantur, aut vituperantur; nam pro temporibus & locis, creſcunt & minuuntur probra & laudationes.

7. Exempli cauſà, ſi quis apud Ethnicos, Græcos aut Romanos, dicatur *optimus*, *ſanctiſſimus*, *innocentiſſimus*, atque *integerrimus vir* vixiſſe, quod apud utriuſque Linguæ Scriptores non rarò occurrit; intelligendum id erit, pro modulo illius ævi & illarum Gentium. Si Chriſtiano more ejuſmodi vocabula tunc interpretaremur, planè alios viros illos fuiſſe fingeremus, ac reverà fuerunt. Quamvis enim nolim, quod nonnulli faciunt, nimiùm ſpernere virtutes Ethnicorum, aut etiam eas vitiis accenſere; attamen *bonitas*, *ſanctitas*, *innocentia* & *integritas* Chriſtiana, multo latiùs patent, quàm apud Ethnicos patebant.

8. Hoc vel ex eo liquet, quòd laudatiſſimi

illi

illi viri, apud Ethnicos, eas virtutes dumtaxat erga cives, aut summùm adversus socios exercerent; sed erga populos nullâ amicitiâ secum conjunctos, aut etiam hostes, omnia sibi licita esse putarent, ut ex eorum historiis intelligere est. Horum virtus tantò tenuior est Christianâ virtute, quantò toto orbe terrarum arctiores erant fines eorum patriæ, aut tractuum quos amici ac vicini iis populi insidebant; nam Christiana virtus planè ad omnes omnium terrarum homines porrigitur. Scio Stoïcos * haud absimilia dixisse iis, quæ de Christianæ virtutis amplitudine docemur; sed ex eorum formula nemo olim vixit, & virtutis naturam falsis aliis dogmatibus corrumpebant. Quin & ipsi Ethnici profitentur *bonos* aut *malos cives* dictos non ex virtutibus, sed ex potentia. *Sallustius* Lib. I. Hist. *Dum pauci potentes, quorum in gratia plerique concesserant, sub honesto Patrum aut plebis nomine, dominationes adfectabant, boníque & mali cives adpellati, non ob merita in Rempublicam, sed uti quisque locupletissimus, & injuriâ validior; quia præsentia defendebat, pro* BONO *ducebatur.*

9. Ut majoris momenti exempla proferam, quod monuimus in memoriam etiam revocandum est, ubi laudantur qui sub Vetere Testamento vixerunt. Sic cùm David dicitur *homo secundùm cor Dei* 1 Sam. XIII, 14. præterquàm quòd illic sermo est de Rege, regiæque adeò virtutes potissimùm spectantur; id non ita intelligendum est, quemadmodum in-

* *Vide Ciceronem Offic. Lib. III. c. 7.*

intelligeretur de Christiano, qui ad Evangelii normam vitam exegisset. Militaris enim vita Davidis, cùm juvenis & natu etiam grandior esset; multitudo deinde uxorum, & concubinarum; adulterium denique & homicidium, consistere non possent cum moribus viri, qui sub Evangelio diceretur esse *secundùm cor Dei*. Non judicaretur hodie vir, qui Davidis instar vixisset, *præcepta Dei observasse, sequutus eum esse toto corde, ut id tantùm fecisset quod in oculis ejus rectum est*, quod legimus 1. Reg. XIV, 8. Sed illic potissimùm ratio habetur Idololatriæ, quam certè David diligentissimè vitavit; éstque intelligendum encomium, pro modulo illius ætatis.

10. Similiter cùm præteritórum proximè sæculorum, aut etiam paullò antiquiorum Scriptores promiscuè ἁγιωτάτυς καὶ σοφωτάτυς *sanctissimos & sapientissimos* vocant Ecclesiarum Christianarum Rectores, cùm singulos, tum etiam in Concilia coactos, id est intelligendum pro captu sæculorum, & hominum; non interpretandum ex divino illo sanctitatis & sapientiæ exemplari, quod nobis præbuit Christus, & quod in Scriptis suis descripserunt Apostoli. Quicumque Historiam Ecclesiasticam legerunt, dictáque & facta *sanctissimorum & sapientissimorum* virorum exegerunt ad normam Evangelii & rectæ Rationis, satis norunt quantùm ab hac recesserint eorum sanctitas & sapientia. At qui non perpetuò ante oculos habent exemplar illud unicum, ad quod omnia sunt componenda, decepti ejusmodi vocibus eos venerantur, atque imitari

tari

tari per omnia conantur; qui certè neque veneratione, neque imitatione digni sunt, nisi quatenus cum Evangelii, Rationísque rectæ æterno virtutis exemplari consentiunt. Plura non addam, nam ferè præstat ea de re tacere, quàm nimis pauca scribere.

11. *Relativa* etiam sunt cùm nomina substantiva, tum etiam verba omnia, quibus notiones significantur, quæ augmentum aut diminutionem capiunt. Ejusmodi sunt nomina virtutum & vitiorum, & verba quibus vita ad virtutes exacta, aut vitiis contaminata signari solet. Ejusmodi sunt & omnia alia, in quorum significatu varii veluti gradus distingui possunt. Exempli causâ, à Veteribus Romanis Oratores & Poëtæ, quos illi primos habuerunt, aut qui non multò post primos floruerunt, summopere sunt laudati, quia nihil melius norant; qui tamen postea, melioribus exortis, meritò spreti sunt. *Ennium* non modò laudavit ætas quæ eum vidit, sed *&* *Cicero* passim extollit; at ejus poëmata, si cum Virgilianis, aliísque ejusdem ævi conferantur, quid sunt, præter *sterquilinia*? Verùm *Cicero* nihil Latinè legerat, quod *Ennium*, ad poësin Heroïcam quod adtinet, superaret. Quos plausus consequutus est *Plautus*, ab hominibus sui ævi? *Horatius* tamen, acerrimus harum rerum judex, hoc judicium de iis plausibus tulit:

* *At nostri proavi Plautinos & numeros & Lau-*

* *In Arte Poët.*

Laudavere sales ; nimiùm patienter utrumque,
Ne dicam stultè, mirati.

De similibus laudibus, in priscum oratorem congestis, audiamus ipsum * *Ciceronem* in Bruto : *Carbonem in summis oratoribus habitum scio ; sed, CUM in ceteris rebus, tum in dicendo, semper quo nihil est melius, id laudari, qualecumque est, solet.* Exempla alia non proferemus, quia quæ de nominibus adjectivis diximus, ea facillimè substantivis & verbis aptari possunt.

12. Unum præterea monebimus, quod ad omnis generis loquutiones pertinet. Nempe, innumeras Enunciationes, quæ generales & *absolutæ* primo intuitu videntur, esse tantùm *relatè* veras, adeóque ex tota sua amplitudine urgeri non posse. Iis passim utuntur Scriptores omnes, exceptis solis Geometris, sive Mathematicarum rerum Scriptoribus ; qui nulla proferunt axiomata, quæ non debeant universè de omnibus quæ complectuntur intelligi, atque urgeri pro tota significatione quam verba, quibus constant, apud Geometras obtinent. Sciunt quid velim quicumque, vel ab ipso limine, Mathematicas disciplinas salutarunt. Ex aliis dumtaxat Scriptoribus, *relativarum* Enunciationum exempla aliquot sunt nobis proferenda.

13. Moses Gen. VI, 5. ita loquitur: *videbat Jehova vitia hominum in terris augeri, nec quidquam eorum animum, præter malum, cogitando*

* *In Bruto Cap. 86.*

gitando quotidie effingere. Hæc verba ita solent à nonnullis proferri, quasi hoc iis inesset axioma: *NIHIL quidquam hominum animus, præter malum, cogitando quotidie effingit*; quo perdita totius humani generis nequitia significetur. At ne quid dicam de hyperbole, quæ est in hisce verbis, ut in Commentario ad eum locum ostendi; loquitur Moses *relatè* ad ante-diluvianos homines, non ad omnes omnium ætatum mortales. Itaque quod *relatè* dicitur non est *absolutè* intelligendum, quo sensu falsum esset; certum enim est innumeros pios quotidie multas sanctas cogitationes animo versare.

14. Psaltes Ps. XIV, 2. hæc habet: *Jehova è cœlo despexit in homines, ut videret an sit sapiens, qui quærat Deum. Omnes defecerunt, unà corrupti sunt, nemo facit bonum, ne unus quidem.* Hinc à nonnullis totius humani generis depravatio colligitur; quasi neque temporum, neque locorum rationem ullam habuisset Psaltes. Non diffiteor gentem humanam universam, excepto uno ejus Redemtore, prolapsam esse & prolapsuram in peccatum. At Psaltes hæc non dicit; in humani generis concione, sed apud Judæos, in Chaldæa exsulantes; loquitúrque de iis qui injusto jugo Gentem suam premebant, nimirum, de Chaldæis; ut sequentia manifestò ostendunt, quod aliquando ad eum locum demonstrabimus. Nec certè ita quisquam loquatur, de quavis ætate, sine maxima hyperbole.

15. Esaïas Cap. LXIV, 6. *Omnes*, inquit, *fui-*

fuimus instar immundi, & omnia nostra justa facinora instar vestis sordidæ, aut *menstruatæ*, ut habet *Hieronymus*. Hinc quidem colligunt ipsa piorum omnium κατορθώματα esse peccato inquinatissima; cùm Elaïas tantummodò de Judæis sui ævi loquatur, qui justa facinora fortasse scelera vocabant. Nam licèt primâ personâ utatur, liquet eum non nomine suo, sed maximæ partis Gentis Hebrææ, loqui.

16. Paulus 2 Cor. III, 5. ita loquitur de eo quod antea dixerat, de Apostolatu suo: *Fiduciam autem hujusmodi habemus, per Christum, apud Deum; non quòd idonei simus per nos ipsos, ad cogitandum quidquam velut ex nobis ipsis; sed quod idonei sumus id ex Deo est, qui etiam fecit, ut idonei essemus ministri novi Testamenti.* Manifestum est Paulum dicere se non potuisse per se fieri Apostolum, sine revelatione & donis cœlestibus, quæ prædicationi suæ pondus adderent. Hoc *Chrysostomus*, hoc *Oecumenius* & *Theophylactus*, in hunc locum, animadverterunt, & res ipsa clamat. At nullâ ratione habitâ seriei orationis loci, in quo hæc verba exstant, universale axioma hinc colligitur; quo significant nonnulli Theologi, post Adami peccatum, neminem hominem ullam cogitationem rectam animo versasse; nisi ope inusitatæ *Gratiæ*, quam Deus, præter ordinem Naturæ, nonnullis largitur. Quod dogma, ut verum statuatur, certè ex his verbis Pauli probari nequit, quæ dicuntur *relatè* ad Apostolatum, cui idoneus à Deo factus erat, non à se.

17. Sexcenta possent proferri talia, quæ cùm *relatè* intelligantur, divulsa ab orationis contextu urgentur, quasi *absolutè* intelligenda. Veteres Patres regularum Criticarum aut imperiti, aut negligentes, passim ita Scripturam laudant, habuerúntque multos postea sequaces; ea, opinor, de causa, quòd multò facilius sit ejusmodi axiomata excerpere, quàm omnes omnium locorum circumstantias diligenter adtendere, antequàm ex iis quidquam probare adgrediamur. Sciunt me verum dicere, quicumque Veteres *Tractatores*, ut loquebantur, non prorsus oscitanter legerunt.

18. Hîc etiam advertendum est, innumeras ubique occurrere loquutiones, quas, ut rectæ sint, satis est *κατά τι*, hoc est, *relatè* ad quamdam significationem esse veras. Igitur nisi Scriptoris scopus, & doctrina aliunde nota postulent phrasin, pro tota nativæ significationis amplitudine, urgeri; non facilè ii sunt erroris incusandi, qui *σχέσιν* dumtaxat aliquam, pro rei quæ agitur natura, urgendam censent. Non omnis sermo, ut jam diximus, est Geometricus; satis habent plerique, si nihil dixerint quod non sit aliquo sensu verum. Huc faciunt quæ diximus, superioris Sectionis Cap. V. §. 5. & seqq. ubi egimus de tralaticiis vocibus & loquutionibus non nimiùm urgendis; ut necesse non sit nova nos huc exempla congerere.

19. In omnium Scriptorum interpretatione, pluries in hasce regulas est peccatum; at cùm

cùm nullum eſſe oporteret librum, ad cujus interpretationem adhiberetur par ἀκρίβεια κριτικὴ, ac ad explanandos Libros Sacros; neſcio quî factum ſit, ut in his illuſtrandis certiſſimi quique Criticorum canones conculcarentur. Ex qua rẹ innumeræ παρερμηνεῖαι natæ ſunt, eáſque ſequuta numeroſiſſima errorum & controverſiarum propago. Eruditos & veri amantes viros decet hiſce malis remedium quærere, & laboranti Chriſtianiſmo ſedulò atque animoſè medicinam facere.

CAPUT V.

De rerum Concretarum & Abſtractarum nominibus.

1. QUÆNAM *Concretæ* & *Abſtractæ* notiones dicantur, non opus eſt ut doceamus; nam præterquàm quòd res vulgò nota eſt, de ea egimus *Logicæ* noſtræ P. I. C. 6. Haud magis neceſſe eſt de nominibus Concretarum notionum nos agere, cùm huc pertineat quidquid antea de nominibus Subſtantiarum diximus. Sed ſunt, de nominibus Abſtractarum notionum, nonnulla obſervatu digna.

2. Nomina notionum Abſtractarum ferè ſunt ſubſtantiva, formata ex adjectivis. Sic à *divinus* fit *divinitas*, ab *humanus humanitas*, à *pius pietas*, à *ſanctus ſanctitas*, &c. Nomi-

na enim hæc ſunt Abſtractarum notionum, cùm in ſe ſpectantur; notione *ſubjectorum*, quibus inhæreant, nullâ admiſtâ. Uſque adeò uſitata ſunt ejuſmodi vocabula, ut vix ulla frequentiùs, in omni ſermonis genere, celebrentur.

3. Hinc factum ut antiquiſſimi Græcorum Poetæ, cùm ſæpiſſimè viderent adhiberi nomina Abſtracta, nec aliter aliquando homines loqui, ac ſi credidiſſent eſſe Naturas quaſdam, quæ ſeorſim eſſent, quæ iis nominibus deſignarentur; occaſionem adripuerint earum notionum in perſonas mutandarum. *Heſiodus* in Theogonia, verſ. 120. inter antiquiſſimos Deos, proximè poſt Chaos & Terram, memorat *Amorem*.

Ἠδ' Ἔρος ὃς κάλλιστος ἐν ἀθανάτοισι θεοῖσι.

Et amor qui pulcherrimus eſt inter immortales Deos, &c.

Sic & *Ariſtophanes*, in * Avibus, facit *Amorem* patrem Deorum.

Πρότερον δ' οὐκ ἦν γένος ἀθανάτων, πρὶν
Ἔρως συνέμιξεν ἅπαντα.

Prius non erat genus immortalium, quàm Amor omnia miſcuiſſet. Indidem prognatæ ſunt Θέμις, *Juſtitia*, Μνημοσύνη, *Memoria*, Ἵμερος, *Cupido*, Θάνατος, *Mors*, Μόρος, *Fa-*

* *P. 574. Ed. Gen. Æm. Porti.*

Fatum, Κὴρ, *Parca*, & alia idgenus Numina, quæ in ſequentibus memorat *Heſiodus*. Poſtea ad imitationem ejus Poëtæ & aliorum, non raró, apud Ethnicos, nomina notionum Abſtractarum facta ſunt nomina Deorum. Exempla ſat multa congeſſimus, quamvis in aliam rem, ſuperioris Sectionis Cap. VIII.

4. Sic, cùm antiquiſſimi Philoſophi agerent de *Ideis*, quo nomine ſignificabant, ut videtur, Abſtractas omnium rerum notiones, * quæ divino intellectui obverſabantur, antequàm quidquam crearet; ita interdum loquebantur, quaſi ejuſmodi notiones naturæ quædam ſeorſim exſiſtentes fuiſſent. Quo factum ut *Plato*, aliſque eum ſequuti Ideas exiſtimarint eſſe, ex eorum ſententia, ſubſtantias quaſdam.

5. Mentem quidem *Platonicorum* ita expreſſit *Cicero*, in † Oratore: *Phidias cum faceret Jovis formam, aut Minervæ, non contemplabatur aliquem è quo ſimilitudinem duceret; ſed ipſius in mente inſidebat ſpecies pulcritudinis* (ἰδέα τῦ κάλλους) *eximia quædam, quam intuens, in eáque defixus, ad illius ſimilitudinem artem & manum dirigebat. Ut igitur in formis & figuris eſt aliquid perfectum & excellens, cujus ad cogitatam ſpeciem imitando referuntur ea, quæ ſub oculos ipſa cadunt: ſic perfectæ eloquentiæ ſpeciem animo videmus, effigiem auribus quærimus. Has rerum formas* ad-

* *Vide Epicharmum ap. Diogenem Laërt. Lib. II. §. 14. & 15. & Platonem in Phædro p. 346. & Timæo p. 526. Ed. Gen. Ficini & Philonem περὶ κοσμοποιΐας.* † *Capp. 2. 3.*

adpellat IDEAS *ille non intelligendi ſolum, ſed etiam dicendi graviſſimus auctor & magiſter, Plato; eáſque gigni negat & ait ſemper eſſe, ac ratione & intelligentiâ contineri.* Debuiſſet tamen addere *Cicero* eas ideas perpetuò Dei intellectui obverſari, & ad earum exemplar omnia fuiſſe à Deo formata. Similiter *Plutarchus*, in * Quæſtionibus Platonicis, ait *Platonem* παραδείγματα καὶ ἰδέας, τὰ νοητὰ τῶν αἰσθητῶν, ὥσπερ εἰκόνων, ἢ ἐμφάσεων ὑποτίθεσθαι: *intelligibilia eſſe ſenſilium exemplaria & ideas, quaſi imaginum, aut expreſſionum.*

6. At quia contendebant δημιουργὸν ſive *creatorem* mundi ad idearum exemplar omnia formaſſe, háſque eſſe eſſentias omnium rerum, quæ, ut etiamnum ſentiunt Philoſophorum ſcholæ, ſint æternæ & immutabiles; Subſtantias eſſe, à Deo ſejunctas, voluerunt. Quod confutare adgreditur *Ariſtoteles* Metaphyſ. Lib. XII. c. 5. ubi vult eos, qui defendunt ideas, κενολογεῖν καὶ μεταφορὰς λέγειν ποιητικὰς, *inania loqui, & figuras poëticas proferre.* Rationibus autem variis eas oppugnat, & inter alia hæc habet: δόξειεν ἂν ἀδύνατον χωρὶς εἶναι τὴν οὐσίαν, καὶ οὗ ἡ οὐσία, ὥστε πῶς ἂν αἱ ἰδέαι τῶν πραγμάτων οὐσίαι χωρὶς εἶεν: *videatur etiam fieri non poſſe, ut ſeorſim ſit eſſentia & id cujus eſt eſſentia. Igitur quomodo ideæ, quæ ſunt eſſentiæ rerum, ſeorſim eſſent?* Sed & alii ita intellexerunt *Platonem.* *Plu-*

* P. 1003.

Plutarchus, de placitis Philosophorum Lib. I. c. 3. de Principiis : Σωκράτης Σωφρονίσκου Ἀθηναῖος, καὶ Πλάτων Ἀρίστωνος Ἀθηναῖος. αἱ γὰρ περὶ παντὸς ἑκατέρου δόξαι· τρεῖς ἀρχὰς, τὸν Θεὸν, τὴν ὕλην, τὴν ἰδέαν (λέγουσι.) Ἔστι δὲ Θεὸς ὁ νοῦς, ὕλη δὲ τὸ ὑποκείμενον πρῶτον γενέσει καὶ φθορᾷ, ἰδέα δὲ οὐσία ἀσώματος ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ. *Socrates Sophronisci F. Atheniensis, Plato Aristonis F. Atheniensis (eadem enim utriusque sunt de Universo sententiæ) tria principia, Deum, Materiam & Ideas esse dicunt. Est autem Deus mens, materia verò subjectum primum generationis & corruptionis, idea denique essentia incorporea in intellectionibus & imaginationibus Dei.* Capite verò X. ubi de Ideis : Ἰδέα, inquit ex *Platonis* sententia, ἐστὶν οὐσία ἀσώματος, αὐτὴ μὲν ὑφεστῶσα καθ' αὑτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καθ' αἰτία γινομένη τῆς τούτων δείξεως. Σωκράτης καὶ Πλάτων χωριστὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνει, ἐν τοῖς νοήμασι καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ, ὑφεστώσας : *Idea est essentia incorporea, per se ipsa subsistens, informans materias formâ destitutas, & causa cur hæ adpareant. Socrates & Plato sejunctas à materia essentias statuunt, in intellectionibus, & imaginationibus Dei, hoc est, mentis subsistentes.* Vide & quæ hanc in rem habet *Dionysius Petavius*, Dogm. Theol. T. I. Lib. IV. c. 9. & quæ diximus Epist. VIII. Tomi 3. hujus Artis Criticæ.

7. Platonici tamen recentiores queruntur *Platonis* mentem in alienum sensum torque-

ri, contendúntque * aliud nihil Magistrum voluisse, nisi Deum apud se intellexisse quid esset facturus, antequàm facere adgrederetur id quod creavit. Si hæc ejus fuit sententia, nec ipse, nec ejus discipuli adfectatæ obscuritatis, in rebus magni momenti excusari possunt. Ex hujusmodi etiam sermone factum, ut *Ideæ*, aut notiones Abstractæ tractu temporis in personas mutatæ sint, etiam apud alias Sectas. Dum res vulgò notas exprimunt vocibus & loquutionibus planè insolitis, aut etiam somnia mera oraculorum ritu profundunt, incautos Lectores fallunt; ceteris bilem, aut risum movent.

8. Hoc tamen fatendum, etiam in aliis rebus, usu receptum esse, ut res ipsæ *abstractè* spectatæ, à rebus ipsis quæ reverâ sunt, veluti distinguantur in sermone. Passim dicimus *essentias*, aut *naturas rerum*, nec aliter nos loqui patitur usus; attamen fallacia sunt ejusmodi loquendi genera, quia *naturæ*, aut *essentiæ rerum* sunt *res ipsæ*; ita ut *naturam rei* dicere perinde ferè sit, ac si dixeris *rem rei*; si sensum, potiùs quàm sonum verborum, adtendas. Scio Metaphysicos solere dicere hæc inter se distingui *ratione*; sed est perinde ac si dixeris non distingui, nisi *relatione* quadam, quam fingit animus distinguentis, sed quæ nullam rei mutationem adfert, aut diversitatem statuit.

9. Abstractæ notionis nomina sunt *Fortuna*, *Sors*,

* *Proclus Comment. I. in Parmenidem.*

Sors, Μοῖρα, attamen vulgò quasi persona quædam habebatur, cùm ei vota nuncuparentur, & sacra fierent. Unde verò hoc ortum? Nimirum, Poëtæ & Philosophi ita de ea loquebantur, quasi de persona quadam, ut passim videre est. Exempla peti poterunt ex iis, quæ adtulimus superioris Sectionis Cap. IX.

10. Ex hujusmodi loquutione, quâ res veluti à se ipsa, mutatione nominis, distinguitur, natus est jocularis error viri alioqui doctissimi, & multæ lectionis, *Gasp. Barthii*, qui in Animadversionibus in *Rutilii Numatiani* Itinerarium, vers. 328. *Numen Junonis* distinxit ab ipsa *Junone*. Totum locum adscribere non pigebit, & particulatim ad examen revocare. „ Diis etiam ipsis, inquit, „ peculiaria *Numina* & *Genios* quosdam ad- „ scripsisse Idololatras, de eorum libris, etsi „ vulgò non cognitum, disci tamen potest. „ Sic in priscis Inscriptionibus, *Genius Plu-* „ *tonis* deprehenditur. Sic *Jovialem Genium* „ legimus, apud *Arnobium* Lib. III. quem „ ille mirificâ urbanitate, ut est talium do- „ ctissimus, *villicum Jovis* adpellat. Sic de „ aliis Diis, alii.

11. I. Debuisset vir eruditus proferre Inscriptionem, in qua *Genius Plutonis* ab ipso distingueretur, quasi Numen quod coli à Plutone oporteret, non quasi Genius à Plutone missus; neque enim hoc illi facilè adcredimus, qui in sequentibus locis usque adeò hallucinatus est. Est inscriptio, in Gruteriana collectione, p. MLXXIII, 8. ubi est GE-

NIO PLUT. S. ubi tam *Plutonio* quàm *Plutonis* legere possimus. II. *Genius Jovialis* non est, apud *Arnobium*, Numen quod Jovi esset Genii loco, sed nomen Laris domestici ideò sic dicti, quòd à Jove datus familiæ crederetur. *Arnobius*, sub finem Lib. III. memorat sententias Theologorum Ethnicorum de Penatibus, atque inter alia hæc habet. *Idem* (Nigidius) *in Libro sexto exponit & decimo, disciplinas Etruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse Jovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens.* Hinc liquet *Genium Jovialem* posse dici Genium à Jove progenitum, aut missum, qui enim alii sunt *Genii Jovis*, quàm à Jove aut orti, aut venientes? Ita verò pergit *Arnobius*: *Cæsius & ipse adsequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, sed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis, ministrum Jovis, ac villicum.* Hîc Pales, non *Genius Jovialis*, dicitur Jovis villicus.

12. „ Numina autem, ait *Barthius*, Diis „ quædam singularia, & ab reliqua eorum „ essentia velut separata, adscripta nos nunc „ demonstrabimus. Sic non de se, sed de „ suo *Numine*, loquitur Juno, in Æneide „ septima :

„ —— *Quòd si mea Numina non sunt*
„ *Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam est.*

„ *Apu-*

„ *Apuleius* Lib. VI. de Venere: *totum per*
„ *orbem anxiâ disquisitione tuum vestigium fu-*
„ *rens animi requirit, téque ad extremum*
„ *supplicium expetit, & totis Numinis sui vi-*
„ *ribus ultionem flagitat.* Ut sit *Numen* quæ-
„ dam veluti anima Deorum illorum. Eo-
„ dem libro, idem Scriptor: *ad istum mo-*
„ *dum supplicanti, statim sese Juno, cum to-*
„ *tius Numinis sui augusta dignitate, præsen-*
„ *tat.* Hinc eruditè inter Deos, & Numina
„ eorum, distinctionem facit *Arnobius* Lib.
„ VII in Prosopopœïa bovis ad Jovem: *Num-*
„ *quid aliquando tuos ludos minùs sanctè, di-*
„ *ligentérque perfeci? Numquid aliquem præ-*
„ *sulem, tuum Numen qui offenderit, aut te*
„ *traduxi?* Aut te, aut Numen tuum.

13. At, mi *Barthi*, *Numina Junonis* sunt ipsa Juno, *Numen Veneris* ipsa Venus; quemadmodum *natura aëris* est ipse aër, quamvis distingui verbis videatur. Talia innumera sunt, in omnibus Linguis, ubi res, per *abstractionem* spectata, à se ipsa veluti distinguitur. Sic manifestò intelligendi *Virgilius* & *Apuleius*. *Arnobii* pravam editionem sequutus es, sic enim * in melioribus leguntur ejus verba: *numquid aliquem præsulem, tuum numen qui offenderet, ante traduxi? Sig. Gelenius*, vir eruditus, sed infelix Criticus, hunc locum corruperat, quia non intelligebat; at tuum erat, *Barthi*, ei non credere.

14. Pergis tamen, &, „ Dii ipsi, inquis,
„ suis aliquando Numinibus aras instituerunt.
„ *Solinus* Cap. II. *suo quoque Numini idem*
Her-

* P. 272. *Heraldinæ Editionis Parisiensis an.* 1605.

„ *Hercules instituit aram, quæ maxima, apud* „ *Pontifices, habetur.* Locus est Capite I. nec procul ab initio, sed *suo Numini* idem est ac *sibi*. Sic de Caligula *Suëtonius* Cap. XXI. paria faciente; *Templum etiam Numini suo proprium*, inquit, *& Sacerdotes, & excogitatissimas victimas instituit.* Ceterà non sunt digna, quæ pluribus confutentur.

15. Cavendum est igitur ne, quia Abstractæ notiones nominibus substantivis exprimuntur, & interdum de iis ita loquimur, quasi seorsim essent à rebus, à quibus sunt animo sejunctæ, eas putemus esse aliquid à rebus illis diversum. Nec ea cautio inutilis debet censeri, quòd nemo peccet in ejusmodi rebus. Adlata enim exempla sæpe in iis peccatum ostendunt, quibus alia etiam multa possemus addere, & copiosiùs, prout digna fortè essent, explanare; at brevitati studentes aliquot indicabimus paucis, & explicabimus. Nomina notionum Abstractarum sunt *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia* & similia; quando distinguuntur ab ipsis hominibus, quibus conflantur *Patria*, *Senatus*, *Synodus*, *Ecclesia*, ut sæpe fit in omnibus Scriptoribus. Sumus autem usque adeò illis nominibus adsueti, ut videamur nescio quas Naturas, cùm ea vocabula proferuntur, distinctas ab hominibus, animo intueri.

16. *Mori pro patria* pulcrum erat, quia eâ voce intelligebant nescio quid, quod sanctum habere, & revereri decebat. Sed re ipsâ quid erat patria Atheniensi, exempli causâ, aut Romano? Si solum intelligas, Italia, & Atti-

tica; pro quibus cur pulcrum sit mori, nulla ratio est, potiusquàm pro Africa, aut pro Asia. Non magis enim ad te pertinet gleba, in qua natus sis, quàm alia quævis in qua commodè vitam degere queas; stultúmque adeò est mori pro agello in occasum, aut in septemtriones spectante, potiusquàm vivas in alio, qui magis ad orientem solem, aut ad meridiem verget. Si homines malis, quæ fuerunt Respublicæ Atheniensis & Romana, præter societates latronum, si eas probè introspiciamus? Itaque qui pro iis moriebatur, latro erat, qui pro latronum globo vilem animam profundebat. At notio Abstracta, cui detracta sunt quæcumque offendere possent, nescio quid amabile & reverendum animo offerebat. Huc facit *Lactantii* locus insignis ex Inst. Divin. Lib. VI. c. 6. *Sublatâ hominum concordiâ, Virtus nihil est omnino. Quæ sunt enim patriæ commoda, nisi alterius civitatis aut gentis incommoda? id est, fines propagare, aliis violenter ejectis, augere imperium, vectigalia facere majora. Quæ omnia non utique Virtutes, sed Virtutum sunt eversiones. In primis enim tollitur humanæ societatis conjunctio, tollitur alieni abstinentia, tollitur denique ipsa Justitia; quæ dissidium generis humani ferre non potest & ubicumque arma fulserint, hinc eam fugari & exterminari necesse est. Verum est enim Ciceronis illud:* * Qui autem civium rationem dicunt habendam, externorum negant, dirimunt hi communem humani generis societatem; quâ sub-la-

* *Officior. Lib. III. C. 6.*

latâ, beneficentia, liberalitas, bonitas, justitia funditus tollitur. *Nam quomodo potest justus esse, qui nocet, qui odit, qui spoliat, qui occidit? Quæ omnia faciunt, qui patriæ prodesse nituntur.*

17. Si civem Romanum audiamus dicentem * *Senatum, esse principem salutis, mentisque publicæ;* † *summum Populi Romani, populorúmque & gentium omnium ac Regum concilium,* ‡ *orbi terrarum præsidens;* quis non, ex ejusmodi descriptione, magnificè de Senatu Romano judicet? Quis non credat Senatores Semi-deos fuisse æthereis sedibus delapsos, ut fessis humanæ gentis rebus subvenirent, pacemque & otium, unà cum justitia, per omnes terras confirmarent, ac bonis ubique contra improbos auxilio essent? At si Censores sedeamus, atque, ad eam animo conceptam notionem, Senatum legere velimus; vix unum atque alterum Senatorem reperiemus, in quem magnifica illa notio quadret. Homines sunt aut ambitione occæcati, aut libidinosi, aut avari; aut tribus illis vitiis simul laborantes; aut ignavi, aut timidi, aut imprudentes, aut iniqui, aut superbi; uno verbo pænè totus Senatus nequissimorum hominum cœtus. Verùm à re ipsâ, nomine Abstractæ notionis prolato, avertitur animus, convertitúrque ad imaginem inanem, inter Ideas Platonicas volitantem, quam stultè miratur.

18. Si aurem præbeamus viris; quorum alio-

* *Cicero de Har. Resp. c. 27.* † *pro Domo. c. 28.*
‡ *2 Philip. c. 7.*

alioquin auctoritatem spernere nequaquam possumus, de *Synodis* veteribus loquentibus, nobis magnificâ oratione describent ἁγίας καὶ οἰκουμενικὰς συνόδους θεοφόρων πατέρων, συναθροισθείσας ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ μεγάλου βασιλέως, καὶ ἰσαποστόλους: *sanctos & œcumenicos cœtus adflatorum divinitus patrum, congregatos in regno magni Regis, & Apostolis æquiparandi.* Quis, auditis his & similibus verbis, religioso quodam horrore & corpore & animo non contremiscat, ac paratus non sit oracula ejusmodi cœtûs avidis auribus excipere, haud aliter ac si cœlo ipso emitterentur? Verùm hæc est (quis crederet?) Abstracta notio Synodorum, quæ in inconspicua Idearum Republica coguntur; non imago earum, quæ inter miseros mortales olim congregatæ fuere. Reges ignari, (non legent hæc Mohammedani, nec Ethnici, sed ii quorum scire interest, quo fiet ut verum apertè proloquar) Reges, inquam, ignari nec inter bonos principes numerandi, convocarunt Græculos, qui linguæ acuendæ per totam vitam operam dederant, rerum ipsarum ignaros, contendendi studiosos, perpetuis rixis inter se divisos; & bardos aliquot homines ex occidente, rudiores quidem illos, sed non meliores; isque post pudendas contentiones, obscurissima quædam dogmata, verbis sæpe parum aptis, auctoritate suâ firmant; quæ stupidi populi sine examine adorent, quasi divinitus accepta. Non ficta me loqui norunt qui Synodorum historias

rias legerunt; nec certè vanus erat * qui dixit:

Οὐδέ τί πω συνόδοισιν ὁμόθρονος ἔσσομ' ἔγωγε,
Χηνῶν ἢ γεράνων ἄκριτα μαρναμένων.
Ἔνθ' ἔρις, ἔνθα μόθος τε καὶ αἴσχεα κρυπτὰ πάροιθεν,
Εἰς ἕνα δυσμενέων χῶρον ἀγειρόμενα.

Numquam ego ſedebo in Synodis anſerum aut gruum, temerè pugnantium. Illic contentio, illic rixa, & probra antea latentia ſævorum hominum in unum locum collecta.

19. Viſne aliam notionem Abſtractam? Lege quæ de *Eccleſia repræſentativa*, ut ſolet vocari, à plurimis olim & nuper ſcripta ſunt; illâ nihil ſanctius, nihil doctius, nihil amantius veri excogitari poteſt. Sed cave ne Abſtractæ notioni ſimilem ullam in rerum natura quæras, niſi fruſtra eſſe velis. Si rem in qua reperiri oporteret, quod tantis laudibus ornatur, inſpicias; delabêris fortè ad opinionem *Gaſp. Scioppii*, inſignis Grammatici, qui Eccleſiam *repræſentativam* definiebat *mandram, ſive gregem, aut multitudinem jumentorum, ſive aſinorum*; & benignè atque amicè loquutum eſſe judicabis, quòd *ferarum* non dixerit. Nec aliter de iis ſenſit *Joſ. Scaliger*, cujus eſt hoc inſigne judicium, in *Scaligeranis*; *Chriſtianis Orientalibus Græcis, Syris, hodie*

* *Gregorius Nazianz. Carm. X. cujus vide etiam Ep. LV, LXV, LXXI, LXXII, & LXXIV.*

hodie nihil pejus ; & olim Episcopi Græci fuerunt nequissimi & superbissimi. Eorum Concilia fuerunt meræ conspirationes. Latina Ecclesia longè honestiùs se gessit , quamvis intus multa & clam pessimè fecerint.

20. Sed vereor ne à Criticis investigationibus ad graviora sensim deflectere videar. Itaque hîc gradum sisto, Lectorémque, monitum ne notionibus Abstractis facilè credat, dimitto. Hæ nobis res, non quales sunt, sed quales esse deberent describunt ; neque sine stultitia, statuere possumus res ita se habere, ut eas animo fingimus, quia ejusmodi esse par esset.

CAPUT VI.

De Notionum Singularium, Particularium & Universalium nominibus.

1. ANTE omnia, Lectori nostro notum esse statuimus quod docent Dialectici, de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, & *Universalibus* ; alioquin esset repetendum quod de iis in *Logica* diximus. Quamvis autem tria genera sint Enunciationum, prout *Subjectum* est Singulare, Particulare, aut Universale, Logici de Enunciationibus Singularibus eadem tradunt ac de Universalibus, eò quòd perinde sit, quæcumque sit amplitudo *subjecti*, modò universum intelligatur. At Critici necesse habent de nomini-

bus trium harum notionum seorsim agere, quia non habent eadem de omnibus monenda.

2. *Singularium* notionum nomina sunt, quæ res singulares significant, ut Socrates, Alexander, &c. At in significatione horum nominum, aliquando magna est difficultas, cùm ea nomina notiones compositas significent. Idem enim nomen nunc complectitur quidquid est in re quam significat, nunc partem dumtaxat, nec semper eamdem. Exempli causâ, ubi sermo est de homine quopiam, triplici illo sensu nomen ejus sumitur. Dicimus *Socratem* primum Athenienses docuisse verè philosophari; qua in loquutione intelligimus integrum Socratem, animo & corpore constantem. At dicimus *Socratem* esse mortuum, ad corpus, nimirum, quod adtinet; quem, si de ejus animo cogitemus, negamus esse mortuum, immortalémque esse contendimus; quemadmodum ipse de se loquebatur morti proximus. Cùm enim * Crito eum rogasset, quî vellet sepeliri: οὐ πείθω, ἔφη, Κρίτωνα ὡς ἐγώ εἰμι οὗτος ὁ Σωκράτης ὁ νυνὶ διαλεγόμενος, καὶ διατάττων ἕκαστα τῶν λεγομένων, ἀλλ' οἴεταί με ἐκεῖνον εἶναι ὃ ὄψεται ὀλίγον ὕστερον νεκρόν: *non persuadeo, inquit, Critoni me esse hunc Socratem, qui nunc disputo, & singula dicta dispono; sed opinatur me illud esse, quod paullò post videbit, cadaver.* Itaque Crito rogare debuisset, ex sententia Socratis: θάπτωμεν δὲ τίνα τρόπον τὸ σῶ-

μα

* *In Phædone p. 401. Ed. Gen. Ficini.*

εκρόν ; *quomodo ſepeliemus cadaver tuum* ? nam *Socratem* volebat ille animum ſuum vocari, at vulgus aliter loquebatur.

3. Quam in rem, hoc quoque obſervandum, ſi velimus ejuſmodi loquutiones, cùm apud Veteres occurrunt, intelligere, ſciendum eſſe quæ ſit eorum de immortalitate animi ſententia. Si enim Platonicus dicat *mortuum eſſe Socratem*, de corpore, ejúſque conjunctione cum animo lòquetur, atque ita intelligi ſe volet. Si verò Epicureus eadem loquutione utatur, integrum hominem intelliget. Quod monitum ad omnia pertinet, quæ pluribus partibus conſtant, & de quibus non conſentiunt homines.

4. I. Enunciationes *particulares*, vel nomina notionum particularium, eadem ferè de ratione, ſunt obſcura. Nam *quidam*, *aliqui*, *plurimi*, *multi*, & ſimilia, quæ indicia haberi ſolent hujuſmodi notionum, hoc unum certò ſignificant, id quod dicitur non poſſe omnibus tribui, de quibus ſermo eſt; at de quibus & de quanto numero dicatur, nullo modo docent. Si dicam, exempli cauſâ: *multi Ethnicorum olim intellexerunt Religiones populorum, inter quos nati, educatíque fuerant, falſas fuiſſe*; propterea nemo intelliget quos Ethnicorum deſignare velim, nec ſciet quantum eſſe putem ita ſentientium numerum.

5. II. Vox *multus*, aliæque id genus, quæ non certum numerum ſignificant, cùm per ſe obſcuræ ſunt, quia neſcimus quibus limitibus contineantur notiones quas ſignificant;

tum etiam quia sunt *relativæ*, & relationem signant plerumque ignotam. Hoc inde liquet, quòd de una eadémque re possint contrariæ voces adhiberi. Exempli causâ, dixi *multos Ethnicorum scivisse Religiones suas patrias fuisse falsas*; nunc verò dicam, *paucos Ethnicorum intellexisse Religionum suarum errores*, neque hæc Enunciatio minùs vera habebitur. Nempe, *paucos* eos dico, cùm eos confero cum ingenti multitudine eorum, qui cæco errore abducti Religiones illas verissimas esse crediderunt; *multos* verò, si comparentur cum pauculis, quales essent aliquot decades.

6. Passim autem ejusmodi Propositiones particulares occurrunt, quas adcuratè intelligere non licet; quia quas & quot particulares notiones complectantur, scire non possumus. Iis etiam ita adsueti sumus, ut libenter in obscura illa notione adquiescamus, nec quidquam ultra quæramus; quamvis interdum quærendo adcuratiùs rem cognoscere possemus. Quod ideò fieri videtur, quòd plerumque numerorum, qui vocibus *pauci* & *multi* designantur, proportionem rescire non liceat. Vide, si vacat, quæ scripsimus ad Gen. XXXVIII, 12. Idem dicetur de vocibus *major* & *minor*, quæ invicem referuntur, & quæ incertissimæ sunt significationis; quia plerumque nescimus, quantò pars quæpiam dicatur major, aut minor; nec quantus sit numerus partium, quæ inter se conferuntur. In Tit. de Verborum significatione §. 156. hæc leguntur: *majore parte anni possedisse quis intel-*

telligitur, *etiam si duobus mensibus possederit*; *si modò adversarius ejus*, *aut paucioribus diebus*, *aut nullis possederit.* Nimirum, *major pars* non refertur ad reliquas anni partes, sed ad tempus, quo possedit adversarius; quod nemo possit ex iis verbis divinare, nisi rem aliunde norit.

7. III. Verùm major etiam nascitur obscuritas ex Enunciationibus, in quibus vox *multi* non modò obscuritate quam diximus laborat, sed & novâ ambiguitate, nam videtur sumi ἀντὶ τȣ̃ *omnes.* Exempli causâ, ita loquitur Christus Matth. XXVI, 28. *Hic est sanguis meus Novi Testamenti*, *qui pro* multis *effundetur*, *in remissionem peccatorum.* Qui nolunt Christum mortuum esse pro omnibus hominibus, verba ἀντὶ ΠΟΛΛΩΝ urgent, quæ non possunt concoquere explicari hisce, ἀντὶ ΠΑΝΤΩΝ. At alii observant eumdem, qui sanguinem suum effudit *pro omnibus*, rectè dici sanguinem effudisse *pro multis*, quia *omnes* complectuntur *multos*; atque in hoc quidem loco, *H. Grotius* intelligit *eos cùm ex Judæis*, *tum ex Gentibus*, *qui fœderis conditiones amplectuntur.* Crediderim potiùs *multos* dici, ut opponatur multitudo ingens totius humani generis, paucitati Judæorum. Verùm hoc, non ex hoc loco, sed ex aliis colligendum est.

8. Ac sanè videmus aliquando *omnes* & *multos* promiscuè sumi, sed posterius adhiberi, quando respicitur paucitas, prius in absoluta loquutione: *Igitur*, ait Paulus, Rom

 V, 18.

V, 18. *sicut per unius delictum, venit peccatum in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *in condemnationem: sic & per unius justitiam, justitia venit in* OMNES (εἰς ΠΑΝΤΑΣ) *homines, in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt* MULTI (ΠΟΛΛΟΙ) *ita & per unius obedientiam, justi constituentur* MULTI, ΠΟΛΛΟΙ. Manifestum est *multos* & *omnes*, hoc in loco, ἐκ παραλλήλου poni, quasi idem significantia. Similia in Græcorum sermone animadverterat *Aristoteles*, cujus hæc sunt verba, in Lib. de Poëtica Cap. XXV. Τὸ πάντες ἀντὶ τοῦ πολλοὶ, κατὰ μεταφορὰν εἴρηται, τὸ γὰρ πᾶν πολύ τι: omnes *pro* multi *per metaphoram dici queat, nam omne complectitur multitudinem.*

9 Hinc intelligere possumus inania esse varia, quæ Interpretes nonnulli, cùm Judæi, tum Christiani, colligunt ex Dan. XII, 2, nisi aliunde comprobentur. MULTI (רבים *rabbim*) *ex dormientibus in pulvere terræ, excitabuntur; hi ad vitam æternam, illi verò ad opprobria & contemtum æternum.* Judæi, qui credebant bonos dumtaxat resurrecturos, voce *multi* sententiam suam defendere conabantur. *Dixerunt*, ait R. *David Kimchi* ad Es. XXVI, 19. *Magistri nostri quorum memoria sit benedicta, mortuorum resurrectionem esse justorum, non impiorum; idque adparet ex hoc versu Esaiæ, ubi dicitur* מתיך mthecha, *mortui tui, scilicet, vivent. Similiter ex Da-*

niëlis prophetia, *qui dixit* ורבים & *multi*; nempe, *evigilabunt*. At posito hîc de resurrectione, ex grammatico sensu, agi; vox *multi* opposita quidem est *paucis*, sed non *omnibus*. Eadem de ratione, frustra etiam sunt, * qui hinc probari statuerunt, inter eos qui resurgent in vitam æternam, eosque qui excitabuntur ut pœnas dent, esse mediam quamdam conditionem; ideò tantùm quòd *multi* dicantur, non *omnes*.

10. IV. Igitur diligenter distinguendæ sunt Enunciationes, quæ particulares videntur, ob nomen quod particularem notionem significare solet; ab iis, quæ verè & natura suâ sunt particulares. Sæpe enim, sub particularis notionis signo, latet notio universalis, ut ex adlatis exemplis satis liquet. Verùm sunt quoque particulares Enunciationes, sine ullo signo, ex quo de earum amplitudine judicare liceat. Exempli caussâ, vitia frequentia in quapiam Gente ita ei tribuuntur ut, si verba sola spectemus, scire nequeamus qui & quot ex ea Gente incusentur. Dixit *Epimenides* de Cretensibus, quod dignatus est Paulus repetere, Tit. I, 12.

Κρῆτες ἀεὶ ψεῦσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί.

Cretenses semper mendaces, malæ belluæ, ventres pigri. Si omnes planè Cretenses, sine exceptione, eâ indole fuissent, res posset etiam

* *Vide Rob. Bellarmin. de A. G. & S. P. Lib. VI. cap. 1. & 3.*

eo modo exprimi. At in tota Gente, non est credibile ne unum quidem eorum vitiorum fuisse immunem. Itaque est particularis Enunciatio, quâ significabat *Epimenides* vitia illa frequentissima fuisse inter Cretenses, aut plerosque iis inquinatos. Talia multa possent proferri, qualia aliud agentes congessimus superioris Sectionis Cap. VII. §. 6.

11. Ut ad notiones *universales* veniamus, in Enunciationibus universalibus probè conceptis nulla est, ad verba quod adtinet, obscuritas; qui enim de omnibus rebus, de quibus loquitur, quidpiam adfirmat, sine exceptione ulla, si modò verbis utatur perspicuis, facillimè intelligitur; cùm exceptiones, ut vidimus, obscuritatem parere soleant. Ejusmodi sunt axiomata Geometrarum, quæ nullis planè exceptionibus laborant; ejusmodi hoc quoque est, *omnes homines esse mortales*, & similia.

12. Sed prætér illas Enunciationes, aliæ sunt quæ, licèt universalibus prorsus verbis conceptæ sint; tamen universales non possunt dici, nisi certo sensu, & quæ Interpretibus negotium facessere solent. I. * *Integrè loquimur*, ait Augustinus, *cùm de aliquo litterarum magistro, dicimus*: omnes iste hîc litteras docet; *non quia omnes discunt, sed quia nemo nisi ab illo discit, quicumque ibi litteras discit*. Igitur subaudiendum, *qui hîc litteras discunt*. Sic Psal. CXLV, 14 *Sustentat Deus* omnes *cadentes & erigit* omnes *incurvos*; nempe, qui ad ejus auxilium, ut par est, confugiunt.

13. Ubi

* *De Pradest. Sanct. c. VIII.*

13. Ubi sermo est de re clara, facilè vidimus, quid Enunciationi desit, & in ea suppleri oporteat; at in re obscura, aut quæ in controversiam venit, rei obscuritas, aut Interpretum adfectus, magnas concertationes sæpe creat. Exempli gratiâ, postquàm in partes itum est, inter Theologos, de Divinæ misericordiæ amplitudine, dum alii volunt Deum omnibus suppeditare quæ ad salutem consequendam necessaria sunt, paratúmque esse omnibus ignoscere, si modò talentis cœlestibus rectè utantur; alii verò contendunt Deum nonnisi paucis velle ignoscere, quibus solis suppeditavit ea, sine quibus ad meliorem frugem nemo potest redire; postquàm, inquam, ea de re disceptari cœpit, Enunciationum universalium sensus in controversiam quoque est vocatus.

14. Locus est vexatus à Theologis 1 Tim. II, 4. *Deus* OMNES *homines salvos fieri vult, & ad cognitionem veritatis venire*; de quo ita *Augustinus*, Enchir. ad Laurentium Cap. 103. *Cùm audimus*, inquit, *& in sacris litteris legimus*, quòd Deus velit omnes homines salvos fieri, *quamvis certum sit nobis non omnes homines salvos fieri, non tamen ideò debemus omnipotentissimæ Dei voluntati aliquid derogare; sed intelligere quod scriptum est*, qui vult omnes homines salvos fieri; *tamquam diceretur*, nullum hominum fieri salvum, nisi quem ipse salvum fieri velit. *Non quod nullus sit hominum, nisi quem salvum fieri velit; sed quod nullus fiat, nisi quem velit, & ideò sit rogandus, ut velit, quia necesse est fieri si vo-*

voluerit. De orando quippe Deo agebat Apostolus, ut hoc diceret. Sic enim intelligimus id, quod in Evangelio scriptum est: qui illuminavit omnem hominem; *non quia nullus est hominum, qui non illuminetur; sed quia nisi ab illo, nullus illuminatur.* Similia & alibi habet.

15. Dubium certè non est, quin Enunciationes universales interdum ita intelligi debeant; sed circumstantiæ loci ostendunt, Propositionem Pauli planè esse universalem. Cùm enim Apostolus hortetur Christianos, ut pro *omnibus* hominibus precentur, & præsertim pro magistratibus, quia gratum hoc est Deo, qui *omnes homines vult salvos fieri*; necessariò hîc vox *omnes* eodem sensu sumi debet ac in superioribus, hoc est, prorsus universaliter. Absurda alioquin esset hæc ratiocinatio: orate Deum servari omnes omnino homines, nam quicumque servantur, illi non sine Deo servantur. Præterea certum est adfirmantem Pauli Propositionem posse in negantem converti, quæ sit ejusmodi: *Deus non vult ullos perire, sed omnes venire ad cognitionem veritatis;* nam hæc Enunciatio est Petri 2 Ep. III, 9. nisi quòd, pro cognitione veritatis, habet *pœnitentiam.* Negans autem Propositio non potest ita explicari, ut ab *Augustino* est explicata adfirmans. Itaque & apud Paulum debet esse Enunciatio, quæ sit prorsus universalis.

16. II. Sunt præterea Enunciationes universales, si verba adtendas, quæ ad rem ipsam quod adtinet, particulares sunt; quia, ni-

nimirum, hyperbolicæ cùm sint, pro parte totum dicere videntur. Exempla ejusmodi loquutionum adtulimus ad Genes. VI, 5. ubi vide à nobis dicta. Sed & nonnulla alia non abs re erit addere. Sic Joan. III, 32. *Testimonium ejus*, ait Christus de se, *nemo admisit*, hoc est, perpauci. Apostolus verò Philip. II, 21. *Omnes*, inquit, *quærunt quæ sua sunt, non quæ sunt Christi Jesu*, hoc est, plerique. Quò facit regula Juris: *Refertur ad universos quod publicè fit, per majorem partem.* De div. Regg. Juris §. CLX.

17. Similiter *omnes homines*, *totúmque orbem* vocant frequentissimè Scriptores Ethnici, Gentes aliquot vicinas, aut intra Imperii Romani fines degentes. Sic *Isocrates*, non procul ab initio Panegyrici: ὁμολογεῖται, inquit de Atheniensibus verba faciens, τὴν πόλιν ἡμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις εἶναι ὀνομαστοτάτην: *in confesso est urbem nostram esse, apud omnes homines, celeberrimam.* Fragmentum Petronianum, de bello Civili:

Orbem jam totum victor Romanus habebat.

Vide Luc. II, 1. & ad eum locum Intt. Possent & ex Linguis hodiernis exempla adjici, nisi res manifesta esset.

18. III. Aliæ sunt Enunciationes universales, quæ potiùs omnia aut pleraque genera rerum, de quibus sermo est, quàm singulas significant. Sic Matth. IV, 23. Christus dicitur *sanasse* omnem *morbum & omnem languorem*

guorem in populo; hoc est, omnis generis morbos. Ita Actor. X, 13. memoratur linteum cœlo demissum, *in quo erant* omnia *quadrupedia & serpentia terræ & volucria cœli*: hoc est, omnis generis animalia. Sic & *Virgilius*:

* *Nec verò terræ ferre omnes omnia possunt*,

Qualia innumera possent proferri.

19. Hinc *Theod. Beza*, ὑποθέσει δουλεύων, ut solet, in versione suâ, ita transtulit locum Pauli 1 Tim. II, 1. *Adhortor ut fiant deprecationes pro* —— quibusvis *hominibus*, *pro Regibus &* quibusvis *in eminentia constitutis*; *nam hoc* —— *acceptum est Deo*, *qui vult* quosvis *homines servari*. Debuisset eodem jure vertere 2 Pet. III, 3. *nolens quosvis homines perire*, *sed quoslibet ad pœnitentiam venire*: quod cùm fieri nequeat, nec illud factum oportuit. In hac ratione Critica hîc adquiescimus, nec ad Theologicas delabemur.

20. IV. Denique videntur esse loquutiones universales, quæ nonnisi cum exceptione sunt intelligendæ, quamvis non exprimatur. Sic Matth. XVII, 11. Christus aptat Joanni Baptistæ vaticinium Malachiæ, déque eo dicit, ἀποκαταστήσει πάντα, *omnia restituturum fuisse*; quâ voce non intelligit quæcumque restitutione indigebant in humano genere, aut etiam apud Judæos, sed quæ pertinebant ad munus Joannis; de quibus adeundi interpretes,

* *Georg. Lib. III. vers.* 110.

tes, atque inter alios *Henr. Hammondus*, cum iis quæ adjecimus ejus Adnotationibus. 1 Joan. II, 20. ita adloquitur Christianos Apostolus: *vos unctionem habetis à Sancto*, *&* *nostis* omnia; quæ, nimirum, Christianos scire oportet, & præsertim quæ de Antichristis antea dixerat.

21. Ex hac observatione, intelligendus locus Rom. XI. 36. *Ex ipso*, *per ipsum & in ipsum sunt* omnia; nempe, omnia dona, quæ huic aut illi pro arbitrio largitur, non quæcumque eveniunt; quis enim ausit dicere vitia, & scelera *ex Deo*, *per Deum*, *& in Deum esse*? Profectò nemo, qui non desipiat. Sic & Eph. I, 11. *Operatur*, inquit Paulus, *omnia*, *secundùm consilium voluntatis suæ*; & ejusdem Cap. vers. 23. *omnia in omnibus adimplet*; hoc est, omnia quæ facere in negotio salutis Dei est; neque enim aut malum operatur, aut credit loco nostro, aut judicat in nobis.

22. Hæc de Enunciationibus *Singularibus*, *Particularibus*, *& Universalibus* animadvertenda habebamus, magni, nisi fallor, momenti, ad intelligenda ejusmodi notionum nomina; aut minimùm ad vitandos errores, qui ex perperam intellectis oriri solent. Ubi non licet fugientem veritatem adsequi, errorem certè vitare licet; quod tunc temporis loco inventæ veritatis nobis esse debet.

CAPUT VII.

De Notionum Clararum & Obscurarum nominibus.

1. DUO ad hoc Caput pertinentia, cùm jam alibi sint à nobis pertractata, non necesse erit hîc repeti. *Logicæ* nostræ P. I. c. 9. egimus de notionibus *claris* & *obscuris*, eadémque operâ ostendimus quæ sint clararum, quæ obscuriorum notionum nomina. Hujus verò *Criticæ* superiore Sectione, Cap. VIII, & IX. multa exempla congessimus vocum obscurarum, aut etiam nullam subjectam notionem habentium. Hinc possumus colligere clara esse nomina omnium simplicium notionum; earúmque ex compositis, quarum omnes partes enumerare possumus. Contrà verò obscura sunt nomina, quibus aut nulla est subjecta potestas, aut cujus singulas partes non possumus ordine recensere. De claris, nihil est quod hîc animadvertamus, ubi nec memorabimus, quæ Dialecticus de notionum obscuritate dicere posset; qui hoc in loco, non de rebus, sed de rerum nominibus agere instituimus. Verùm cùm maximi sit momenti, ut probè intelligantur Veteres, secernere posse voces obscuræ significationis, ab iis quæ claras habent subjectas notiones, rem hîc novis exemplis illustrabimus, ex quibus liquebit maximas, excultissimas atque antiquis-

quiſſimas Gentes vocibus nonnullis frequentiſſimè eſſe uſas; quarum obſcuriſſima fuit, & fortè etiam aliquando nulla planè ſignificatio.

2. Vix ullæ voces frequentiùs occurrunt in Græcorum & Romanorum monumentis, iis quæ *munditiem*, ac *immunditiem*, eáſque variorum, ut poſtea videbimus, generum ſignificant. Græci paſſim loquuntur περὶ τῶν κοινῶν καὶ βεβήλων, & περὶ τοῦ μολύνειν ἤτοι μιαίνειν, multáſque adhibent voces ex hiſce derivatas, aut compoſitas. Latini ſimiliter habent quæ ſubinde narrent de rebus, aut hominibus *impuris*, vel *immundis*, vel *profanis*, déque *pollutionibus*, aut *profanationibus*, aliíſque ſimilibus. Utrique ſæpiſſimè verba faciunt de *ſordibus*, quibus contaminari cenſentur quæcumque eas tangunt. Si contraria ſignificantes voces ſpectes, utramque etiam apud illos paginam faciunt voces ἁγνὸς, & καθαρὸς, earúmque derivata, apud Græcos: ut nomina *purus* & *mundus*, vocéſque adfines, apud Latinos. Atqui omnium horum vocabulorum non ſolùm ambiguus, ſed & non raró obſcuriſſimus eſt, aut nullus ſignificatus.

3. I. *Mundities* aut *immundities*, proprio, & nativo ſignificatu, ad res corporeas ſpectat. Nonnulla enim ſunt, quæ *immunda* dicuntur, ob ſingularem naturam, quæ iis ineſſe creditur. Exempli cauſâ, pleraque quæ fœtent, eò quòd ſint corrupta, *immunda* vocantur. Fimus dicitur *immundus*, ejúſque con-

contactu *fœdari* dicimur. Si ejusmodi vocibus ea dumtaxat, quibus læduntur sensus hominum, intelligerent qui iis olim usi sunt, aut qui eas etiamnum usurpant (nam & nos ita loquimur) nihil esset quod de ejusmodi loquutionibus diceremus, præter ea quæ anteà de nominibus notionum simplicium observavimus Sed hodie, cùm de rebus eo sensu *immundis* loquimur (credibile autem est Veteres similia cogitasse) de sensibus nostris non cogitamus, sed de nescio qua *immunditie*; quam quasi *absolutam* qualitatem spectamus, & quam credimus inesse rebus *immundis*, à quibus propterea abhorremus. Sumat quisque experimentum hujus rei, &, si in se ipse descendere nolit, ab alio petat quid ejusmodi vocibus intelligat, eúmque eò adigat ùt eas clarè definiat. Tum demum intelliget plerosque homines nescire quid dicant, cùm de *immunditie* loquuntur. Imò verò multi sunt, qui ferinam fœtentem in deliciis habent, atque avidissimè comedunt; quam alii si vel digito tetigissent, fœdatos se, & ablutione indigere judicarent.

4. Contrà *munda* & *pura* dicuntur, quæ neque ipsa sensus offendunt, neque sunt contaminata, adtactu eorum quæ per se *immunda* esse existimamus. Vestes, exempli causâ, *mundæ* aut *puræ* sunt, quæ nullâ re, postquàm à fullone adlatæ sunt, contaminatæ fuerunt. *Sordere* verò dicuntur, atque *immundæ* esse eæ, quibus contrarium quidpiam accidit. Scimus quid hæc sibi velint, cùm intelligimus quid sit *immundities*, de qua anteà

dixi-

diximus ; alioqui priore ignorato, posterius etiam ignoremus necesse est.

5. II. A rebus corporeis eæ voces ad animum sunt translatæ, animúsque *purus* dictus, qui non est vitio ullo, aut singulari quopiam scelere, de quo sermo sit, contaminatus; contrà *impurus* quisquis est aut vitiis, aut peccato quodam inquinatus. Hinc Latini *impurum* & *impuratum* hominem nequam & improbum vocant, quemadmodum Græci μιαρὸν, ἀκάθαρτον. Hæ harum vocum significationes claræ sunt, si modò perspicuum est quid sit Vitium & Virtus; quod certè clarum esse potest, sed omnibus sine dubio non erat olim, uti nec est hodie.

6. III. Verùm quidquid est obscuritatis, in memoratis significatibus vocum, quibus *mundities*, aut *immundities* signatur, id nihil est, præ eo quod nunc dicam. Veteres, nimirum, passim neque corporis propriè, neque animi ratione habitâ, *impurum*, aut *pollutum* dicebant in sacris, eum quem sacra adtrectare aut iis adesse nefas erat ; eo quòd *impuratus* haberetur. Quod si sacra faceret ; hoc in statu, ea Numini displicere arbitrabantur. Exempli causâ, manibus illotis, quamvis ceteroqui nullæ sordes iis adhærerent, immolare victimam non licebat, imò ne ingredi quidem templa. Immundi similiter erant, qui cadaver adtigerant, aut etiam propiùs ei adfuerant, qui puerperam inviserant, qui surgebant è lecto, antequàm se abluissent, qui ὀνειρωγμὸν passi erant, qui cum uxore con-

cubuerant. Immundæ erant mulieres omnes, tempore *καταμηνίων*, aut *λοχίων*. Hæc omnia ſingillatim probari neceſſe non eſt, cùm partim ſint notiſſima, & partim à nobis in *Commentario in Pentateuchum* probata, ubi primùm de ejuſcemodi *pollutionibus* ſermo fuit. Sunt præterea qui hac de re datâ operâ ſcripſerunt, qui, ſi neceſſe ſit, * adiri poterunt.

7. Jam quæro, quid menti eorum obverſaretur, qui dicebant hominem eſſe pollutum, nec ſine purificatione poſſe ad ſacra accedere, qui cadaver humanum adtrectaſſet, aut etiam homini morienti adfuiſſet; quòdſi, pollutione illâ neglectâ, è veſtigio Templum adiiſſet, aut rem divinam feciſſet, nec preces, nec victimam Deo placere potuiſſe; imò verò fuiſſe ingratiſſimas, quæcumque ceteroquin hominis virtus eſſet. An ex eorum ſententia adhærebat aliquid corpori, aut animo ejuſmodi hominis, ex tacto, aut conſpecto cadavere, quod, licèt ignoraret, ea vitiaret? Non puto, nec, ut opinor, credebant qui hominem funeſtatum purè ſacra facere poſſe negabant. Certè apud illos pollui non cenſebantur Sacerdotes, qui non modò contrectabant cadavera victimarum, ſed etiam inteſtina, & ſtercora, ad ſanctiſſima altaria, è ventre extrahebant. Quid ergo è conſpecto cadavere humano potuit in ſpectatores ſubitò tranſire, quod eos impuraret? Quid etiam fuit in rebus merè naturalibus, & in quibus ni-

* *Vide Joan. Lomejerum, de Luſtrationibus Veterum. C. XVI. & ſeqq.*

nihil est quod hominem deteriorem aut meliorem reddat; quo quisquam Deo, naturæ rerum auctori, minùs acceptus fieret? Cur Templum à funestato, si id illico ingrederetur, βεβηλοῦσθαι, κοινοῦσθαι, *profanari*, *ac pollui* credebatur? Cur redeunti è macello patuere Sacraria, quæ claudebantur homini, in cujus gremio homo, dum ei vulnerato, aut ægrotanti, aut subito casu perculso opem, ut par est, ferre nititur, mortuus fuerat? Non quæro hîc quæ esse potuerit ratio hæc primùm instituentibus, cur ejusmodi doctrinam de *pollutionibus* & *purgationibus*, animis hominum inserere cuperent; ánve aliud quidpiam significarent, quàm quod primo intuitu videtur. Hoc unum scire velim quid deinceps cogitarent populi, qui adtactu cadaveris hominis, non vituli, aut agni *pollui* se putabant, & dictitabant? Quam vim ei voci, similibúsque subjiciebant? Profectò nullam; nec aliud respondere potuissent, nisi se à Majoribus ita accepisse, hominem funestatum tactu, aut conspectu cadaveris humani esse *pollutum*; hoc est, se à teneris hanc opinionem imbibisse, ad sacra accedere non debere, & dici solitos ejusmodi homines *pollutos*; sed rationem rei, ac significationem ejus vocis & similium sibi esse ignotas. *Josephus* quidem aliquid hac de re dicere tentavit Lib. II. contra Apionem pag. 1074. sed ejus verba intelligi nequeunt, fortasse quidem quòd mendo laborent, sed potissimùm, ut puto, quòd nesciret ipse quid sibi vellet. Εἴ τις, inquit,

ἐπὶ λέχος ἢ φθορὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι οὐ δύναται, εἰ (ſic lego, non ἢ) καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἀπολούσασθαι κελεύει ὁ νόμος ψυχῆς τε καὶ σώματος ἐγείρεται μολυσμὸς ὡς πρὸς ἄλλην χώραν ὑποβαλλόντων. καὶ γὰρ ἐμφυομένη σώματι κακοπαθεῖ ἡ ψυχὴ, καὶ τούτων αὖ πάλιν ὡς θανάτῳ διακρίνουσα. A vocibus ψυχῆς τε &c. tanta ineſt hiſce verbis obſcuritas, ut Oedipo indigeant, quem nondum, ut opinor, invenerunt; nam ſunt perabſurdè à *Sigiſm. Gelenio* verſa, nec quid velint ſcio.

8. Attamen hac poſitâ opinione, quaſi certiſſimâ, & re admiſſâ quaſi perſpicuâ, innumeri ritus erant quibus homines hoc, aut aliis ſimilibus modis *polluti* purgabantur, aut expiabantur, & multi quidem ludicri. Non modò aquâ, eáque purâ abluebantur, ſed ceterorum elementorum ope, aut etiam animalium, plantarum, & foſſilium luſtrabantur; quorum luſtrationum exempla congeſſerunt * viri eruditi, quorum labore effectum eſt, ne nobis neceſſe ſit ulla huc convehere.

9 Quid verò erat *purgare*, aut *luſtrare*, hoc myſtico ſignificatu? Quæ intelligebatur mutatio fieri in homine, qui è domo funeſta egreſſus manus abluebat, aut aquâ luſtrali adſpergebatur, aut ſimile quid faciebat? Corpus mundius non fiebat, quod fœdatum nemo dixerit, eò quòd acceſſiſſet ad cadaver; nec animus etiam, qui cadavere nequaquam pol-

* *Vide Lomejerum Cap. XVIII. & ſeqq.*

pollutus fuisse censeri potest, purgabatur. Quid ergo significabatur voce *purgare*, aut *lustrare*? Ritum celebrare, cui, si verum quæras, cur hoc nomen esset impositum nesciebant.

10. Horum meminisse oportet fidum Interpretem, qui non Judicem agit Veterum, aut indagatorem Veri, sed tantum fungitur interpretandi munere; quod totum in eo situm est, ut doceat quæ cogitarint Veteres, seu falsa ea sint, seu vera; obscura, seu clara; non quæ cogitare debuerint, ut ne fallerentur, aut quid dicerent intelligerent. Hoc verò neglecto, sæpe videmus viros doctos omnes ingenii nervos intendere, atque omnem lapidem movere, ut sub verbis nihil significantibus, aut obscurissimas notiones exprimentibus, perspicuas & firmas ratiocinationes inveniant. Adtendant hæc studiosi, & multò plura exempla harum rerum, inter legendum, invenient, quàm vulgò persuasum est.

11. Hæc cùm sint manifesta, nihil, quod in ratiocinatione nostra carpi possit, video. At unum hoc objici queat, nostrûm esse ostendere quî factum fuerit, ut Judæi veri Dei cultores ita etiam loqùuti fuerint, & similes ritus habuerint. Hoc verò paucis verbis potest expediri; nempe, inanes per se ritus à Deo nequaquam primùm esse institutos, sed cùm populus Hebræus esset illis dudum adsuetus, Deum leges suas ejus ingenio adtemperasse; quod cùm alii, tum etiam nos ostendimus, in *Commentario* nostro *in Pentateuchum*. Ac sanè hoc liquebit, si reputemus, apud Ægyp-

tios, quorum Regnum Hebraïcâ Republicâ multò antiquius fuit, talia usitata fuisse, diu antequàm nasceretur Moses; ut nos ipse docet, cùm ait jam à tempore Josephi Ægyptios non sustinuisse convivari cum peregrinis, ne, nimirum, polluerentur. Vide Gen. XLIII, 31. & quæ illic notavimus. Græci etiam & Romani, antequàm noti essent illis Judæi, ejusmodi opinionibus credulitatem suam addixerant. Nec certè incommodos & inutiles, cùm ad vitam, tum ad virtutem quod adtinet, ritus instituisset umquam Deus; nisi invenisset Judæos iis adeò addictos, ut ex eorum animis nullis novis legibus evelli possent. Possumus ergo, sine ulla vel minima divinæ majestatis imminutione, dicere Deum cum pueris, ut ita dicam, balbutiisse; quando de pollutionibus, ex more recepto, loquutus est. Possumus proinde institutores primos ejusmodi rituum ridere, & ostendere eos inanibus verbis plebi imposuisse.

12. Certè plerique Patres, qui adversùs Ethnicos scripserunt, ita eorum ritus oppugnarunt, ut simul ostenderint, si Judæis Deus eos imposuit, id nequaquam factum fuisse, ob eorum rituum præstantiam; sed propter Judæorum perversam indolem, qui meliora repudiaturi erant. Eam in rem, multa habet Scriptor *Constitutionum Apostolicarum*, qui certè in multis laudari potuisset, si suo ipsius nomine proferre ea maluisset, quæ Apostolis; non excusandâ fraude, tribuere conatus est. Pauca tantùm, de *pollutionibus*, excerpemus. Ita ergo, apud eum, Apostoli

Lib.

Lib. VI. c. 27. quod inscribitur *de observationibus Judaicis & Ethnicis*, mulieres & viros adloquuntur: μελέτα τὰς αὐτῦ νόμυς, μηθὲν παρατηρύμενη, μὴ κάθαρσιν φυσικὴν, μὴ μίξιν νόμιμον, μὴ τοκετὸν, ἢ ἀποβολὴν, μὴ μῶμον σώματος. ἐπείπερ τὰ τοιαῦτα παρατηρήματα ΜΩΡΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΕΦΕΥΡΕΜΑΤΑ ΜΑΤΑΙΑ, καὶ νῦν ὐκ ἔχοντα. ὔτε ᾗ κῆδος ἀνθρώπυ, ὔτε ὀςέον νεκρῦ, ὔτε μνῆμα, ὔτε τοιόνδε βρῶμα, ὔτε ὀνειρωγμὸς μιᾶναι δύναται ἀνθρώπυ ψυχήν. ἀλλὰ μόνη ἀσέβεια ἡ εἰς Θεὸν, καὶ παρανομία, καὶ εἰς τ πλησίον ἀδικία: *meditare etiam leges illius, nihil observans, non purgationem naturalem, non copulationem legitimam non partum aut abortionem, non corporis maculam; siquidem hujusmodi observationes sunt* HOMINUM STULTORUM INVENTA INANIA, *& ratione carentia. Neque verò hominis funus, atque ossa mortui, neque sepulcrum, neque certus quidam cibus, neque nocturnum seminis profluvium polluere animum hominis possunt; verùm sola impietas in Deum & iniquitas, & erga proximum injustitia.* Vide & Cap. XXX.

CAPUT VIII.

De Notionum Adæquatarum & Inadæquatarum nominibus.

1. OMNES, ut rectè summus Orator, *trahimur & ducimur ad cognitionis & scientiæ cupiditatem, in qua excellere pulcrum putamus.* Cognitio autem est duplicis generis, alia enim est adcurata, omnésque rei cognitæ complectitur partes; alia verò minùs perfecta, & quæ ad nonnullas dumtaxat pertinet. Cùm innumera sint, quæ nonnisi posteriore modo cognoscimus, nec etiam aliter cognoscere possumus; attamen perpetuâ quadam siti perspiciendarum rerum, quas natura ipsa nobis occuluit, laboramus.

2. Sæpe etiam, quæ est humani ingenii aut cæcitas aut superbia, nobis ea penitùs non esse putamus, quæ partim dumtaxat novimus. Tum verò, cùm de iis rebus loquimur, vocibus utimur, quæ sæpe plus significant, quàm intelligimus; & aliorum etiam Scripta legentes eorum dictis sententiam multò ampliorem ac pleniorem, quàm umquam eorum animis obversata est, tribuimus. Hinc fit ut a) eorum sententia aut penitus aberremus, aut partim deflectamus; dum vocibus, quæ *adæquatas* notiones significent, usos eos esse perperam credimus. Igitur interest eorum, qui

Ve-

Veterum Scripta intelligere cupiunt, probè distinguere nomina *adæquatarum* notionum à nominibus, quibus *inadæquatæ* tantùm rerum notiones subjectæ sunt.

3. I. Docuimus, *Logicæ* P. I. c. 10. adæquatas esse omnes notiones simplices; ideóque harum nominibus subesse adæquatas notiones. Adæquatæ pariter sunt notiones Modorum *abstractè* spectatorum, cùm simplices sunt, aut etiam compositi, si omnes eorum partes norimus; & vocabula, quibus significantur, nomina sunt notionum adæquatarum. Fingimus etiam ipsi varias notiones, quibus animus addit, aut detrahit quidquid vult; quòd non sint imagines rerum, quæ extra nos sunt, sed mera nostra figmenta; quibus in notionibus cùm sit nihil, nisi quod volumus, non mirum si sint adæquatæ, ac proinde si idem de earum nominibus, ac de superioribus feratur judicium. Notionum ergo adæquatarum nomina sunt *calor*, *frigus*, *dolor*, *voluptas*, &c. *rotunditas*, *triangularis*, *quadratâ figura*, aut ex iis mista, &c. *Centaurus*, *Chimæra*, &c.

4. II. At si deveniamus ad Substantias, quas spectamus ut re ipsâ existentes, tum demum scire non possumus an nobis obversentur notiones earum adæquatæ; imò verò, si rem paullò diligentiùs expendamus, nobis constabit inadæquatas esse, * quod alibi demonstravimus. Igitur quotiescumque occurrent nomina Substantiarum, aut rerum quarum partes sunt Substantiæ, certum hoc haberi

* *Logica P. I. c. 10.*

beri debet, ea esse nomina notionum inadæquatarum. *Deus*, *homines*, *corpus*, *spiritus*, *animal*, *planta*, *lapis*, *metallum*, &c. nomina sunt ejusmodi.

5. III. Præterea ipsi Modi, cùm sermo est de Modis re verâ existentibus in Substantiis, aut qui fuisse statuuntur, si præsertim res agatur in qua multæ sint circumstantiæ; ipsi, inquam, illi modi hominibus numquam omnes innotescunt, ideóque, nomina & loquutiones, quibus describuntur eventus, sermones, aut alia quæ narrantur, sunt notionum inadæquatarum adpellationes. Exempli causâ, *victoria Cæsaris de Pompeio*, *sermones Socratis in carcere*, vocabula sunt rerum inadæquatè notarum.

6. Hinc varia maximi momenti consectaria deducere licet. Primùm enim hinc sequitur, cùm Scriptorem legimus de Substantia quadam aut de eventu multiplicibus Modis constante, loquentem, nos non posse plenam notionem rei, de qua agit, ei tribuere. Secundò, si integram notionem ejus rei non habet; non posse ex ejus dictis ea colligi, quæ ut colligi queant, necesse est rem penitùs esse notam. Tertiò, ex notione nequaquam perfecta sæpe nasci maximas difficultates, quæ ex eo Scriptore neutiquam solvi possunt. Denique nihil tutius esse, in ejusmodi rebus, quàm cohibere judicium, cùm de re ipsa, tum de sententia Scriptoris, quem legimus. Verùm hæc sunt paullò pluribus illustranda.

7. I. Prima omnium Substantiarum est *Deus*,

Deus, ad quem id nominis singulari quodam sensu pertinet. Scimus *à posteriore*, ut Philosophi loquuntur, nihil perfectionis inesse creaturis, quòd illi non insit; nam à fonte nihil potest manare, quod in eo antea non fuerit. At nemo mortalium adæquatam notionem ejus perfectionum numquam sibi effinxit. Itaque quæcumque sit Scriptorum, qui de divina natura scripserunt, sapientia; nihil adæquati de æterna illa Substantia ab iis exspectandum est. Quotiescumque occurrit vox DEUS, tenendum semper est nomen esse notionis, quæ, pro Scriptoris ingenio, aut sapientia, plura aut pauciora complectitur adtributa; sed quæ Archetypum ipsum neutiquam æquat, aut æquare potest.

8. Imò verò, cùm sermo est de aliis Substantiis, seu spirituales illæ sint, seu corporeæ; nomina, quibus adpellantur, sunt vocabula parum integrarum notionum. *Mens* humana quid sit nescimus; *Corporis* intima natura, & humani quidem singularis dispositio; exceptis iis quæ oculos aut solos, aut instrumentis adjutos percellunt; nobis ignota est. Minùs novimus ceteros spiritus, ceteráque corpora Itaque quoties de illis agunt Veteres, toties fatendum est eos uti nominibus inadæquatarum notionum.

9. Quòd si sermo sit de actionibus Dei, aliarúmque intelligentium Naturarum; aut si res, de quibus loquuntur, multiplices circumstantias. interventúmque variarum causarum complectantur; tum verò rerum compositarum inadæquatas dumtaxat notiones, singulis

gulis fermè vocabulis, ſignificant. Similis eſt eorum ſermo tenuiſſimis illis picturis, quæ quaſi in receſſu cernuntur, & offerunt quidem nobis varia ſpectanda, ſed propter tenuitatem, ac diſtantiam imperfecta, ac evanida rerum majorum veſtigia. Qui loquuntur *περὶ τῶν θειῶν ὑποστάσεων*, *περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ υἱοῦ*, *καὶ περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ πνεύματος ἁγίου*, & de aliis id genus, multùm abeſt ut adæquatas notiones verbis ſuis ſubjiciant. Qui Hiſtorias narrant, quamvis copioſè omnia perſequantur, quatenus licet, innumeras circumſtantias, aut notas, aut arcanas neceſſariò prætermittunt, ex quibus ſæpe eventus pependerunt. Hæc non dico, quaſi vitio vertam Theologis aut Hiſtoricis, quòd pleniores iis non fuerint notiones; multa enim ſunt, quæ pleniùs noſſe non poterant; at ii digni ſunt, qui reprehendantur, qui imperfectas notiones cum adæquatis miſcent, volúntque in Veterum Scriptis ea reperire, de quibus illi numquam cogitarunt; aut, quod pejus eſt, credenda ea, gravibus propoſitis pœnis, aliis imponunt.

10. Si eâ, quâ per eſt, adtentione & reverentiâ expendamus quæ Apoſtoli habent de Jeſu-Chriſto, facilè intelligemus eos non putaſſe *merum* eſſe *hominem*, quandoquidem ei mundi * creationem tribuunt; eóſque errare, qui ſimilia ſentiunt; ſed de ratione, quâ æternum Numen cum Jeſu homine conjunctum ſit, tacent; quo credibile ſit arcanum illud iis, in terris agentibus, nondum revelatum fuiſ-

* *Joan. C. I, 10. 14, ubi vide à nobis notata.*

fuiſſe. Sciverunt Chriſtum eſſe Deum & Hominem, atque ita de eo loquuti ſunt; ſed modum rei ignoraſſe videntur, certè nuſquam explicant, adeò ut meritò ſuſpicari inadæquatam eis hujus rei fuiſſe notionem poſſimus. At Religionis Chriſtianæ, ſequentibus ſæculis, Interpretes temerè ſtatuentes ex verbis Apoſtolorum pleniorem rei notionem colligi poſſe, quàm reverâ poteſt, modum ejus conjunctionis definire adgreſſi ſunt, & ſingulare nomen ei imponere; unde natæ olim *Eutychianorum*, *Neſtorianorúmque* & aliorum concertationes; quæ nec hodie ſopitæ ſunt, nec potuerunt, aut poſſunt ex ſolis Apoſtolorum Scriptis componi; quia Theologi neſciunt in notionibus inadæquatis adquieſcere, quamvis pleniores ex Scriptura colligere nequeant. At ſi quod obſcuriùs docent Apoſtoli, obſcurè intelligere ſatis habuiſſent, nec ulteriùs progredi voluiſſent; nulla fortè umquam diſſidia hac de re orta fuiſſent, aut facilè ſaltem compoſita.

10. Nec quiſquam nos nimiæ temeritatis arguat, quòd Apoſtolis ipſis nonnullarum ſublimiorum rerum fuiſſe notiones inadæquatas dicere auſimus. Disertè hoc de ſe profitetur Paulus, in eximio illo Capite XIII. prioris ad Corinthios, in quo poſtquàm longè prætulit caritatem cognitioni omnium myſteriorum, ita pergit verſu 8. Ἡ δὲ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. εἴτε δὲ προφητεῖαι καταργηθήσονται, εἴτε γλῶσσαι παύσονται, εἴτε γνῶσις καταργηθήσεται. ἐκ ΜΕΡΟΥΣ δὲ γινώσκομεν, καὶ ἐκ ΜΕΡΟΥΣ προφητεύομεν.

μεν· ὅταν δὲ ἔλθῃ τὸ ΤΕΛΕΙΟΝ, τότε τὸ ἐκ μέρους καταργηθήσεται· ὅτε ἤμην νήπιος, ὡς νήπιος ἐλάλουν, ὡς νήπιος ἐφρόνουν, ὡς νήπιος ἐλογιζόμην· ὅτε δὲ γέγονα ἀνὴρ, κατήργηκα τὰ τοῦ νηπίου. βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· ἄρτι δὲ γινώσκω ἐκ ΜΕΡΟΥΣ, τότε δὲ ἐπιγνώσομαι, καθὼς καὶ ἐπεγνώσθην: *caritas numquam excidit, sive prophetiæ, evacuabuntur; sive Linguæ, cessabunt; sive scientia, destruetur. Ex* PARTE *enim cognoscimus, & ex* PARTE *prophetamus. Cùm autem venerit quod* PERFECTUM *est, evacuabitur quod ex parte est. Cùm essem parvulus, loquebar ut parvulus, cogitabam ut parvulus. Quando autem factus sum vir, evacuavi quæ erant parvuli. Videmus nunc per speculum, in ænigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex* PARTE, *tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.*

II. Tam insignis est hic Apostoli locus, & usque adeò ad rem nostram facit, ut nonnihil ei immorari operæ pretium videatur. Itaque singulas hujus orationis partes considerabo. I. Observat Paulus prophetiarum, Linguarum exoticarum, & eruditionis Theologicæ, qualis hisce in terris floret, omnem usum sublatum iri in altera vita; sed caritatis mutuæ, quâ beati Deum & se invicem prosequentur, usum numquam abolendum; unde sequitur ut caritatem pluris faciamus, quàm omnem illam eruditionem nostram, cujus brevissimus est in hac vita usus, quamlibet vera sit. II. Tum rationem subjicit, quòd cognitio

nitio noſtra, adeóque ipſius Apoſtoli, ſit *inadæquata*, ſive, quod perinde eſt, *ex parte* tantùm norimus, quæ novimus; nimirum, in iis quæ ad Deum, & Theologiam ſpectant, de quibus ſolis hîc ſermo eſt, non de ceteris diſciplinis, niſi quatenus cum illis ſunt conjunctæ. Inadæquata autem notio nullius eſt ampliùs uſûs, poſtquàm plenior eſt comparata. Exempli cauſâ, ſi conferatur Theologia Judæorum, qualis erat antequàm Chriſtus & Apoſtoli Evangelium prædicaſſent, cum ea quam conſequuti ſunt ex revelatione Evangelii, erat tantùm ἐκ μέρους. Quamobrem, patefacto Evangelio, omnis illa legalis eruditio Judæorum κατηργήθη, *inutilis facta eſt*: haud aliter ac lumen lucernæ, exorto ſole, inutile eſt. Si quis ergo Judæus, ante notum Chriſtum, vel poſt notum & rejectum, ſibi ipſe uſque adeò blanditus eſt, ut exiſtimarit ſibi Theologiæ adæquatam eſſe cognitionem, quod ſine dubio multi crediderunt; vehementer erravit, quamvis ſe minimè errare confideret. Sic & nos hodie graviter hallucinaremur, ſi omnia nobis *adæquatè* nota eſſe exiſtimaremus, ut nos docet hîc Paulus, útque tenebris hujus vitæ erepti ipſi tandem experiemur. Tunc demum, *cum venerit quod perfectum eſt, evacuabitur quod ex parte eſt.* Ut Judæos, antequàm veniſſet Chriſtus, ſibi eruditionis cauſâ placentes, puduit ſuæ inſcitiæ à Chriſto edoctos: ſic & nos, qui hodie fortè ſuperbimus ob eruditionem longo tempore, & ma-

maximis laboribus vigiliisque comparatam, pudebit olim nostræ ignorantiæ, cùm Deus nos beaverit. Quantò ergo satius esset hìc non superbire, definiendo quæ non nisi partim novimus, quasi nobis essent perspecta; sed ad ampliorem alterius vitæ cognitionem judicium differre, & interea fateri nobis per omnia *non liquere*?

12. Egregiè hoc nos docet Ill Paulus, comparatione ex puerili & virili ætate deductâ; ex qua intelligimus minimùm tantum fore discrimen inter hodiernam hanc nostram eruditionem, quæcumque sit, & eam quæ futura est in cœlo; quantum est inter opiniones puerorum & peritiam virorum, quod adtinet ad res hujus vitæ. Igitur quamvis tumeamus, oportet nos fateri vastissimam eruditionem Theologicam mortalium in hisce terris, collatam cum Angelica, aut cùm ea quæ olim erit beatorum hominum, puerilem planè esse. Rideremus puerum, qui, ne de majoribus erroribus pueritiæ agam, existimaret sibi perspecta esse quæ videremus eum imperfectissimè nosse, & propterea sibi ipse plauderet: sic & nos, si ita loqui fas sit, rident beatæ illæ Mentes, quæ multò præstantiores sunt nobis, quàm nos sumus puerulis, cùm audiunt nos audacter & superciliosè loquentes, de iis quæ non novimus, nisi instar ejus *qui videt, aut vidisse putat per nubila lunam*. Certè eos nostræ cæcitatis & ridiculæ superbiæ, in tanta ignorantia, miseret. Si videamus fortè pueros inter se de puerilibus opinioni-

mus fortè pueros inter ſe de puerilibus opinionibus primùm diſceptantes, deinde ad verbera devenientes, quàm acerrimo queunt pugilatu certare; non poſſumus illis non iraſci quòd, propter id quod neutri ſciunt, ita inter ſe, pro ætate, pugnent. Quid verò putamus cogitare Angelos, cùm vident viros adultos, aut ſenes, jam non pugnis, ſed legibus, edictis, exſiliis, pœnſque omnis generis in ſe invicem, propter multa, quæ iis aut penitus, aut partim ignota ſunt, ſævire? Profectò non modò pueros, ſed & nequam pueros, ac flagris dignos eſſe cenſent. Cùm animadvertunt inconſpicui illi factorum noſtrorum ſpeculatores, viros, qui graves haberi volunt, dies, noctéſque garrientes de iis quæ neſciunt; diſceptantes inter ſe primùm privatim, deinde palam; tum ſcriptitantes, ac infeſto ſtylo digladiantes; poſtea coïtiones facientes, ut numerum ſecum conſentientium cognoſcant, videántque ne quid factionis opinio capiat detrimenti, in eo terrarum angulo in quo plurimùm poſſunt; ac tandem aliis (virſne dicam, an pueris?) ſollemniorem in modum convocatis, leges condere de iis quæ ignorant, quaſi divinas aliis ſui ſimilibus obtrudere, & omnibus rationibus diſſentientes vexare; cùm animadvertunt, inquam, hæc Angeli, quid illis animi eſſe putamus? Parum abeſt quin non jam ludos, ſed tragœdias noſtras perturbent, malè illico mulctatis cæcis illis qui in alios cæcos ſæviunt; & facerent, niſi ſummus ἀγωνοθέτης juberet eos

exſpectare, donec judicium ipſe ſit de hiſce omnibus laturus, & ſuperbos ac immites à modeſtis ac manſuetis ſeparaturus. Interea fortè beati illi Spiritus, iídemque generis noſtri amantes, non voce quidem, quæ aures verberet, ſed tacitis, ut ita dicam, in animum noſtrum inſuſurrationibus, nos monent ut memores noſtræ ignorantiæ paulliſper cohibeamus judicium, donec intra pauculos annos rem pernoſcamus; cùm nos Deus ex hac vita evocaverit, oſtenderítque in clara luce, quam nunc fruſtra in tenebris quærimus, Veritatem.

13. Quòd ſi arcanos hoſce ſuſurros adfectuum tumultus ac ſtrepitus nos audire non ſinit, at oculi noſtri feriantur neceſſe eſt, ſententià hacce Pauli, qui atramento, quod nulla delebit ætas, ſcripſit IV. nos *videre nunc per ſpeculum, in ænigmate, nos cognoſcere ex parte; ſed poſtea facie ad faciem* viſuros, *cogniturósque ut ipſi cogniti ſumus.* Non tantùm ergo partim novimus, ſed & obſcurè atque ænigmaticè: ita ut, ſi partes quasdam ænigmatis nobis propoſiti adſequamur, ſuperſint aliæ, quas nequaquam intelligimus. Quod ſi Paulus, poſt tam ſublimes revelationes, de ſe ipſe faſſus eſt, quis nunc audebit apud nos de ſe negare?

14. II. Geometræ, qui omnia ſua deducunt ex abſtractis, adæquatíſque notionibus, in quibus nulla eſt obſcuritas, facil-

cillimè à Lectoribus adtentis intelliguntur. Nihil illis tribuitur, quod non agnoscant, & cujus omnia necessaria consectaria amplecti pro suis parati non sint At cùm res, de qua incidit sermo, *inadæquatè* nota est, nec vocabulis signatur, quæ totam ejus naturam complectantur, cavendum ne contrarium statuamus, ut fit, atque hinc inania consectaria deducamus. Hinc exstiterunt tot controversiæ de Veterum sententia, ad res divinas, spirituúmque & mentis humanæ naturam quod adtinet. Plenas, nimirum, notiones earum rerum illis tribuimus, quas plenè nullus mortalium umquam novit. Igitur, si sapimus, nihil ex eorum dictis colligemus, quod ampliùs quàm eorum inadæquatæ notiones pateat. Si velimus eorum esse discipuli, in ejusmodi notionibus est nobis adquiescendum, nec ulteriùs quidquam quærendum. Alioqui si ope consectariorum pleniores, quàm illi, adipisci notiones nitamur; dum statuimus eos adæquatarum notionum nomina protulisse; ab eorum sententia sensim recedemus, nec minùs peccabimus, ac si quis ex summa non integra rationem integram inire instituerет.

15. III. Maximæ difficultates in hisce rebus necessariò nascuntur ex imperfectis notionibus, præsertim si eas perfectas judicemus: quemadmodum innumeræ oriantur, in calculo summarum, quas non-

nisi ex parte nosceremus. Rationes varias in concordiam numquam redigere possemus, quæ fortè tamen consentirent; ut facilè animadverteremus, si integræ summæ nobis essent notæ. Nomina inadæquatarum notionum, quibus usi sunt Veteres, occasionem suppeditant innumeris quæstionibus; quas ipsi Scriptores non adtigerunt, nec licet nobis ex ejuscemodi nominibus solvere. Quot possunt quæri de sententiis Veterum, cùm rectè, tum secus de rebus divinis sentientium, quæ ex illorum verbis solvi nequeunt? Quas tenebras nobis ipsi offundunt, cùm volunt id quod sentiunt efferre? Norunt quàm verum sit quod dico qui legerunt quæ, de *Nicænis* controversiis, scripta sunt à viris doctissimis *Dionys. Petavio*, *Steph. Curcellæo*, *Pet. Dan. Huëtio*, *Rod. Cudwortho* & nuper à *Georg. Bullo.* Ad finem hujus Opusculi properantibus non licet adcuratiùs rem explicare, & nonnulla hac de re dicta sunt, superioris Sectionis Capp. XIV. & XV. quæ id quod volumus in aperta luce collocarunt. Similia possumus dicere de plerisque Historiis, ex quarum narratione oboriuntur aliquando tenebræ, nullâ luce ingenii discutiendæ; quia, ab Historicis, licèt vera dicentibus, quidquid oportebat dici non est Scriptis mandatum; quòd eos fugerit longè maxima pars rerum, quarum historiam scribere adgressi sunt. Exemplo *Q. Curtii*, sequentis Criticæ nostræ

Par-

Partis Sectione tertiâ, rem comprobatam dabimus. Interea cavendum à peccato nimis quàm frequente, quo de eventibus ex imperfectissimis historiis judicamus; quasi omnia essent complexæ, quæ ad rationes & causas eventuum pertinent. Peccatum hoc committitur præsertim ab Historiarum Ecclesiasticarum Interpretibus, qui passim ex mutilis ac mancis narrationibus, consectaria colligunt; quasi nihil esset omissum, aut quasi perspicuum esset id jure factum quod probant, injuriâ verò quod ipsis displicet. Hinc postea miræ exoriuntur repugnantiæ, quas frustra tollere nituntur.

16. IV. Manifestum est ex antecedentibus, in retexenda Veterum de rebus, quas ex parte tantùm norant, sententia, eos occurrere nodos, qui vix ac ne vix quidem solvi à nobis possint. Quid ergo superest faciendum, nisi ut in obscuris & ἀλύτοις cohibeamus judicium? aut, si judicemus, ut nostra judicia niti obscuris nominibus aut descriptionibus inadæquatarum notionum; ideóque conjecturas potiùs esse, quàm res compertas; nec proinde invitis aliis obtrudendas, nec temerè damnandos aliter sentientes, aut acerbiùs traducendos meminerimus. Res sunt per se obscuræ, nec nisi partim notæ, eæque verbis nequaquam claris expressæ. Neque verba, rebus collata, clariora fieri possunt; neque ex verbis, interdum parum aptis, lux

lux ulla rebus adfertur. Mirum esset, nisi quis in tantis tenebris subinde erraret; at quò majus est errandi periculum, eò nos errandi oportet esse æquiores.

II. PARTIS CRITICÆ

FINIS.

